تارىم

AltunOq

4

1985

باھار

سۈرەتنى ئالىمجان ئىسمايىل تارتقان.

تارىم

(ئايلىق ئەدەبىي ژورنال)

28 - يىل نەشرى

AltunOq

1985

مۇندەرىجە

ھېكايىلەر

خىلۋەتتىكى نۇر......................ئابلىمىت سابىر 4
ئىككى ھېكايە......................ئىدرىس بارات 14
سازەندە دېخان......................ئابدۇراخمان قاھار 21
ئىگىز بىناغا ياندىشقان بوتكا......................مۇھەممەت باغراش 37
سىناق......................ئېلجان ئابىخان 45
«قاچقۇن»......................تۇرسۇن ياسىن 49
نەقدىر (پوۋېست)......................ئالىمجان ئىسمايىل 60

شېئىرلار

ئۈچ شېئىر......................مەھەممەت شاۋدۇن 27
ئىككى شېئىر......................ئابدۇرېھىم ئابدۇللا 30
رۇبائىيلار......................ئابلىمىت ھاجى 32
شېئىرلار......................مۇختەر خېلىل 33
كۆرۈپ......................سېتىنسا لوقمان 34
غەزەل......................داۋۇتجان سەيدىن 35
ئىككى شېئىر......................ئابلىز ئوسمان 35
سىردىشىمەن ئاي بىلەن......................باتۇر روزى 53
تەسىرات ئۈنچىلىرى......................مىرزاھىد كېرىمى 54
باش باھار لېرىكىسى......................ئابلىمىت مۇھەممىدى 56
ئىرادەم......................تەلئەت ناسىرى 57
بۇلاق سۈيى......................يۈسۈپجان ھېيىت 57
باھار كەلدى يۇرتۇمغا......................نۇرىيە ئېلاخۇن 58
پارچىلار......................مىجىت تاش 59
باھار كەلدى......................ئابدۇقادىر خېلىل 59
ئاشنا بىل......................ئەزىزوپ قاسىم 88
گۈزەل......................ئابدۇرېھىم ئىسمايىل 89
ياشلىق كەتكەندە......................ياسىن مەخسۇت 90
شېئىرلار......................تەلئەت قادىر 90
پەرزەنت ئىشقى......................ھەبىبۇللا ئوسمان 91
چېگرىدىن خەت......................ياسىنجان ئەمەت 91

تارىم

بىزنىڭ ئەدىپلىرىمىز

باھار كۈيچىسى 93
يازغۇچى ۋە ژورنالىست — ئەخەت تۇردى 97

ئوبزور ۋە ماقالىلار

بىزنىڭ پىكرىمىز .... ئابدۇسالام ئابباس 99
ئەدىبىي تەنقىت ئۆلچىمى ھەققىدە مۇلاھىزە .... ئابدۇللا مەتقۇربان 118
ئەدىبىي ئىجادىيەت توغرىسىدا مۇلاھىزىلەر 126
ئەدىبىي ئاتالغۇلارنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى 134

تەرمە گۈللەر

ياشاش لوگىكام (شېئىر) .... ئوسمانجان ساۋۇت 123
مۇناج (ھېكايە) .... زۇنۇن تاھىر 125

چەتئەل ئەدەبىياتىدىن

قىزىل ئالما (ھېكايە) .... چىڭگىز ئايتماتوۋ 140

يۇمۇر ۋە ساتىرا

گۈل بىلەن ئازغان .... مۇھەممەت ئەيسا 153
قايسى يارايدۇ؟ .... تۇرغۇن ئوبۇلقاسىم 153
ئىككى مەسەل .... ھەسەن تىلمىزادى 154
كۆز كۆرەمدۇ ئەينەكمۇ؟ .... ئەمەتجان قەييۇم 155
قاراپ باق! .... ئايمەمەت سايىپ 155
ئەگلەك بىلەن كېپەك .... قاسىم ھاشىم 156
مەسەللەر .... ئوسمان ھوشۇر 156
ئىككى مەسەل .... ئۆمەرجان توختىروزى 157
«يەل سېلىنگىلار، زەنجىر تاپانغا» .... مەتقاسىم مەتنىياز 158
ئىككى مەسەل .... ياسىنجان ئىبراھىم 159
بىگىز .... غوپۇر رەخىم 160

رەسىمنى مەھەممەت ئايۇپ سىزغان، ھۆسنىخەتنى ئوبۇلقاسىم مۆمىن يازغان.

خىلۋەتتىكى نۇر

(ھېكايە)

ئابلىمىت سابىر

«دوستۇم ئالىيە، تاغام مېنى 17 گە توشمايلا ئۈچ مىڭ سوم بەدىلىگە ئۆزەمدىن 45 ياش چوڭ ئادەمگە بېرىۋەتكىنى ئېسىڭ-دىدۇر.

تۇي كۈنى ئۆيىنىڭ بۇلۇڭىغا مۆكىنىپ قان - قان يىغلاۋاتقىنىمدا سەن ياشلىرىمنى سۈرتۈپ:

— خەلىچە، يىغلىما. خۇدا بىز قىزلارنى شۇنداق ئاجىز ياراتقان، ھەسرەت ئىچىدە ياشاشقا تۇغۇلغان ئىكەنمىز، ئامال قانچە؟ — دىگەن ئىدىڭ.

مانا ئارىدىن سەككىز ئاي ئۆتتى. سەن مېنىڭ ئىزسىز يوقىلىپ كەتكىنىمگە قاراپ، نىمىلەرنى ئويلۇدىڭكىن؟ مەن ھايات. مەن ساڭا ئاجايىپ بىر ۋەقەنى — ماڭا دەرەختەك سايە تاشلاپ، بەختسىز تۇرمۇشتىن قۇتۇلدۇ-رۇپ قالغان ئاجايىپ بىر يىگىت ھەققىدە سۆزلەپ بېرىمەن:

مەن تۇي بولۇپ بىر ئايدىن كېيىن، يامغۇرلۇق كېچىلەرنىڭ بىرىدە تۈن جىمجىت-لىقىدىن پايدىلىنىپ ئۆيدىن قاچتىم. مېنى پاياندازغا سىيلىپ ئېلىپ كىرگەن چوڭ دەر-ۋازا ئارقامدا غادىيىپ قالدى. مەن ئەمدى بەختسىز تۇرمۇشتىن قېچىپ قۇتۇلۇش نىيد-تىگە كەلگەن ئىدىم. سۇرلۇك كېچە كۆڭلۈمگە قورقۇنچ سىلىپ تۇراتتى. ھىلىلا بىرسى ئار-قامدىن كېلىپ، چېچىمدىن تۇتۇپ سۆرىگىنى-چە ئېلىپ كېتىدىغاندەك تۇيۇلاتتى. مەن كى-چىككىنە بوقچىنى كۆتىرىپ شەھەر كوچىسىنى بويلاپ ئۇچقاندەك يۈگۈرەيتتىم.

مەن يوللار بىلەن توپ توغرا ئىككى كۈن يۈردۈم. كېيىن رەھىمدىل شوپۇرلارنىڭ بىرسى ئۈرۈمچىگە يەتكۈزۈپ قويدى.

مەن بۇ ناتونۇش شەھەرنىڭ كوچى-لىرىدا بىرنەچچە كۈن سەرگەردان بولۇپ يۈردۈم. قاياقتا قارىساڭ ئاسمان - پەلەك بىنا-لار، مىژدىلىدىغان ئادەملەر. مەن بىرەر تونۇش، مېھرىبان چىرايلارنى يولۇقتۇرۇش ئىستىگىدە كۈن بويى كوچا، ماگىزىنلارنى كېزەتتىم - دە، كەچلىكى چوڭ مەيدان ئالدىدىكى بىنانىڭ

Altun0q

سۈپىسىدا ئۇخلايتتىم. مېنىڭ يۇرتۇم سانسىز باياۋان، تاغ-داۋانلار ئارقىسىدا قالدى. تەقدىر مېنى ئاقباش ئادەمنىڭ ئۆيىگە قانداق ئېلىپ بارغان بولسا، بۇ يىراق شەھەرگىمۇ شۇنداق ئېلىپ كەلدى. كىچىك چېغىمىزدا سۆگەتلەر سايە تاشلاپ تۇرىدىغان سۈزۈك بۇلاق سۈيىگە چۆمۈلەتتۇق. ئاپام رەھمەتلىك ھايات چېغىدا چېچىمنى تاراپ، بېشىمغا چىرايلىق دوپپا كىيگۈزۈپ قوياتتى. قۇچىقىغا ئېلىپ مەڭزىمگە سۆيەتتى. ئۇ مېنىڭ تۇرمۇشقا قەدەم قويۇپلا قۇرۇپ تۈگىگەن گۈلدەك تەلەيسىز تەقدىرگە يولۇققۇشۇمنى بىلمىگەن بولغىيتتى.

بىر كۈنى پەلەمپەيدە ئولتۇراتتىم. ئالدىمغا زىلۋا بويلۇق، چىرايلىق بىر يىگىت كەلدى.

— قەيەردىن كەلدىڭىز؟ — دېدى ئۇ مېنىڭ باش-ئايىقىمغا سەپسېلىپ.

— قەشقەردىن، — دېدىم سوغۇققىنا.

— مۇساپىر ئىكەنسىز-دە، بۇ شەھەردە تۇققىنىڭىز يوقمۇ؟

— يوق...

— بىچارە قىز، — دېدى ئۇ چوڭقۇر تىنىپ، — يۈرۈڭ، مەن سىزگە قونالغۇ تېپىپ بېرەي.

«ناتونۇش يىگىت... ئۇ بەلكىم مېنى ئالدىماقچىدۇر...» ۋۇجۇدىمغا تىترەك ئولاشتى.

— ياق، بارمايمەن.

— ھاۋا سوغاق، ئۇنىڭ ئۈستىگە، تالادا قونۇش خەتەرلىك...

يىگىت مۇلايىم سۆزلەيتتى، ئۇ ماڭا يېقىنلاشتى، مېنى تېخىمۇ قورقۇنچ باستى.

— سىز مېنى ئىگە-چاقىسىز، دەپ بوزەك قىلماقچىمۇ، — دېدىم يىغا ئارىلاش ۋە ئورنۇمدىن تۇرۇپ يۈگۈرگىنىمچە تۈن قاراڭغۇسى ئىچىگە كىرىپ كەتتىم. يىگىت مېنى قوغلىمىدى. ئىككى كوچىدىن ئۆتۈپ، ئۇنىڭ قوغلاپ كېلىۋاتمىغانلىقىغا ئىشەنگەندىن كېيىن، ئېلېكتر يورۇتۇپ تۇرغان لەمپە تېگىگە كېلىپ يوشۇرۇنۇپ ئولتۇردۇم. تاتلىق ئۇيقۇ خۇددى ئانا قۇچىقىدەك ئۆز باغرىغا ئالدى. ئەتىسى تاڭ شەپىغى كۆتۈرۈلگەندە كۆزۈمنى ئېچىپ، سۇررەڭلىك پاختىلىق چاپاننىڭ ئۈستۈمگە يېپىقلىق تۇرغىنىنى كۆردۈم. ھېلىقى يىگىت مېنىڭ قارشىمدا مەندىن كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇراتتى.

مەن ئۇنىڭغا قارىدىم. ئۇ ئۈستىگە بېغىرەڭ رەختتىن يارىشىملىق گىمناستيوركا كىيگەن، دۈپ-دۈگىلەك يۈزلىرى ئالمىدەك قىزىل بولۇپ، قويۇق كىرپىكلىك قارا كۆزلىرى مېھرىبانلىققا تولغان ئىدى.

مېنىڭ تۇرغىنىمنى كۆرۈپ ئۇ يېنىمغا كەلدى.

— قوسىقىڭىز ئاچقاندۇ، يۈرۈڭ، تاماق يەيلى! — دېدى ئۇ.

ئۇنىڭ مۇلايىم قىياپىتى مېنىڭ كۆڭلۈمنى تىندۇردى.

ئۇ مېنى كىچىككىنە ئاشخانىغا ئېلىپ كىرىپ تاماق بۇيرۇدى.

— بۇ شەھەرگە قانداق كېلىپ قالدىڭىز؟ — دېدى يىگىت كۈتكۈچى ئايال ئېلىپ كەلگەن تاماقنى ئالدىمغا سۈنۈپ قويۇپ.

مەن ئۇنىڭغا ئۆزەم توغرىلىق قىسقىچە سۆزلەپ بەردىم.

يىگىت لېۋىنى چىشلىدى. غىلدىرلاپ تۇرغان ياش كىرپىكلىرى ئۈستىدە توختاپ قالدى.

— ھازىر بەختسىزلىك بىر قىسىم قىزلار ئۈچۈن ئاپەت، — دېدى بىر ھازادىن كېيىن، — سىزمۇ ئېچىلماي تۇرۇپ توزىغان گۈلدەك بەختسىز قىز ئىكەنسىز. ئەگەر خالىسىڭىز مۇندىن كېيىن مېنىڭ پانالىغىمدا

بولۇك.

— ياق، — دېدىم مەن چۆچۈپ، — خەيرا - خاھلىغىڭىز ئۈچۈن رەھمەت.

— قورقماڭ، بۇندىن كېيىن ئىككىمىز تۇققان بولىمىز. سىڭلىم بولىسىز...

ئۇ ئاخىرى مېنى كۆندۈردى ۋە ئۆيىگە ئېلىپ ماڭدى. مەن سۆلەتلىك ياش يىگىتنىڭ مەندەك ئاددى، دېۋانىدەك قىز بىلەن يانمۇ - يان مېڭىشىنى ئويلاپ يىغلىغۇم كېلەتتى. بىر لەمپىلىك، قەدىمىي هويلىلارنىڭ بىرىگە كىردۇق، ئۆيدىن بىر موماي چىقىپ بىزنى خۇشخۇيلۇق بىلەن كۈتۈۋالدى. يىگىت بىزنى تونۇشتۇردى:

— بۇ ياق، ئاپىمىز بولىدۇ، تارتىنماڭ، بۇندىن كېيىن مۇشۇ ئۆيدە تۇرۇسىز، — دېدى - دە، چىقىپ كەتتى...

ئالىيە، خېتىمنى كۆرۈپ ئەجەپلىنىۋاتقانسەن؟ بىر چاغلاردا ئىككىمىزنىڭ باغ سەيلىسىگە چىققىنىمىز ئېسىڭدىمۇ؟ بىر دەرەخ سايىسىدا ئولتۇرۇپ تۇرمۇش غايىلىرىمىز ھەققىدە پاراڭلاشقان ئىدۇق.

— خەلچەم، نىمىنى ياخشى كۆرىسەن؟ — دەپ سورىدىڭ سەن.

— ياپ - يېشىل دۇنيانى ياخشى كۆرىمەن، قارىغىنا، بىزنىڭ بۇ يەر نىمە دېگەن گۈزەل، — دېدىم.

— يەنچۇ؟ يىگىتلەردىنچۇ؟

— ئۆزى قەيسەر، بىراق كۆڭلى كەڭ، باغرى يۇمشاق ئادەملەرنى ياخشى كۆرىمەن، لېكىن ئۇنداق ئادەملەرنى تېپىش ناھايىتى تەس، — دېدىم...

مانا ھازىر ئارىدىن ئىككى يىل ئۆتتۇپتۇ. يىللار ئۆتۈپ، تۇنجى بەختسىزلىكتىن كېيىن ئاشۇ باللارچە شېرىن ئارزۇيۇمنىڭ تەسادىپى ئالدىمغا كېلىشىنى كىم بىلگەن - ھە؟!

موماي تاغاق كۆرمەي تۇقۇم بولۇپ كەتكەن چاچلىرىمنى تال - تال ئۆرۈپ قويدى. كەچلىكى ئاق داستىخان ئالدىدا ئولتۇرۇپ مىزىلىك تاماق يېدىم. بىراق تۆشەككە كىرىپ ياتقىنىمدا ماڭا تەسادىپى ئېرىشكەن بۇ بەخت سىرلىق ئىشتەك تۇيۇلدى. مەن نىمە ئۈچۈن بۇ يەرگە كېلىپ قالدىم؟ ئۇ نىمە ئۈچۈن ماڭا شۇنچە مېھرىبانلىق كۆرسىتىدۇ؟

— موما، بۇ يىگىت ئوغلىڭىزمۇ؟ — سورىدىم مەن.

— ياق، — دېدى موماي، — ئەسلىدە ئۇ يىگىتمۇ بۇ شەھەرگە مۇساپىر، يىراقتىن كەلگەن، بىراق قېرىنداشتىنمۇ چارە. كۆيۈملۈك يىگىت؛ ئۇ مېنىڭ قېرى، ئاجىزلىقىمنى بىلىپ كۆپ ياخشىلىق قىلدى. مەن بۇ يىگىتنىڭ قىزلارغا نىمە ئۈچۈن جان قېقىپ شۇنچە مېھرىبانلىق كۆرسىتىدىغانلىقىغا ئەقلىم ھەيران.

— ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى قەيەردە؟

— ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، ئاتا - ئانىسى خېلى بۇرۇن ئۆلۈپ كەتكەن ئىكەن. مەن ئۇنىڭ ئانا مېھرىگە قانمىغانلىقىنى بىلىپ، مۇشۇ ئۆيدە يېتىپ - قوپۇشىنى كۆپ قېتىم ئېيتتىم. لېكىن ئۇ زادىلا ئۇنىمايدۇ. ئۇ، ھازىر شەھەر مەركىزىدىكى ئائىلىلىكلەر ياتىقىنىڭ ئۈچىنچى قەۋىتىدە تەنھا ياشايدۇ.

— ئۇ نىمە ئىش قىلىدۇ؟

— رادىيو - تېلېۋىزور رېمونت قىلىدۇ. ئۇستا ھۈنەرۋەن. شۇڭا ئۇنىڭ دۇكىنىدىن كۈن بويى ئادەم ئۈزۈلمەيدۇ.

ئەتىسى ئۇ خۇرۇم سومكىسىنى كۆتىرىپ كۈلۈمسىرىگىنىچە كىرىپ كەلدى.

— خەلچە، كېچىدىن ياخشى ئۇخلىدىڭىزمۇ؟ — دېدى ئۇ ماڭا زەڭ قويۇپ قاراپ.

— ئۆز ئۆيۈمدەك خاتىرجەم ئۇخلىدىم، — دېدىم مەن.

— ئۆزىڭىزنى ئازادە تۇتۇڭ، — دېدى ئۇ خوشاللىنىپ، — مەن سىزگە يېڭى كىيىم ئالغاچ كەلدىم.

ئۇ، سومكىسىنى ئېچىپ، شىرە ئۈستىگە يايدى. ئۇنىڭ ئىچىدە قىزلار ئارزۇ قىلىدىغان زەرلىك كوپتا بىلەن مەن ھازىرغىچە ئېرىشەلمىگەن چۈچىلىك يىپەك رومالمۇ بار ئىدى.

— شەھەردىكى قىزلار مۇشۇنداق كىيىنىشنى بەكمۇ ياخشى كۆرىدۇ، — دېدى ئۇ كىيىملەرنى ماڭا كۆرسىتىۋېتىپ، — كىيىۋېلىڭ، كىشىلەر سىزنىڭ مۇساپىر قىز ئىكەنلىكىڭىزنى ئۇقمىسۇن.

مېنىڭ قوللىرىم تىترەپ كەتتى. ھاياجىنىمنى باسالمىدىم. دۇنيادا مۇشۇنداقمۇ مەرت، كۆيۈمچان يىگىتلەر بولىدىكەنا، تۇۋا!...

— رەھمەت، — دېدىم مەن كىيىملەرنى قولۇمغا ئېلىپ.

مەن كىيىملەرنى كىيىپ ئەينەككە قارىدىم، ئەينەكتە چىرايلىق ياغلىق ئارىسىدىن قاپقارا چاچلىرى كۆرۈنۈپ تۇرغان زىلۋا قىز جىلمىيىپ تۇراتتى. مەنمۇ چىرايلىق ئىكەنمەنغۇ؟ نېمە ئۈچۈن تەقدىر ماڭا بەختسىزلىك تامغىسىنى بېسىپ قويدى؟...

يىگىتنىڭ ئىسمى نۇر ئىكەن، ئۇنىڭ دۇكىنى شەھەر چېتىدىكى كوچىلارنىڭ بىرىدە بولۇپ، ئىشىك ئالدىغا گۈل تېرىلغان، دۇكان ئىچىگىمۇ جانان قاچىلىق گۈللەر قويۇلغان ئىدى.

ئۇ، ھاراقمۇ ئىچمەيتتى، تاماكىمۇ چەكمەيتتى، ياشلارغا ئارىلىشىپ كېچىلىك ئولتۇرۇش، ئويۇن - تاماشىلارغىمۇ بارمايتتى. يازنىڭ دىمىق كۈنلىرى باشلانغان بولسىمۇ، ئۇ يەنە زادىلا سالمايدىغان گىمناستيوركىسىنى كىيىپ يۈرەتتى. مەن ھەر قېتىم ئۇنىڭ دۇكىنىغا بارغىنىمدا چىرايلىق كېيىنگەن قىزلارنىڭ ئولتۇرغىنىنى كۆرەتتىم. بىر قېتىم ئۇلارنىڭ پارىڭىغىمۇ داخىل بولدۇم.

— نۇر، قانچىگە كىردىڭىز؟ — دېدى قىزلاردىن بىرسى گەپ ئېچىپ.

— 29 غا، — دېدى نۇر ئىشتىن بېشىنى كۆتەرمەيلا.

— ئەجەپ، بىزنىڭ بۇ شەھەردە ياشلار 18 گە كىرمەيلا بۇرۇتلىرى خەت تارتىپ قالىدۇ، سىزنىڭ تۇمشۇغىڭىز ھازىرغىچە ئاپپاق پاقىراپ تۇرۇدىغۇ؟ — دېدى يەنە بىرسى.

نۇر ئۈنچىقمىدى. قىزلاردىن بىرسى قاپىغىنى سۈزۈپ چاقچاق بىلەن گەپنى داۋاملاشتۇردى:

— نۇر، سىز ئۆمرىڭىزدە مۇھەببەتلىشىپمۇ باققانمۇ؟

— ھەئە، چىرايلىق سۆيگىنىم بار ئىدى.

— ئۇ سىزنى نېمە ئۈچۈن تاشلىۋەتتى؟

— بىلمەيمەن.

— كۆڭلىنى ئالالماپسىز - دە، — دېدى قىزلاردىن بىرسى شوخلۇق بىلەن، — ئەگەر مەنمۇ سىزنىڭ سۆيگىنىڭىز بولسام ئاللىقاچان تاشلاپ كېتەتتىم.

ئايلار ئۆتۈپ ياز پەسلىنىڭ چىرايلىق كۈنلىرى كەلدى. ھويلىدىكى گۈللەر چىرايلىق ئېچىلدى. قۇياش نۇرىغا چۆمگەن شەھەر تېخىمۇ گۈزەل تۈسكە كىردى. مېنىڭ تۇرمۇشۇممۇ غەمسىز ۋە ئەركىن ئۆتمەكتە ئىدى، لېكىن بۇ كۈنلەر ماڭا تەسادىپىلىقتەك تۇيۇلۇپ ئەندىشىگىمۇ سالاتتى. چۈنكى، مەن ھامان بىرسىنىڭ ئەمرىدە، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ مېنى ئىزدەپ تاپىدۇ. مەن يەنە رەھىمسىز تۇرمۇشنىڭ ئالقىنىغا كىرىپ كېتىمەن. بۇ يەردىكى ئەركىن تۇرمۇش ئەلۋەتتە ماڭا نىسىپ بولمايدۇ.

ئاردىن بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپ، داغ-

دۇغىلىق بايرام كۈنى دەل مېنىڭ ئويلىغىنىم بولدى. مەن ئۇ كۈنى بازارغا سودىلىققا چىققان ئىدىم، تۇيۇقسىز بىر قول ئارقامدىن كېلىپ، بىلىگىمنى ئامبۇردەك قىستى.

— ئەمدىغۇ قولۇمغا چۈشكەنسەن، — دېدى خىرىلدىغان بىر ئاۋاز.

ئاھ، خۇدا، سەن بۇ ئادەمنى ماڭا قانداق يولۇقتۇرۇپ قويدۇڭ؟ سەن يەنە بىر قېتىم ئۆزەڭگە نالە-پەريات چەكتۈرمەكچىمۇ؟ مەن ماغدۇرسىزلىنىپ كەتتىم.

— جېنىم ئاكا، مەن سىزنى ئۆز ئاتام ئورنىدا چىن كۆڭلۈمدىن ھۆرمەت قىلاي، مېنى قويۇۋېتىڭ.

— مېنى ئالداۋاتامسەن؟ بۇزۇقلىغىڭ ئۈچۈن ئىككى كۆزۈڭنى ئويۇپ تاشلاشقا ھەقلىقمەن.

ئۇ بىر قولى بىلەن چېچىمنى تۇتۇۋالدى، مېنىڭ بېشىم ئۇنىڭ سوغ كۆكسىگە تەگدى.

— جېنىم ئاكا، سىز مەرت ئادەمغۇ، مەرتلەر ئاجىزلارغا خورلۇق قىلمايدۇ.

دەل شۇ چاغدا بىرىنىڭ قېشىمىزدا نۇر پەيدا بولدى. ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتكەن، كۆزلىرى غەزەپكە تولغان ئىدى.

— قويۇۋەت! — دېدى ئۇ قېرىغا قاراپ.

— سەن نېمە دېمەكچى؟ — دېدى ھېلىقى ئادەم ئۆزىگە قاراپ تۇرغان نۇرغا قاراپ، — بۇ مېنىڭ ئۈچ مىڭ كوي خەجلەپ ئالغان ئايالىم.

— ئۇ ئايىلىڭ بولسا، مېنىڭ سىڭلىم.

— ياخشى گەپ، — دېدى ئۇ نۇرغا سەپ-سېلىپ قارىغاندىن كېيىن مەنسىتمىگەندەك قىلىپ، — مەنمۇ بۇ بۇزۇقنى خوتۇن قىلمايمەن، سەن ئاكىسى بولساڭ، تويلۇق چىقىمىمنى تۆلەپ بەر.

ئەتىسى ئۇ ئادەم مېنىڭ بىلەن ئاجرىشىشقا رازى بولدى. مەن سوت مەھكىمىسىدىن ئاجرىشىش خېتىنى كۆكسىمگە تاڭغىنىمچە قايتىپ كەلدىم. مەن ئۇ چاغدا بۇ ئادەمنىڭ نېمە ئۈچۈن مېنى ئاسانلا قويۇۋەتكىنىنى بىلمەيتتىم. كېيىن ئۇقتۇمكى، نۇر مېنىڭ ئەركىنلىككە چىقىشىم ئۈچۈن ئۇ ئادەمنىڭ ھەممە ئىقتىسادىي تەلىۋىگە رازى بولۇپ، تۆلەپتۇ.

دۇنيادا ئاجايىپ ئادەملەر بولىدۇ. ئۇ نېمە ئۈچۈن تەر تۆكۈپ تاپقان بىر مۇنچە پۇلنى يات ئادەمگە بېرىۋەتتى؟ ئۇ زادى قانداق ئادەم؟ ئۇ نىمىشقا ماڭا شۇنچە مېھرىبانلىق كۆرسىتىدۇ؟... مېنىڭ قەلبىمدە ئۇنىڭغا نىسبەتەن ھارارەتلىك بىر تۇيغۇ ئويغىنىشقا باشلىدى.

— موما، نۇرنىڭ راستىلا سۆيگىنى يوقمىدۇ؟ — دېدىم بىر كۈنى مومايغا.

— يوق، بىرەر دىيانەتلىك قىز بىلەن

تويلىشۇالسا ياخشى بولاتتى، — دىدى موماي.

— يا بۇ ھەقتە سىزدىن يوشۇرۇپ يۈرگەنمىدۇ؟

— بىزنىڭ ئانا - بالا بولۇپ ئۆتتۇۋاتقىنىمىزغا ئۈچ يىل بولدى. ئۇ مەندىن سىر يوشۇرمايدۇ. مېنىڭچە، ئاقكۆڭۈل يىگىتلەر تۇرمۇشتا ئەنە شۇنداق تەمكىن، ئېغىر - بېسىق بولىدۇ.

مەن كېچىچە ئۇخلالمىدىم، ئاي نۇرى يۈزۈمنى سۆيۈپ ئۆي ئىچىگە شولا چېچىپ تۇراتتى. يۈرىكىمنى يوشۇرۇن بىر ئوت كۆيدۈرەتتى، مەن ئورنىمدىن تۇرۇپ كىيىملىرىمنى كىيدىم - دە، دەرۋازىدىن چىقتىم ۋە دەرەخ ئارىسى بىلەن مېڭىپ ئىگىز ياتاق بىناسى ئالدىغا كەلدىم. چەت تەرەپتىكى دەرىزىدىن ياتاق ئىچىگە قارىدىم. ياتاقتا تاش ئەينەك قويۇلغان، گىلەملەر تارتىلغان بولۇپ، ناھايىتى ئازادە ئىدى. ئۇنىڭ بۇ كىچىككىنە خانىسىنى قايسى قىز كېلىپ شۇنچە چىرايلىق سەرەمجانلاشتۇرۇپ بەرگەندۇ؟

نۇر سىم كارۋات ئۈستىدە ئۈستىگە يۇڭ ئەدىيالنى تاشلىغان ھالدا تاتلىق ئۇخلىماقتا ئىدى.

مەن ئۇنىڭغا ئۇزاق قاراپ تۇردۇم، ئۇ راستلا مېنى ياخشى كۆرەرمۇ؟ مۇمكىن ئەمەس، مەن ئېقىپ كەلگەن يېتىم بىر قىز. يىغا - زارە ئىچىدە ئۆتكەن تويۇم ياشلىق چېچەكلىرىمنى ۋاقىتسىز توزىتىۋەتتى. مەن ئەمدى كىشىلەر زوقلانمايدىغان، پەقەت ئىچ ئاغرىتىپ قويۇدىغان كىشىگە ئايلاندىم. قەلبىمدىكى مۇھەببەت ئۆزەم ئۈچۈن ئۇلۇغ، باشقىلار ئۈچۈن كۈلكىلىك. مەن ئۆزەمنى دەرىزىدىن پەسكە ئالدىم - دە، ئۆكسۈپ يىغلىۋەتتىم.

مەن ئەمدى ئۇنىڭ دۇكىنىغا ھەر كۈنى بارىدىغان بولدۇم. مەن ئۇنىڭ سەمىمى چىرايىدا مۇھەببەت ئۇچقۇنىنىڭ پەيدا بولۇشىنى كۈتەتتىم. ئۇنىڭ قەلب سۆزلىرىنى ئېيتىشىغا، قىزغىن مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىشىغا تەشنا ئىدىم. لېكىن ئۇ مېنى يەنە ئادەتتىكىچە كۈتۈۋالاتتى. يەنە شۇ مۇلايىم كۆزلەر...

— نۇر ئاكا، توي قىلمامسىز؟ — دېدىم بىر كۈنى گەپ ئېچىپ.

— توي دەمسىز؟ — ئۇ كۈلۈمسىرەپ قويدى، — تېخى ۋاقتى بار.

— قىزلار مېنى رەنجىتىپ قويارمىكىن دەپ ئەندىشە قىلىماڭ، بىر ئۆمۈر سىزگە خىزمەت قىلىشقا بەل باغلىغان قىزلارمۇ چىقىدۇ.

مەن بۇ سۆزلەرنى ئېيتىۋاتقىنىمدا يۈزۈمگە ئوت ئالغاندەك قىزىرىپ كەتتىم. مەن شۇ چاغدا مۇھەببەتنىڭ ئۆز كۈچى بىلەن ھەممىنى بېسىپ چۈشىدىغانلىغىنى بىلدىم. نۇر ئوق - يادەك كىرپىكلىرىنى قېقىپ نىمشقىدۇ چوڭقۇر تىنىپ قويدى. كېيىن:

— خەلىچە، قاراڭ، مەن تېلېۋىزورنى ئۆزگەرتىپ ياساشنى ئويلاۋاتىمەن. ئەگەر بۇ ئىشىم ئەمەلگە ئاشسا، ناھايىتى چوڭ مۇۋەپپەقىيەت بولاتتى، — دىدى ھېچنەرسىنى سەزمىگەندەك قىلىپ.

مەن ئۇنىڭ سۈزۈك لەۋلىرى، قىزغۇچ مەڭزى ۋە تۈيغۇسىز كۆزلىرىگە تىكىلگىنىمچە تۇرۇپ قالدىم. بۇ يىگىت نىمە ئۈچۈن توي قىلىشقا قىزىقمايدۇ؟ ئۇ قىزلارنىڭ يېنىپ تۇرغان كۆزلىرىدىن بىزارمۇ؟ بۇنىڭدا زادى نىمە سىر بار؟

ئارىدىن بىر ئاي ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى. مەن ئەمدى يالغۇز دەرەختەك يەككە - يىگانە، سەھەردىكى نەي ساداسىدەك مۇڭلۇق بولۇپ قالدىم. ئەتىگەندە شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان سۇ بويىغا ئولتۇرۇپ گۈللۈكلەرگە

AltunOq

قارايمەن. ئەنە شۇ گۈل شاخلىرى بويۇن تاشلاپ بىر بىرىگە ئېگىلىپ تۇرىدۇ. ئۇلار كۈن بويى بىر بىرىگە ئىنتىزار. ئاھ خۇدا! سەن ئۇلارنى نىمە ئۈچۈن مەندەك پىغان ئىچىدە ئۆتۈشكە يارىتىپ قويدۇڭ؟!

— خەلىچە، ئۆتكەن كۈنى موماي سىزنىڭ دەرەخ تۈۋىدە يىغلاپ تۇرغىنىڭىزنى كۆرۈپ قاپتۇ، سىزگە نىمە بولدى؟ — دىدى نۇر بىر كۈنى دۈكىنىغا بارغىنىمدا.

— ھىچنىمە، ناھايىتى خوشالمەن، — دىدىم مەن يوشۇرۇپ.

— ئىشەنمەيمەن، جاۋاپ قالدىڭىز. كۆز يېشىڭىز نىمە ئۈچۈن ھازىرغىچە تۈگى - مەيدۇ؟

مەن قانچە كۈلۈمسىرەشكە تىرىشسامۇ، قەلبىمنى يوشۇرالمىدىم. قولۇم گۈل قاچىسىغا تېگىپ ئۆرۈۋەتتى، تاقىتىم تۈشتى - دە، نۇر ئۈچۈن سىر بولۇپ كېلىۋاتقان قەلبىمنى ئىختىيارسىز ئاچتىم. مەن ئۇنىڭدىن ھاياجان - لىق قۇچاقلاشنى كۈتكەن ئىدىم. بىراق ئۇ - نىڭ چىرايى شەپەقتەك قىزىللىققا تولدى - دە، تەئەججۈپلىنىپ لېۋىنى چىشلىدى.

— خەلىچە، ئىككىمىزنىڭ يۈرىگى بىر بېغىشتىكى ئالمىدەك ئوخشاش، مەن سىزنى جېنىمدىنمۇ ياخشى كۆرىمەن، — دىدى ئۇ ماڭا قاراپ، — بىراق ئۆيلەنمەيمەن.

«نۇر ئاكا، ئۇنداق دىمەڭ. سىزدەك ياش يىگىتنىڭ ئۆيلەنمەي تەنھا ئۆتۈشىگە ئىشەنمەيمەن. جاھاندىكى ئۇچار قۇشلارنىڭمۇ تاللاپ سۆيگەن مەشۇقى بولىدىغۇ، رەھىمدىل يىگىتلەر ئۆزىگە ئەسىر بولغان قىزلارنىڭ مۇ - ھەببىتىنى ھىچقاچان رەت قىلمايدۇ» دەپ كۆڭلۈمدە ئىلتىجا قىلدىم. ئەمما نىمىشقىدۇ ئاغزىمدىن چىقىرىشقا پېتىنالمىدىم...

ئالىيە، ياز كۈنى دەريا بويىدا سەيلە قىلغىنىمىز ئېسىڭىزدىمۇ؟

— ئالىيە، ئەگەر سەن ئوغۇل بولساڭ، قانداق قىزنى ياخشى كۆرەتتىڭ؟ — دىدىم بىر كۈنى بىر تال گۈلنى ئويناپ تۇرۇپ.

سەن بىر ئاز ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدىڭ - دە:

— مەن چىرايىنى ئەمەس، پاك قەلبىنى ئىزدەيتتىم، — دىدىڭ.

— ئەگەر قارىغۇ ياكى توكۇر بولسىچۇ؟ — دىدىم مەن.

— قۇلتۇقىدىن يۆلەپ، قولىدىن يېتىلەپ كۈتەتتىم. ئۇنىڭ مۇشۇ دەريا سۈيىدەك سۈزۈك قەلبى بولسىلا كۇپايە، — دىگەن ئىدىڭ.

سەن شۇ چاغدا بۇ سۆزلەرنىڭ ئەكسى تەرىپىدە ئاياللار ئۈچۈن قانچىلىك ئازاپ ۋە پىغاننىڭ يوشۇرۇنغانلىغىنى بىلەمتىڭ؟

مەن ئەمدى پانا بولغان بۇ قەدىمىي ھويلىدىن كېتىش قارارىغا كەلدىم. ئاخىرقى قېتىم ھويلىنى سۈپۈرۈپ، كىرلەرنى يۇدۇم، گۈللەرگە سۇ قۇيدۇم؛ مومايىنى ئۆز ئانامدەك قېنىپ - قېنىپ قۇچاقلىدىم، ئاندىن نۇرنىڭ ئالدىغا كەلدىم:

— نۇر ئاكا، يەتتە ئايدىن بويان بۇ ئۆيدە خۇددى ئۆز ئاتا - ئانامنىڭ يېنىدا تۇرغاندەك ئازادە ياشىدىم، رەھمەت سىزگە، دۇنيادا ھەممە ئەرلەرنىڭ سىزدەك بولغان كۈنى ئاياللارنىڭ يېشى قۇرۇپ، بەختى ئېچىلغان كۈنى بولىدۇ. خۇدا سىزگە تېخىمۇ زور ئامەت بەخش ئەتسۇن، — دىدىم مەن خوشلىشىۋېتىپ.

— خەلىچە، كەتمەڭ، — دىدى نۇر، ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەيتتى، كۆزلىرى قايغۇغا تولغان ئىدى. — مەن سىزنىڭ نىمە ئۈچۈن كېتىدىغانلىغىڭىزنى بىلىمەن. بىراق، مېنىڭ - دىن رەنجىمەڭ. ئەمدى سىزگە تېلېۋىزور

رېمونت قىلىشنىمۇ ئۆگىنىپ قويماقچىمەن. بەلكىم بۇ كەلگۈسى تۇرمۇشىڭىز ئۈچۈن پايدىلىق بولۇپ قالار.

— رەھمەت، مەن سىزنى ئۆمۈرۋايەت ياد ئېتىمەن. مەن — كۆز ياشلىرىمنى ئاران تۇتۇپ تۇراتتىم، نۇر مېنىڭ قولۇمنى تۇتتى:

— يۈرۈڭ، ئايلىنىپ كېلەيلى. — دېدى ئۇ ئاستا.

بىز مەجنۇن تاللىق يول بىلەن قىپ-قىزىل گۈلگە ئورالغان لەمپىلىك پەشتاقتا قاراپ ماڭدۇق. سۇنىڭ شىلدىرلاپ ئېقىشى، قۇشلارنىڭ سايرىشى ۋە ياپ-يېشىللىق ئىچىدىكى ساپ ھاۋا كىشىنىڭ كۆڭلىنى ياشارتاتتى. بىز گۈللۈكنى ئايلىنىپ كىچىككىنە ئورۇندۇقتا ئولتۇردۇق. ئېھتىمال، بۇ ئىككىمىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى سۆھبىتىمىز بولسا كېرەك. ئۇ مېنىڭ قولۇمنى تۇتتى-دە، ئۆزىگە تارتتى، مەن ئۇنىڭ كۆكسىگە بېشىمنى قويدۇم. ئۇنىڭدىن ئۇرۇۋاتقان ئىسسىق ھارارەت ۋۇجۇدۇمنى لەرزىگە سالدى. يۈرىكىم دۈپۈلدەپ سوقۇشقا باشلىدى. بىراق ئاز ئۆتمەي ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىنىڭ يۈزۈمگە يامغۇر تامچىسىدەك چۈشۈۋاتقىنىنى كۆردۈم.

— خەلچە، مەن سىزنى بىھۇدە ئازاپتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى ئېيتىشقا مەجبۇر بولۇۋاتىمەن... مەن ئوغۇل ئەمەس، سىزگە ئوخشاش قىز.

— نېمە؟ — چۆچۈپ بېشىمنى كۆتەردىم.

ئۇ قولى بىلەن گىمناستيۇركىسىنىڭ تۈگمىسىنى يەشتى-دە، يېپەك كۆينىكى ئىچىدىن كۆكسىنى ئاچتى. چىڭ تارتىپ قويۇلغان لىپتىك تېگىدىن ئالمىدەك يۇمۇلاق كۆكسى كۆز ئالدىمدا پەيدا بولدى. مەن نېمە دېيىشىمنى بىلمەي داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدىم.

سەيلىگاھنىڭ كەچلىك مەنزىرىسى بىرجۈپ قىزنىڭ دېڭىزدەك داۋالغۇپ تۇرغان قەلبى ئۈچۈن سۈكۈتكە پاتقاندەك جىم-جىت ئۆتمەكتە ئىدى. باغ ئىچىدە ئادەملەر شالاڭلىشىپ، ھەيۋەتلىك سىدە دەرەخلىرى كۆزدىن يۇمۇلۇپ قاراڭغۇ تۇمان ئىچىگە كىرىشكە باشلىدى.

— نۇر... بۇ قانداق بولغىنى؟...

نۇر گىمناستيۇركىسىنىڭ تۈگمىلىرىنى ئەتكەچ تۆۋەندىكىلەرنى سۆزلەپ بەردى:

— مېنىڭ ئىسمىم نۇرىيە، سىزگە ئوخشاش بەختسىز قىزمەن. ئائىلىمىزدە ئاپام بىلەن ئىككىمىزلا ياشايتتۇق. بويۇمغا يېتىپ توي قىلىش ئالدىدا ئۈچ يىلدىن بېرى بىرگە ئۆتۈۋاتقان سۆيگۈنۈمنى تۈرمىگە ئېلىپ كېتىشتى-دە، ئالتە يىللىق كېسىۋەتتى. يىغلىدىم، قاخشىدىم، ئاخىرى تۈرمىدىن چىققىچە كۈتۈش نىيىتىگە كەلدىم. ئۇنى تۈرمىگە يوقلاپ بارىدىغان مېنىڭدىن باشقا ئادىمى يوق ئىدى. شۇڭا مەن قۇرۇلۇشلاردا كۈنلۈك ئىشلەپ يىققان پۇلۇمغا خالتا تەييارلاپ ئۇنىڭغا ئەۋەتەتتىم. ئالتە يىلنى ئاز دەمسىز؟ بۇ جەرياندا بىساتىمدىكى ھەممە نەرسىنى سېتىپ تۈگەتتىم. مەن ئۇنىڭ تۈرمىدىن ساق-سالامەت قايتىپ كېلىشىنى كۈتەتتىم. بىز ھەر قېتىم تۈرمىدە كۆرۈشكەندە ئۇ كۆزىگە ياش ئېلىپ تۇرۇپ:

— نۇرىيە، سىز ماڭا ھەممىدىن ئۇلۇغ، ھەممىدىن مېھرىبان. — دەيتتى.

ئاخىرى ئالتە يىلمۇ توشۇپ، ئۇ تۈرمىدىن چىقتى. بىز توي قىلدۇق. ئىككى يىل ئۆتكەندە ئۇ قۇرۇلۇش كۆترە ئالغۇچ-

لارنىڭ كەينىدە يۈرۈپ، پۇل تېپىشقا باشلىدى. ئۈستىگە سارجا كىيىملەرنى كىيىپ، موتوتسىكلىت مىنىدىغان بولدى - دە، مېنىڭدىن چېنىشقا باشلىدى. مەن ئۇنىڭ قۇچىقىغا ئۆزەمنى ئېتىپ يىغلىدىم. لېكىن، ئۇ ئۇزۇن ئۆتمەي، كەلگۈسى ئايىلىنى ئۆيگە باشلاپ كىرىپ مېنى ئاياق - ئاستى قىلدى ...

مەن نۇرىيەنى چىڭ قۇچاقلىۋالدىم. نىمە ئۈچۈن بەزى ئاياللارنىڭ كۈلۈپ ئۆتۈدىغان چاغلىرى ئاز؟ نىمە ئۈچۈن كۆز يېشى ئەۋلاتتىن - ئەۋلاتقا مىراس بولۇپ قالىدۇ؟

— نۇرىيە ئاچا، شۇنىڭدىن كېيىن تۇرمۇشقا چىقمىدىڭىزمۇ؟

— ياق، — نۇرىيە سۆزىنى داۋام قىلدى، — شۇنىڭدىن كېيىن ئۆمۈرۋايەت تۇرمۇشلۇق بولماي مۇستەقىل ياشاش قارارىغا كەلدىم. ئاپام ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن يۇرتۇمنى تاشلاپ، ئەرەنچە ياسىنىپ، بۇ شەھەرگە كەلدىم.

ماڭا ھەممە نەرسە چۈشىنىشلىك بولدى. نۇرىيە گىمناستىيۇركىسىنىڭ يانچۇغىدىن چاقىنانغىنا خاتىرىنى ئېلىپ، ئۇنىڭدىن بىر پارچە رەسىمنى چىقاردى. بۇ نۇرىيەنىڭ تۇنجى توي قىلىش ئالدىدا چۈشكەن رەسىمى بولۇپ، بېشىدىكى گۈللۈك زەر ياغلىق خوپمۇ ياراشقان ئىدى، قۇندۇزدەك چاچلىرى يەلكىسىگە چۈشۈپ تۇراتتى.

— نۇرىيە ئاچا، خويمۇ چىرايلىق قىز ئىكەنسىز، — دىدىم ھەيران بولۇپ.

— ئۆزەممۇ رەسىمگە ھەر قارىسام كۆڭلۈم بۇزۇلىدۇ، — نۇرىيە ئېغىر ئۇھ تارتتى، لېكىن ئۇ ئۆزىنى تېتىك تۇتۇپ كۈلۈمسىرىدى، — ئاياللارنىڭ بەزىلىرى نىمە ئۈچۈن بەختسىز بولۇپ قالىدۇ؟ سەۋەۋىنى بىلەمسىز؟ بۇنىڭ ھەممىسى ئاياللارنىڭ ئەرلەرگە بېقىنىپ قالغانلىغىدا. ئاياللار ئەرلەرنىڭ كىرىنى يۇيۇپ، ئېشىنى ئېتىپلا ئۇزۇل - كېسىل بەختلىك بولالمايدۇ. ئۇلاردىمۇ ئەرلەرگە ئوخشاش مۇستەقىل ياشاش ئىقتىدارى بولۇش كېرەك. مەن بۇ شەھەرگە كەلگەندىن كېيىن، دەسلەپ سائەت رېمونت قىلىشنى ئۆگەندىم. كېيىن ئۇنئالغۇ، تېلېۋىزور رېمونت قىلىشقا كىرىشتىم. ھازىر كۈنىگە 15 سومدىن 20 سومغىچە ئىشلىيەلەيمەن. مېنى بەختسىز دىگىلى بولامدۇ؟ مۇشۇ يىللار ئىچىدە ماڭا بەش قىز توي قىلىش تەلىۋىنى قويدى. ئەگەر مەن قىزلىق قىياپىتىمگە كەلگەن بولسام يەنە بىر مۇنچە يىگىتلەر توي قىلىش ھەققىدە تەلەپ قويۇشىمۇ مۇمكىن ئىدى.

— نۇرىيە ئاچا، بۇندىن كېيىنمۇ يەنە مۇشۇنداق ياشامسىز؟

— ياق، — ئۇ مېنىڭ مەقسىدىمنى چۈشەنگەندەك بېشىنى چايقاپ قويدى، — دەسلەپ ئۆمۈر بويى تۇرمۇشلۇق بولماي ئەرەنچە كىيىنىپ، تەنھا ئۆتۈپ كېتىش نىيىتىدە ئىدىم. بىراق ھايات ئۇنىڭغا يول قويمايدىكەن، دۇنيادا نۇرغۇن دىلى پاك، ۋىجدانلىق يىگىتلەرمۇ ئۆتكەنىكەنغۇ. مەن ھازىر بىر خىل ھېنەر ئۆگىنىۋاتىمەن. مەن ئۇنى ئۆگىنىپ بولغاندىن كېيىن يۇرتۇمغا قايتىمەن. ئۆز يۇرت نىمە دىگەن سۆيۈملۈك - ھە؟ شۇ چاغدا ئاياللىق كىيىم بىلەن كوچىغا چىقىمەن.

بىز ئورنىمىزدىن تۇرۇپ ئېرىق بويلاپ ماڭدۇق. مەن دەرەخلەر ئارىسىدىن چۈشۈۋاتقان ئاي شولىسىدا ئۇنىڭغا تويماي قارايتتىم.

— نۇرىيە ئاچا، بۇندىن كېيىن ئىككىمىز مەڭگۈلۈك ئاچا - سىڭىللاردىن بولايلى.

نۇرىيە گېپىمگە جاۋابەن مېنى يەنە بىر قېتىم باغرىغا باستى. نەملەشكەن مەڭزىلىرىمىزنى بىر - بىرىمىزگە چىڭ يېقىشتۇق. قەلبىمدە سىڭىللىق مېھرى ئۇرغىدى.

مانا هازىر ئارىدىن ئۈچ يىل ئۆتتى. مەن نۇرىيەدىن ھۈنەر ئۆگەندىم. مېنىڭ ئۆزدەك ئۇستا بولغىنىمنى كۆرگەندىن كېيىن، نۇرىيە دۇكىنىنى ماڭا ئۆتكۈزۈپ بەردى - دە، ئۆز يۇرتىغا كەتتى. ئۇنىڭ شەھەردىكى قىز دوستلىرى يەنە دۇكانغا ئۇزۇلمەي كېلىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە، نۇرىيە يەنە جاسارەتلىك ياش يىگىت ئىدى.

— نۇر تېخىچە قايتىپ كەلمىدىمۇ؟ — سورشاتتى ئۇلار.

— ياق، — دەپ قىسقىلا جاۋاپ بېرەتتىم مەن.

— ئېھتىمال، قىز تالاپ يۈرسە كېرەك.

مېنىڭ يىغلىغۇم كېلەتتى.

مەن ئۇنى يەنە بىر قېتىم كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدۇم. ئۆتكەن يىل ئۇنىڭدىن بىر پارچە خەت تاپشۇرۇپ ئالغان ئىدىم. خەتتە نۇرىيە ئۆزىنىڭ بىر تەرجىمان يىگىت بىلەن توي قىلغانلىقىنى، تۇرمۇشىنىڭ ناھايىتى كۆڭۈللۈك ئۆتۈۋاتقىنىنى يازغان ئىدى. بۇندىن ئىككى كۈن بۇرۇن تۇيۇقسىز ئۇنىڭ رەسىمىنى گېزىتتىن كۆرۈپ قالدىم. گېزىت نۇرىيەنىڭ ئۆز ئالدىغا كارخانا قۇرۇپ، 100 مىڭ يۈەنلىك ياشلار قاتارىغا ئۆتكەنلىگىنى خەۋەر قىلغان ئىدى. ئۇ ئاۋالقىدەك مۇلايىم كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. بويىنىغا مەرۋايىتلارنى ئاسقان، چېچىغا ياقۇت كۆزلۈك ئالتۇن چاچلارنى تاقىغان، ئوتلۇق كۆزلىرىدىن بەخت، شىجائەت ئۇرغۇپ تۇراتتى. ياشلىرىم تۆكۈلدى، ئېھ، سۆيۈملۈك ھەدەم!

ئالىيە، مېنىڭ يازىدىغانلىرىم تۈگىدى. سەن بۇنىڭغا ئىشىنەمسەن؟ ئىشەنگىن، مىڭلىغان ئايالارنىڭ جاپا تارتىپلا ئۆتۈشنى خالىمايدىغانلىغى، ئۇلاردىمۇ تولۇق ئىقتىدار ۋە ھاياتىي كۈچنىڭ بارلىغىغا ئىشەنگىن.

خەيىر، تۇرمۇشىڭغا بەخت تىلەيمەن !...»

ئىككى ھېكايە

ئىدرىس بارات

توييۇق

ئۇلار پات - ئارىدا توي قىلىشقا پۈتۈشتى.

قىز — گۈلشەن شەھەردىكى باياشات كادىر ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن گۈزەل لەردىن ئىدى، شۇڭىغا يارىشا ئۇنىڭ كىيىنىش ۋە يۈرۈش - تۇرۇشلىرىمۇ شەھەر شارائىتىغا مۇناسىپ بولۇپ، گۈزەللىكىگە ھۆسن قوشۇپ تۇراتتى. يىگىت — مەتكېرەم ئەسلى يېزىلىق بولۇپ، كىچىك چېغىدىلا دادىسىدىن يېتىم قالغانلىقتىن ئانىسىنىڭ ئالدىدا ئۆسۈپ چوڭ بولغان. ئۇ، مەكتەپ پۈتتۈرۈپ، شەھەرگە خىزمەتكە تەقسىم قىلىنغاندىن كېيىن، كۆزگە كۆرۈنگەن كەسپىي قابىلىيىتى، ھۆرمەتكە سازاۋەر ئىش ئورنى ۋە كېلىشكەن قەددى - قامىتى بىلەن زامان - زامانلاردىن بۇيان داۋاملىشىپ كەلگەن شەھەرلىكلەرنىڭ ئۆزىنى ئۈستۈن كۆرىدىغان مەغرۇر ھېسسىياتى ئۈستىدىن غالىپ كېلىپ، قۇدىلىشىشتەك نەسەپ، مەرتىۋە توساقلىرىدىنمۇ ھالقىپ ئۆتۈپ، شەھەر قىزلىرى «قورغانى»غا ئاخىرى بۆسۈپ كىرگەن ئىدى. ئۇمۇ نۇرغۇن ياقا يۇرتلۇق يىگىتلەرگە ئوخشاش ھەممە ئىش پۈتۈپ توي قىلىشقا ئازلا قالغاندا، ئاپىسىنىڭ رازىلىقىنى ئېلىپ قويۇش ئۈچۈن يۇرتىغا خەت يېزىدۇەتكەن بولسىمۇ، بىراق، ئاپىسىنىڭ شۇنچە ئۇزاق يول بېسىپ، تويىغا ئىككى - ئۈچ كۈنلا قالغاندا يېتىپ كېلىشىنى ئويلىمىغان ئىدى.

ئاپىسىنىڭ تۇساتتىن يېتىپ كېلىشى مەتكېرەمنى ھەم خوشال قىلدى، ھەم ئوڭايسىزلاندۇردى. چۈنكى، بۇ ساددا ئايال يېزىلىقلارغا خاس كۆرۈمسىز، ئاددى ئۈستىبېشى بىلەنلا كەلگەن ئىدى. مەتكېرەم ئاپىسىنىڭ نىمكەش قارا چىبەرقۇت چاپىنىنى تالاغا ئەپچىقىپ، تاياق بىلەن بىر ھازا

AltunOq

قاقشان بولسىمۇ، تويپىسنى ھېچ تۈگىتەلمىدى. ئۇ ئاپپىسىنىڭ مۇشۇ تۇرقىدا گۈلشەن بىلەن، بولۇپمۇ گۈلشەننىڭ سالاپەتلىك دادىسى، ئاسانلىقچە ئادەم ياراتمايدىغان ئاپپىسى بىلەن كۆرۈشۈشىدىن ۋە توي كۈنى ئەل - جامائەت ئالدىدا «مەيدانغا چىقىشى»دىن نومۇس قىلاتتى. دىمىسىمۇ، ئۆزى ئىسىل سارجىدىن كاستيۇم - بۇرۇلكا، دىراپتىن پەلتۇ كىيىپ، گالىستۇك تاقاپ قېتىۋالسا، ئاپپىسى ئاشۇنداق پەجمۈدە ھالدا تۇرسا، ئەل - جامائەت نىمىلەرنى دىمەس؟ ئۇ، بىرەر قۇر يېڭى كىيىم ئېلىپ، ئاپپىسىنىڭ ئۇستىبېشىنى سەل - پەل تۈزەشتۈرۈپ قويۇشنى نەقەدەر ئارزۇ قىلاتتى - ھە! بىراق، ئۇنىڭ نەچچە يىلدىن بېرى يىققان ئىقتىسادى تويدىن بۇرۇنقى تۈگىمەس رەسمىيەتلەر تۈپەيلىدىن ئاللىقاچان قۇرۇغان، يەنە تېخى ئىككى يۈز يۈەنگە يېقىن قەرزگىمۇ بوغۇلغان ئىدى.

تەگلىك دىگەن يامان نەسە - دە! ئۇ، نى - نى ئوغۇل باللارنىڭ قەددىنى پۈكمىدۇ. مەتكېرەمنىڭ باياتىن ئاپپىسىنى قارشى ئالغان ۋاقتىدىكى خۇشاللىقىنىڭ ئورنىنى بارا - بارا غەم باستى. ئۇ بۈگۈن ئۆمرىدە ئەڭ قىيىن مەسىلىگە دۈچ كەلگەندەك، جىددى پىكىر قىلماقتا، ئامال ئويلىماقتا ئىدى. شۇڭا ھازىر ئاپپىسىنىڭ قىلىۋاتقان گەپ - سۆزلىرى ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى...

شۇ پەيتتە، گۈلشەن كىرىپ كەلدى. ئۇ تېخى بولغۇسى قېينىئانىسىنىڭ كېلىدىغانلىقىدىن ۋە كېلىپ بولغانلىقىدىن بىخەۋەر ئىدى. مەتكېرەم قىسقىچە تونۇشتۇرغاندىن كېيىن، پۈتۈن ئۇزايىدىن خۇشپۇراق يېغىپ تۇرىدىغان قىز بىلەن يۈز - كۆزىنى سەپەر چاڭ - توزاڭلىرى باسقان ئانا مەڭزىنى مەڭزىگە يېقىشىپ كۆرۈشتى، تېچلىق - ئامانلىق سوراشتى. قىزنىڭ كۆزلىرىدىن شاتلىق ئۇچقۇنى چاقنىدى، ئانىنىڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىدە بولسا، ئىسسىق ھاياجانلىق ياشلىرى ئەگىدى.

ئەسلىدە تۈينىڭ ھەممە تەييارلىقى تەق بولدى دىگەن پەيتتە، يېڭى بىر مەسىلە كېلىپ چىققان ئىدى: مەتكېرەم تويلۇققا قېينانىسىنىڭ نۇسخا تاللايدىغىنىدىن بىخەۋەر قەشقەردىن چىچەك نۇسخىلىق ياقۇت ھالقا ئەكەلدۈرۈپ قويغان، تويلۇق سائەتكە ھازىرچە گۈلشەن قولىدىكى «شاڭخەي» ماركىلىق سائەتنى تاقاپ تۇرۇدىغانغا پۈتۈشكەن ئىدى. لېكىن گۈلشەننىڭ ئاپپىسى نوغاي نۇسخىلىق ياقۇت ھالقا، شۋىتسارىيە سائىتى بولمىسا تويىنى قىلغىلى بولمايدۇ، دەپ تۇرۇۋالدى. مەتكېرەمنىڭ تەگلىكتە قېلىۋاتقانلىقىنى بىلگەن گۈلشەن ئۆزىنىڭ تاقاپ يۈرگەن ھالقىسىنى بىر دوستىنىڭ نوغاي نۇسخىلىق ھالقىسىغا ئالماشتۇرۇپ، ئاپپىسىنىڭ ئۆتكىلىدىن ئۆتتۈۋالدىغان، ئۆزىنىڭ بانكىدىكى ئامانەت پۇلىنى قەرەلدىن بۇرۇن ئېلىپ، شۋىتسارىيە سائىتى ئالىدىغان قارارغا كېلىپ، بۇ توغرىلىق مەتكېرەم بىلەن مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن كەلگەن ئىدى. گۈلشەن قېينئانىسىنىڭ ئالدىدا بۇ گەپلەرنى دەپ ئولتۇرۇشنى بىئەپ بىلىپ، مەتكېرەمنى سىرتقا چاقىردى ۋە خىيالىنى ئېيتتى. بۇ چوڭ غەمدىن قۇتۇلغان مەتكېرەم ئەلۋەتتە خوشال بولۇشى كېرەك ئىدى، لېكىن، ھوشيار قىز مەتكېرەمنىڭ ئانچە بەك خوشال بولۇپ كەتمىگەنلىكىنى سەزدى.

— نىمە بولدى سىزگە؟ مىجەزىڭىز يوقمۇ نىمە؟ — دەپ سورىدى گۈلشەن.

— ياق، — دىدى مەتكېرەم يەنىلا روھسىز قىياپەتتە، — بىر غەمدىن قۇتۇلساق،

يەنە بىر غەم دەڭا.

— يەنە نىمە غەم؟ ئوچۇقراق دەڭا.

— كۆردىڭىزغۇ، — دېدى مەتكېرەم بېشى بىلەن ياتىقنى شەرەت قىلىپ، — ئانام ئاشۇ تۇرقىدىلا كەپتۇ. ئاشۇ ئۇستىباش بىلەن ئاتا - ئانىڭىزنىڭ ئالدىغا قانداق ئاپىرارمەن؟ توي كۈنى خەق نىمە دەر؟

گۈلشەنمۇ ئويغا پېتىپ قالدى. دىمىسىمۇ توي ئەمەسمۇ، تويدا ھەممە ئادەم چىرايلىق كىيىندۇ. ئاتا - ئانىنىڭ چىرايلىق كىينىشى ئۆزى ئۈچۈنلا ئەمەس، يەنىلا ئەل - جامائەتنىڭ، تويى بولۇۋاتقان باللىرىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن - دە. گۈلشەن ئەقىللىق قىز ئىدى، ئۇ، شۇ تاپتا گەپ قىلمىغىنى بىلەن، ئۇنىڭ كۆڭلىدىمۇ بىر ئەندىشە كېزىپ يۈرەتتى.

— مۇنداق قىلايلى، قاراڭ، — دېدى ئۇ مەتكېرەمگە، — ئاپىمىز كەپتۇ، بۇ ياخشى ئىش. سىز نەچچە يىل كۆرۈشمىگەن، ئۆيدە بىللە قېلىپ بىردەم مۇڭدىشىۋېلىڭ، سودىلىققا ئۆزەم باراي. كەچتە ئاپىمىزنى بىزنىڭكىگە باشلاپ بارايلى، قۇدىلار كۆرۈشسۇن.

— مۇشۇ پېتى؟

— غەم قىلماڭ، ئۇنىڭمۇ بىر ئامالى بولۇپ قالار، — گۈلشەن شۇنداق دىگىنىچە ئۆيگە كىرىپ قېيىنئانىسى بىلەن خوشلاشتى - دە، يۈرۈپ كەتتى.

گۈلشەن سائەت ماگىزىنىغا كىرمەي، كىيىم - كېچەك ماگىزىنلىرىنى ئايلىنىپ، قارا سۆكنو پەلتودىن بىرنى ئالدى، ئەمدى ئۇنىڭ قولىدا سائەت ئالماقچى بولغان پۇلدىن ئازراقلا قالغان ئىدى، ئۇ، بۇ پۇلغا بىر تۈۋتشال ئالدى - دە، خوشال ھالدا مەتكېرەمنىڭ ياتىقىغا كەلدى. لېكىن ياتاقتا مەتكېرەمنىڭ ئاپىسى يالغۇز ئولتۇراتتى.

گۈلشەن سۆكنو پەلتونى قېيىنئانىسىغا كىيدۈرۈپ، تۈۋد شالنى بېشىغا سالغان ئىدى،

ئۇنىڭغا باشقىچە سۆيەت كىردى. شۇ ئەسنادا
سىرتتىن كىرىپ كەلگەن مەتكېرەم دەسلەپتە
ھەيران بولىدى، لېكىن دەرھال ئىشىنىڭ
تەكتىگە يەتتى - دە، ئەھۋالنى ئاپىسىغا
سۆزلەپ بەردى. ئانا ھاياجانلانغان ئىدى،
ئۇ، گۈلشەننى باغرىغا بېسىپ، باش - كۆزلىـ
رىگە سۆيدى:

— جېنىم قىزىم، مەن ئۈچۈن كايىپلا،
خۇدايىم مەرتىۋىلىرىنى يۇقىرى قىلسۇن،
ياخشى كۆڭۈللىرىگە رەھمەت. شەھەر قىزلىرى
بىز سەھرالىقلا ئاش بولارمۇ دەپ غەم
يەيتتىم ... ئەمدى كۆڭلۈم تىندى. ئۇ
شۇنداق دېگىنىچە جىلتكىسىنىڭ يانچۇقىدىن
مۇشتۇمدەك بىر مونەكنى ئالدى - دە،
ئۇنىڭدىن ئون يۇەنلىك بىر تۇتام پۇلنى
چىقىرىپ مەتكېرەمگە سۇندى:

— مە، بالام. بۇ ئاز بولسىمۇ تويۇڭغا
ئاتىغىنىم، رەخ - پەخ، ئۆي لازىمەتلىكىنى
دېگەنىڭ ياخشىسى مۇشۇ شەھەردە، دەپ
پۇلنىلا كۆتىرىپ كەلدىم، بالام. خالىغىنىڭـ
لارنى ئېلىڭلار، ۋاي، ما گالۋاڭلىغىنى، كېلىن
بالامغا ئالغىنىمۇ بار تېخى، مېنىڭ ئالغان
بىر نەمەم بۇ قىزىمغا ياراملىكىن - تاڭ، —
ئۇ جىلتكىسىنىڭ يەنە بىر يانچۇقىدىن
قىزىل لاتىغا ئورالغان قۇتىنى چىقاردى ۋە
ئىككى قوللاپ گۈلشەنگە تۇتقازدى، — قاراپ
باقسىلا بالام، خەقلەر قەشقەرنىڭ داڭلىق
دېيىشتى، ئالغاچ كەلدىم، ياراشسا بۇ يەردىن
ئالارمىز.

گۈلشەن قۇتىنى ئېچىپ ھەيران بولدى.
بۇ كۆزنى قاماشتۇرۇدىغان سۆسۈن ياقۇت
كۆزلۈك نوغاي نۇسخىلىق ئالتۇن ھالقا
ئىدى. ئۇ، ئاپىسى ھەۋەس قىلغان شاپتۇل
چېچىكى رەڭلىك ياقۇت كۆزلۈك ھالقىدىنمۇ
جۇلالىق بولۇپ، ئىشلىنىشىمۇ ئۆزگىچە نەپىس
ئىدى.

— رەھمەت ئاپا، جىق كايىپلا. — گۈلـ
شەن شۇنداق دېگىنىچە ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي
قېيىنئانىسىنى مېھرى بىلەن باغرىغا
باستى.

كىچىككەن توي

ئاغىنىمىز ئەخمەتنىڭ يېقىندا بولۇپ
ئۆتكەن تويى ئۇزۇن يىللىق بويتاقلىق تۇرـ
مۇشىغا خاتىمە بېرىپ، ئۇنى دوستلىرى ۋە
خىزمەتداشلىرىنىڭ خوتۇن توغرىسىدا قىـ
لىدىغان چاقچىقىدىن ئازات قىلغان بولسىمۇ،
لېكىن يەنە بىرمۇنچە كىشىلەرنىڭ كاللىسىـ
دا: «ئەجەبا، ئەخمەت شۇنچە يىللاردىن بېرى
ئەمەلدار خوتۇن ئېلىشنى كۈتۈپ تۇرغان
بولغىيمىدى؟ ئاۋۇ قىزمۇ ئەمەل تۇتۇپ ئانـ
دىن ياتلىق بولۇش ئۈچۈن ساقلىغان بولغىيـ
مىدى؟...» دېگەنىدەك بىر تالاي سوئاللارنى
پەيدا قىلماي قالمىدى. دەرۋەقە، ئەخمەت
بىلەن ئايشەمگۈلنىڭ تويى ئۇ ۋەزىپىگە
تەيىنلىنىپ بىر ھەپتىدىن كېيىن تۈيۇقسىزلا
بولغان ئىدى. تويغا كەلگەنلەرمۇ كۆپ بولدى،
ئادەم كۆپ بولغاندىكىن، گەپمۇ كۆپ بولـ
دى. لېكىن، ھەر كىم ھەر نېمە دېگەن بىلەن،
بۇ ئىككىسىنىڭ ئىلگىرىكى مۇناسىۋىتى توغرىـ
سىدا ھېچ كىشى ھېچنېمىنى بىلمەيتتى.

توي ئۆتۈپ بىرنەچچە كۈندىن كېيىن،
بىز بىر نەچچىمىز ئاياللىرىمىز بىلەن بىللە ئۇـ
لارنى يوقلاپ ئۆيىگە باردۇق، گەپتىن گەپ
چىقىپ، مەسىلە ئەخمەت بىلەن ئايشەمگۈلنىڭ
ئىلگىرىكى مۇناسىۋىتى ئۈستىگە بېرىپ تاقالـ
غاندا، ئەخمەت مۇنۇلارنى ھېكايە قىلىپ
بەردى:

— بۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل ئىلگىرى بىر مېھماندارچىلىقتا ئايشىخان ئىسىملىك بىر قىزنى ئۇچراتقان ئىدىم. ئۇنىڭ ئۆزىنى تۇتۇشلىرى، قەددى ـ قامىتى، ھۆسنى ـ جامالى كۆڭلۈمگە ياققان ئىدى. ئۇ، ئۆزىنى ناھايىتى مەغرۇر تۇتاتتى، مەندىمۇ دەل ئەنە شۇنداق خاراكتېرنى ياخشى كۆرەتتىم، شۇڭا، ئۆزەمنى بىر سىناپ بېقىش نىيىتىگە كەلدىم. لېكىن ئىشنى نەدىن، قانداقچە باشلاش توغرىسىدا كۆپ ئويلىنىپ بېشىم قاتتى. بىۋاستە يۈزتۇرانە گەپ ئاچاي دېسەم، بۇ ھاكاۋۇر قىز بىر ئېغىز گەپ بىلەن قېقىۋەتسە، قانداق قىلىمەن، ئارىغا ئەلچى قويۇپ بېقىشنىمۇ ئويلىدىم. لېكىن ئىش ئەپلەشمىسە، سۆز ـ چۆچەك بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇنىڭدىنمۇ يالتايدىم، ئاخىرى بىر چارە تاپتىم: خەت يېزىش، قىسقىلا خەت يېزىپ، مەلۇم جايدا يالغۇز ئۇچرىشىشقا تەكلىپ قىلىش، كەلسە، ئىشنىڭ ئوڭغا تارتقىنى، بىر ـ بىرىمىز بىلەن تونۇشۇۋالىمىز ـ دە، ئاستا ـ ئاستا ئۆز ئارا چۈشىنىشىۋالىمىز. كەلمىسە، ئىشنى قىلىۋۇن، ئۇ چاغدا بۇ ئىشنى ھېچكىم سەزمەي قالىدۇ، ھەتتا ئۇ ئۆزىمۇ مېنىڭ كىملىكىمنى بىلمەي قالىدۇ.

خىيالىم بىر يەرگە توختىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا قىسقىغىنا خەت يېزىپ تۆت پۇڭلۇق ماركا چاپلىدىم ـ دە، پوچتىدىن سېلىۋەتتىم (ھېلىقى مېھماندارچىلىقتا بولۇنغان گەپ ـ سۆزلەردىن ئۇنىڭ X ئىنستىتۇتىنىڭ يۇقۇرى يىللىقىدا ئوقۇيدىغان ستۇدېنتكا ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغان ئىدىم). ئەتىسى خەتتە بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا، كۆرۈشمەكچى بولغان جايغا بېرىپ ساقلىدىم، ئۇ كەلمىدى. بىرنەچچە كۈنگىچە ئۇدا تەقەززالىق بىلەن شۇ ئەتراپنى ئايلاندىم، يوق. ھەتتا مەكتىۋىنىڭ ئالدىغىمۇ بېرىپ باقتىم، ئۇچرىتالمىدىم، بىر كىمدىن سوراشقا پېتىنالمايتتىم، ئاخىرى ئۈمىتىنى ئۈزۈپ قايتىپ كەتتىم ۋە ئۇنى ئويلىماسلىققا تىرىشتىم. ئەمما بىر خىل ئازاپلىق ھېسسىيات خىيالىمغا كىرىۋېلىپ، كۆڭلۈمنى بىئارام قىلىۋەردى. ئەجابا، مەن شۇ قىز ياراتمىغۇدەك ئادەممۇ؟ قېنى، كۆرەرمەن، سەن قانچىلىك بىرسىنى تاپالارسەنكىن! غورۇرلۇق يىگىت بىر قىزنىڭ چوڭچىلىقىنى ئالدىدا ھەرگىز سۇنماسلىقى كېرەك.

شۇنداق دېگىنىم بىلەن نىمە ئۈچۈندۇر ئۇ قىزنى زادىلا ئۇنتۇپ كېتەلمىدىم. مۇشۇ ئون نەچچە يىلدىن بېرى مېنىڭ نەزىرىمدە ئۇنىڭدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان بىرەر قىز بىلەن تېپىشقان بولسام، بەلكىم، ئۆيلىنىپمۇ بولار ئىدىم، بىراق، ئۇچرىمىدى، مەندىمۇ بويتاقلىقنىڭ زېرىكىشلىك كۈنلىرىگە چىداپ يۈرۈۋەردىم.

ھايات دېگەن غەلىتە بىر سەھنە ئىكەن. ئۇ ئويلىمىغان يەردە ئادەمگە ئاجايىپ كومېدىيىلەرنى كۆرسىتىپ ئۆتىدىكەن. ئۆتكەن يىلى مەن ئالىي مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگە ياشلارنى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىغا تاللاش خىزمىتىگە قاتناشتىم. مۇشۇ جەرياندا تەساددىپى ئۇچراتقان ئەھۋال مېنى قاتتىق ھەيران قالدۇردى:

رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىغا كۆرسىتىلگەن ستۇدېنتلارنىڭ ئارخىپىنى كۆرۈۋېتىپ، ئايشەمگۈل ئىسىملىك بىر قىزنىڭ ئارخىپىدىن بىر ماتېرىيالنى ئۇچرىتىپ قالدىم. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن ئىدى:

«مەزكورنىڭ ياتىقىدىن تېپىلغان ‹7068› دېگەن رەقەملىك مەخپى بەلگە بىلەن يېزىلغان بىر پارچە خەت چەتئەل ئىشپىيونلىرى ياكى ئەكسىلئىنقىلاۋي گۇرۇھ ئەزالىرىنىڭ ئالاقىلىشىش خېتى دېگەن گۇماندا قوغداش خادىملىرى تەرىپىدىن

قولغا چۈشۈرۈلگەن، لېكىن مەزكۇر ئۆزى ئىقرار ئەمەس، بۇ بىر تەكشۈرۈش نەتىجىسى چىقمىغان چىگىش ئەنزە. مۇشۇ خەت مۇناسىۋىتى بىلەن مەزكۇر ئالتە ئاي تۇتۇپ تۇرۇپ تەكشۈرۈلگەن.»

بۇ يەكۈننىڭ كەينىگە چاپلانغان خەت مۇنداق ئىدى:

«سۆيۈملۈك ئايشىخان:

مەن بۇ خەتنى دەرگۇماندا يېزىۋاتىمەن، قولىڭىزغا تېگىش - تەگمەسلىكىنىمۇ ئۇقمايمەن، ناۋادا قولىڭىزغا تەگسە، X ئاينىڭ X كۈنى كەچ سائەت 9 دا نەنمىڭدىكى گۈللۈك ئەتراپىدا ئۇچرىشىشنى ئۈمىت قىلىمەن. سىزگە دەيدىغان مۇھىم گەپ بارئىدى.»

خەتنىڭ ئاخىرىغا يېزىلغان ئىسىم ئۆچۈرۈۋېتىلگەن ئىدى. ئارخىپتا خەت بىلەن بىللە ساقلانغان كانۋېرتتا قىزنىڭ ئادرېسى، تۆۋەن تەرەپكە «7068» دېگەن سىپىرلار يېزىلغان ئىدى. مەن خەتكە قاراپ ئۇزۇنغىچە تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدىم، كۆز ئالدىم قاراڭغۇلىشىپ، بېشىم قايغاندەك بولدى. چۈنكى، بۇ خەت دەل مېنىڭ ئەينى ۋاقىتتا ئايشىخانغا يازغان خېتىمنىڭ نەق ئۆزى ئىدى. شۇ ۋاقىتتا نېمە ئۈچۈن «7068» دېگەن رەقەمنى يازغىنىمنى ئەسلىيەلمەيمەن، بۇ ئېھتىمال «70 - يىلى 6 - ئاينىڭ 8 - كۈنى» دېگەننى قىسقارتىپ، ياكى ئالدىراشچىلىقتا ئارىلىقتا چېكىت قويۇشنىمۇ ئۇنتۇپ، شۇنداق يازغان بولسام كېرەك. شۇڭا، باشقىلار ئۇنى ئىشپىيونلارنىڭ بەلگىسى دەپ چۈشىنىپتىكەن - دە! ياھەزرەت!... كىچىككىنە خەتنىڭ بۇ قىزغا شۇ قەدەر چوڭ مالامەت كەلتۈرگىنىنى دىمەمدىغان؟...

— ئۇنىڭدىن كېيىن قانداق بولدى؟ — دەپ سورىدىم مەن قىزىقىپ.

ئەخمەت جاۋاپ بېرىپ مۇنداق دىدى:

— ئايشەمگۈل ئىسىملىك بۇ قىزنى خىزمەت ئورنىغا بېرىپ ئىزلەپ تاپتىم، قارىسام، كىم دېمەمسىلەر؟ ھىلىقى ئايشىخاننىڭ دەل ئۆزى. كۆرۈشۈپ، يوقۇرقى ئەھۋالنى سورىدىم. ئۇ قىز گەپىنى ئاڭلاپ، خۇددى ئاتا - ئانىسى ئۆلۈپ كېتىپ نەچچە يىلدىن كېيىن خەۋەر تاپقان ھازىداردەك ئىچ - ئىچىدىن قايناپ يىغلاپ كەتتى.

مەن تەشكىلگە ھەقىقى ئەھۋالنى ۋە ئەينى ۋاقىتتىكى مۇددىئايىمنى ئېيتىپ، ھىلىقى خەت توغرىسىدىكى گۇمانلىق يەكۈننى ئۇنىڭ ئارخىپىدىن ئالدۇرۇۋەتتىم.

قىز كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئايشىخان دېگەن ئىسمىنى ئايشەمگۈلگە ئۆزگەرتكەن بولۇپ، بىگۇنا تۇرۇپ ئۇچرىغان رەھىمسىز زەربىلەرگە بەرداشلىق بېرىپ، ئۇن نەچچە يىلدىن بۇيان ئۆزىنىڭ ئىسىل ئەخلاقىي - پەزىلىتى، خىزمەتتىكى ئەستايىدىل تىرىشچانلىقى، بىلىمى ۋە قابىلىيىتى بىلەن گۇمانلىق نەزەرلەرنىڭ تۇمانلىرىنى تارقىتىپ، ياخشى تەسىر قالدۇرغان ئىكەن. شۇڭا، تەشكىل بۇ قېتىم ئىدارە رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىغا تاللىنىدىغان ئالىي مەكتەپ سەۋىيىسىدىكى كادىرلارنىڭ تىزىملىكىگە كىرگۈزۈپتۇ. بۇ قىز نېمە سەۋەپتىنكى، تا ھازىرغىچە ئۆيلۈك - ئۇچاقلىق بولماپتۇ. مەن ئەينى ئەھۋالنى دەپ بېرىۋىدىم، دەسلەپ ئۇ رەنجىپ نەچچە ئاغىزچە ماڭا قارىماي يۈردى. كېيىنچە ئىدارىدىكى بىر قىسىم يولداشلار مەن توغرىلىق گەپ قىلىپ ئۇنى بىر ئاز يۇمشىتىپتۇ، شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن بارا - بارا پاراڭلىشىدىغان بولدۇق. ھەر قېتىم پاراڭلاشقاندا، ئۆزەمنىڭ ھاماقەتلىكىم تۈپەيلىدىن ئۇنىڭ بېشىغا كەلتۈرگەن مالامەتلىرىم توغرىلىق ئەپۇ سورايتتىم. ئۇنىڭ مېنى تىللىۋېلىشىغا، ھەتتا يۈزۈمگە تۈكۈرۈپ دەردىنى ئېلىۋېلى-

AltunOq

شىغىنىمۇ رازى ئىدىم. شۇنداق بولغىنىدا مېنىڭ ۋىجدان ئازاۋىم بىر ئاز يېنىكلىگەن بولاتتى. مەن ئەپۇ سورىغىنىمدا، ئۇ:

— بولدى، بۇ گەپنى تولا دەۋەرمەڭ. راستىنى ئېيتسام، مەن مۇشۇ خەت تۈپەيلىدىن ناھەق قارىلىنىپ، تۇتقۇن قىلىنغان دەسلەپكى مەزگىلدە خورلۇققا چىدىماي ئۆلۈۋېلىشنىمۇ ئويلىغان ئىدىم. لېكىن ئۆلۈدىغان ئىش بولسىمۇ، مېنى بىكاردىن - بىكار بالاغا قويغان دۈشمىنىمدىن ئەنتىمىنى ئېلىپ ئاندىن ئۆلەي دىگەن نىيەت بىلەن ياشىدىم. ئەمما بۇ خەتنى يېزىپ مېنى بالاغا قويغۇچىنىڭ كىم ئىكەنلىگىنى بىلمەيتتىم. كېيىن مېنى گۇناسىز دەپ تۈرمىدىن چىقىرىشتى ۋە خىزمەت بەردى. كېيىنچە، ئۇ دەرتلەر ماڭا خۇددى بىر يامان چۈشتەكلا بىلىنىدىغان بولدى. بەلكىم، شۇ پالاكەتكە ئۇچرىمىغان بولسام، ھىلىغىچە ئۈچ - تۆت بالىنىڭ ئانىسى بولۇپ قالار ئىدىم. سىز ئەھۋالنى ئۆزىڭىز ئېيتمىغان بولسىڭىز، مەن نەدىن بىلەتتىم؟ بۇ جەھەتتىن ئېيتقاندا، سىز سەممى ئىكەنسىز، گېپىڭىز مېنى ئىشەندۈردى، — دىدى.

مەن ئۇنى ھەققەتەن ياخشى كۆرىدىغانلىغىمنى بارغانسېرى ھىس قىلدىم. ئۇنىڭ ماڭا بولغان قارىشىمۇ دۈشمەنلىكتىن دوستلۇققا ئالمىشىپ، بىزنىڭ مۇناسىۋىتىمىزدە دىراماتىك ئۆزگىرىش شەكىللەندى. ئۇقۇشماسلىقىمىز كۆڭۈللۈك خاتىمە بېرىلدى.

ئەخمەت سۆزلەۋاتقاندا، ئايشەمگۈل چاي - پاي، سەي راسلاپ، كىرىپ - چىقىپ تۇرغان بولسىمۇ، ئاساسىي زېھنى قازان بېشىدا بولغاچقا، سوئال سوراشقا ئۈلگۈرەلمىگەن ئىدۇق. مانا ئەمدى ئۇمۇ كىرىپ ئولتۇردى.

— ئەخمەتتۇ سىزگە «مۇھەببەت خېتى» يېزىپ قويۇپ، سىزنى شۇنچە يىل ساقلاپتۇ. سىزچۇ؟ سىزمۇ شۇنچە يىللاردىن بېرى ئەخمەتنى ساقلىغانمىدىڭىز؟ — دەپ چاقچاق قىلدۇق ئۇنىڭغا.

ئايشەمگۈل چاقچاقچى ھەم ئوچۇق سۆزلۈك ئىكەن، ئۇ چاقىلداپ سۆزلەپ كەتتى:

— «مۇھەببەت خېتى» مىش تېخى، ئۇ بىر «ئاپەت خېتى» بولدى دەڭا. مەن شۇ خەتنى يازغۇچىنى راستىنلا جىق ئىزلىدىم. ئەگەر ئاشۇ دەسلەپكى يىللاردا ئۇچرىتالىغان بولسام، ئارىمىزدا نىمە ئىشلار بولۇپ كېتەتتىكىن؟ — ئۇ قاقاقلاپ كۈلدى ۋە سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ دىدى، — راستىنى ئېيتسام، ئۇ خەتنىڭ ماڭا يامان غەرەزدە يېزىلمىغانلىغىنى ھىس قىلاتتىم. لېكىن مېنىڭ ھەر قانچە سۆزلەپمۇ گېپىمنى ئاقتۇرالمىغانلىغىم ماڭا قاتتىق ئەلەم بولدى، شۇڭا، مەن تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىن تولىمۇ ئېھتىياتچان بولۇپ قالدىم، ھېچكىم بىلەن ئارىلاشمىدىم. سىردىشىم — كىتاپ بولدى... ئاخىرى ۋەتەن ئاسمىنى سۈزۈلۈپ، ماڭا بولغان گۇمانلىق نەزەرلەرنىڭ تۇمانلىرى يوقالدى، لېكىن، بۇ چاغدا... — ئايشەمگۈل سەل ئوڭايسىزلانغان ھەم ھەسرەتلەنگەندەك بىر خىل ھالەتتە گەپتىن توختىۋالدى.

— ھە، قېنى، دەۋېرىڭ، ھەممىمىز سىزنىڭ دىلكەشلىرىڭىزغۇ، — دىيىشتۇق گەپنىڭ ئاخىرىغا قىزىقىپ.

— ھەي، بۇ چاغدا يېشىم 30 دىن ئاشقان ئىدى، يېشى 30 دىن ئاشقان قىزلارغا ئاسانلىقچە لايىق چىقمايدۇ، مەنمۇ يۈرۈۋەردىم، ئاخىرى بۇ غوجام پەيدا بولدى.

ھەممەيلەن يايراپ كۈلۈشۈپ كەتتۇق.

سازەندە دىخان

(ھىكايە)

ئابدۇراخمان قاھار

1

سازەندە — ئولتۇرۇش، مەشرەپ، توي-
تۆكۈننىڭ گۈلى. كىشلەرنىڭ ناخشا-سازغا
بولغان تەشنالىقىنى سازەندىنىڭ ماھىرلىق
بىلەن چالغان پەدىلىرى ۋە ئېيتقان ناخشى-
سى قاندۇرىدۇ. شۇڭا، كىشلەر سازەندىلەرنى
قەدىرلىشىدۇ.
بىزنىڭ ساۋۇتۇم ئەنە شۇنداق سا-
زەندىلەردىن ئىدى. ئۇنىڭ كەسپى دىخان،
بىر ئائىلىنىڭ تىرىكچىلىگى شۇنىڭغا قارىتىن-
غا باقىاي، ئۇ ھەر كۈنى ئولتۇرۇش، مەش-
رەپلەردىن قالمايدۇ. بارماي قالسا، ئىچى
پۇشۇدۇ، ئەگەر ئىككى-ئۈچ كۈن بىر يەر-
دىن باغاق كەلمەي قالسا، ئىچى تىتىلداپ،
ئورۇنسىز ئىشلار ئۈچۈن خوتۇن-بالىلىرىنى
تىللايدۇ.
بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن، شەھەردىن
ئىككى ۋەلسىپىتلىق يىگىت چىقتى-دە،
بىرسى ساۋۇتۇمنى ۋەلسىپىتنىڭ كەينىگە
ئولتۇرغۇزۇپ، يەنە بىرسى تەمبۇرىنى كۆتى-
رىپ شەھەرگە ئېلىپ ماڭدى. ئاپتاپ سۇنۇپ
ئولتۇرغان بوۋايلار ئۇنىڭ كەينىدىن گەپكە
چۈشتى:
— دىخانچىلىق قىلىدىغان نەرسە
ئەمەس بۇ.

— ئاجايىپ-ھە، تەقدىر ئادەمنىڭ
بېشىغا نىمە قىسمەتلەرنى سالمايدۇ دەيسىز؟
ئەگەر شۇ ۋاقىتتا جەمىيەت شۇ قەدەر قالاي-
مىقانلىشىپ كەتمىگەن بولسا، شۇ بىر ئاددى
خەت بىر ناتىۋان قىزنىڭ بېشىغا مۇنچە
كۆلپەتلەرنى كەلتۈرمىگەن بولاتتى، — دىدى
ئايالىم.
— بىراق، — دىدىم مەن گەپنى يەنىلا
چاقچاقلا بۇراپ، — ئاشۇ ئۇقۇشماسلىقلار
بولمىغىنىدا، سىلەرنىڭ بۇ بەختلىك تېپىشى-
شىڭلار بۇنداق تەسىرلىك بولماس ئىدى.

— ئۆگەنگەن خۇي ئۆلگۈچە قالىدۇ، دەپ بىكار ئېيتمىغان.

— «بۇقىنى كالام دېمەك، سازچىنى بالام...» دەپ تېپىپ ئېيتقان - دە.

— ئۇنداقىۇ دېيمىزۇ، بىراق ئۇمۇ ئېقىۋاتقان ئىشنى قىلىدۇ - دە.

— ھازىر ئېقىۋاتقان بىلەن، كېيىن پۇشايمان قىلىدۇ، مېھرىبانەم مىڭ پالاقلىغان بىلەن قۇچاقتا بالىسى تۇرسا، قانچىلىك ئىش قىلالايدۇ؟ مۇشۇ بالىنىڭ يولىنى قىلىدىغان ئىشتى.

ساۋۇتۇمنىڭ يولىنى قىلىدىغان ئادەم چىقتى. ياش بوغالتىر بىر كۈنى ئەترەت باشلىقىغا مۇنداق دېدى:

— ساۋۇتۇمنىڭ يولىنى قىلىدىغان ئىشتى.

— يولىنى قىلغاننى كۆتىرەلەيدىغان نىمىمۇ ئۇ.

— قويۇپ بەرسەك، قەرزگە بوغۇلۇپ ئېرىدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە، بىزمۇ چارە قوللانساق دەيمەن.

— نېمە چارە؟

— كىمدە كىم ئۇنى چاقىرسا، ئەترەتكە بەش سوم تۆلىسۇن. بىز ئۇنى ئىككى گۇڭ ھېساپلىساق.

— ئۆزى ئۇنامدۇ؟

— مەن ئۇنىتاي.

— مەيلى.

ساۋۇتۇم بۇ تەكلىپكە تەسلىكتە كۆندى. كۆنمىگەنمۇ بولاتتى، بوغالتىر: تەشكىل ساڭا كۆيۈنۈۋاتقاندىن كېيىن، ئۇنىڭ قەدىرىنى بىل، دەپ چىڭ تۇرۇۋالدى.

ھاجىتى چۈشكەن كىشىلەر بەش سوم تۆلىماق، ئۇن سومغىمۇ تەييار - دە. مانا ئەمدى ئولتۇرۇشقا چاقىرىدىغانلار ساۋۇتۇمنىڭ رەڭگى - روھىغا، كەيپىنىڭ خوش ياكى خوشى يوقلۇقىغا قارىمايدىغان بولدى. ئەترەتكە بەش سوم تۆلەپ ئۇنىڭ قەغىزىنى ئېلىۋالسىلا، ئىش پۈتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ساۋۇتۇمنىڭ ئىشىگى ئالدىدىن ۋەلسىپىت، ئېشەك ھارۋىلىرى ھەتتا ماشىنىلارمۇ ئۈزۈلمەيدىغان بولدى. ئۇزۇن ئۆتمەي، ئۇ ئەترەتتە يۈزلۈك بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالدى.

بىر كۈنى ساۋۇتۇم شەھەردىكى كاتتا بىر ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىندى، ئۇ دەسلەپتىلا «ئۆزھال» مۇقامىنىڭ مۇقەددىمىسىنى، مەشرىپىنى ۋە بەش داستان، مەرغۇلىنى چېلىپ تۈگەتتى. ئاندىن چاقچاق باشلىنىپ كەتتى. چاقچاق خېلى داۋاملىشىپ، سۈسلىشىپ قېلىۋىدى، ئاق يۈزلۈك ياشقىنا بىر يىگىت ساۋۇتۇمنىڭ يېنىغا سىلجىپ كەلدى:

— مۇڭ ئاڭلايلى، مۇڭ، — دېدى ئۇ ساۋۇتۇمنىڭ قولىغا تەمبۇرنى تۇتقۇزۇپ، — چال ساۋۇتۇم، بىكارغا چالمايسەن، ئاران بىر سوملۇق چالدىڭ تېخى. قورقما، جىقراق چالساڭ، ئوشۇقىنى بېرىمىز.

ساۋۇتۇمغا چاقچاق قىلغان يىگىتنىڭ لەقىمى «تۆشۈك» ئىدى. ساۋۇتۇم ئۇنىڭغا چاقچاق بىلەن جاۋاپ ياندۇردى:

— تۆشۈكتىن توختىمىغان پۇللار جىق - تە.

ئولتۇرۇشتىكىلەر قاتتىق كۈلۈشتى. ھىلىقى يىگىت تېرىكىپ قالدى.

— چاقچىقىڭنى قوي، — دېدى ئۇ خاپا بولۇپ، — بىز سېنى بەش سومغا چاقچاق قىلىدۇ، دەپ سېتىۋالمىغان، ساز چالىدۇ، دەپ سېتىۋالغان، بىلىپ قوي، سەن بەش سومنىڭ قۇلى، چالماي ھەددىڭ ئەمەس!

سورۇن بۇزۇلدى، بۇ گەپ ساۋۇتۇمغىلا ئەمەس، باشقىلارغىمۇ ئېغىر كەلدى. ئولتۇرۇشتىكىلەر ياش يىگىتكە ھۆرپىيىشتى. خورلۇقتىن پۈتۈن ئەزايى تىترەپ، چىرايى

تاتىرىپ كەتكەن ساۋۇتۇم، ئايالى تۇخۇم سېتىپ يىغىپ، پايپاق ئالغاچ چىقىك، دەپ بەرگەن بەش سوم پۇلنى ئۇنىڭ بېشىغا ئاتتى-دە، سورۇندىن چىقىپ كەتتى.

2

شۇنىڭ بىلەن ئەترەتتىكىلەرنىڭ ساۋۇتۇمنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش چارىسىمۇ بىكار بولدى. ئۇ ئىچكۈلۈك، چېكىملىكلەرگە بېرىلدى. تەمبۇرىدىن مۇڭلۇق سادا، ئېغىزىدىن ھەسرەتلىك ناخشا ئاڭلىنىدىغان بولدى. ئانىسىنىڭ يىغلاپ تۇرۇپ قىلغان نەسىھەتلىرى بىلەن ئاچچىق-ئاچچىق سۆزلىرىمۇ قۇلىقىغا كىرمىدى. مېھرىبانەمنىڭ بۇلاقتەك كۆزلىرى پىلدىرلاپ، گىردە ناندەك يۈزى ئۇششۇك تەككەن يوپۇرماقتەك سولىشىپ قالدى. ئۇ ئاتا-ئانىسىنىڭ: «سازەندىگە تەگمە بالام، دىسەك ئۇنىمىدىڭ، خان زۆھرە بىلەن خان تاھىردەك ئاشىق-مەشۇق بولىنىڭغا تويى ئەمدى، مۇشۇ تارتقۇلۇقىڭ بار ئىكەن» دىگەن تەنە-تاپىلىق سۆزىدىن قېچىپ چوڭ ئۆيىگىمۇ بارمايدىغان بولدى. بىر كۈن توق بولسا، بىر كۈن ئاچ دىگۈدەك ئۆتۈۋاتقان كۈنلىرىگە ۋە باللىرىنىڭ قىپيالىڭاچ ھالىغا ئېچىناتتى-دە، ھەممە دەرتلىرىنى كۆز يېشى بىلەن چىقىرىۋالاتتى، لېكىن ئۇ كۆز يېشىنى بىرسىگە كۆرسەتكەن ئەمەس. ساۋۇتۇمنىڭ ئانىسى كېلىنىدىن رازى ئىدى. «خۇدايىم مېنى ھىچنىمىدىن ئېيتمىسىمۇ، كېلىنىدىن ئېيتىپتىكەن» دەپ ئويلايتتى ئۇ ھەمىشە.

بۇ ئائىلىنىڭ پىشايۋانلىرىغا كەپتەرمۇ كەلمەيدىغان، ئۆيلىرىگە قالغاچ ئۇۋىمۇ سالمايدىغان بولۇپ قالغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھېيت كېلىپ قالدى. ھېيت — ھەممە كىشى شات-خۇراملىقتا چۆمىدىغان، ئۇرۇق-تۇققان، ئاغىنە-بۇرادەرلەر بىر-بىرىنى يوقلايدىغان، ئارازلىشىپ قالغانلارمۇ ئىناقلىشىپ قالىدىغان كۈن. بىراق، ئۆيدىكىلەرنىڭ ھېيت بىلەن تەڭلا بېشى قاتتى. تاڭ ئېتىشقا ئاز قالغاندا ئانىسى قاتتىق ئۇخلاۋاتقان ئوغلىنى ئويغاتتى:

— قوپ، بالام، — ئانىسىنىڭ غەمكىن كۆزلىرى ساۋۇتۇمغا تىكىلدى، — ئۆگۈنلۈككە ھېيت، قانداق قىلىمىز؟ باللىرىڭ يالىڭاچ، ئۆيدە بىر چىدىم ئاق ئۇن، يا بىر تېمىم ماي يوق. رەھمەتلىك داداڭنىڭ روھىغا ئاتاپ، يەتتىمۇ سالالمايدىغان بولدۇق.

ئۇيقۇسىغا قانماي، ئۇندەرەپ تۇرۇپ كەتكەن ساۋۇتۇم كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ:

— ئەترەتتىن ھېيتلىق ماي، ئۇن بېرىدىكەن، دەپ ئاڭلىۋىدىمغۇ، — دىدى.

— بىزدەك قەرزدارلارغا ھىچنىمە بەرمەيدىكەن، تۈنۈگۈن مېھرىبانەم خالتىنى قۇرۇق ياندۇرۇپ كەلدى، كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا ئۆلەپتۇ، ئۇنىڭ بېرىسى بوپتۇ. تووۋا قىلدىم، خۇدايىم، شۇنداقمۇ كۈنلەرگە قالىدىكەن كىشى.

ساۋۇتۇمنىڭ چىرايى كېسەل تارتقان كىشىدەك سارغىيىپ پۈرۈشتى، ئانىسىنىڭ مەيۈس ۋە ئازاپ ئۇچقۇنلىرى قاپلىغان يۈزىگە، بالا ئېمىتىپ، ئۈنسىز يەرگە قاراپ ئولتۇرغان خوتۇنىغا، يىرتىق كىيىملىرىنىڭ يوچۇغىدىن بەدەنلىرى كۆرۈنۈپ تۇرغان باللىرىغا قارىدى. شۇ چاغدا يۈرىكىنىڭ قەيەردۇ بىر يەرلىرى خۇددى ئامبۇر بىلەن قىسقاندەك ئازاپلىق ئاغرىدى، لېكىن ئۇ بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلالمىدى. ئاخىرىدا يەنە ئۇنى ئانىسى تەڭقىسلىقتىن قۇتۇلدۇردى. ئۇ ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن ئېلىپ قويغان 15 مېتىر ئاق خەسىنى ساندۇقتىن ئېلىپ ساۋۇتۇمغا ئۇزاتتى:

— مە، بالام. سېتىپ چىق...

ساۋۇتۇمنىڭ بەدەنلىرى بوشىشىپ كەت-
تى، كۆزلىرىگە يىغا ياماشتى:
— ئاپا،... بولدى، تەمبۇرۇمنى ساتمەن.
مۇشۇ مەھەللىدىلا ئالىدىغانلار بار، — ئۇ قو-
زۇقتىكى تەمبۇرنى قولىغا ئالدى.
مېھرىبانەم ئورنىدىن تۇردى:
— ياق، تەمبۇرنى ساتماڭ، ماۋۇ ئۆزۈ-
گۈمنى سېتىڭ!
ساۋۇتۇمنىڭ يادىغا مېھرىبانەم بىلەن
يار بولۇشۇپ، ئايدىڭ كېچىدە ئاشۇ ئۆزۈكنى
ئۇنىڭ قولىغا سېلىپ قويغان شېرىن خاتىرى-
لىك چاغلىرى كەلدى.
— ئۆزۈكنى ساتمايمەن... تەمبۇرنى
ساتىمەن...
— تەمبۇرنى ساتسىڭىز، مەن بۇ ئۆيدىن
كېتىمەن.
ساۋۇتۇمنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلدى، ئۆي-
نىڭ كەينىدىكى باغقا چىقتى-دە، ھۆكىرەپ
يىغلىۋەتتى... ئۇ، شۇ چاقچىچە تەمبۇرنىڭ
سېھىرلىك، مۇڭلۇق ئاۋازى بىلەن تالاي-
تالاي ئادەملەرنى يىغلىتىۋەتكەن، ئۆزى چال-
غان سازدىن ئۆزى قانچىلىك مۇڭلانغان،
ھاياجانلانغان بولسىمۇ، بىر قېتىم يىغلىمىغان،
بۈگۈنچۇ؟ تۇرمۇشنىڭ رەھىمسىز قولى ياقى-
سىدىن قاتتىق بوغقاندا، ئۇ ئاشۇ يۈرەكنى
تىترەتكۈچى ساداسىزمۇ يىغلىۋەتتى... ھېيت —
بالىلىرىغا يېپ-يېڭى كىيىملەرنى كىيدۈرۈ-
دىغان، قوللىرىغا پۇل تۇتقۇزۇدىغان شات-
خۇراملىق كۈن ئەمەسمىدى، باشقا بالىلار
كوچىلاردا قىيغىتىپ ئويناپ يۈرسە، ساۋۇ-
تۇمنىڭ بالىلىرى بوينىنى قىسىپ، شۈمشەرەپ
تۇرسا، ئۇ قانداق چىدايدۇ؟
ساۋۇتۇم ئىلاجسىزلىقتىن مېھرىبانەنىڭ
پۇلغا يارىغۇدەك ئاخىرقى نەرسىسى — ئۆزۈگى-
نى ئېلىپ شەھەرگە كىرىپ كەتتى.

3

ھېزۇر-ھالاۋەت ئۈچۈن تەر تۆكۈشنى
راھەت بىلىدىغانلارنىڭ بەختى ئېچىلدى.
يەرلەر دېخانلارغا ھۆددىگە بۆلۈپ بېرىلدى.
ساۋۇتۇمغا ئۇزاقى يىلى ئېچىلغان يەر-
دىن — مەھەللىگە يىراق كۆتەرمە ئېرىق
ياقىسىدىن بىر پارچە يەر تەقسىم قىلىندى.
لېكىن، بۇنىڭغا ئانچە ئىرەڭشىپ كەتمىدى،
ئولتۇرۇش، مەشرەپ ۋە توي-تۆكۈنلەردە
تەمبۇرنى چېلىپ، ناخشىسىنى ئېيتىپ يۈرد-
ۋەردى. بىر كۈنى ئۇ دىمىغىدا ناخشا ئېي-
تىپ ھويلىسىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، خوشنىسى
قاسىم بوۋاي ئۇنى توختاتتى:
— مەيەرگە كەل، بالام. — دېدى ئۇ، —
قانچە مو يەر تەگدى ساڭا؟
— يىگىرمە بەش مو.
— ھېۋشەرە، ئاز يەر ئەمەس، نېمە
قىلماقنى ئويلاۋاتىسەن؟
— ھى... ھى... تېخى ئۇنى پىلانغا
ئالغۇچى بولمىدىم.
قاسىم بوۋاينىڭ قاپاقلىرى سېلىندى:
— نېمە گېپىڭ بۇ؟ رەھەتلىك داداڭ
سىدىق ئاخۇننى دورىمىدىڭ، جۇمۇ سەن.
ئويۇن-تاماشىمۇ ئۆز يولى بىلەن-دە، دېخان
ئۈچۈن شۇنداق ياخشى زامانلار كەلگەندە
ئەمدى كۆتىرەلمىسەڭ قاچان كۆتىرىلىسەن؟
ئۆزەڭنىڭغۇ كۈنى ئۆتەر، ئاناڭنىڭ، خوتۇن-
بالىرىڭنىڭ كۈن-ھالىچۇ؟
ساۋۇتۇم جىم بولۇپ قالدى. قاسىم
بوۋاي سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ دېدى:
— ساڭا ئىككى ئېغىز مەسلىھەتىم بار،
ئاڭلامسەن؟
— ئاڭلايمەن، قاسىم بوۋا.
— ئۆيىڭنىڭ كەينىدىكى بېغىڭ، چامام-
دا ئۈچ مودىن ئاشىدۇ، ھېچنېمە چىقمايدىغان

AltunOq

قاراياغاچلارنى نېمە قىلىسەن؟ يىقىت، سات، پۇلغا ياخشى ئىشەك بىلەن هارۋا كېلىدۇ، كىشىلەر يىراق دەپ قويىتاشقا بارمايدۇ، هارۋا يولى يوق دېيىدۇ، ئۇ يەردە تىنىپ ياتقان ئوغۇت بار، ئەتىگەنرەك ماڭساڭ، كۈنىگە بىر هارۋا ئەكىلەلەيسەن، يېرىڭگە چاچ، بېغىڭغا تاۋۇز تەر، ئېرىنمەي هەر پىلەكنىڭ يېنىغا 20 - 30 قېتىم بار، شۇ چاغدا كۆرىسەن كارامەتنى.

ساۋۇتۇم بوۋاينىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئەتىسىلا سازغا ئامىراق ئاغىنىلىرىدىن ئۈچ - تۆتىنى باشلاپ كىردى - دە، بېغىنىڭ ئەتراپىدىكى چوڭ - كىچىك قاراياغاچلارنىڭ هەممىسىنى كەستى. ئۈچ كۈنگىچە قارا تەرگە چۆمىلىپ، كۆتەكلىرىنى قومۇرۇپ چىقاردى. كېسىلگەن ياغاچلارنى بازارغىمۇ ئەكىرمىدى، مەهەللىدىلا خېرىدارى چىقتى. بىرسى شوتىلىققا، بىرسى لاپاسقا، بىرسى لىم ياغاچلىققا ئالدى. ساۋۇتۇم بۇ پۇلغا يارىتىپ تۇرۇپ ئىشەك ئالدى، هارۋا ياساتتى - دە، يىراق يەردىن ئوغۇت توشۇشقا كىرىشتى.

هايات زوقىنى قوزغايدىغان ئەتىيازنىڭ ئىللىق ئاپتىۋى باشلانغان چاغلاردا، ئۇ مايسا بولغان بوغدايلىقنىڭ قىرىنى سوقتى، يان ئېرىقىنى ئالدى. بىرىنچى سۇدىن كېيىن، دېھىرىبانىم بىلەن بېغىغا ئىشلەشكە كىرىشتى. توققۇز كۈن ئۆتكەندە، تاۋۇزلۇقنىڭ چۆنەكلىرى تارتىلىپ بولدى.

هىلىقى چاغلاردا ساۋۇتۇمنى كايىغان، زاڭلىق قىلغان بوۋايلارنىڭ ئەمدىكى پاراڭلىرىمۇ ئۆزگىرىپ قالدى:

— قولىدا كەتمەن توختايدىكەنغۇ بۇنىڭمۇ.

— دىخان بالىسى - دە...

قەدىرلىك هىكايە ئوقۇغۇچىلار، ساۋۇتۇم ئەمدى ساز چېلىشتىن، ئولتۇرۇشلارغا بېرىشتىن ۋاز كەچتىمۇ، دەپ سورارسىلەر، ئۇنىڭ بۇ هەقتە قانداق قارارغا كەلگەنلىكىنى سىلەرگە سۆزلەپ بېرەي.

بىر كۈنى ساۋۇتۇم پۇشقاقلىرىنى تۈرۈۋېتىپ، بوغدايلىقىغا دان سۈيى تۇتۇۋاتاتتى، مەهەللە تەرەپتىن بىر جىپ ماشىنا كۆرۈندى - دە، توپا توزۇتۇپ، ئۇدۇل ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىدى. جىپتىن بىرسى ئىنچىكە بۇرۇت قويۇۋالغان، يەنە بىرسى پاخما چاچلىق ئىككى يىگىت چۈشتى، ئۇلار ساۋۇتۇمنى بىر ئولتۇرۇشقا چاقىرىپ چىققانلىقىنى ئېيتتى:

— رەھمەت، ئولتۇرۇشقا بارالمايمەن، — دېدى ساۋۇتۇم كەتمەن سېپىگە يۆلىنىپ تۇرۇپ، — ئىشىم ئالدىراش.

— يۈرۈ هوي... ئىش دېگەن ئۆلگەندە تۈگەيدۇ. ئالايتەن كىچىك ماشىنا ئېلىپ چىققۇق ساڭا.

— ئايرۇپىلان ئېلىپ چىقساڭلارمۇ بارالمايمەن.

— مانىڭ يوغانچى بولۇپ كەتكىنىنى.

ساۋۇتوم سىلىق گەپ بىلەن ئۆز ئەھـ
ۋالىنى چۈشەندۈردى:

— مەن ئېنىمنى دېخانچىلىقتىن تېپىپ يەيمەن ئاغىنىلەر، ئۆزەمنىڭ ھەۋىسى، ئاغىنىلەرنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن، شەنبە كۈندىن باشقا كۈنى ئولتۇرۇشقا بارالمايمەن.

— بىزمۇ شەنبە قىلايلى دېگەن، ئۇرۇمچىدىن كەلگەن مېھمانىنىڭ ئىشى ئالدىراشكەن.

— مېھمانىنىڭ ئىشىنىڭ ئالدىراشلىقىغا قارايسىلەرۇ، مېنىڭكىگە قارىمامسىلەر، مەن مېھمانغا ساز چېلىپ بەرسەم، ئۇ مېنىڭ سۆيۈمنى تۆلەپ بەرمەيدۇ-دە.

— نىمانچىۋالا قىلىسەن، بىزنىڭمۇ سېنى رازى قىلغۇچىلىكىمىز بار.

ساۋۇتومنىڭ ساغۇچ چاچ-ساقاللىرى كىرپىكىنىڭ تىكىندەك تىك-تىك بولۇپ، قوي كۆزلىرى ياندى:

— بىلىپ قوي، ھازىر مەن بەش سومنىڭ قۇلى ئەمەس، يىگىرمە بەش مو يەرنىڭ خوجايىنى!...

ئۇ، دولىسىغا كەتمەنىنى سالغان پېتى، سۇنى شالاقلىتىپ كېچىپ نېرى كەتتى.

4

ساۋۇتوم كەچلىك تامىقىنى ئالدىراش يېيىشكە باشلىدى. چۈنكى قاسىم بوۋاينىڭكىگە كېچىكىپ قالسا، ئەلۋەتتە ئۇيات-تە، شۇ چاغدا ئوتتۇرانچى ئوغلى تالادىن كىرىپ كەلدى، ئۇ ئايىقى بىلەن بىر پاتمان لايىنى سۆرەپ كىرگەن ئىدى.

— قارىغىنا، پەتىنىكەڭنى، يەرنىڭ ئەكەك-چىشىسىغا قارىماي مېڭىپ، — دېدى ساۋۇتوم، — ھە، نەگە باردىڭ؟

— مومام ھەسەل ئەكىلىپ بەر، دېگەن، ماگىزىننىڭ ئالدى پاتقاق ئىكەن.

— موماڭ ھەسەلدىن بىرەمدۇ ساڭا؟

— بىردۇ.

— ۋىيىيەي... مومىسىنىڭ سېرىق مېيىنىمۇ تەڭ يەۋاتىدۇ بۇ، — دېدى مېھرىبانەم گەپ قىستۇرۇپ.

ساۋۇتوم ئوغلىغا:

— ماڭ، موماڭنى چاقىر، — دېدى.

ئانىسى كىردى.

— قارا، ئاپا، — دېدى ساۋۇتوم، — قوناق 850 جىڭدىن ئايلىنىپتۇ، ئىككى تونىنا ئۆتكەزدىم، 400 سوم دېگەن سۆز، قانچەرەك كىرىم بوپتۇ، مېھرىبان؟

— 900 سومغا بۇغداي ساتتۇق، 650 سومغا تاۋۇز ساتتۇق، ھەممە چىقىمنى چىقىرىۋەتسەك، 1500 سوم كىرىم بوپتۇ. ئۇرۇقلۇق، ئوزۇقلۇقلىرىمىزنى ئېلىپ قويدۇق، تاۋۇزدىن ئازراق يەنە بار، ھە، راست، تۆت ھارۋا سامان ساتتۇق.

ساۋۇتوم تامىقىنى يەپ بولۇپ، قوزۇقتىن تەمبۇرىنى ئېلىپ ئۆيدىن چىقتى-دە، ئالدىراپ قاسىم بوۋاينىڭ ھويلىسىغا كىردى. قاسىم بوۋاي ئۇنى نەۋرىسىنىڭ سۈننەت تويىنىڭ كەچكى ئولتۇرۇشىغا چاقىرغان ئىدى.

— سېنىڭ شەنبەڭگە قاراپ، ئولتۇرۇشنى ئۈچ كۈن كېچىكتۈردۈم، نەغمە-ناۋاسىز ئولتۇرۇش — گۆشى يوق لەغمەندەك بىر نىمە، بالام. — دېدى ئۇ ساۋۇتومغا.

— سېنىڭكىگە شەنبە بولمىسىمۇ كىرىدۋېرەتتىم.

— ياق، ياق، شەرتىڭنى ھەرگىز بۇزما، ئاشۇ شەرتىڭ، تىرىشچانلىقىڭ قازىنىڭنىمۇ، چۆمۈچىڭنىمۇ ماي قىلدى ئەمەسمۇ؟

قاسىم بوۋاينىڭ ئۆيىدىن يېرىم كېچىگىچە نەغمە-ناۋا بىلەن چاقچاق ئاۋازى ئۈزۈلمىدى.

(ئاخىرى 48 - بەتتە)

ئۈچ شېئىر

مەھەممەت شاۋدۇن

كېلىمىز باشئەگىمدە نۇر ئىچىدە

ئۇپۇقتا سىگىپ كەتتى كەچكى شەپەق،
تەڭگىلىرى كۆز چاقناتقان
ئالتۇن بېلىق توپلىرى
چۆكتى گويا كۆك دېڭىزنىڭ تەكتىگە.
تاغلارنىڭ كۆلەڭگۈسى بولدى غايىپ،
تارتىلدى قارا پەردە
كۈندۈزلۈك كۆرۈنۈشلەر ئاياقلاشقان
چەكسىز سەھنىگە.
ماشىنا غۇيۇلدايدۇ ئاستىمىزدا،
كېلىمىز باشئەگىم داۋىنى بويلاپ،
يېنىمىزدا ئاقار جىمجىت كۆنچى دەرياسى.
مانا، ئالدىمىزدا يۈز ئاچتى بىردىن
چىراقلار مەركىسى،
نۇر دۇنياسى!
جىمىرلايدۇ سان ـ ساناقسىز نۇر توچكىسى،
ئۇ دېمەك بىنالارنىڭ دەرىزىسى.
سانسام قەۋىتىنى
تالدى كۆزۈم،
دەرياغا باقسام، مانا شولا چېچىپ،
ئەكس ئېتىپ ئۇندا تاغلار مەنزىرىسى.
بىنالار ئۆگزىسىدە بىر كارامەت:
قادالغان شۇنچە قويۇق ئىگىز خادا.
ئېچىلغلىق تۇرغاق يېقىن دەرىزىدىن

ئاڭلىنار قولاقلارغا ھەر خىل سادا.
ھەيرانمەن، بىز نەدە دەپ،
شەھەر ئەمەس،
بارىمىز يەنىلا بىز تاغ ئىچىدە.
ئەنە، تاغدا تاھىر - زۆھرە قەۋرىگاھى،
كۆرۈنۈپ تۇرار غۇۋا بۇ كېچىدە.
ئاڭلىنار ئىستانۇك ۋە ماتور ئۈنى،
تۇرخۇنلار تارقىتىدۇ كۆككە تۈتۈن.
كەپشەرلەش ماشىنىسى ئىگىزلىكتە
ۋىژدىلدار ئۇچقۇن چىچىپ،
قىلار ھەركەت
كىرانلار ئەجدىھادەك سوزۇپ بويۇن...
كەلمەكتە ماشىنىمىز تىنماي ئۇچۇپ،
قەيەردە بۇ ۋادىنىڭ چەت - چېگرىسى؟!
خىيالىم كەتتى بىردىن ئۇزاقلارغا،
ئېسىمدە ھارۋىكەشنىڭ خاتىرىسى:
تۈن كېچە،
كېلەر كارۋان،
ئېشەكچىلە،
تار جىلغا،
يوللار كاتاڭ ھەم ئوي - دوڭغۇل.
بۆرىلەر ھۇۋلىشىدۇ خىرىس قىلىپ
ھارۋىلار غىچىرلايدۇ،
شۇنچە قىيىن
پىقىراپ چاقلار، لېكىن ئاۋۇماس يول.
شاقىراپ ياغدى يامغۇر قېرىشقاندەك،
قوشۇلدى شۇدەم يولنىڭ ئازاۋىغا
تېخىمۇ چىدىغۇسىز گۆر ئازاۋى.
پۇشۇلدار ئات - ئېشەكلەر ھارغىنىدىن،
ئاياقلار،
كەتكەن ھالدىن، قۇرۇپ تاۋى.
ئاھ، ئۆتەڭ، قەيەردىسەن؟
تېشىلدى كۆز،
كۆرۈنمەس ئىگىز پوتەي،①
ياكى چىراق!

① پوتەي — يوللارغا ئورنىتىلغان مۇساپە بەلگىسى.

ئۆرۈلدى لەڭ بېسىلغان كۆتەك ھارۋا،
يىقىلدى ھەم ھارۋىكەش،
چاقتى چاقماق...
ئۆزۈلدى خىياللىرىم،
تۈنجى پويىز
تىترىتىپ تۈن قوينىنى،
گۈدۈك بېرىپ
ئۆتكەندە تاغ ئىچىدىن شۇڭغۇپ چىقىپ،
ئۆتتى شۇدەم نۇر ئۈستىگە نۇر ياغدۇرۇپ،
گويا بىر نۇر ئېقىمى پارلاپ ئېقىپ...

×

كېلىمىز باشئەگمىدە تۈن كېچىدە،
كېلىمىز نۇر دۇنياسى،
نۇر ئىچىدە
قوزغايدۇ ئېپتىخارلىق تۇيغۇسىنى
يىللارنىڭ كارامىتى
بۇ ۋادىدىن
زوقلىنىپ، يايراپ ئۆتكەن ھەر كىشىدە!

باغۋەن ئاتا

ياز چېغى كېزىپ بۇيلۇق - بېھىشىگىنى،
كۆپ يىدىم، باغۋەن ئاتا، يېمىشىڭنى.
قىش كۈنى كەلسەم يەنە مېھمان قىلىپ،
ئالدىمغا تۆكتۈڭ ئىسىل كىشمىشىڭنى...

بېغىڭ ۋە ئايۋىنىڭنىڭ ئىشىگىدەك،
مېھمانغا قولۇڭ ئوچۇق، داستىنىڭ كەڭ.
زاغرا نان يېگەندىمۇ داغ سۇ بىلەن،
ئۆيلەردە داۋام قىلغان شۇ ئەنئەنەڭ.

بولسىمۇ كۈنۈڭ ئېغىر، غېمىڭ تولا،
كۈتەتتىڭ مېھماننى سەن شۇنچە خۇشخۇي.
داستىنىڭ قۇرۇق لېكىن،
كۆڭلۈڭ سىنىڭ
شۇنچىلىك كەڭ ئىدىكى، بولاتتى توي...

كۆڭلۈڭ توق، قولۇڭ ئۇزۇن بۈگۈن مانا،
قۇتلۇدۇڭ مەئىشەتنىڭ تەڭلىگىدىن.
كۆرۈنەر كۆڭلۈڭ، سېخى چەكسىز يېزاڭ،
بەرىكەتلىك داستىنىڭنىڭ كەڭلىگىدىن.

ئۆيلىرىڭ بۈگۈن ساراي - مېھمانخانا،
دۇنيانىڭ ھەر يېقىدىن كېلەر مېھمان.
قىسىلماي ئۇزىتىسەن ئوچۇق كۆڭۈل،
ئالدىغا ئۆز يولىدا سېلىپ داستان.

AltunOq

ئەنجۈر

ئەنجۈرنى ماختاپ ھەر كىشى،
دەيدۇ بېھىشنىڭ يېمىشى.
كۆپتۇر خېرىدارى ئەجەپ،
يوقتۇر بازاردا تەڭدىشى.

ئىسسىللىگىگە قارىماي،
ئۆز مېۋىسىنى ئايىماي؛
ئۆسكەن ئىمىش ئۇ شۇنچە پەس،
ئۈزسۇن ئاسانلا دەپ كىشى.

گەر بولسىمۇ ئەنجۈر پاكار،
مېۋىسى شۇنچە ئەتىۋار؛
مىزان ئەمەسكەن مېۋىگە،
شاخنىڭ ئېگىز - پەس بولۇشى.

ئىككى شېئىر

ئابدۇرېھىم ئابدۇللا

ئۈمىت ھەققىدە ناخشا

تۈنلەر قارا، كۆزلىرىم يۇلتۇز،
تەلمۈرەتتىم يورۇق يۇلتۇزغا؛
بەخت ئاتلىق، ۋەسلى خۇمارلىق،
ئانار يۈزلۈك، قېشى قۇندۇزغا.
مۆلدۈر تېگىپ تۇرسىمۇ باشقا،
كۆز قىساتتى زۆھرە سامادىن.
چېھرىمدە نۇر — ئىشەنچ تەسۋىرى،
يار ئۇچۇرى كەلگەچ سابادىن.
كۆرۈنەتتى ۋىسال جىلۋىسى
بۇلۇتلارنىڭ ئۈستىدە بالقىپ.
ئاڭلىناتتى ھۆرلۈك ناخشىسى،
تۇمانلىق تاغ، داۋاندىن ھالقىپ.
كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەسكەن،
بولسىلا گەر ئەرلىك ئىرادە.
ئاتلىقلارمۇ قايتقان بۇ يولدىن
مەنزىلىمگە يەتتىم پىيادە.
ئۇچۇپ يەتتىم پىيادە ئەمەس،
ئۈمىت بەرگەن مەغرۇر قاناتتا.
جان ئىكەنغۇ ئىنسانغا ئۈمىت،
بۇ چېكى يوق تىلسىم ھاياتتا.
ئۈمىت شامى ئۆچسە دىلىڭدىن،
قىسمەتلەرنىڭ شاماللىرىدا؛
كار قىلماسكەن قۇياش نۇرىمۇ،
كەچمىشىڭنىڭ داۋانلىرىدا...
يېتەكلىدى قولۇمدىن ئۈمىت،
تەۋەككۈلنىڭ كۆۋرۈكلىرىدە.
ساداقەتلىك، يار بولدى ئۈمىت
ياشلىغىمنىڭ چۆللۈكلىرىدە.
كۆككە باقسام قۇتۇپ يۇلتۇزى
تۈندە ئازسام بولدى رەھناما.
نىجات تىلەپ بارسام ئالدىغا،
ساھىپ بولۇپ دېدى: «مەرھابا!»
يېنىپ تۇرغان ئۈمىت چىرىغى،
ھاڭدا ياتسام ئاي بولدى تاغدا.
سۈيى زىلال دەريا بولدى ئۇ،
باياۋاندا چاڭقىغان چاغدا.
ئېغىر كۈنلەر ئالدى بارىمنى،
قالدى يەنە ئىلكىمدە ئۈمىت.
ئاڭلاتمىدىم تۈنگە زارىمنى،
كۈلۈپ تۇردى چېھرىمدە ئۈمىت.
ئەلا ئۆتتۈم، پىسەنت قىلمىدىم،
پىلسىراتتەك ھەر ئىمتىھاندىن.

دىرىلدىمەي غەيۇر ھالقىدىم،
ئەجەلسىياق ھاڭدىن، داۋاندىن...
سىناق ئالدى مېنىڭدىن ھايات،
سېلىپ شۇندا ئوتقا، قىيانغا.
چىدىماستىن تاھىرمۇ ئۆلگەن،
مەن چىدىغان ئېغىر ھىجرانغا.
جان ھەلقۇمغا يەتكەن شۇ چېغىم،
ئۇمىت بولغان ئىدى يار - يۆلەك.
كىم كۆڭلۈمنى ياساپ قويالتى،
ئۇ چاغلاردا ئۇمىتتىن بۆلەك؟

×

ئۇمىت بىلەن يەتتىم مۇراتقا،
غايىسىزلار قالدى چېكىمدا.
مۇبارەكلەپ كۈلدى كائىنات،
ئۇمىت زەر تاج بولدى بېشىمدا.

ھاياتقا ئەقىدەم

تۇغۇلۇپ،
تۇنجى رەت يۆگەلگەن ئىدىم،
مۇبارەكلەپ قۇياش ئەۋەتكەن
نۇر يۆگىكىمگە.
ۋۇجۇدۇمدىن توپا پۇرايدۇ،
پەخرىم شۇ مېنىڭ!
ئۇپا ئورنىدا سېغىز سۇرتۈلگەچ
يۇمران تېنىمگە.

تېپچەكلەپ،
ۋىلىقلاپ كۈلۈپ يايرىغان ئىدىم
ئاشۇ چاغدا،
ئانام قولىدىكى سېغىزغا قاراپ.
بۆشۈگۈمدە ئۇخلىماس بولدۇم،
ئاشۇ سېغىزدىن
بىر ئىشىق —
بىر سۆيگۈ تېنىمگە تاراپ...

تۇۋا!...
قانداق بالا بۇ؟
دەيتتى ئانام ئەللەيدىن ھېرىپ،
ماڭا قاراپ بېشىنى چايقاپ.
ئانام
كۈلۈمسىرەپ خىيال سۇرەتتى...
گۇدەك قەلبىمدىكى سەزگۈمنى بايقاپ.

شۇنداق بالا بولدۇم،
ئۇخلىمايدىغان،
يۇلتۇزدەك كۆزۈمدە يۇلتۇزغا بېقىپ.
ئانام ئەللىيى
مەس قىلغۇچى شىرىن شاراپتەك
كىرىپ تۇرسىمۇ قەلبىمگە ئېقىپ...

بىلەتتىم،
شۇ ساناقسىز يۇلتۇزلار
خەلقىمنىڭ ماڭا تىكىلگەن
ئۇمىتلىك كۆزلىرى ئىدى.
ئەتراپنى لەرزىگە سېلىپ،
بۆشۈگۈمنى تەۋرىتىپ،
ياڭرىغان گۈلدۈرمامىلار
ئاتامنىڭ نەسىھەتلىك سۆزلىرى ئىدى.

ئادەممەن!
قەرزدار ئۆسكەن،
ئانام باغرىدىن ئاپپاق سۈت ئېمىپ.
يۈزۈم ئوچۇق...
كۆڭلۈم يورۇق!
چۈنكى،
بارالايمەن
ۋاپا دۇلدۇلۇمنى ھەر جەڭگە مىنىپ.

خەلقىمنى،
دوستلىرىمنى سەيلىدە قويۇپ،
ئۇلار ئۈچۈن جەڭگە ئاتلانسام

بەختىمدۇر مېنىڭ.
ئىجات تەۋەللۇتىدىكى قاتتىق ئورۇندۇق،
پورۇخ قايناتقان شىددەتلىك جەڭگاھ
تەختىمدۇر مېنىڭ.

كۆلمەك!
ئەقىل ئىشى ئەمەس يەلدىن رەنجىگەن.
ئەر ئەمەس
تۆھپەمنى كۆرمىدى،
بىلمىدى، دەپ
ئەلدىن رەنجىگەن.

كۆرمىدىمۇ،
بىلمىدىمۇ ئەل؟
يازدىڭمۇ؟!
ئۆچمەس قىلىپ ئىسسىق قېنىڭدا.
ھەر ۋاپادار ئوغۇل - قىزىنى
غۇنچە بىلىپ،
سولمىسۇن دەپ.

ئېچىلدۇرۇپ، پەرۋىش قىلدىڭمۇ؟!
قەلب تەشنىگىدە،
سۆيگۈ تېگىدا.

ياشاي!
خەلقىمگە ياراپ
ئۇنىڭا پىداكار،
ئۇنىڭا قول بولۇپ
بۇرچۇمنى ئېسىمدە ساقلاپ.
ئۆلەي!
ئەجەل كۆزىگە تىك قاراپ،
قېنىدىن ئايرىپ بەرگەن ئانام سۈتىنىڭ،
ئىچكەن تامچە سۈيىنىڭ،
يېگەن بىر توقاچىنىڭ
شەربىتىنى ۋە تۇزىنى ئاقلاپ...

رۇبائىيلار

ئابلىمىت ھاجى

1
ئەل كۆڭلى، يۇرت كۆڭلى ھەممىدىن ئۇلۇغ،
بۇ كۆڭۈل بولمىغان ئادەملەردىن قورق.
ئەلنى سۆي، يۇرتنى سۆي، ئۇ سېنىڭ ئاناڭ،
ئۇ سۆيگۈ كىمدە يوق، ئۇ قاتاردا يوق.

2
بۇ دۇنيا بىز ئۈچۈن بىر قونالغۇ - دەك،
شۇ دەمگە تۆت كۈنلۈك مېھمانسەن ئۆزەڭ.
ئۆمرۈڭنى قەدىرلەپ، ۋاقتىڭنى ئۇشلاپ
بىر نىشان قالدۇرغىن «ئۆلمەيمەن» دېسەڭ.

3
بىر قولدا ھاياتلىق شەمشىرىنى تۇت،
بىر قولدا ئادەملىك كەۋسىرىنى تۇت،
گەز كەلسە ئالەمچە ئالتۇنىڭ بىكار،
ئادەملەر رايى چوڭ بۇنى ئەستە تۇت.

4
ئالتۇندىن ئەسۋاپلار ياسايدۇ زەرگەر،
ئېيت قېنى، مىس كۈلى ئىشلەيدۇ نەگە؟!
نە ئارمان خەلقىمنى قىلىپ مەن رىزا،
دات باسماس ئالتۇن بوپ كۆمۈلسەم يەرگە.

5
تاللايدۇ ئادەمنى چېلىش مەيدانى،
سىنىلار چېلىشتا قەلبى، ۋىجدانى،
چىقىدۇ ھۆرمەتتە شاھلىق تەختىگە،
كىشىنىڭ ئەل ئۈچۈن ئاقسا تەر - قانى.

6
دوستلۇققا مەنپەئەتنى قىلمىغىن ئۆلچەم،
غەرەزسىز دوستلاشساڭ بولىدۇ مەھكەم،
بىلەمسەن، دوستلۇقنىڭ گۈلى بەك نازۇك،
چىن دوستلۇق ئۆسىدۇ ھەمىشە كۆركەم.

7
ئۇل قىرانكى چالىمىنى ئالما، دىدى،
ئۇينا، كۈل، بەزمىدىن قالما، دىدى،
ئۆتتى ئۆمرى شۇ ھەۋەستە مەنىسىز،
كەتتى يىللار، ئاقىۋەت پۇشايمان يىدى.

8
ھەسەتخۇر ھەممىشە راھەتتىن يىراق،
كۆڭلىنى تىنجىتماس ھەسەت، دەرت، پىراق.
بولمايدۇ بىر مىنۇت ئاراملىق چىبىخى،
بۇنداق ياشىغاندىن ئۆلگەن ياخشىراق.

9
ئۇ سىنى ماختاركەن يوق سۆيەت بىلەن،
بىتەھقىق باپلايدۇ يوق سەۋەپ بىلەن،
ھۇشيار بول، ئۇ باھا بىرىدۇ چوقۇم،
ياخشىنى، يامانىنى پەقەت نەپ بىلەن.

10
نادان ئۆلۈپ ناھايەت قىرقى ئۆتتى،
كۈندۈزدىكى چۈشتەكلا ئۇنتۇلۇپ كەتتى،
ئالىم ئۆلۈپ نەچچىلەپ ئەسىرلەر ئۆتتى،
بارغانسىرى شۆھرىتى پەلەككە يەتتى.

11
جاھاندا ھەق سۆزدەك يوق بىر زۇلپىقار،
راستچىللىق كىشىگە زىننەت، ئىپتىخار.
گۆھەرلەر ئىچىدە بۇ ئىككى گۆھەر
جۇلالاپ ھەممىدىن بەكرەك نۇر چاچار.

12
ھاياتنى گۈللىتەر مەنىلىك ھەركەت،
ھەركەتنىڭ مىۋىسى تۈگىمەس بەركەت.
ھەركەت قىل دوستلىرىم، بولما لايىخەزەل
ھورۇنلۇق كەلتۈرەر ھالاكەت پەقەت.

شېئىرلار

مۇختار خېلىل

يىللار — سەھەرگەر

مۇكچۇيۇكلۇك بوۋايىنى كۆرۈپ،
دوستۇم ئەجەپ كۈلۈپلا كەتتىڭ.
ھەيران قالدىم كۈلكەڭگە قاراپ،
ئىپتىمالىم، كۆپ مازاق ئەتتىڭ.

پەملەپ باققىن ئۇمۇ ياش چاغدا،
بىردەك بەستلىك بولغىيدى بىر ئەر.
بىزمۇ بوۋاي بولۇپ قالىمىز،
چۈنكى يىللار شۇنداق سەھەرگەر.

ئانارنىڭ رىۋايىتى

ئانار ئىكەن جەننەت مىۋىسى،
كىم يىسە تىل يىردلار ئىمىش.
رىۋايەت بۇ: «بولمىسا ئۇرۇق
ئۆلگەن ئادەم تىرىلەر ئىمىش».

ئۇنچە ئوخشاش ئانار دانلىرى،
شىرنىلىكنى تالىشىپ قاپتۇ.
شۇڭا خۇدا ئانار ئىچىنى،
ئايرىم - ئايرىم توساقا ئاپتۇ.

كان ئىشچىسى

كۆكتە ئەمەس يەر ئاستىدا كۆرۈمەن
شۇنچە يارقىن، شۇنچە يانغىن يۇلتۇزنى.
ئىشلەر ئىشچى كان تىگىدە تۈندىمۇ،
ئۇ ئۆتۈنۈپ ئەلگە يورۇق - كۈندۈزنى.

ماڭلايدىكى چىراق نۇرى يورۇتار،
كان ئاستىنى — ئىش ئورنىنى چولپاندەك.
يۇلتۇز كۆزلۈك، قۇياش يۈزلۈك ئىشچىغا
تۈيۈلىدۇ كاننىڭ ئاستى ئاسماندەك.

جاۋاپ كۈلكە

دىمەك مېنى يېشىم ئاقسا يىغلاڭغۇ،
يىغلاشىدۇ، كۈلۈشىدۇ بىلمەمەن.
ئەجدات ئۈچۈن، خەلقىم ئۈچۈن يىغلىسام،
لېكىن يىللار ئالدىدا شات كۈلۈمەن.

ئىدى بوۋام خۇش چاقچاق ھەم خۇش پېئىل،
خۇش كۈلۈشنى كەتكەن ماڭا قالدۇرۇپ.
يىلنىڭ سوغاق كۈلكىسىگە جاۋابەن،
كۈلەي غەلبە كۈلكىسىنى ياندۇرۇپ.

ئەلدە كۆزنىڭ دورىسى

يۆلىگەچ ئەل، ھوقۇقنىڭ —
راۋىغىغا ئۆرلىدىڭ.
ياغ تۇشتىمۇ كۆزۈڭگە،
بىراق ئەلنى كۆرمىدىڭ.

بوپ قالمىسۇن پەرقسىز،
كۆزۈڭ ئېقى - قارىسى.
چاپسان چۈشكىن تۆۋەنگە،
ئەلدە كۆزنىڭ دورىسى.

كۆرۈپ

سېتىنىسا اوقمان

شوخلىنىپ يايرار كۆڭۈل گۈلشەن جامالىڭنى كۆرۈپ،
باغ ئارا چوغلۇق كەبى كۈلگەن جامالىڭنى كۆرۈپ،
بىخۇبار تاڭ پەيزىنى سۈرگەن جامالىڭنى كۆرۈپ،
چىن گۈزەللىك دىلبىرى كۆرگەن جامالىڭنى كۆرۈپ،
ھۆر ھاياتنىڭ نۇرىغا چۆمگەن جامالىڭنى كۆرۈپ.

يوق جاھاننىڭ گۈلشىنىدە سەن كەبى نازۇك بەدەن،
سەن ئۈچۈن مەڭگۈ تەسەددۇق ساڭا شەيدا جانۇ - تەن،
زوق ئېلىپ ئىشقىڭ نۇرىدىن كۆزلىرىم بولدى روشەن،
باغلىدىم رىشتەم ساڭا باغرى قۇياشلىق، ئەي ۋەتەن،
ھەر سەھەر جىسمىمگە كۈچ بەرگەن جامالىڭنى كۆرۈپ.

سەن ئىدىڭ تارىختا مەشھۇر چېھرىسى جەننەت ماكان،
شۇ ئۇلۇغۋار خىسلىتىڭدىن ساڭا چىن تەشنا جاھان،
دىل سېنى ئەتمەس تەرك، ئەي سەرۋىدەك زىبا جانان،
سەن ھامان كۆڭلۈم كۆكىدە پارلىغان ماھى تابان،
ياشنىدىم گۈلزار ئارا كۈلگەن جامالىڭنى كۆرۈپ.

ئاقتىنى دەريالىرىڭدا سۇ ئەمەس جان كەۋسىرى،
ھەر گىيا، تاش، تۇپرىقىڭدۇر كۆزلىرىمنىڭ گۆھىرى،

AltunQ

ھەر سۆزۈڭ پۈتمەس ھەقىقەت يۈرىگىمنىڭ جەۋھىرى،
سەن ئۈچۈن يانغان مۇھەببەت بولدى دىل ئەنگۈشتىرى،
جانغا سۆيگۈ رىشتىنى چەككەن جامالىڭنى كۆرۈپ.

يوق دىلىمنىڭ تۆرىدە ئۆزگە ماكان سەندىن بۆلەك،
بىر ساڭا بولماق ۋاپادار مەندىكى ئالىي تىلەك،
سىنى ھەردەم كۈيلىمەككە سوقتى يالقۇنلۇق يۈرەك،
سەن ئۈچۈن يۆتكەشكە تاغنى تاۋلىدىم مەن گاڭ بىلەك،
ۋۇجۇدۇمغا كۈچ بەخش ئەتكەن جامالىڭنى كۆرۈپ.

غەزەل

داۋۇتجان سىيدىن

باھار كەلدى، جانان ئىشقا سەھەردە ئويغىنىپ ماڭدى،
گويا تاڭ پەرىسى ئوخشاش ئىتىزغا يول ئېلىپ ماڭدى.

سامادا نۇر تۆكۈپ چولپان گۈزەل رەپتارىغا كۆيگەچ،
جانانىڭ قەددى، رۇخسارى جۇلالاپ، نۇرلىنىپ ماڭدى.

سۆيۈپ ئەركە شامال تال-تال سىيادەك زۇلپىنى يەلپۈپ،
نازاكەت جىلۋىسىگە ناز قوشۇپ، شوخ، روھلىنىپ ماڭدى.

نەپەس ئېلىپ قانغىچە تاڭنىڭ ئىپار ھىدلىق ھاۋاسىدىن،
قاراپ ھەريان گۈزەل گۈلشەن-دىيارغا زوقلىنىپ ماڭدى.

تۆكۈپ تەر مول ھوسۇل ئالماق قارارى دىلدا يالقۇنلاپ،
گويا گۈلخان كەبى پۈتكۈل ۋۇجۇدى چوغلىنىپ ماڭدى.

ئىككى شېئىر

ئابلىز ئوسمان

تاغلار

تاڭ سەھەر ... قىزارغان ئۈپۈقنىڭ يۈزى،		تەپەككۇر لاچىنىم قاقىدۇ قانات،
قارايمەن ئانا يۇرت بوستانلىرىغا.		قەلبىمنىڭ پايانسىز ئاسمانلىرىدا.

كۆرۈنەر يىراقتىن قاتمۇ - قات تاغلار،
زەنجىردەك چىرمىشىپ ئۇزاق - ئۇزاققا.
بوي بەرمەس ئۇلارنىڭ مەزمۇت گەۋدىسى،
ئەسىرلەر ئۆتسىمۇ جۇدۇن - سوغۇققا.
چوققىسى ئەسلىتەر مويسىپىت ئەرنى،
شۇنچىلىك ھەيۋەتلىك، شۇنچىلىك مەغرۇر.
ئۇ بولغاچ مەنبەسى جۇشقۇن ئېقىننىڭ،
قوزغايدۇ يۈرەكتە سۆيگۈ ۋە غورۇر.

ھەيرانمەن شۇ تاغنىڭ ئېتەكلىرىگە،
قىشۇ - ياز ئۆسىدۇ لەيلىقازاقلار.
تاغ سۈپەت بۈركۈتلەر قىلىدۇ پەرۋاز،
كار قىلماس ئۇنىڭغا ھەر خىل توساقلار.
قارايمەن شۇ تاغقا كۆزۈمنى ئۈزمەي،
تاغ ئىشقى قېنىمغا قوشۇلغانمىكىن؟!
خەلقىمنىڭ كۆرەشچان مەرت ئوغلانلىرى،
تاغ بولۇپ تۇپراقتىن تۇغۇلغانمىكىن؟!

كۈن نۇرىدەك پارلاق كەلگۈسى

جىمىرلايدۇ دەريا يۈزىدە،
كۈن نۇرىنىڭ ئالتۇن شولىسى.
مەن قارايمەن ئۈمىت كۆزۈمدە،
كۆز چاقنىتار نازلىق جىلۋىسى.

شۇنچە نۇرلۇق، شۇنچە غۇبارسىز،
داۋالغۇيدۇ دولقۇنلار ئارا.
خىيالىمدا مەن بىر بېلىجان،
ئەگىشىمەن توختىماي ئاڭا.

ئەگرى - توقاي جىرالار بىلەن
توختىماستىن ئاقىدۇ دەريا.
چېلىشىمەن قايناملار بىلەن،
بوراندىكى بۈركۈتمەن گويا.

نۇر يىراقتا كۆلەر بىر تاتلىق،
جانان كەبى قىلىپ بىقارار.
لېكىن ئاڭا يېتىمەن جەزمەن،
ئىشەنچ، ئۈمىت، غەلىبە ماڭا يار.

×

جىمىرلايدۇ دەريا يۈزىدە،
كۈن نۇرىنىڭ ئالتۇن شولىسى.
ئەنە چاقناپ تۇرار يىراقتا،
كۈن نۇرىدەك پارلاق كەلگۈسى!

ئگىز بناغا ياندشقان بوتكا

(هكايه)

مۇهەممەت باغراش

بىرنىڭ كۆكتاپ دۇكنىمز يېڭى سېلىنغان ئىگز بناغا كۆچۈپ كىردى. بز بۇ بىناغا كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىن، دۇكنىمزنىڭ مەسئۇلىيەت تۈزۈمى شەخسلەرگىچە كۆتىرە بېرىشكە ئۆزگەرتىلدى. شۇنىڭ بىلەن گۇرۇپپىمزدا بۇرۇنقىدەك سەن سالا، مەن سالا، دىگەندەك هالەت يېڭىچە جانلىنىشقا ئورۇن بوشاتتى. هەركىم ئۆزىگە بۆلۈپ بېرىلگەن كۆكتاتنى دۇكاننىڭ ئالدىغا ئەپچىقىپ ئۆزى ئۈگچە ساتىدىغان، پايدا ـ زىيىنىغا ئۆزى ئىگە بولۇپ، ئاشقان پايدىسىنى مۇكاپات تەرىقىسىدە چۆنتىگىگە سالىدىغان بولغاچقا، هەممە كىشى بىردىنلا ئالدىراشچىلىق ئىچىدە قالدى. دۇكنىمزدىكى پىردىكازچىكلار بارلىق كۈچ ـ قۇدرىتى، ئەقىل ـ ئىدرىكى، پىكىر ـ خىيالىنى ئىشقا سېلىپ، بەس ـ بەس بىلەن چېپىشىدىغان بولۇپ كەتتى. لېكىن يېڭى زىددىيەت كېلىپ چىقتى. ئۇ بولسىمۇ تىجارەت قىلىدىغان ئورۇن مەسىلىسى ئىدى. بۆلۈشتۈرۈلگەن يېرىمز تار ۋە قىستاڭ ئىدى، گاهى كۈنلىرى چۈشۈرۈلگەن كۆكتاتلارنىڭ كۆپلىكىدىن بۇ يەردە دەسسەپ تۇرغۇدەك ئورۇنمۇ قالمايتتى. شۇنداق بولغاچقا دۆۋىلەپ قويغان كۆكتاتلار بىر ـ بىرىمىزنىڭكىگە ئارىلىشىپ كېتەتتى. كۆكتات دۆۋىلىرى ئارىسىغا تىقىلىپ قالغان خېرىدارلار كۆكتاتلارنى دەسسەپ بىزەپ قىلىۋېتەتتى. مۇبادا، ئۇلارغا چىڭراق سۆزلەپ قويساڭ، كۆزلىرىنى ئالايتىپ غۇدۇرىغىنىچە باشقىلارنىڭ كۆكتات دۆۋىسىگە قاراپ كېتىپ قالاتتى ـ دە، بىز خېرىداردىن ئايرىلىپ قالاتتۇق. شۇڭا بىز ئىلاجىسىزلىقتىن لازا دۆۋىسىنىڭ ئۈستىگە پامىدۇرنى، چەيزە دۆۋىسىنىڭ ئۈستىگە چىڭسەينى قويۇپ ساتىدىغان بولدۇق. ئەگەر كۆكتات بىرەر كۈن تۇرۇپ قالغۇدەك بولسا، ئاستى تەرىپى بىردىنلا سېسىشقا باشلايتتى، بۇنداق سېسىغان كۆكتاتلارنى ئايرىپ ئەخلەت ساندۇقلىرىغا تۆكۈشكە مەجبۇر بولاتتۇق. بۇ ئاخىرقى

ھىساپتا ئۆزىمىزگە زىيان ئىدى. شۇڭا ھەر بىرىمىز بىرەر قەدەم يەرنى بولسىمۇ كۆپرەك ئىگەللىۋېلىشقا تىرىشىدىغان بولدۇق. نەتىجىدە، ئۆزئارا غەيۋەت - شىكايەت، جىدەل - ماجرا پەيدا بولدى. گاھىدا بۇنداق جىدەللەر شىركەت مۇدىرىنىڭ ئالدىغا چۈشمىگىچە ھەل بولمايتتى. بىزنىڭ بىنادىن بىر يېرىم، ئىككى مېتىر نېرىسىدىكى دوقمۇشتا بىر قەلەيچىلىك بوتكىسى بولۇپ، خۇددى بىر كونا قەۋرىدەك چوقچىيىپ تۇراتتى. ئەگەر ئاشۇ بوتكا بولمىغان بولسا، ئۇنىڭ ئورنىغا بىرەر ماشىنا كۆكتات چۈشۈرگىلى بولاتتى.

مۇبادا مەن ئاشۇ بوتكىنىڭ ئورنىنى پايدىلىنالىغان بولسام نەقەدەر ياخشى بولاتتى... مېنىڭ كاللامدا ئاشۇ خىياللار پەيدا بولغان ئىدى. «يەر ئۈچۈن بولغان كۈرەش» ئۆتكۈرلەشكەنسېرى، بۇ خىيال مېنى چېقىپ ئارام بەرمەيدىغان بولدى. مەيلى كۈندۈزى دۇكاندا تىجارەت قىلىۋاتقان، ياكى ئىشتىن چۈشۈپ ئۆيگە كېتىۋاتقان، ھەتتا كېچىلىرى قاتتىق ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ كەتكەن چاغلىرىدىمۇ، مەن ئەنە شۇ خىيال بىلەن چۇلغىنىپ، بىر خىل ۋەس - ۋەسە ئىچىدە قىينىلىدىغان، ئۇ بوتكا ماڭا ئادەتتىكى بىر تىجارەت بوتكىسى ئەمەس، گويا جەڭ فرونتىدىكى ماڭا قارشى تەرەپنىڭ ئوت توچكىسىدەك بىلىنىدىغان بولۇپ قالدى. كۈنلەر ئۆتكەنسېرى مېنىڭ كۆڭلۈمدە ئاشۇ بوتكا ھەققىدە يېڭىدىن - يېڭى پىكىر - خىياللار تۇغۇلۇشقا باشلىدى. مەن ئاشۇ پىلانلىرىمنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئاۋال ئاشۇ بوتكىنىڭ ئىگىسىنى كۆزىتىپ باقماقچى بولدۇم.

×

بۇ بوتكىنىڭ ئىگىسى قېرىلىقتا ئاخىرقى چەككە يەتكەن، ئاغزىدا چىشى قالمىغان، دۇمچەك بىر بوۋاي ئىدى. بۇ بوۋاي شۇنچىلىك پاكار، ۋىجىك ئىدىكى، ئۆزى دەسسەپ تۇرغان يەردىن بىر مېتىردىن سەللا ئۇشۇق كۆتىرىلىپ تۇراتتى ۋە بەئەينى بوۋاق بالىنىڭ پوسمىسىچىلىك كېلىدىغان ئەسكى بوتكىسىغا ئۆزىنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشى ۋە تىجارىتىگە كېرەك بولىدىغان پۈتۈن بىساتى بىلەن ھېچ گەپ - سۆزسىزلا سىغىپ كېتەتتى.

تۈنىكىچى بوۋاينىڭ بۇ يەردە ياشاۋاتقىنىغا خېلى يىللار بولغان بولسا كېرەك. ئۇنى بۇ ئەتراپتىكى ھەممە كىشى ئوبدانلا بىلىدىكەن ۋە ئۇنىڭ بىلەن قەلەيچىلىككە باغلىنىشى بولمىغان ھەر خىل مۇئامىلىدە بولۇشىدىكەن. ئادەتتە سۈت ئالىدىغان كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ سۈت قاچىلىرىنى كەچتە ئۇنىڭ بوتكىسىنىڭ ئالدىغا تىزىپ قويۇشىدىكەن. ئەتىگەندە سۈت ساتىدىغانلارنىڭ تىراكتورىمۇ مۇشۇ بوتكىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختايدىكەندە، كىشىلەر ئۆز قاچىلىرىنىڭ نۆۋىتى بويىچە سۈتلىرىنى ئېلىپ كېتىشىدىكەن. بوۋاي كېچىچە ئۇلارنىڭ سۈت قاچىلىرىغا قاراپ قويىدىكەن.

بوتكىنىڭ ئالدى تەرىپى چوڭ كوچا بولۇپ، يايمىچىلار، باققاللار، ھارۋىدا كۆكتات ساتىدىغانلار ۋە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى يېمەك - ئىچمەك شىركىتىنىڭ كىچىك ھارۋىدا بولكا - پېچىنە ساتىدىغان خادىملىرى، كاۋاپچى، سامسىپەزلەر ئاشۇ بوتكىنى چۆرىدەپ ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا سوزۇلغان سەپ تۈزۈشۈپ تىجارەت قىلىشاتتى. ئۇلار تۈنىكىچى بوۋاينى شۇنچىلىك چوڭ بىلىدىكەنكى، «ئالدى - ساتتى»دا ھەرگىزمۇ ھۆل يەرگە دەسسىمەيدىغان ئەڭ بىلەرمەن تىجارەتچىلەرمۇ ئۆزلىرىگە قوغۇن - تاۋۇز، مېۋە - كۆكتات چۈشۈرمەكچى بولسا، ئۇنىڭ مەسلىھەتىنى ئالىدىكەن. نەرقى - ناۋاسىنى كېلىشتۈرۈپ قويۇشقا ئۇنى تەكلىپ قىلىدىكەن. بۇ يەردىكى ئوقەت-

چىلەرنىڭ كۆپىنچىسى مۇسۇلمانلار بولغاچقا ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ناماز ئوقۇيدىغان كىشىلەرنى ئاشۇ بوۋاي تاھارەتلىك ئىسسىق سۇ بىلەن تەمىنلەيدىكەن. بۇ بوۋاينىڭ مەخسۇس ئاشۇنداق كىشىلەرگە ئاتاپ ياساپ قويغان ئىۋرىق - چۆگۈنلىرى بار ئىكەن، ئۇلار نامازدىن قايتىپ كەلگىچە بوۋاي ئۇلارنىڭ ماللىرىغا كۆز - قۇلاق بولۇپ، خېرىدار كېلىپ قالغۇدەك بولسا ماللىرىنى چەكلاپ سېتىپ قويۇپ پۇلىنى ئېلىپ قويۇدىكەن. بوۋاينىڭ ئوتخانىسىدا ھەر دائىم دېگۈدەك بىر چوڭ چۆگۈندە سۇ قايناپ تۇرىدىكەن. كەچكىچە ئاپتاپتا قاقلىنىپ ئولتۇرۇپ ئۇسساپ - چاڭقاپ كەتكەن تىجارەتچىلەر، ھەتتا بىزنىڭ بىنانىڭ نېرىقى چېتىدىكى قاتناش چىرىغىنى باشقۇرىدىغان ساقچىلارمۇ خالىغان چاغلىرىدا كورۇشكىلىرىنى كۆتىرىشىپ كېلىپ بوۋاينىڭ قاينىتىپ قويغان سۈيىدە چاي دەملىشىپ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرۇپ كېتىشىدىكەن. بىزنىڭ دۇكاندىكى بىرنەچچە خەنزۇ پىرىكازچىكلارمۇ بوۋاينىڭ چېيىغا ئۆگىنىپ قېلىشتى.

بىر كۈنى ئۇنىڭ يېنىدا 4 - 5 ياشلارغا كىرگەن بىر كىچىك قىزچاق پەيدا بولۇپ قالدى. تۈنىكىچى بوۋاي بۇ قىزنى نەدىندۇ يېتىلەپ كەلگەن ئىدى. بۇ قىزچاق چۈشكىچە پۈتۈن بازارنى بېشىغا كىيىپ تازا يىغلىدى. بوۋاي ئۇنىڭغا بىردەم قوغۇن پىچىپ بېرىپ، بىردەم چوكا مۇز ئېلىپ بېرىپ، بىردەم يانچۇقلىرىنى ھەر خىل تاتلىقلار بىلەن توشقۇزۇپ تازا پايپېتەك بولدى. بېرىپ - بېرىپ ھېلىقى قىزچاقنىڭ يىغىسى پەسلەپ، تۈنىكىچى بوۋاي ئۆزىنىڭ تۆمۈر - تەسەكلىرى ئىچىدىن تېپىپ بەرگەن كونسېرۋا قۇتىسىنى تاراڭشىتىپ ئويناشقا باشلىدى. كەچقۇرۇن ئۇ بوۋاي ھېلىقى قىزچاقنى يېتىلىگىنىچە نەگىدۇر كەتتى. ئەتىسى 35 ياشلار چامىسىدىكى بىر ئايال ھېلىقى قىزچاقنى كۆتىرىپ، بىر ساقچى يىگىتنىڭ باشلىشى بىلەن بۇ يەرگە كەلدى. قىزچاق بوۋاينى كۆرۈپ، ئاپىسىنىڭ قۇچىقىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ، ئۇنىڭ بويىنىغا گىرە سالغىنىچە يېپىشىۋالدى. بوۋاينىڭ خوشاللىقتىن يۈز - كۆزلىرى يورۇلۇپ كەتكەن ئىدى. كېيىن ئاڭلىسام، قىزنىڭ ئانىسى مۇشۇ ئەتراپتا بۇ قىزنى يوقىتىپ قويغان ئىكەن. بوۋاي ئۇ قىزنى يىغلاپ ئولتۇرغان يەردە ئۇچرىتىپ ئېلىپ كەپتۇ. كېيىن ئۇ قىزنى پەيچۇسوغا ئاپىرىپ بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ھېلىقى ئايال ۋە ئۇنىڭ قىزى تۈنىكىچى بوۋاينى دائىم كېلىپ يوقلاپ تۇرىدىغان بولۇپ قالدى.

دۇنيادا ئۆزىنى خېلى ئابرويلۇق ساناپ يۈرۈدىغان كاتتا ئەرباپلار كىشىلەرنىڭ كۆزىدىن بىرنەچچە ھەپتە يوقاپ كەتسىمۇ ئۇنى ئۇنچىۋالا كۆپ ئادەمنىڭ سېغىنىپ ئىزدەشتۈرۈپ كېتىشى ناتايىن، لېكىن ئاشۇ تاشلاندۇق بۇلۇڭدىكى نىجان بوۋاينىڭ نەگىدۇر كېتىپ قېلىپ بىرەر كۈن كۆرۈنمەي قېلىشى خۇددى پېلىك جىيامۇنىڭ تەكلىماكان قۇملۇغىدا ئىزسىز يوقاپ كەتكىنىدەك زىل - زىلە پەيدا قىلغىلى تاس قالاتتى.

— بوۋايغا نېمە بولدىكىنە؟

— ئۇ قەيەرگە كەتتى؟

— ئاخشام سىز ئۇنى كۆرگەنمۇ؟

— بىچارە بوۋاي بوتكىسىدا جىمىدىلا ئۆلۈپ قالمىسۇن يەنە؟

بىردىنلا ئىزدەشلەر، سوراشتۇرۇشلار باشلىنىپ كېتەتتى. بۇنداق چاغلاردا، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دۇكانلارنىڭ مۇلازىمەتچىلىرى، يەككە تىجارەتچىلەر، شۇ يەردىكى كوچا ساقچىلىرى، مەھەللە كومىتېتىنىڭ مەسئۇللىرى، شۇ يەردە ئولتۇرۇشلۇق ئاھالىلار، باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرى، بازار باشقۇرغۇچىلار، كوچا

سۇپۇرگۈچىلەر، ئىشقىلىپ بازاردىكى پۈتۈن ساھە بىردىنلا قوزغىلىپ كەتكەندەك بولاتتى.

ناۋادا بۇۋاي دۈمچىيىپ دىڭگوكلىغىنىچە ئۇشتۇمتۇت كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولسا، ئۇلار خۇددى كۆڭۈللىرى بىردىنلا ئىمىن تېپىپ، يۈرىگى جايىغا چۈشكەندەك چوڭقۇر بىر نەپەس ئېلىشىپ ئۆز ئىشلىرىغا تۇتۇنغىنىنى كۆرگىنىمدە مەن ئىچ-ئىچىمدىن ھەيران بولىمەن.

بۇ قېرى تۇنىكىچىنىڭ شۇنچىۋالا كۆپ خەقنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشكىنى گاھىدا مېنىمۇ ئويلاندۇرۇپ قويۇدۇ. ئۇنىڭ ھەممە ئادەمگە غەمخورلۇق قىلىپ يۈرگىنىگە قاراپ ئۆزەمنۇ غەلىتە تۇيغۇ ئىچىدە قالىمەن. لېكىن ئادەم دىگەن خام سۈت ئەمگەن نەرسىكەن. ئۇ قېرىنىڭ جامائەتكە قىلىۋاتقان خەيرى-خاھلىقى بىلەن مېنىڭ ئورۇن قىستاڭچىلىقى تۈپەيلى تارتىۋاتقان سورۇقچىلىقىم ئىككىسى ئىككى گەپ ئىدى. ئۇنىڭ ئادەملەرگە قايناقسۇ قايىنتىپ، تەرەتلىك سۇ ئىسسىتىپ بېرىپ تېپىۋاتقان ھۆرمىتىدىن كۆرە كۆز ئالدىمدا سېسىپ كېتىۋاتقان پەمدۇر بىلەن لازىنىڭ قىممىتى ماڭا يېقىنراق، ماڭا ئەزىزرەك ئىدى.

ئەگەر ئۇ شۇنچە ياخشى ئادەم بولسا، ئۆزىنىڭ ئاشۇ بوتكىسىنى قومۇرۇپ بۇ يەردىن كۆچۈپ كەتسۇن-دە؟! بۇنداق بولغاندا مەن مۇنداق ئىككى پايدىغا ئىگە بولاتتىم. يەنى، كۆكتاتلىرىمنى ئۇنىڭ بوتكىسىنىڭ ئورنىغا چۈشۈرۈپ، كېڭىيىپ ئولتۇرۇپ ساتالايتتىم؛ يەنە بىرى، ئۇنىڭ ئەتراپىغا چىۋىندەك ئولىشىۋالغان شەخسى كۆكتاتچىلارنى بۇ يەردىن تەزدۇرۇپ، مۇشۇ بىر پارچە بازارنى ئۆزەمنىڭ ئالدىغا قارىتىپ ھەم دۆلەتنى، ھەم ئۆزەمنى تېگىشلىك نەپكە ئىگە قىلاتتىم. شۇنداقلا، ئۇنىڭ خۇددى مېنىڭ بېشىمغا ئورۇلۇۋاتقاندەك ئۆچلىگىنى قوزغاۋاتقان ئاشۇ بولقىسىنىڭ تاراق-تۇرۇقىدىن قۇتۇلاتتىم.

كۈنلەر ئەنە شۇنداق ئۆتمەكتە ئىدى. كۆكتات چۈشۈرىدىغان يەر مەسىلىسى ھەل بولمايلا قالماستىن، بەلكى كۈنسېرى جىددىيلەشمەكتە ئىدى. بۇ ئىش مېنى تولىمۇ تىت-تىت قىلاتتى. بۇ ئىشتىن كۆڭلۈم بىئارام بولغانسېرى ھىلىقى بوتكا مېنىڭ كۆزۈمگە تېخىمۇ سەت، بوتكىنىڭ ئىگىسى بولغان ئاشۇ ئۇنچىقماس كۆرۈمسىز بوۋايمۇ ماڭا بارغانسېرى تېجىمەل، نەپرەتلىك كۆرۈنىدىغان بولدى. مەن ھەر قېتىم ئاشۇ بوتكىنى چۆرىدەپ ئوقەت قىلىۋاتقان شەخسى كۆكتاتچىلارغا ۋە مېنىڭ ئالدىمدىكى سولىشىپ كېتىۋاتقان كۆكتاتلارغا نەزەر كۆزىرىنى سالماي، ئاشۇ كۆكتاتچىلار تەرىپىگە كېتىپ بارغان خېرىدارلارغا كۆزۈم چۈشۈشى بىلەنلا ئەرۋايىم قىرىق گەز ئۇچۇدىغان بولۇپ كەتتى. يەنە كېلىپ ھەر مىنۇت قولاق-مېڭەمنى چېقىپ، ئەسەبلىرىمنى قاخشىتىۋاتقان ئاشۇ لەنەتگەردى بولقا ئاۋازىچۇ تېخى! گاھىدا بۇ يېقىمسىز تاراق-تۇرۇڭنىڭ دەستىدىن بوۋاي تەرەپكە غەزەپلىك چەكچىيىپ ئىككى قولۇم بىلەن قۇلىقىمنى مەھكەم ئېتىۋېلىشقا مەجبۇر بولاتتىم. يا بولمىسا بۇ ئاچچىقىمنى شۇ مىنۇتتا بىرەر تال سېسىق پەمدۇرنى جىگدىن تاللاپ ئېلىۋېتىۋاتقان كاج خېرىدارنى جېنىغا تەككۈزۈپ چېقىۋېلىش ئارقىلىق چىقىرىۋالاتتىم.

بىر كۈنى كەچقۇرۇن دۇكاننى تاقايدىغان چاغدا سىرتتىكى كۆكتاتلارنى دۇكانغا ئەكىرىۋېتىپ، كۆكتاپ دۆۋىسىنىڭ ئاستى تەرىپىدە ئىككى سېۋەتتەك پەمدۇر، چەيزىنىڭ «مىلىچچىمدە» سېسىپ كەتكەنلىگىنى كۆردۈم. پەقەت مۇشۇ زىيانلا مېنىڭ مۇكاپاتىمنى يەپ كېتەتتى. سېسىپ كەتكەن بۇ كۆكتاتلارغا قاراپ ئىچىم سېرىلىپ كەتتى. مەن نىمە قىلارىمنى بىلمەي لېۋىمنى چىشلىگىنىمـ

چە كۆكتاتلارغا تىكىلىپ قاققان قوزۇقتەك تۇرۇپ قالدىم.

دەل شۇ چاغدا خېلى كۈنلەردىن بېرى مېنىڭ قەلبىمگە ئورۇنلىشىپ سىڭىپ بېرىۋاتقان ھەلقى ئۈچ ئېلىش تۇيغۇسى بىردىنلا ۋۇجۇدۇمنى چۇلغىۋالدى - دە، ئاچچىغىدىن قىزىللىق تىقىلىپ كەتكەن كۆزلىرىمنى ھەلقى لەنەتگەردى بوتكىغا تىكتىم.

تۇنىكىچى قېرى بۈگۈن نىمىشقىدۇر بوتكىسىنى بالدۇرلا تاقاپ قويۇپ، نەگىدۇر يوقىلىپتۇ. بىزنىڭ دۇكاندىكىلەرمۇ ھىساپلىرىنى تۈگىتىپ، بىرلەپ - ئىككىلەپ كېتىپ قالدى. شۇ پەيتتە خىيالىمغا بىر ئەپچىل پىلان كەلدى. مەن دەرھال يەڭلىرىمنى شىمايلاپ ھەلقى سېسىپ، مىلچىلاپ كەتكەن پەمىدۇر، چەيزىلەرنى بىر تەرىپى ئۈپىراپ كەتكەن ئەسكى شازىغا ئېلىپ، دۇكاندىكىلەر ۋە كوچىدىكى ئادەملەر سەل سىيلىككەن ۋاقىتنى پايلاپ تۇرۇپ، ھەلقى بوتكىنىڭ ئىشىگى ئالدىغا شالاپشىتىپ تۆككىلى تۇردۇم، ئارتۇقچە ھودۇقۇپ ۋە ئالدىراپ كەتكەنلىكىمدىن چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمۈپ كەتتىم. كىيىملىرىمۇ ئېپلاسلىشىپ كەتتى. لېكىن مېنىڭ كۆڭلۈم بولسا بىر خىل ئۈچ ئېلىش شاتلىقى بىلەن يايراپ، يۈز - كۆزلىرىم ئوتتەك ياناتتى. «ئەمدىغۇ بۇ يەردىن يوتەرسەن، قېرى!» دەيتتىم مەن ئۆز - ئۆزەمگە.

ئەتىسى ئىشقا كەلسەم، بىزنىڭ دۇكاننىڭ ئالدىدىكى دۆۋىلىنىپ قالغان ئەخلەتلەر ئېلىنىپ، بىر كۆكتات چۇشۇرۇپ تىجارەت قىلىدىغان يەر پاك - پاكىزە سۈپۈرۈلۈپ، سۇ چېچىپ قويۇلۇپتۇ. مەن بۇ ئىشقا ئانچە ئەرەن قىلماي ئۆز ئىشىمغا تۇتۇنۇندۇم ۋە شۇ ئارىلىقتا ھەلقى بوتكا تەرەپكە ئوغىرلۇقچە قاراپ قويدۇم. ئۇ يەردە مەن تۆكۈۋەتكەن پەمىدۇرنىڭ ئىزىمۇ كۆرۈنمەيدۇ. ئۇ يەرمۇ كۈندىكىدەك پاك - پاكىزە سېرىپ سۈپۈرۈلۈپ سۇ چېچىپ قويۇلۇپتۇ. لېكىن نىمىشقىدۇر ئۇ يەردە تۇنىكىچى قېرى كۆرۈنمەيدۇ. مەن دۇكاندىن تۇنۇگۈن ئەكىرىۋەتكەن كۆكتاتلىرىمنى توشۇپ چىقتىم. ئەسكى داس ھەم پۇل سالىدىغان ئەبجەغى چىقىپ شالاقلاپ قالغان قەلەي غەللەمنى تىزىشتۇردۇم. دەل شۇ چاغدا مېنىڭ ئالدىمدىن بىر كونا قول ھارۋىسىنى سۆرەپ بوتكا تەرەپكە كېتىپ بارغان تۇنىكىچى قېرى ئۆتۈپ قالدى. مەن ئۇنىڭ كۆچۈنۈشتىن گۆرەن تومۇرلىرى كۆپۈپ، تانىدەك تارتىلىپ كەتكەن قاپقارا ۋە ئىنچىكە بويىنىغا، قوزۇقتەك ئۇچلىنىپ چىققان ئورۇق يەلكىسىگە، قىسقا، ماغدۇرسىز پاچاقلىرىغا بىلگەمنى قوۋۇشتۇرۇپ، مىيىغىمدا كۈلگىنىمچە قاراپ تۇردۇم. ئۇ ئالدىمدىن ئۆتۈپ كەتكىچە مەن تەرەپكە قاراپمۇ قويمىدى. ئۇ مېنىڭ ئالدىمدىن ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن، قولۇمغا جىڭنى ئالدىم ۋە جىڭنىڭ تېشى بىلەن جىڭ پەنزىسىنى كۆچلۈك تاراقشىتىپ، ئاۋازىمنىڭ بارىچە توۋلىدىم:

— ئىسسىل پەمىدۇر! ياخشى پەمىدۇر! كىلوسى 2 موچەن!

ئەمدى ئۈچ ئېلىشنىڭ ۋە بۇ قېرىنى بۇ يەردىن تەزدۇرۇشنىڭ ئەپچىلگىنە بىر يولىنى تېپىۋالغان ئىدىم. ھەر كۈنى بولمىسىمۇ ئىككى - ئۈچ كۈندە بىر قېتىم ھەلقىدەك قىلىپ كۆڭلۈمنى خوش قىلاتتىم. دەسلەپتە خېلى بەكلا ھودۇقتۇم. شۇ ئىشنى قىلىۋېتىپ ئاجايىپ بىر خىل تۇيغۇنىڭ قەلبىمنىڭ ئەڭ نازۇك بىر يەرلىرىگە خۇددى بىگىزدەك سانچىلىۋاتقانلىقىنى سېزەتتىم. خۇددى چاققاق تىكەندەك بىر خىل سېزىم ۋۇجۇدۇمنى چېقىپ ئۆتكەندەك بولاتتى. بۇ

ئىنسانلارنى باشقا جىمى مەخلۇقلاردىن كەسكىن پەرقلەندۈرىدىغان ئۇيات — نومۇس تۇيغۇسى ئىدى. لېكىن مەن بۇنداق مىنۇتلاردا: «مەن دۆلەت ئىگىلىگىدىكى بىر ماگىزىننىڭ مەنپەئەتىنى قوغداۋاتىمەن. يەككە تىجارەتچى دىگەن بىزنىڭ جەمىيىتىمىزدە بەرىبىر يىلتىزى يوق قامقاق، بىرلا بوران چىقسا تىرە-پىرەن بولۇپ كېتىدۇ. بىزنىڭ جەمىيىتىمىزنىڭ گەۋدىسى ئۇلار ئەمەس، بەلكى بىز! شۇنداقكەن ئۇلار ھەرقاچان بىزگە يان بېرىشى، پەقەت بىزدىن ئاشقان شارائىت ۋە ئىمكان ئاستىدىلا تىجارەت قىلىشى لازىم، شۇنداقكەن، مېنىڭ بۇنداق قىلىشىم ئەڭ يىراقنى كۆزلەش نۇقتىسىدىن قارىغاندا، ھەرگىزمۇ ئىجتىمائى ئەخلاق ئۆلچىمىگە زىت ھەركەت ئەمەس!» دەپ ئويلايتتىم. شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ كۆڭلۈم تەسكىن تېپىپ قالاتتى. مەن ھېچ ئىككىلەنمەستىن ھىلىقى ئىشىمنى داۋام قىلىۋەردىم، ئىلگىرى پەقەت سېسىپ كەتكەن پەمىدۇر ۋە چەيزىلەرنىلا ئۇنىڭ بوتكىسىنىڭ ئالدىدىكى بوشلۇقتا ئاپىرىپ تۆككەن بولسام، بارا-بارا سېسىغان كاۋا، تەرخەمەكلەرنى ئۇنىڭ بوتكىسىنىڭ ئۆگزىسىگە قارىتىپ ئاتىدىغان بولدۇم. بۇ مېنىڭ ئۇنىڭغا قاراتقان ئۆچ ئېلىش تەدبىرلىرىمنىڭ دەرىجىسىنى پەللىدىن-پەللە ئۆرلەتكەنلىكىم ئىدى.

مەن ئەسلىدە بوۋاينىڭ بۇ خورلۇققا چىدالىماي مەن بىلەن يۈز تۇرانە تۇرۇپ ئېلىشىشىنى ياكى بولمىسا ماگىزىننىڭ رەھبەرلىگىنى ئىزدەپ مېنىڭ ئۈستۈمدىن ئەرز قىلىشىنى، يا بولمىسا كۆدە-كۆيىنى كۆتىرىپ بىر كېچىدىلا بۇ يەردىن يوقىلىشىنى كۈتەتتىم. ئىشقىلىپ يارا ئېغىز ئېلىپ تېشىلسە بولاتتى. پەقەت شۇ چاغدىلا ماگىزىنىمىزدىكى يەر قىستاڭچىلىقى تۈپەيلىدىن ئىزتىراپقا چۈشكەن كەسپداشلىرىمنى ئەتراپىغا توپلاپ ئۇلارنىڭ كۈچى بىلەن ياكى بولمىسا «يولسىز چاتاق چىقىرىپ دۆلەت ئىگىلىگىدىكى ماگىزىننىڭ تىجارىتىنى ئاقساتتى» دىگەن ئىللەتنى ئۇنىڭغا ئارتىپ، بازار باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ تەدبىر قوللىنىشىنى تەلەپ قىلىش يولى بىلەن ئۇنى بۇ يەردىن مەڭگۈ قوغلىۋېتىش مەقسىدىگە يەتكەن بولاتتىم! پاھ!... ئۇ چاغدا...

لېكىن ئۇ بوۋاي ماگىزىن رەھبەرلىگىگە ئەرزمۇ قىلمىدى، ياكى شۇنچە قىلسامۇ ماڭا بىرەر ئېغىز گەپ قىلىش ئۇياقتا تۇرسۇن ھەتتا مەن تەرەپكە ئالىيىپ قاراپمۇ قويمىدى. ئەكسىچە، ھەر كۈنى ئۆزىنىڭ بوتكىسىنىڭ ئالدىنى تازىلاش بىلەنلا قالماي، بىزنىڭ دۇكاننىڭ ئالدىنىمۇ پاك-پاكىزە تازىلاپ، ئەخلەتلەرنىمۇ توشۇۋېتىدىغان بولىۋالدى. بۇ ئادەم كۆر ياكى پاڭقايمىكىن! ياكى بولمىسا بىزدەك دۆلەت ئىگىلىگىدىكى كارخانا بىلەن پۇت تېپىشىپ قالسا ئۆزىنىڭ تىرىكچىلىك قىلىۋاتقان ئاشۇ يېرىدىن ئايرىلىپ قېلىشىدىن قورقۇپ تۇرۇۋاتامدىكىن؟

مەن كېيىنكى پەرىزىمنى جەزىملەشتۈردۈم. ئەگەر ئىككى تەرەپ دەۋاغا چۈشۈپ قالسا، ئەلۋەتتە دۆلەت كارخانىسى ئۇتۇپ چىقىدۇ-دە! چۈنكى بىزگە دۆلەتنىڭ ئۆزى يۆلەك بولىدۇ، ئۇنىڭغىچۇ؟ ئۇنىڭغا كىم يۆلەك بولالايدۇ؟! مۇشۇ خىياللىرىم ماڭا مەدەت بېرەتتى. شۇڭا مەن خۇددى قېرىشقاق، غەرەز ئۇقمايدىغان تەرسا، تېجەمەل بالىدەك ئۆزەم ئۇچۇن بەكمۇ كۆڭۈللۈك ئاشۇ ئەمگىگە بېرىلىپلا كەتتىم. بىر كۈنى ئۇ تونىكىچى بوۋاينىڭ ئىككى كۈنگىچە بوتكىسىنى ئاچمىغانلىغىغا دىققەت قىلىپ قالدىم. لېكىن شۇ ئىككى كۈن ئىچىدىمۇ بوتكىسىنىڭ ئالدى ۋە بىزنىڭ دۇكاننىڭ ئەتراپى يەنىلا بۇرۇنقىدەك تازىلىنىپ تۇردى. 3 - كۈنى ئەتىگەن

ده بوۋاي يەنە بىر كىشى بىلەن كېلىپ، بوتكىسىنى ئېچىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى تۆمۈر-تەسەك، جابدۇق-سايمانلىرىنى ئېشەك ھارۋىسىغا باسقىلى تۇردى. كېيىن يەنە بىر كەلگىنىدە ھەلىقى ئەسكى بوتكىسىنىڭ تاختايلىرىنى قومۇرۇپ ماڭدى. مەن كۆز ئالدىمدىكى بۇ ھادىسىنى كۆرۈپ شۇنچىلىك يايراپ كەتتىمكى، خوشاللىقىمدىن بارماقلىرىمنى ئاغرىپ كەتكۈچە قايرىپ قاس چىقىرىۋەتتىم. ھاياجاندىن يۈرەكلىرىم دۈپۈلدەپ سېلىپ كەتتى. ئۆزەمنى باسالماي پۈتۈن بازارنى بېشىمغا كىيىپ ۋاقىرىۋېتىشكە تاس قالدىم. دېمەك مەن غەلىبە قىلىپ، ئۇنى ئاخىرى بۇ يەردىن قوغلىۋەتتىم. لېكىن تۆتىنچى كۈنى ئەتىگەندە بۇ يەرگە قۇرۇلۇش ئىشچىلىرى كېلىپ ئورۇنلاشتى ۋە بوتكىمغا ياندىشىقان كونا كېسەك ئۆيلەرنى بىر-بىرلەپ چېقىشقا باشلىدى. ئۇ ئۆيلەردىكى كىشىلەرمۇ ئاللىقاچان كۆچۈشكە باشلىغان ئىكەن.

مېنىڭ كۆڭلۈم بىردىنلا غەش بولۇپ قالدى. «ئۇ قېرى ئەسلىدە مېنىڭ قوللانغان تەدبىرىمنىڭ زورى بىلەن ئەمەس، بەلكى شەھەر قۇرۇلۇشىنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈنلا بۇ يەردىن كۆچكەن ئىكەن-دە؟! دېمەك، مېنىڭ قىلغانلىرىم راستىنلا بىھۇدە ئاۋارىچىلىق بوپتۇ» دەپ ئويلىدىم مەن ئەلەم بىلەن.

مەن كېچە-كېچىلەپ كىرپىك قاقماي چوت سوقۇپ شىرىن خىياللار بۆشۈكىدە تەۋرەنگەن ئىدىم. ئەمدى مېنىڭ پۈتۈن ئارزۇ-ئۈمىتلىرىم بەربات بولغان ئىدى. بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن تازا چىڭقى چۈش مەزگىلىدە، ئۇ قېرى ئۇشتۇمتۇت مېنىڭ بۇرنۇمنىڭ ئاستىدىلا پەيدا بولۇپ قالدى.

— يىگىت، بەش-ئالتە زامان خوشنا بولدۇق، — ئۇنىڭ ماڭا گەپ قىلىشى تۇنجى قېتىم ئىدى. «ئۆز ئەھۋالىغا باقماي بۇ قېرىنىڭ مەغرۇرلىقىنى كۆرەيمۇ! مەن بىلەن بىر تۇتۇشماي دەپ كەلدىمۇ-يا؟!» دەپ ئويلىدىم مەن مېنىڭ ئالدىمىداخۇددى كىچىك بالا چوڭ ئادەمگە گەپ قىلغاندەك پەستىن ئىگىزگە قاراپ ھېچ تەكەللۇپسىزلا سۆزلەپ كېتىۋاتقان بۇ قېرىغا قاراپ ئىچىمدە. مەن مۇبادا ئورۇق توخۇدىن بىرىنى تۇتقۇزۇپ قويساڭ، قولىدىكى ئاشۇ توخۇنىڭ بىر پالاقشىشى بىلەن ئارقىسىغا تىرىڭگىدە ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك كۆرۈنۈۋاتقان ئۆلەرمەن قېرىنىڭ ماڭا قىلىدىغان خىرىسىنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن تەييارلىنىپ ئۇنىڭغا قاراپ ئۈنچىقماي تۇرىۋەردىم.

— ئەسلىدە دەرقەمدە ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىپ بىللە ئۆتەرمىز دەپ ئويلىۋىدىم، لېكىن بۇ يەر قۇرۇلۇش ئورنىغا توغرا كېلىپ قېلىپ، ھۆكۈمەت بىزگە يەرنىڭ ئەركىگىدىن تاللاپ بازارنىڭ نەق ئوتتۇرىسىغا بوتكا سېلىپ بەردى. مەن شۇ بازارغا كۆچۈۋالدىم. ئاخىرى ئايرىلىپ كېتىشتۇق، ئۆزەم كەتكەن بىلەن سىلەرنى ئۇنۇتقۇم كەلمىدى. بۇ يەرنى ئۇنۇتقۇم كەلمىدى.

مەن ئۇنىڭ ئاشۇ قىزىرىپ ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆزلىرىگە شۈبھە بىلەن تىكىلدىم: «ئۇ قېرى مېنى سەپاگەرچىلىك بىلەن چېقىۋاتامدۇ نېمە؟!» دەپ ئويلاپ قالدىم. ئۇ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— بۇ يەر بارغانسېرى ئاۋات بازار بولىدۇ. ماگىزىنلارنىڭ ئىشى تېخىمۇ ئالدىراش بولۇپ كېتەر. مەن ۋاقتىم يەتسىلا بۇ يەرگە كېلىپ، قاتتىق-قۇرۇق ئىشلىرىڭلارنى قىلىشىپ بېرىپ تۇرىمەن.

مەن ئۇنىڭ ئاشۇ ھېلىلا ئوتتىن چىققان مىستەك بىر خىل ئىسسىقلىق تارقىتىپ يالىلداپ تۇرغان چىرايىدىن ئۆزەم ھېچ كۈتمىگەن ئاقكۆڭۈللۈكنى ئوچۇق سېزىۋاتىمەن.

— ماگىزىنىدا ئىشلىتىۋاتقان داس، شاز،

بەكىمۇ خوشالمەن، كىشىلەردىن ياخشى گەپ-گىزنى كۆپ ئاڭلاپ، يۈرىكىمگە سىڭىپ قالدى-گىز ... — دېدى ئۇ سىپارگەرچىلىك بىلەن ۋە ئاخىرىدا ئاستاغىنە قوشۇپ قويدى، — ئەمدى... ئىككىمىز ئۆمۈرلۈك بولساق، دىگەن ئۈمىتتىمەن... تەكلىۋىمنى ماقال كۆرەمسىزكىن؟ ...

— مېنىڭ هازىرچە توي قىلىش نىيى-تىم يوق، — دېدى تاجىنسا قىسقىلا جاۋاپ بېرىپ.

— ئۇنداق دېمەڭ، تاجىنسا، — دېدى ئابدۇنىياز يېلىنىپ، — مەن سىزدەك ئايالنى ئۇزاقتىن بۇيان ئارزۇ قىلىپ كەلگەن. بىز بىر ئائىلە بولساق ناهايىتى كۆڭۈل-لۈك هەم بەختلىك ياشايمىز ...

— سىزنىڭ ئىسمىڭىز ئابدۇنىيازغۇ، — دېدى ئايال ئاخىر، — مەنمۇ سىزنىڭ تەر-ىپڭىزنى خېلى كۆپ ئاڭلىغان. ئۈچ ئايالنى بىگۇنا ئەيىپلەپ خېتىنى بېرىۋەتكەنسىز، بۇ هالدا قانداقمۇ سىز بىلەن توي قىلغىلى بولىدۇ ...

لېكىن، ئابدۇنىياز ئۆز نىيىتىدىن يان-مىدى. ھەپتىدە ئىككى-ئۈچ قېتىم دوختۇر-خانىغا قاتراپ تۇردى، ئارىغا ئادەم قويدى. ئۆزىمۇ كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ، بىچارە قىيابەتتە يېلىندى. ئاخىرى تاجىنسانىڭ يۇمشاق كۆڭلىنى ئېرىتتى.

— ئابدۇنىياز، كۈنچىلىك ئەر-ئايال ئوتتۇرىسىدا كۆڭۈلسىزلىك پەيدا قىلغۇچى يامان ئادەت. بىز توي قىلساق ئاشۇ ، جەھىتىڭىزنى ئۆزگەرتىشىڭىز كېرەك، — دېدى تاجىنسا.

— تاجىنسا، ماڭا ئىشىنىڭ، مەن تۈۋە قىلدىم. سىزدەك پاك ئاياللارغا ئىشەنمەس-لىك چوڭ گۇنا هىساپلىنىدۇ. مەن سىزنى قەدىرلەيمەن، ئۆمۈر بويى دىلىڭىزنى رەنجىت-مەيمەن ... — دېدى ئابدۇنىياز.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار كۈزدە — شاپتۇل، ئۈزۈم تۆكمە بولغاندا توي قىلىشقا ۋەدىلەشتى.

بىراق، ئابدۇنىيازنىڭ كاللىسىدا يەنە گۇمانلىق خىياللار پەيدا بولدى: «ئادەمنىڭ ئالىسى ئىچىدە، هايۋاننىڭ ئالىسى تېشىدا» دەپتىكەن. تاجىنسانىڭ ئېغىزدىكى گەپىگە، كىشىلەرنىڭ قۇرۇق ماختاشلىرىغا ئىشىنىپ كەتكىلى بولامدۇ؟ هەر هالدا قەدەمنى ئويلاپ بېسىش كېرەك».

ئۇ، كەلگۈسى ئائىلىنىڭ قەلبىنى قانداق سىناپ كۆرۈش ھەققىدە بىر ھەپتە ئويلاندى. ئاخىرى، ناتونۇش كىشى قىياپىتىگە كىرىپ سىناپ بېقىش نىيىتىگە كەلدى.

ئۇ، ئىككى ھەپتىگىچە بۇرۇتىغا تىغ تەككۈزمەي، ئۆستۈرۈۋەتتى. دوستىنىڭ قارا چاپىنىنى ئارىيەت ئېلىپ كىيدى. قارا كۆزەينەك تاقىدى. ئەمدى ئۇ خۇددى قىزىقچى ئارتىسقا ئوخشاپ قالغان ئىدى. ھازىر ئۇنى ھېچكىم تونۇيالمايتتى.

ئۇ، تاجىنىسانىڭ كەچلىك ئىسمېنىدىن قايتىشىغا ئۈلگۈرۈپ يولغا چىقتى.

تاجىنىسا بۈگۈن گۈللۈك كۆينەك كىيىپ، ئاق ياغلىق بىلەن چېچىنى ئۆرۈۋالغان بولۇپ، ئالدىراپ ئۆيىگە كېتىۋاتاتتى.

— خېنىم، سىلىگە ئىككى ئېغىز گېپىم بار ئىدى، — دېدى ئابدۇنىياز تاجىنىسانىڭ ئالدىنى توساپ، — ۋاقتىلىرى يېتەرمۇ؟

— نېمە گەپ؟ — دېدى تاجىنىسا مۇلايىملىق بىلەن، — ئۆيىمىزدە كېسەل بارمىدى؟

— ياق، ئۆزلىرىگىلا ئېيتىدىغان گېپىم بار ئىدى، پىنھانغا ئۆتۈپ بىردەم مۇڭدىشىپ ئولتۇرساق قانداق؟ — دېدى ئابدۇنىياز تۆش يانچۇقىدىكى ئون كويلۇق پۇللارنى تاراقشىتىپ قويۇپ.

تاجىنىسا غەزەپلىنىپ، لەۋلىرىنى چىشلىدى. بۇ چىدىغۇسىز ئاھانەت ئۇنىڭ قوللىرىنى تىترىتىۋەتتى.

— يولداش، ئىنساندا ۋىجدان بولىشى كېرەك، — دېدى ئۇ، — سىز مېنى نېمە چاغلاپ يۈرۈسىز؟! پۇلىڭىز كۆپ بولسا خوتۇنىڭىزغا ئوسما ئېلىپ بېرىڭ. بەلكى خوتۇنىڭىز شۇ تاپتا سىزنى تاماق ئېتىپ كۈتۈپ تۇرغاندۇ؟ ...

تاجىنىسا ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ يىراقلاشتى. ئابدۇنىياز ئاغزىنى ئېچىپ، كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ تۇرۇپلا قالدى: «بۇغۇ ياخشى بولدى، — دەپ ئويلىدى ئۇ، — باشتىن - ئاياق شۇنداق تۇرالامدۇ - قانداق؟ ئەگەر بىرەر كىشى يىگىرمە كوي تەڭلەپ قالسىچۇ؟ ...» ئۇ تېز - تېز قەدەم ئېلىپ تاجىنىساغا يېتىشتى.

— خېنىم، مەندىن رەنجىۋاتامسىز؟ رەنجىمەڭ، ئەگەر پۇلنى ئاز كۆرسىڭىز مانا يىگىرمە تىزا ...

تاجىنىسا تۇرۇپلا قالدى، ئۇ ئەلەمدىن يىغلىغۇدەك بولغان ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ ئۆزىنى تەستە بېسىپ تۇرۇپ دېدى:

— يولداش سىز ئېزىپ قاپسىز، ئىزدىگەن كىشىڭىز مەن ئەمەس، ماڭا سۆگەلدەك چاپلىشىۋالماي، يولىڭىزغا مېڭىڭ!

ئابدۇنىياز تېخىمۇ بىزەڭلىك بىلەن سەت ھىجايدى:

— ۋاي - ۋۇي ... نىمانچە نازلىنىسىز، سىزدىن نېمە كېتەتتى؟ بىر قاراپ قويغانغا نېمە كېتەتتى؟!

— تولىمۇ پەس ئادەم ئىكەنسىز! قارايدىغان ئادىمىڭىزنى تېپىڭ! — تاجىنىسا شۇنداق دەپلا ئاچچىق بىلەن كېتىپ قالدى.

«بۇ دېگىنىمۇ تازا ياخشى بولدى، ئەمدى بىرەر سېخىدىن بىرسى چىقىپ ئوتتۇز كوي تەڭلەپ قالسىچۇ؟ ئۇ پۇل ئەلۋەتتە ئۇنىڭ مۇئاشىنىڭ يېرىمىغا تەڭ - دە...»

ئابدۇنىياز يەنە تاجىنىسانىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشىغا كەلدى.

— خېنىم، ئەمىسە ئوتتۇز كوي بولسۇن ...

تاجىنىسا ئەمدى ئۆزىنى تۇتالماي قالدى، ئۇ شىددەت بىلەن ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، ئابدۇنىيازنىڭ يۈزىگە بىر كاچات سالدى. ئابدۇنىيازنىڭ قۇلاقلىرى ۋىڭىلداپ، كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپ، بەدىنى تىترەپ كەتتى. يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر نەچچە ئادەم يۈگۈرۈپ كېلىشتى - دە، ئەھۋالنى ئۇقۇپ،

ئابدۇنىيازنى دۆشكەللەپ ساقچى ئىدارىسىغا ئېلىپ بېرىشتى.

سوراق ئۆيى يوپ-يورۇق بولۇپ، دەرىزىلىرىگە گۈللەر قويۇلغان ئىدى. ئابدۇنىياز بۇلۇڭدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، بېشىنى تۆۋەن سالدى. بۇ ئىشنى تاجىنسا بىلمەيلا قالسا، ساقچىلارنىڭ جازالىشىغىمۇ رازى ئىدى. شۇڭا، ئۇ ئالاجىنىڭ بېرىچە يورۇقتىن ئۆزىنى قاچۇرۇشقا تىرىشاتتى.

لېكىن، ئىش ئۇ ئويلىغاندەك ئوڭۇشلۇق بولىدى. تاجىنسا يىغلاپ تۇرۇپ شىكايەت قىلدى. ساقچى ئابدۇنىيازنىڭ قانۇنسىزلىق قىلىپ، يولدا ئادەم توسىغان جىنايىتى ئۈچۈن 15 كۈن توختىتىپ قويۇش جازاسى بېرىدىغانلىقىنى ئېلان قىلىپ، شىكايەتنامىغا قول قويۇشنى بۇيرۇدى. ئابدۇنىياز شىرە ئالدىغا كېلىپ قەلەمنى قولىغا ئالدى. شۇ پەيتتە ئابدۇنىياز ئەندىشە قىلغان ئىش ئاخىرى يۈز بەردى: ساقچى ئۇنىڭغا قارا كۆزئەينەكنى ئېلىۋېتىشنى بۇيرۇدى.

قاماقتا ئېلىنغان كىشىنىڭ ساقچىنىڭ بۇيرۇغىنى ئورۇنلىماسلىققا ئەلۋەتتە ھەققى يوق ئىدى. ئورۇنلاشتىن باش تارتسا زورلۇق كۈچ ئىشلىتىلىدىغانلىقىنى ئابدۇنىياز بىلەتتى. ئۇ كۆزئەينەكنى ئامالسىز ئېلىۋەتتى.

— ۋىيەي، ... — دىدى تاجىنسا ھەيران بولۇپ، — سىز ئابدۇنىيازغۇ؟! ...

— شۇنداق، تاجىنسا، مەن سىزنى سىناپ باقاي دەپ ... مېنى كەچۈرۈڭ ... — دىدى ئابدۇنىياز قىزىرىپ يەرگە قاراپ.

ساقچى ئەھۋالنى چۈشەنگەندىن كېيىن، شىكايە، قەغىزنى يىرتىپ تاشلىدى.

— ئۆزەڭمۇ بىر تازا ئەلۋە نېمىكەنسەن، — دىدى ساقچى غەزەپلىنىپ، — ئەر-ئايال ئارىسىدىكى ھەقىقى مۇھەببەت بىر-بىرىگە چىن قەلبىدىن ئىشىنىش ئاساسىدا ۋۇجۇتقا كېلىدۇ. بىر-بىرىگە ئىشەنمەي تۇرۇپ، كۆڭۈللۈك ئەر-خوتۇن بولغىلى، خاتىرجەم ھايات كەچۈرگىلى بولمايدۇ...

— يولداش، ئېيتقانلىرىڭىز تامامەن توغرا، — دىدى ئابدۇنىياز ئۆزىنى ئەيىپلەپ، — مەن بىلمەپتىمەن، مەن خاتالىشىپتىمەن، مېنىڭ بۇ ئاددى كاللام دائىم مېنى ...

— ئەمدى نېمە دىمەكچىسەن؟!

— ئەمدى ... تاجىنساغا تولۇق ئىشەندىم ... ئۇ گۆھەردەك ئايال ئىكەن ... مەن ئۇنىڭدىن ئايرىلالمايمەن. خۇدايىم گۇۋا بولسۇن، ئۇ مېنىڭ ئۆمۈرلۈك ھەمرايىم بولىدۇ ...

— نېمە؟! — دىدى تاجىنسا ئېسەدەپ تۇرۇپ، — مۇندىن كېيىن يۈزۈمگە قارىغۇچى بولما. مەن سەندەك ئەرنى ئەزەلدىن كۆرگىنىم يوق.

تاجىنسا ساقچى ئىدارىسىنىڭ دەرۋازىسىدىن چىققاندىن كېيىن، چوڭ يول بويلاپ ئۇچقاندەك يۈرۈپ كەتتى. ئابدۇنىياز يول ئۈستىدە خۇددى قاقتىن قوزۇقتەك بىر پەس جىم تۇرۇپ قالدى. ئەتراپ سۈتتەك ئاي نۇرىغا چۆمۈلگەن ئىدى. تاجىنسا بارغانسېرى يىراقلاپ كېتىۋاتاتتى. ئابدۇنىياز بىردىنلا ھوشىغا كەلگەندەك بولۇپ، تاجىنسانىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ كەتتى ...

— تاجىنسا! ... تاجىنسا! ....

(بېشى 26 - بەتتە)

مېھرىبانەم بۈگۈن قاسىم بوۋاينىڭ تامىغىغا ياردەملەشكىلى كىرگەن ئىدى. ئۇ ئېرىنىڭ سازى بىلەن ناخشىسىنى كۆڭلى يايرىغان ھالدا ئاڭلىدى. بولۇپمۇ «گۈل مەشۇق» ناخشىلىرىنى ئاڭلىغاندا، بىرنەچچە يىلدىن بېرى ئەسلەشتىن قالغان، ئەمما شۇ ناخشىلار بىلەن يۈرىكىگە ئوت چۈشۈپ، تالاي كېچىلەرنى ئۇخلىماي ئۆتكۈزگەن ئۆزىنىڭ قىزلىق مەزگىلى كۆز ئالدىدا نامايەن بولۇپ، ۋۇجۇدى شاتلىققا چۆمدى.

(ھېكايە)

تۇرسۇن ياسىن

قاراڭغۇ كېچە. بىر چامدام نېرىدىكى نەرسىنى پەرق قىلغىلى بولمايتتى. ئارىلاپ سىم-سىم يامغۇر يېغىپ تۇراتتى. ئەتراپتىن كېچە جىمجىتلىغىنى بۇزۇپ ياۋا تۈڭگۈزلارنىڭ چىقىرىغان ئۈنى ۋە بۆرىلەرنىڭ ھۇۋلىشى ئاڭلىنىپ، كېچىنى تېخىمۇ سۈرلۈك تۈسكە كىرگۈزگەن ئىدى. سادىر پايانسىز سازلىقتا پۇتلىرىنى ئاران-ئارانلا يۆتكەپ كەلمەكتە. نەچچە كۈندىن بۇيانقى تىنىمسىز مېڭىش، ئاچلىق ئۇنى ھالىدىن كەتكۈزگەن ئىدى. ئۇ تۇرۇپ-تۇرۇپ قولىدىكى تاياققا يۆلىنىپ ئازراق دېمىنى ئېلىۋالاتتى ۋە ئەتراپتا قۇلاق سېلىپ بىرەر شەپىنىڭ يوقلۇغىغا كۆزى يەتكەندىن كېيىن، يەنە يولىنى داۋاملاشتۇراتتى. سازلىقنىڭ چېكى كۆرۈنىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. «دودىشاڭ، — دېدى سادىر ئەتراپقا كۆز يۈگۈرتۈپ، — پاشلىرى بىرەر توقاچنى كۆتىرىپ قاچىدۇ دىگەن داڭقى بار دودىشاڭ مۇشۇ ئىكەن-دە...»

سادىر ئاڭ ئاتقىچە قاندىاقلا قىلىپ بولمىسۇن بۇ سازلىقتىن چىقىپ كېتىشى كېرەك ئىدى، چۈنكى ئۇ يامۇلدىن قېچىپ چىققاندىن كېيىن، مەنچىڭ چېرىكلىرىنىڭ ئۆزىنى ئىزدەپ يۈرگەنلىگىنى بىلەتتى. ئۇ ھەر بىر قەدەمنى پاتقاقتىن كۈچ بىلەن تارتىپ ئالاتتى ۋە چىشىنى چىشىغا بېسىپ ئالغا ئىلگىرىلەيتتى. ئۇ تىرىشىپ-تىرمىشىپ يۈرۈپ ئاخىرى بىر چاتقاللىق قۇرۇق يەرگە چىقتى ۋە ھاسا تايىغىنى يېنىغا قويۇپ ئازراق ئارام ئېلىۋېلىش ئۈچۈن ئولتۇردى، پەقەت شۇ چاغدىلا قوراي-چاتقاللار تىلىۋەتكەن ئاياقلىرىنىڭ زىڭىلداپ، ئېچىشىپ ئاغرىۋاتقانلىغىنى سەزدى. ئۇ يەنە بىر دەم مۇشۇ ھالەتتە ئولتۇرسا ئورنىدىن تۇرالماي قېلىشىدىن قورقتى، شۇڭا، پۈتۈن بەدىنىنىڭ ئۇرۇپ يەنچىۋەتكەندەك سىقىراپ ئاغرىۋاتقانلىغىغا قارىماي، يەنە ئۆرە بولدى، ئۇنىڭ پۇتلىرى ھالسىزلىقتىن تىترەيتتى، كۆزىگە

قاراڭغـۇلۇق تىقىلاتتى. «غـەيرەت قـىل،
سادىر! — دەيتتى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە، — غەيرەتـ
لىك بول!» بۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭ ئېسىگە
ھەرقاچان ناخشا كېلەتتى، يۈرىگىنىڭ قاتـ
قېتىدىن ئۇرغۇپ چىققان مۇڭلۇق قوشاقـلار
ئۇنىڭ دەردىگە دەرمان، ۋۇجۇدىغا غەيرەت
بېغىشلايتتى، مانا شۇ تاپتىمـۇ ئۇنىڭ قەلـ
بىدىن يالقۇنلۇق مىسرالار تىزىلىپ چىقىشقا
باشلىدى:

ئەلەم كەلدى بېشىمغا،
تارتماسقا نىمە چارە.
ئەل يۈرتۇم ئازاپ چەكتى،
يۈرىگىم پارە - پارە.

. . . .

سادىرنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى يېڭىۋاشتىن
كۈچ - قۇۋۋەتكە تولغاندەك بولدى. قوساقنىڭ
ئاچلىغى، پۇت - قوللىرىنىڭ كۈيۈشۈپ ئاغرىشـ
لىرى، ھارغىنلىقلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنتۇلدى.
ئۇ ئۆزىنى خېلى يېنىكلىشىپ قالغاندەك ھىس
قىلدى ھەم سازلىقنى بويلاپ يولىنى داۋامـ
لاشتۇردى.

×

سادىر ئاخىرى يانبۇلاققا يېتىپ كەلدى.
ئۇ ھارغان ئىدى، ئازراق ئارام ئېلـىش
مەقسىدىدە بىر تۈپ قېرى كۆتەكنىڭ يىلـ
تىزىغا بېشىنى قويدى - دە، كـۆزىنى يۇمدى.
ئۇنى ئاچلىقتىنمۇ بەتتەر ھارغىنلىق قىينىغان
ئىدى. لـېكىن يېقىنلا يەردىن ئاڭـلانغان
بۆرىلەرنىڭ ئەنسىز ھۇۋلىشى ئۇنىڭ شىرىن
ئۇيقۇسىنى بۇزۇۋەتتى. كېچە جىمجىتچىلىغىدا
يىرتقۇچـلارنىڭ ۋەھشىلەرچە خىقىراشلىرى
خۇددى ئۇنىڭ قۇلاق تـۈۋىدىلا ئاڭـلانغانـ
دەك بولۇپ، ئۇنى سەگەكلەشتـۈردى، سادىر
چاچـراپ ئورنىدىن تۇردى ۋە چـۈشـۈمـمۇ
يا ئوڭۇممۇ دەپ ئەتراپىقا قۇلاق سالدى.
دەرۋەقە بـۆرىـلەرنىڭ سوزۇپ ھـۇۋلىشى
ۋە ئاتنىڭ كىشنىگەن ئاۋازى ئاڭـلىنىۋاتاتتى،
سادىر تۈن قاراڭغـۇسىدا ھـىلىقى قـېـرى
كـۆتەكـنىڭ ئـۈستىـگە چىقىپ ئەتـراپـقا
قارىـدى. ئۇ سىنچىلاپ قاراپ دەرەخـلەر
ئارىسىدىن چىقىۋاتقان ئوت ئۇچقۇنىنى كۆرـ
دى - دە، دۆڭدىن پەسكە ئاستا سىيرىـلىپ
چـۈشـتى، مانا ئەمدى ئۇ ھەممىنى ئېنىق
كۆردى: قاراڭغۇدا بىر بالا گۈلخان يېقىش
بىلەن ئاۋارە ئىدى. بىر توپ بۆرىلەر ئوت
بىلەن ھەپىلىشىۋاتقان بالىغا خىرىس قىلىپ
بارغانسېرى يېقىنلاشـماقـتا، ئۇلار ئوتتىن
ئانچە يىراق بولمىغان يەردە ئوتنى چۆرىدەپ
چىشلىرىنى كاسىلدىتىپ، ھۇۋلاشماقتا ئىدى.
بۆرىدىن ھـۈركىگەن قويلار ھىلىقى بالىنىڭ
ئارقىسىدا پىترىاشماقتا. بىر چەتتە تورۋىـنى
بوغىزى بىلەن تاشلىۋېتىپ، يەرنى چاپچىپ،
قۇلاقلىرىنى شىڭگايتقان ئات قاراپ تۇراتتى.
«ئىسىت، مۇشۇنداق چاغدا مىلتىقنىڭ
يوقلىغى دىدى سادىر تىت - تىت بولۇپ ۋە مالچىمـ
نى قۇتقۇلدۇرۇشنىڭ ئامالىنى ئىزدىدى. سادىر
دەرھال پەسكە قاراپ يۈگۈردى. ئۇ، ئۆزىـ
نىڭ گـۈلـخـان ئەتراپىغا قانداق يېتىپ
كەلگەنلىگىنى سەزمەي قالدى ۋە كەلگەن
پېتى گۈلخاندا كۆيۈۋاتقان كالتەكلەرنى ئېلىپ
بۆرىلەرگە قارىتىپ ئېتىشقا باشلىدى. بۆرىلەر
بۇ تۇيۇقسىز ھۇجۇمدىن ئۆزلىرىنى يوقىتىپ،
ئـوپۇر - توپۇر بولۇشۇپ تەرەپ - تەرەپكـە
قاراپ قېچىشقا باشلىدى. كالتەكلەر تۈگىدى،
ھىلـىقى بالىنىڭ يېڭىدىن ئوتقا سالغان كۆسەيـ
لىرىمـۇ سادىرنىڭ ئارقا - ئارقىدىن ئېتىشىغا
ئۈلگۈرمىدى. ھۇۋلاشلار بىر ئاز پەسەيدى.
سادىر چالا كـۆيگەن بىر تال كالتەكـنى
كۆتىرىپ بۆرىلەرنى ھەيدەپ قوغلىماقتا ئىدى،
شۇ ئەسنادا كەينىدىن ئېتىلىپ كەلـگەن بىر
بۆرى ئۇنىڭ كۆرەك جۇۋىسىنى چىشلەپ ئۈزۈۋـ
ۋالدى. سادىر غەزەپ بىلەن كەينىگە ئۆرۈۋـ

لۆپ ئۇنىڭغا تاشلاندى ۋە بۆرىنىڭ ئىككى قۇلىقىنى كاپ قىلىپ تۇتۇۋالدى. بۆرى چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ سادىرنى چىشلەشكە ھەركەت قىلاتتى، سادىرمۇ ئۇنىڭ قۇلىقىنى قويۇپ بەرمەي بار كۈچى بىلەن ئۇنى سىلكىيتتى، قوساقلىرىغا تېپەتتى. ئاخىرى سادىر بۆرىنى ھالسىراتتى - دە، ئاستىغا بېسىۋالدى. ئۇ بۆرىنىڭ ئىككى قۇلىقىدىن تۇتۇپ، بېشىنى تاشلىققا ئۇرۇۋەردى، ئاخىرى بۆرى سوزايلىنىپ يېتىپ قالدى.

— ئاكا! — دېدى قورققىنىدىن چىرايىدا قان قالمىغان بالا ئۇنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ كېلىپ، — سىز كەلمىگەن بولسىڭىز بۆلار مېنى تىرىكلا يەپ قوياتتى...

— ئوغلۇم، نەدىن كېلىۋاتىسەن؟ بۇ كېچىدە قانداق بولۇپ يولدا قالدىڭ؟ — سادىر بۆرىدىن قولىنى ئاجرىتىپ، بالىنىڭ ئالدىغا كەلدى. بالا ئۇنىڭغا ئۆزىنى قىسقىچە تونۇشتۇردى.

— سېنىڭ ئىسمىڭ ئەسقەرمۇ؟ — دېدى سادىر ھەيران بولۇپ، — بۇ گەپچە سەن سورانچى قازاق ئاغىنەمنىڭ بالىسىكەنسەن - دە، ئۆيۈڭلەر ھازىرمۇ ئۈگۈدىكى مانجۇنىڭ جاڭزىسىدىمۇ؟

— ھەئە، — دېدى ئەسقەر.

— داداڭنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟

— ئاكامنى چېرىكلەر ئېتىۋەتكەندىن كېيىن، دادام تولا يىغلاپ كۆزى كۆرمەس بولۇپ قالدى...

سادىرنىڭ يۈرىگى جىغىدە قىلىپ قالدى.

— مۇنداق - دە،... بۇ مالنى نەگە ئېلىپ ماڭدىڭ؟

— كورە خانىغا...

— سەن ئاكاڭنى چېقىشتۇرۇپ ئۆلتۈرگەن مانجۇنىڭ مېلىنى ھەيدەپ ماڭدىڭمۇ؟ — دېدى سادىر ئەجەبلىنىپ.

— قانداق قىلىمىز، ئاكا؟ — دېدى بالا ھەسرەتلىنىپ، بويسۇنمىساق ئامالىمىز يوق، ھەممىمىز شۇ مانجۇنىڭ قولىدا ئۆلۈدىغان ئوخشايمىز. ئاڭلىشىمچە، كورە خانى باشقا جايلاردىن نۇرغۇن ئەسكەر يۆتكەپتىمىش. بۇ ماللارنى شۇلارغا سويۇپ بەرگۈدەك... ماڭا «ئەتە سەھەرگىچە يەتكۈزمىسەڭ، كاللاڭ ئېلىنىدۇ» دەپ بۇيرۇق قىلدى.

— ئۇنداق بولسا سەنمۇ يولۇڭغا ماڭغىن، — دېدى سادىر ئۇنىڭ يەلكىسىگە قېقىپ، — ساڭا دەيدىغان گەپ، تۈگە كۆردۈڭمۇ- يوق! ماقۇلمۇ؟

ئەسقەر باش لىڭشىتىپ ماقۇللۇق بىلدۈردى ۋە بۇرۇلۇپ خۇرجۇنىدىن ئىككى پارچە قۇرت، بىر زاغرا ناننى ئېلىپ سادىرنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قويماي يانچۇقىغا سېلىپ قويدى. ئاندىن ماللىرىنى ئالدىغا سېلىپ شەھەر تەرەپكە قاراپ مېڭىپ كەتتى.

— سادىرمۇ ھايال بولماي يولغا چۈشتى. ئۇ بىر ئاز مېڭىپلا يانپاش دۆڭ ئاستىدىكى بىر بۇلاققا يېتىپ كەلدى. بۇلاقتىن سۈپ - سۈزۈك سۇ بۇلدۇقلاپ ئېقىپ تۇراتتى. ئۇزاقتىن بۇنداق سۈزۈك، تازا سۇنى كۆزلىرىگە سۈرتكۈدەك بولۇپ كەتكەن سادىر بۇلاقنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە سۈپ - سۈزۈك بۇلاق سۈيىنى قانغىچە ئىچتى. ئۇ ئەمدى ئۆزىنى خېلىلا راھەتلىنىپ قالغاندەك ھىس قىلدى. ئۇ، بۇلاق بويىدا بىردەم ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئالدىدا يەنە قانچە - قانچە دۆڭ - يوتىلار، ئاقباش تاغلار، ساي - ئېدىرلار... بار، ئۇ شۇلارنى بېسىپ ئۆتكىچە يەنە قانچىلىك جاپا چېكەر؟ ئۇنى يەنە قانداق قىسمەتلەر كۈتۈپ تۇرىدىكىن؟ ئۇ مۇشۇلارنى ئويلىدى، سۆيۈملۈك يۇرتى، قەدىردان ئاتىسى، يارۇ - بۇرادەرلەر... ئۇنىڭ كۆز

AltunOq

ئالدىدىن بىر-بىرلەپ ئۆتۈپ، يۈرىگىدىكى سېغىنىش ئوتىنى تېخىمۇ كۈچەيتتى.

— «ئەل-يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگىرويىڭ سامان بولماس» دىگەن گەپ بار، مەن ئاۋال بۇرادەرلەرنى تېپىشىم كېرەك،— دىدى سادىر ئۆز-ئۆزىگە. ئۇ قازانچىدىكى قېرىنداشلىرىنىڭ قېشىغا تېزرەك يېتىپ بېرىشقا ئالدىرايتتى، مەنزىل تېخى ئۇزۇن ئىدى. مانا شۇ تاپتا ئۇنىڭ قەلبىدىن يالقۇنلۇق مىسرالار يەنە تىزىلىپ چىقىشقا باشلىدى:

يامۇلدىن قېچىپ چىقىپ،
ياتقان يېرىم يانبۇلاق.
خۇدايىدىن تىلەيمەن،
ماڭا بەرسە بىر ئۇلاق...

تۇيۇقسىز ئاڭلانغان تونۇش بىرسىنىڭ يىغا ئاۋازى سادىرنى چۆچۈتتى، ئۇ ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى.

×

ئەسقەر قويلارنى ھەيدەپ بىر دۆڭدىن ئۆتە-ئۆتمەيلا ئۇنىڭ ئالدىدىن قوراللانغان ئىككى ئاتلىق چېرىك چىقىپ كەلدى. ئۇلار سادىرنى ئىزدەپ يۈرگەن يامۇلنىڭ چېرىكلىرى ئىدى. چېرىكلەر ئەسقەرنىڭ ئالدىنى توسىدى:

— يولدا قاچقۇننى كۆردۈڭمۇ؟

— قانداق نىمە ئۇ قاچقۇن دىگەن؟

— بېشى قازاندەك، ئۆزى قاپلاندەك، يۈرۈش-تۇرۇشى يولۋاستەك يوغان بىر ئادەمنى كۆردۈڭمۇ؟

— ياق.

— ياق دەۋاتقىنىنى!

— مەن ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنىمۇ بىلمىسەم.

— يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە ھەممىسى بىلىدىغان پالۋاننى بىلمەيمەن دەۋاتقىنىنى قارا بۇ مۆتىھەمنىڭ، تۇت، بۇنىڭ قويلىرىنى كاۋاپ قىلىپ يەيمىز!

چېرىكلەر ئاتلىرىدىن چۈشكەن پېتى خۇددى ئاچ بۆرىلەردەك قويلارغا ئېتىلدى.

— مېنى يولدىن قويماڭلار، بۇ قويلارنى ئەتە ئەتىگەندە كۆرە خانىغا يەتكۈزمىسەم خان كاللامنى ئالىدۇ!...

چېرىكلەر ئەسقەرنىڭ يېلىنىپ-يالۋۇرۇشلىرىغا قىلچىمۇ پىسەنت قىلمىدى، ئەكسىچە، ھەر بىرسى بىردىن قوينى تۇتۇۋېلىپ يىقىتتى ۋە مىلتىق ئۇچىدىكى شىتىكنى چىقىرىپ قوللىرىدىكى تىپىرلاۋاتقان قويلارغا تەڭلىدى. ئەسقەر غەزەپتىن تىترەپ كەتتى:

— بۇلاڭچىمۇ سىلەر؟!... قويلارنى قويۇۋېتىڭلار!...

— ھەي هارامزادە، سەن تېخى بىزنى تىللىماقچىما؟!

چېرىكلەردىن بىرسى قولىنى قويدىن ئاجرىتىپ مىلتىغىنى شاراقشىتىپ ئەسقەرگە تەڭلىدى.

— ۋايجان!— ئەسقەر قورققىنىدىن بار ئاۋازىدا ۋاقىراپ يىغلىدى. سادىر باياتىدىن شۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان ئىدى. ئۇ ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ ئۇلارنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلدى ۋە بىر قاراپلا ئەھۋالنى چۈشەندى. ئۇ قولىغا ئەسقەرنىڭ پادا توخمىغىنى ئالدى. چېرىكلەر ئاسماندىن چۈشكەندەكلا پەيدا بولغان سادىرنى كۆرۈپ بىردەم هاڭ-تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قېلىشتى، كېيىن ئۇلار تەڭلا ۋاقىراشتى:

— قاچقۇن!!!...

ھىلىقى ئەسقەرگە پوپوزا قىلىپ مىلتىق تەڭلەۋاتقان چېرىك ئەسقەرنى قويۇۋېتىپ ئالاقزادىلىك ئىچىدە ئېتىغا قاراپ يۈگۈردى. يەنە بىرسى ئەمدىلا مىلتىغىنى

(126 - بەتتە)

(ئاخىرى

سىردىشمەن ئاي بىلەن

باتۇر روزى

كېچىلەردە سىردىشمەن ئاي بىلەن،
ئوخشاش ھەمرا ماڭا قايغۇ ۋە شــاتلىق؛
ئەنە بوۋاق ئاي نۇرىغا كۆمۈلۈپ،
بۆشۈگىدە ئۇخلىماقتا بىر تاتلىق؛
ئۇ بايىلا قىسىپ ئۇماق كۆزىنى،
ئايغا ۋىلىق-ۋىلىق كۈلۈپ قارىغان؛
بۇدرۇققىنە قوللىرىنى ئۇزىتىپ،
ئاي نۇرىدەك ساقىلىمنى تارىغان؛
لەۋلىرىنى ياپراق كەبى تىترىتىپ،
«مە...مە» دىسە، كۆڭلۈم كۈلۈپ يايرىغان؛
ئەنە، ئەنە ئاغزىدا بار ئېمىزگە
ئانا ئايدەك ئاق سۈتىدىن ئايرىغان.
ئاھ، بۇ تۈندە تۈن رەڭگىدىن ئاق تولا،
بوۋاقمۇ ئاق، ئاسمانمۇ ئاق، ئايمۇ ئاق؛
بايا تېخى لەۋلىرىمۇ تىترىگەن،
تولۇن ئايدەك پىيالىمۇ،
چايمۇ ئاق.
قاشلىرىمغا كۆچكەنمىكىن ھىلال ئاي،
كىرپىكىمگە كۆچكەنمىكىن شولىسى؟!
قالدۇرۇشقا ئۆز رەڭگىدە ساقالنى،
تەگمەمدىكىن قارا رەڭنىڭ چولىسى!
قىسماق كەبى ئېگىلگەن بۇ قەددىمگە،
ھىلال ئاينىڭ دۈمچەكلىگى كۆچكەنمۇ؟!
بوۋاق چېغىم، ئۆسمۈر چېغىم، ياش چېغىم،
بۇلۇت توسقان تولۇن ئايدەك ئۆچكەنمۇ؟!

بالىلىقنىڭ كەچۈرمىشى بىرمۇ-بىر
ئوي يىپىغا تىزىلماقتا مارجاندەك؛
ياشلىقتىكى ئەسلىمىلەر ئۆتمەكتە
تۈتەك باسقان يوللاردىكى كارۋاندەك...
بوۋاق چېغىم چىچەك ئازار بەرگەننى،
چوڭ بولغاندا ئاڭلىغانتىم ئانامدىن؛
نەپەسلىرىم بوغۇلغانكەن نەچچە رەت
رەڭگىم سېرىق بولغان ئىكەن سامانىدىن.
مىسكىن ئانام تۈندە ئاران ئۇخلىتىپ،
ئايغىمدا پوسما تىكىپ ئولتۇرغان؛
گاھ ئىڭرىسام مۈگدەك ئىچرە تولغىنىپ،
كۆزلىرىنى ياشلىرىدا تولدۇرغان.
چوڭ بولغىچە ئۆتكۈزدۈمغۇ ئۇيقىسىز
ئازاپ ئىچرە تالاي-تالاي تۈنلەرنى؛
تۇرالامدۇ كىرپىكلىرىم نەم بولماي،
ئويلىغاندا ئاشۇ كەلمەس كۈنلەرنى؟!
غەزەپ بىلەن كۆز تاشلىغان نەچچە رەت،
ئاي نۇرىنى تورىۋالغان تۇمانغا؛
پارلىشىدىن چولپان بىلەن قۇياشنىڭ
تالاي قېتىم چۆكمىدىمۇ گۇمانغا.
مانا ئەمدى شۇ ئوماق ئاي، ئاپپاق ئاي،
ئاقلىغىدىن بەردى ماڭا بىر ئۈلۈش،
ئاق بەرمىدى كۈمۈش بەردى، كۈمۈش ئاي
ساقال كۈمۈش، چاچلار كۈمۈش، قاش كۈمۈش.
سەن سېزىسەن، يۈرىگىمدە بوۋاقنىڭـــ

ئارمىنىڭ يانغىنىنى ئۇتقاشتەك؛
سەن كۆرسەن، بوۋاق بىلەن ئەتىلا
ئارمىنىمنىڭ كۆلگىنىنى قۇياشتەك.
ئىشىنىمەن،
سەن كۆرسەن،
قەلبىدە —

ئاتا ئىشقى گۈلخان بولۇپ يانغانىنى؛
ئىشىنىمەن،
سەن كۆرسەن،
ئۆمرىدە —
تۈنجى هايات لەززىتىگە قانغانىنى.

تەسىرات ئۇنچىلىرى

مىرزاھىد كېرىمى

ئوت هارۋا

ئوت هارۋىنى سۆرەپ تۇلپار چاپىدۇ،
ئالغا چاپچىپ سىرىپ تىزگىن يۇشقۇرۇپ.
گۈزەل شەھەر، ئەلۋەك يىزا قالىدۇ،
يولۇچىغا شەرۋەت سۇنۇپ، مەي سۇنۇپ.
قورقۇنچلۇق ئەجدىهاردەك سوزۇلغان،
سۆرلۈك هەيۋەت تونىللاردىن ئۆتىدۇ.
تۈن قۇچىغى يىرۇپ سەهەر، ئوت هارۋا،
ئاپپاق تۇمان دېڭىزىغا چۆكىدۇ.
تۇمان يىرىپ چىقىپ كەلسە دالىغا،
يولىغا نۇر چاچار شەپەق جۇلالاپ.
ئېتىگىدىن تۆكۈلىدۇ زەر تاڭ قىزى،
قايرىپ شەلپەر روملىنى چاچ تاراپ.
بۇغا، مارال، كىيىك تاغنىڭ باغرىدا
تۆتۈپ قالار بەزەن غىل - پال كۆرۈنۈپ،
بىردىن ئەزىم شەهەر قۇچاق ئاچىدۇ
سانسىز گۈزەل چىرىغىنى يورۇتۇپ.
كۆرىنىدۇ دەل - دەرەخلەر — بۈك ئورمان،
باهار كەبى چېچەكلىگەن قار قونۇپ.
باشلىنىدۇ يەنە چەكسىز باياۋان،
تىكىلگەن بۇ كۆزلىرىنى تالدۇرۇپ.
قايسى تامان باقساڭ تاشلىق ئويمان - دۆڭ،
گاهىدا قۇم بارخانلىرى پاقىرار.

گاهى سىرغىپ چۈشكەن ئىگىز تاغلاردىن،
قار سۇلىرى دولقۇنلىنىپ شاقىرار.
كۆرىنىدۇ تاختا - تاختا ئېتىزلار،
ئۈستىگە قار قونۇپ سۈتتەك ئاقارغان.
شۇ ئېتىزلار ئۆزرە يېشىل مايسىلار،
ئۇخلار گويا بولمىغاندەك زىمىستان.
كۆرىنىدۇ كۈمۈش تاجلىق چوققىلار،
بۇلۇتلارنى يىرىپ سوزغان كۆككە بوي.
باقسام تۇيغۇم ئويغىنىپ هىس قوزغىلار،
ئەرشتىن كۆڭلۈم سارايىغا چۈشۈپ ئوي:
ئەي ۋەتىنىم! شۇنچە زىبا رەڭمۇ - رەڭ،
ئىكەن سېنىڭ كۆكسۈڭ، ئىللىق قۇچىغىڭ.
تا مەغرىبتىن مەشرىققىچە توشۇلۇپ،
ئاۋۇپ تۇرار مەئىشىتىڭ، ئوزۇغىڭ.
ئوغلانىڭمەن پىدا قىلغان ساڭا جان،
ئاش - تۇزۇڭنى هالال يىيىش پەرز ماڭا.
ئادا قىلسام خىزمىتىڭنى — تاپشۇرغان،
گەدىنىمدە قالماس بولۇپ قەرز يانا.
شۇڭا يولدىن ئازماي كېتىپ بارىمەن،
چاڭقىغىمنى باسار نەشپۈت، ئانارىم.
مەن مەنزىلگە كۈلۈپ يېتىپ بارىمەن،
كۆتۈپ ئالار بىلىم ئاتلىق نىگارىم.

گۈزەل دۇڭخۇاڭ

قەدىم دۇڭخۇاڭ قويدۇڭ مېنى ھەيرەتتە،
گۈزەللىكنىڭ پادىشاھى ئىكەنسەن!
مەدىنىيەت، ھۈنەر، سەنئەت كۆكىنىڭ
مەڭگۈ پاتماس نۇرلۇق ماھى ئىكەنسەن!
سۈرەت سىزغان تامىلىرىغا مىڭ ئۆيىنىڭ
پەرىشتەمۇ، ھۆرىمۇ يا پەرىمۇ؟
ئويۇقلارغا نەقىش ئويغان، گۈل چەككەن،
ئۇستام كىمدۇ، ئەۋلىيامۇ، ۋەلىمۇ؟
ئەنە مەرمەر تەختتە غالىپ ئولتۇرار،
ئالتۇن ھاسا تۇتقان قاغان-شاھ سۇلتان.
ئەنە مەغرۇر شاھزادىلەر ئوينىشار،
ئات ئۈستىدە ئوق-يا ئېتىپ شادىمان.
ئەنە مۇڭلۇق ئاشىق يىگىت تىكىلەر،
ئاھۇ كۆزلۈك مەشۇقىغا-تەلمۈرگەن.
سەنئەتكارنىڭ ھۈنىرىمۇ، يا سۆيگۈ، —
كۈچىمىدۇ بىر-بىرىگە تەلمۈرتكەن؟
ئەنە چىۋەر هارماس كاسىپ-ھۈنەرۋەن،
رەڭدار گىلەم، شايى-ئەتلەس، كەشتىلەر...
زېمىن يېشىل، چەكسىز ئاسمان گىرىمسەن،
يىپراقلاردا چاقنىغان نۇر-جىلۋىگەر.
ئەنە چالار سازەندىلەر سازىنى،
ئىشتىلگەندەك بولدى ئۈنى يىراقتىن.
ئەنە ئۇسسۇل ئوينار، قارا ساچىنى
تاراپ قىزلار كۈيۈپ ئىشقى-پىراقتىن.
ئەنە قانلىق جەڭگاھ — شۇنچە ھەيۋەتلىك...
ئەجداتىمىز تاپقان ئىكەن زور قۇدرەت.
... گويا تىرىك ئادەملەردەك كۆرىنەر،
تام-تورۇسقا سىزىلغان شۇ ھەر سۈرەت.

×

ئۆڭكۈر ۋەيا كەپە ئەمەس، دۇڭخۇاڭنىڭ
ھەر ئۆيى بىر گۈزەل سەنئەت سارايى،
تارىخ ئېيتقىن، شۇنداق خۇشبۇي گۈل ئاچقان
قايسى دەۋران، مەردۇ-مەردان باھارى؟
ئەمەس ۋەلى، يا پەرىشتە، ئەۋلىيا،
ھەشەمەتلىك بۇ مىڭ ئۆينى ياسىغان.
ھەر يۈرەكنى قىلىپ مۇنچە مەھلىيا،
كىمدۇر ئەلگە مېھنەت ئەجرى يارىغان؟
ئۇ — بوۋىمىز، ئەجداتىمىز ئىجاتكار،
ھاياتىدىن سۈرەت سىزىپ قالدۇرغان.
جىسمىمنى غەرق قىلسا سۆيگۈ-ئىپتىخار،
نېچۈن شېئىر يازماي يولدا شادىمان؟

تاغلار

مەپتۇن بولدى كۆزۈم ئىگىز تاغلارغا،
ئۆسكەن قارىغاي ئارچا ئۇندا يەلپۈنۈپ.
ھەۋەس قىلىپ كەلگەن ئىدىم باغلارغا،
تاغ ئۈستىگە قالدىم يولدا تەلپۈنۈپ.
ئەمەس ئىكەن باققىلا خاس گۈل-چېچەك،
بار ئىكەن قار لەيلىسى مۇز تاغدىمۇ.
ئەي دىيارىم، گۈزەللىكنىڭ يوقالماس،
رۇخسارىڭنى قار-مۇز باسقان چاغدىمۇ ...

....

تۇندىمۇ

كىشنىگەندە ئوت ھارۋىنىڭ تۇلپارى،
توختىدى چاق بارا-بارا ئاستىلاپ.
بېيجىڭلىق قىز قويغاچ يولنى كۆرسىتىپ،
ئازماي يەتتىم تۇرار جايغا مەن شۇ تاپ.
بارسا ئەگەر تېنىمەستىن يول تېپىپ،
ماڭار ئىكەن بۇندا كىشى تۈندىمۇ.
ئاسماندا ئاي بولمىسىمۇ ئاق ئايدىڭ،
بولار ئىكەن بۇ شەھەردە تۈندىمۇ.

خان سارىيى

راۋاقلار ئۈزرە سەيىر قىلدىمەن،
ئۈز نەقىش-گۈللەر ئەيلەپ مەھلىيا.
شۇمىدۇ ئىپارخانغا خاس قەسىر،
ئەنبەرنىڭ بويى كەلگەن خۇش ھاۋا؟

زالىملار تاجى تۇرار چاك بېسىپ،
گۆردىدۇر ئۇلار، تەختى بوش قالغان...
ئۈزۈپ خەلق پادىشادىن مېھرىنى،
لاۋۇلداپ بەرپا قىلدى ھۆر زامان.

تىرىشچان قىز

سۆيۈپ ئۆتسە سالقىن شامال يۈزىنى،
ئانار كەبى كېتەر مەڭزى قىزىرىپ.
ئارام ئالماي باغدا كىتاب ئوقۇيدۇ،
دالا گۈلى كەبى چېھرى ئېچىلىپ.
ئەسلەپ گاھى ئانىسىنى غەمگۇزار،
تارام-تارام بېشى بەتكە ئاقىدۇ.
گۈزەل تۇيغۇ، جۇشقۇن خىيال، ئىزدىنىش،
ئۈندەپ ئالغا ئوتلۇق قۇچاق ئاچىدۇ.

بەررە كاۋاپ

ئىشتەي تارتىپ كاۋىپىغا ئۆدەكنىڭ
ماڭار ئىدىم ۋاڭپۇجىڭدا سەپ-سېلىپ.
مىغ-مىغ ئادەم دېڭىزىغا بىرلۇپ غەرق،
كەلدىم كوچا دوقمۇشىغا مەن يېتىپ.
ئاسمانغا بوي سوزغان كۆركەم بىنالار،
تۇرار ئويچان كۆزلىرىمنى چاقنىتىپ.
خۇش بۇي پۇراق كەلدى باقسام كەينىمگە،
پىشار زىختا كاۋاپ چوققا قاخلىنىپ.
«قوي گۆشىنىڭ كاۋىپى!» دەپ توۋلايدۇ،
سانجاق-سانجاق خېرىدارغا ئۇزىتىپ.
بادام دوپپا كىيگەن ئاشۇ مەرت يىگىت،
ئۆزىنى «مەن — شىنجاڭلىق» دەپ تونۇتۇپ.
پۇراق چاچار ئەتراپقا بەك يېقىملىق،
قوي گۆشىنىڭ ھىدى ئۇرۇپ دىماققا.
ئون زىخ يىدىم تارقاپ تەنگە ھوزۇرى،
ھەر كۈن كەلدىم، كۆنۈپ قېلىپ كاۋاپقا.

1984 - يىل، دېكابىر، بېيجىڭ.

باش باھار لىرىكىسى

ئابلىمىت مۇھەممىدى

كېلىدۇ شوخ سابا ئەركىلەپ لەرزان،
ۋادىلار ئۈستىدىن يېنىك شۇۋىرلاپ.
ئۆتۈدۇ باغلارنى سىيپاپ ئويغىتىپ،
باغلارمۇ ناز بىلەن قويار قىمىرلاپ.

ئۈزۈدۇ ئاق ماموق بۇلۇتلار كۆكتە،
زەر قۇياش تەبەسسۇم قىلىدۇ ئىللىق.
شاخلاردىن تامچىسا خوشاللىق يېشى،
گۈپۈلدەر ساپ ھاۋا شۇنچە يېقىملىق.

چاراسلاپ سۇنۇدۇ ئېقىنلاردا مۇز،
دەرمانسىز چۆكۈدۇ ئەگىز تېگىگە.
تىنىمسىز داۋالغۇپ چايقىلىدۇ سۇ،
چوكۇلداپ سۆيۈدۇ قىرغاق لېۋىگە.

سابانىڭ يەلپۈشى خۇشياقتانىمىكىن؟
كېرىلەر بەھۇزۇر ئەسنەپ ئانا يەر.
يا چاڭقاپ ئىچتىمۇ قانغىچە شەربەت؟
ئويغۇچان يۈزىدە تەپچىرەيدۇ تەر.

قۇشقاچلار دانلىشىپ چۇرۇقلىشىدۇ،
كۈن بويى ئىشلەپمۇ ھارمىغانىمىكىن؟
تاقلىشار ھويلىدا ئوماق قوزىلار،
كۆككۈللۈك ئويۇنغا قانمىغانىمىكىن؟

كشلەر ئالدراش ئش بلەن مەشغۇل،
تۆمۈرچى ئاتلارغا يەڭگۈشلەر تاقا.
پشقەدەم ئېكنچى ساپلسا كەتمەن،
ياش دېخان رېمونت قلدۇ سوقا.

يۈزنى ئۆپلاپ ياسنپ ئاپتۇ،
كۆزگلەر تېرلغان دالا - ئېتزلار.
بپايان بوزلۇقنى كەلتۈرۈپتۇ چاڭ،
چاقچاقچى جۇۋانلار، ناخشچى قزلار.

شوخ سابا، كۆك يېرپ سوققان شۇ شامال،
كۆكلەمنڭ ئەلچسى ـــ باهاردن دېرەك.
ئەتلا ئويغنپ كۆكلەر مايسلار،
بخ سۆرەر مەجنۇن تال، پوتلا بوپ تېرەك.

جانلنار تەبئەت ياشرپ - ياشناپ،
قش كېتپ، ئللسا نېمەتلك زېمن.
نەۋ باهار پەيزگە چۆمۈپ هاياتلق،
ئوقۇشار هاياجان ئچرە ئاپرن.

ئرادەم

تەلئەت ناسرى

(يېڭى جەڭچى تلدن)

كۆچەت ئۆسۈپ دەرەخ بولغنچە،
بۆسۈپ ئۆتەر قانچە ياز - قشنى.
جاسارەتلك ئادەم بولۇشقا،
باشلدم مەن يېڭى تۇرمۇشنى.

ئوخشسمۇ ئنسان هاياتى،
ئوخشماسكەن مەنسى براق.
قورقۇنچاقلار تۈتەكتەك بخسپ،
چوغ يۈرەكلەر ياشاركەن ئۇزاق.

جەڭچى دېگەن پەخرلك نامدا،
چاقناپ تۇرار ئەلنڭ ئۈمدى.
مەن شۇ نامنڭ ئگسى بولغاچ،
ئۆستى تاغدەك قەلبم غورۇرى.

مەن باردمەن، يراق - چېگرغا،
ئانا ۋەتەن بۇيرغان ياققا.
تومۇز، بوران، قار - شۇۋرغاندا،
ئايلنمەن ئۆچمەس چراققا.

بۇلاق سۈيى

يۈسۈپجان هېيت

تنم تاپماي ئوخچۇيدۇ بۇلاق سۈيى،
فونتانمدۇ، ۋولقانمدۇ ئۇنڭ تۈۋى.
هايات بېرپ ئېكنزارغا ئاقار تنماي،
ئەجەپ مۇڭلۇق ۋلدق - ۋلدق كۈلكە - كۈيى.

شۇ ناخشدا ئويغندۇ مۇنبەت ۋادا،
گۈل - چېچەككە پۈركۈندۇ چەكسز دالا.
سۇغا قېنپ يۈرەك باغرى يايرغاندا،
لەۋ يېقشپ، گرەدشەر ياش مايسلار.

چىمەن باغلار شۇ سۇ بىلەن ياشىرىدۇ،
چوكان - قىزلار سۇمبۇل چېچىن تارىشىدۇ.
چېچەك سۈيى نەۋ باھارنىڭ ھايات سۈيى،
مەجنۇن تاللار گۈلدىن ھۆسۈن تالىشىدۇ.

بۇلاق بىلەن ئۇلغىيىدۇ دەريا - ئېقىن،
مۇزلار ئېرىپ، سەل كەلگىچە، ئەلگە يېقىن.
خىسلىتىنى قۇياش بىلەن تەڭ بىلەر ئەل،
ئۆز باغرىدىن ئاجراتمايدۇ ئانا زېمىن.

ئاھۇدەك ئۇز كۆزلىرىدە توكلىماس مۇز،
يالقۇنجايدۇ مۇھەببەتتە جىسمىدىن ئوت.
يازدا سوغاق، قىشتا ئىسسىق، ئالىي خىسلەت،
خىسلىتىگە كار قىلالماس شۇۋرغان جۇت.

بۇ قىسمەتكە ھەيران بولۇپ تاڭ قالىمەن،
زەنجىرسىمان دولقۇنىغا زەڭ سالىمەن.
باغلار ئارا ئاقسا ئېقىپ، سۇلار تۇتۇپ،
كېچە - كۈندۈز ھەمرا بولۇپ تەڭ ماڭىمەن.

باھار كەلدى يۇرتۇمغا

نۇرىيە ئېلاخۇن

كەلدى باھار، گۈل باھار، جەۋلان بىلەن باشقىچە،
مېنىڭ ئانا يۇرتۇمغا يېڭى ھايات بېغىشلاپ.
ئىللىق باھار شامىلى چاچلىرىمنى يەلپۈتۈپ،
يۈزلىرىمنى سۆيمەكتە قايتا - قايتا يېنىشلاپ.
چوكان تاللار بىخ سۈرۈپ، كۆزنى ئاچسا ھاياتقا،
لالە - رەيھان غۇنچىلەر خۇشپۈرەكلەپ ئېچىلدى.
چالسا چاۋاك دەل - دەرەخ بىر - بىرىنى ئالقىشلاپ،
ئۇسۇل ئويناپ مايسىلار بۇ سورۇنغا قېتىلدى.

ئىپەك رومال پۈركىنىپ، باغلار ئېچىپ گۈلچىراي،
كاككۇك كۈلۈپ، بۇلبۇللار خەندان ئۇرۇپ سايرىدى.
ھەر تەرەپتىن نەغمىچى قۇشلار كېلىپ شاتلىنىپ،
بەزمە قۇرۇپ جەم بولۇپ ئەجەپ خوشال يايرىدى.
ئىخ، يۇرتۇمنىڭ باھارى، يۈرەك سۆيگەن نىگارى،
ناخشام بىلەن ئالدىڭغا سالدىم شوخا پاياندار.
چۈشتى بوگۈن سەن بىلەن تۇمەن تۈلپار بەيگىگە،
يېتىلگۈسى چېپىلىشتا، سان - ساناقسىز چەۋەندار.
گۈللە باھار، گۈل باھار، نۇرغا پۈركەپ جاھاننى،
خىسلىتىڭدىن يەر - زېمىن يېشىل كىمخاپ كىيىشسۇن.
كەڭ ئېتىزغا گۈل چەككەن قولى چېۋەر ئىشچانلار
ھالال ئەمگەك ئەجرىنىڭ شەربىتىنى ئىچىشسۇن.

پارچىلار

مىجىت تاش (ئوقۇغۇچى)

1

مەن يىغلاپ تۇغۇلدۇم، كۈلۈپ ياشايمەن،
ئۈمىت ۋە ھىسلارغا چۆمۈپ ياشايمەن.
كەلسىمۇ بېشىمغا ئالەمچە مۇشكۈل،
دات دىمەي مەردانە تۇرۇپ ياشايمەن.

2

ئالدىڭدا ھىجايسا ئالدامچى تۈلكە،
دىمىگىن سەن ئۇنى ھەقىقى كۈلكە.
ھەزەر قىل ئۇنىڭدىن چۈشمە دامىغا،
چۈنكى ئۇ قۇۋلۇقتا ھەممىگە ئۈلگە.

3

ۋەتەننىڭ قوينىدا قىلىمەن سەيلى،
ئىجاتتىن تۆكۈپ تەر ئۇندۇرۇپ لەيلى.
ئۇ مېنى ئۆستۈردى قاتارغا قوشتى،
شۈكلاشقا، بەختچۈن ئۆلسەممۇ مەيلى.

4

ئۇچۇرساڭ ئالدىمدا سەن مېنى ئىگىز،
دەپتىمەن بۇ ماڭا كۆيۈنەر چەكسىز.
ئاڭلىسام، ئارقامدىن قىلىپسەن غەيۋەت،
ھە بىلدىم، قۇۋ تۈلكە ئىكەنسەن شەكسىز.

باھار كەلدى

ئابدۇقادىر خېلىل

زىمىستان، چىللىنى قوغلاپ، قۇياش چىقتى، باھار كەلدى،
ئۇنىڭ ئىللىق نۇرى بىرلە يېزامىغا ئۇز ناھار كەلدى.

ياشارتتى ئۇ ئېتىز، قىرنى، چىمەن باغلارنى گۈللەتتى،
راسا ئىشلەش ئۈچۈن تەنگە قۇۋۋەت، غەيرەت، مادار كەلدى.

جېنى جانىنىڭ تېنى ئاپتاپ كۆرۈپ شاتلاندى چىن دىلدىن،
يۈرەكنىڭ شاتلىقىغا كەڭ جاھان گويا كى تار كەلدى.

تۆمۈر ئات كىشنىشى كەڭرى ئېتىزغا جان ئاتا قىلدى،
ئۇنى ھەيدەپ قەلەمقاشلىق قولى ئەپچىل نىگار كەلدى.

دىخان، مالچى بىلەن باغلاپ، تۇرۇپ يەك، پەشنى قىستۇردى،
راسا ئىشلەپ روناق تاپماق ئۈچۈن قىزىق بازار كەلدى.

تۆكۈلگەن ئەجرى - مېھنەتتىن چېچەك ئاچتى زىرائەتلەر،
زامان باقتى راسا ئىللىق بەخت - تەلەي قاتار كەلدى.

تەقدىر

(پوۋېست)①

ئالىمجان ئىسمايىل

5

ئادىل بۈگۈن ئۇزاقتىچە ئۇخلىدى. دەرىزىدىن بالقىپ چۈشكەن باھار قۇياشىنىڭ ئىللىق نۇرى ئۇنىڭ يۈزىگە چۈشكەندىلا ئۇ ئويغىنىپ كۆزىنى ئاچتى. ئۇنىڭ زادى قوپقىسى يوق ئىدى. ئاخشام ئىچكەن ھاراقنىڭ تەسىرىدىن بېشى ئېغىرلىشىپ، لوقۇلداپ ئاغرىپ تۇراتتى.

ئۆيگە ئاپىسى ئايشەمخان كىردى.

— كۈن چۈش بولاي دىدى، قوپساڭ-چۇ ئەمدى، — دىدى ئۇ ئادىلغا، — گايىت ئاخۇن سېنى چاقىرىپ ئادەم ئەۋەتىپتۇ.

— نىمە ئىش ئىكەن؟ — ئادىل خوشياقماستىن سورىدى:

— باغنى شەخسلەرگە كۆتىرە بەرگۈدەكمىش، شۇڭا سېنى كەلسۇن دەپتۇ.

— مەن باغ ئالمايمەن، — ئادىلنىڭ ئەرۋايى ئۇچتى، — نىمە قىلسا، ئۆزلىرى قىلىۋالسۇن.

— ئۇنداق دىگىنىڭ بىلەن باغنى ئالمىساڭ ماڭا ئاشىڭنى بېرەمدۇ؟

— بەرمىسە چېكىسىگە تاڭسۇن.

— سەن ئىشلىمىسەڭ نىمە يەپ، نىمە كىيىمىز، ئۆينى ئويلىمامسەن؟ — ئايشەمخان ئوغلىغا كايىدى، — ھىلىمۇ چوپ-چوڭ ئەر تۇرۇپ ئۆينىڭ ھېچنىمىسى بىلەن كارىڭ يوق، ئەتىدىن-كەچكىچە سوكۇلداپ يۈرگىنىڭ يۈرگەن، بىرەر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتساڭ بولاتتى، بالام...

— زادى كۆزۈڭلەردىن يۈتسەملا بولامدۇ؟ — ئادىل ئاچچىغى بىلەن ئورنىدىن تۇردى، — شەھەرگە كىرىپ كوچا سۈپۈرسەممۇ كۈنۈم ئۆتەر...

ئانا ئوغلىنىڭ ھۆرپەيگەن ئەلپازىغا قاراپ ئېغىر ئۇھ تارتتى. ئۇ شۇ كەمگىچە ئادىلغا نۇرغۇن قېتىم چىرايلىق نەسىھەت قىلدى، لېكىن ئادىل باغۋەنچىلىككە زادىلا كۆڭۈل قويمىدى. ئۇ ئەتىگەندىن كەچكىچە لاغايلاپ يۈرەتتى. ماگىزىنغا كىرىپ بىكار

---

(1) بېشى ئۆتكەن ساندا.

تەلەتلەر بىلەن سائەتلەپ پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇراتتى ۋە ياكى ئۆزىگە ئوخشاشلارنى يىغىۋېلىپ، تانسا ئۆگىنەتتى، ئانىسىنىڭمۇ، ئاچىسى سادەتنىڭمۇ گېپىنى ئاڭلىمايتتى. ئايشەمخان ئارزۇلۇق ئوغلىنىڭ يولدىن چىقىپ كەتكەنلىكىگە ئىچىنىپ، ئاھ چېكەتتى. «ئۆزەمدىنمۇ ئۆتتى، — دەيتتى بەزىدە ئۆز-ئۆزىگە، — دادا مېھرىگە قانمىدى دەپ ئۇ-ئەركىگە قويۇپ بەردىم. دادىسى ھايات بولغان بولسىمۇ، ئۇنچىۋالا تاپتىن چىقىپ كەتمەس ئىدى ...» ئادىل پات-پاتلا ھادىسە تۇغدۇرۇپ تۇراتتى ۋە شۇ سەۋەپتىن ئايشەمخان غەم-ئەندىشىدىن بىردەممۇ خالى بولالمايتتى. ئادىلنىڭ ھازىرقى گېپى ئۇنىڭغا شۇنچە ئەلەم قىلدىكى، ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرى يەنە ياشقا تولدى.

ھويلىدا بىرسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى ۋە ھايال ئۆتمەي ئىشىكتە جاپپار پەيدا بولدى.

— ھە، ئايشەمخاچا، تېچلىقمۇ؟ — دېدى جاپپار قىزغىن ئەھۋال سوراپ ۋە ئايشەمخاننىڭ كۆزىدىكى ياشنى كۆرۈپ ھەيران بولدى، — يىغلاپسىزغۇ، نېمە بولدى؟ ئادىل رەنجىتتىمۇ-يا؟

جاپپار ئۇزۇندىن بۇيان بۇ ئۆيگە كەلمىگەن ئىدى. بۈگۈن ئۇنىڭ تۇيۇقسىزلا كېلىشى ئايشەمخاننى گاڭگىرىتىپ قويدى. ئۇ كۆز يېشىنى ياغلىغىنىڭ ئۇچى بىلەن ئەرتتى-دە، كۈلۈمسىرەشكە تىرىشتى:

— جاپپاراخۇن، كەلسىلە، يۇقۇرى ئۆتسىلە. — دېدى ئۇ ئۇھ تارتىپ، — ئادىلغا ئۆزلىرى بىر گەپ قىلسىلا.

— نېمە بولدى؟ — جاپپار چۈشەنمەستىن سورىدى.

— ھەرقايسىلىرى باغنى كۆتۈرە بېرىمىز، دەپ چاقىرتىپتىكەنلا، بۇ بالا بارغىلى ئۇنىماي كاجلىق قىلىۋاتىدۇ.

— ھە، شۇ گەپمىدى؟ — جاپپار مىيىغىدا كۈلۈپ قويدى ۋە ئادىلغا قارىدى، — كۆتۈرە ئېلىشنى خالىمامسەن؟

— ئالمايمەن!

— دېمىسىمۇ مۇشۇ باللار باغنى قانداق باشقۇرۇپ كېتەلەيدۇ؟ — جاپپار ئادىلنى قۇۋۋەتلىدى، — بۇمۇ بىر گەپ دېسىلە ئايشەمخاچا، ئابلىز كېلەر-كەلمەيلا ئىشلارنى بۇزغىلى تۇردى. قوشباغ ئىلگىرىكىسىن بىر چۈگىلىدىغان بولدى-دە. ئەمدى قانداق قىلاي دەيسەن؟

— نوپۇسىمنى بېرىڭلار، كېتىمەن! — ئادىل دومسايغان ھالدا دېدى.

— ھەي ئەخمەق، سەرگەردان بولاي دەمسەن؟ — جاپپار مەسخىرە بىلەن كۈلدى، — ئاناڭنى شۇڭا يىغلىتىپسەن-دە؟

— جاپپار، جېنىم ئۇكام، مەن سىلىدىن ئۇدۇنىيا-بۇدۇنىيا خۇش بولاي، مۇشۇ بالىنى باشقىچىرەك بىرەر ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويسىلا، — دەپ يالۋۇردى ئايشەمخان.

— مەنمۇ مۇشۇ ئىش توغرىلىق كەلگەن، — دېدى جاپپار گېپىنى قىرىپ قويۇپ، — ئادىل، ماشىنا ھەيدەشنى خالامسەن؟

— قايسى ماشىنىنى؟ — ئادىل ئالدىراپ سورىدى.

— كىچىك ماشىنىنى، شىپاۋلىزىنى يۆتكىۋېتىدىغان بولدۇق، قاندىق؟ بۇ ئىشقۇ بولار؟

ئادىل خۇشاللىقتىن ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى، ئۇ ھاياجانلانغانلىقىدىن نېمە دېيىشنى بىلمەي قالغان ئىدى.

— بۇ ئىشنى ئابلىزغا دېمىدىم، سەن ئۇنى موتوتسىكلىتتا باستۇرۇۋەتكىلى تاس قاپسەن، ئۇ ئىش كۆڭلىدە بار دېگىنە.

— ۋاي خۇدايىم، يەنە جېدەل چىقارغان

AltunOq

ئوخشىماسەن؟ — ئايشەمخان خاۋاتىرلىنىپ سورىدى.

— مەن ئۇنى تونۇمىدىم - دە، — ئادىل ئاچچىغى بىلەن دېدى، — ئابلىز ئىكەنلىكىنى بىلسەم چەيلىۋەتكەن بولاتتىم. ئۇنىڭ بىزگە قىلغىنى ئازمۇ؟

— جېنىم بالام، ئۇنداق دېمە، ئۇنىڭ بىلەن ئېيتىشىپ پايدا ئالالمايسەن، ئۇنىڭ هوقۇقى بار، نېمە قىلىمەن دېسە، قىلالايدۇ. مانا جاپپاركاڭ بېشىڭنى سىلاۋاتىدۇ، ئەمدى تېچقىنا ئىشلىگىن، — ئايشەمخان جاپپارغا مىننەتدارلىق بىلدۈردى، — رەھمەت سىلىگە جاپپار ئۇكام، بىزدىن يانمىسا خۇدايىمدىن يانار.

— ئەمدى مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدىغىنى شۇ ئىكەن. ئابلىزدىن ياخشىلىق كۈتكىلى بولمايدۇ، هازىرمۇ كېلە - كەلمەيلا هەممە ئىشنى ئۆز ئالدىغا تارتقىلى تۇردى.

— خۇدايىم ئۇنىڭمۇ بىر كۈنى جاجىسىنى بېرەر.

جاپپار ئابلىزنىڭ ئۈستىدىن يەنە بىردەم دەرت تۆكۈپ بولغاندىن كېيىن، ئاخىرىدا ئايشەمخانغا ئالاهىدە تاپىلىدى:

— هەرقانداق ئىشلىرى بولسا بارسىلا، قولىمىزدىن كەلگىچە ياردەم قىلىمىز.

بۇ تۇيۇقسىز ئامەتتىن ئادىلنىڭ بېشى ئاسمانغا يەتكۈدەك بولدى ۋە جاپپار بىلەن بىللە بېرىپ ماشىنىنى تاپشۇرۇۋالدى. ئادىلنىڭ نەچچە ۋاقىتتىن بۇيانقى ئارزۇسىمۇ شۇ ئىدى، ئۇ بىر مەزگىل تىراكتورمۇ هەيدەپ يۈردى. لېكىن تىراكتورنىڭ جاپاسىغا چىدىمىدى، شۇڭا تىراكتورنى تاشلاپ باغۋەنچىلىك ئەترىتىگە قايتىپ كەلگەن ئىدى. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇ شىرىنگۈلنى دەپلا قايتىپ كەلگەن ئىدى. بۇ يەردە شىرىنگۈل بىلەن هەر كۈنى ئۇچرىشىپ تۇرغىلى بولاتتى.

ئۇ شىرىنگۈل بىلەن بىللە ئۆسۈپ چوڭ بولغان ۋە بىللە ئوقۇغان ئىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، قوشباغدا ئۇنىڭدىن چىرايلىقراق قىزمۇ يوق ئىدى. ئۇ شىرىنگۈلنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك چۆگىلەپ يۈرۈپ ئۇنى ئاخىرى ئىندەككە كەلتۈردى ۋە ئۆمۈرلۈك جۈپ بولۇشقا پۈتۈشتى. ئاتا - ئانىلار بۇ ئىشنى ئاڭلاپ رازى بولۇشتى ۋە توينىڭ تەييارلىقىغا كىرىشكەن ئىدى.

ئادىل كىچىك ماشىنا هەيدەشكە باشلىغاندىن كېيىن، ئۇزۇن ئۆتمەي، ئۇنىڭ تۇرمۇشىدا يېڭى بىر ئۆزگىرىش بولۇپ ئۆتتى. بىر كۈنى كەچكە يېقىن ئۇنىڭ قېشىغا ئابلەت كەلدى. ئادىل ئۇنىڭ بىلەن خېلى يېقىن ئۆلپەتلەردىن ئىدى. ئۇ پات - پاتلا ئادىلنى ئولتۇرۇشلارغا بىللە ئاپىرىپ ئوينىتىپ كېلەتتى.

— هە، شوپۇر، نېمە قىلىۋاتىسەن؟ — دېدى ئۇ ئادىلنىڭ قېشىغا كېلىپ.

— ماشىنىنى تازىلاۋاتىمەن.

— ئىشىڭ بولمىسا بۈگۈن كەچتە ئايلىنىپ كەلمەيمىزمۇ؟

— نەگە بارىمىز؟

— شەهەرگە، بىر ئاغىنەم كەچكى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلغان ئىدى، بارامسەن، زېرىكىپمۇ قالغانسەن؟

ئادىل دەرهاللا ماقۇل بولدى.

— بارساق بارايلى، هازىرلا ماڭامدۇق؟

— كېيىملىرىڭنى يەڭگۈشلىۋال، بولمىسا قىزلار ئۈركۈپ كېتىدۇ.

جىپ ماشىنا چارەك سائەتتىن كېيىن شەهەرگە قاراپ ئۇچتى. ئۇلار بىردەمدىلا شەهەرگە يېتىپ كەلدى، ئەركىن بازاردىكى ئاشخانىلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈۋاتقاندا ئابلەت ئادىلنى توختاتتى.

— قوساقنى سەل توقلىۋالمايلىمۇ؟

ئادىل قارشىلىق قىلمىدى. ئۇلار ئاشخانىغا كىرىشتى. تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن، ئابلەت يۈگۈرۈپ چىقىپ كېتىپ «ئىلى داچۇ» دىن بىرنى كۆتىرىپ كىردى.

— ئازراقتىن قىقىۋالىلى، بولمىسا شەھەرنىڭ گۈزەللىرى ئالدىدا ئادەم تارتىنىپ قالىدۇ، — دىدى ئابلەت ۋە پىيالىگە توشتۇرۇپ هاراق قۇيىدى، — قېنى، بۈگۈنكى تاماشىنىڭ كۆڭۈللۈك بولىشى ئۈچۈن ئىچىۋىلىق!

يېرىم سائەتلەردىن كېيىن ئۇلار ئاشخانىدىن خورازنىڭ تاجىسىدەك قىزىرىپ چىقىشتى. كەچ كىرىپ، قاراڭغۇ چۈشۈپ قالغان ئىدى، ئابلەت ئادىلنى ئاغىنىسىنىڭكىگە باشلاپ كەلدى. ئۇلار ئۆيگە كىرگەندە ئۆي ئىچى رەڭگا-رەڭ كىيىنگەن قىز-يىگىتلەر بىلەن تولغان ئىدى. ئادىل خېلى قىزىۋالغان بولسىمۇ، قىزلارنى كۆرۈپ سەل هودۇقۇپ قالدى. قانداقتۇ هەممىسى ئۇنىڭغا قاراۋاتقاندەك، زاڭلىق قىلىپ كۈلۈۋاتقاندەك بىلىنىپ، ۋۇجۇدىغا تىترەك ئولاشتى. ئابلەت ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسىنى تونۇيدىكەن. ئۇ ئادىلنى يىگىتلەرگە تونۇشتۇردى. بىردەم يەپ-ئىچكەندىن كېيىن ئۇستەللەر چەتكە تارتىلىپ تانسا باشلاندى. دەرىزە تەكچىسىگە قويۇلغان چوڭ ئۈنئالغۇدىن چەتئەل مۇزىكىسى ياڭراشقا باشلىدى. ئادىل بىر چەتتە قورۇنغان هالدا ئولتۇراتتى. بىر چاغدا ئابلەت سېرىق چاچلىق، زىلۋا بويلۇق بىر قىزنى باشلاپ ئادىلنىڭ ئالدىغا كەلدى:

— تونۇشۇپ قويۇڭلار، — دىدى ئۇ قىزغا ئادىلنى كۆرسىتىپ، — بۇ مېنىڭ ئاغىنەم، ئىسمى ئادىل، بۇ قىزنىڭ ئىسمى ئادالەت، ئىسمىڭلارمۇ يېقىن كېلىدىكەن، تاهىر-زۆهرە دىگەندەك...

ئابلەت كۈلگىنىچە ئادىلغا كۆزىنى قىسىپ قويدى. ئادالەت ئادىلغا باشتىن-ئاياق زەڭ قويۇپ قاردى ۋە ناز بىلەن كۈلۈپ قويدى. بۇ گۈزەل قىزنىڭ تەبەسسۇمى ئادىلنى هودۇقتۇرۇپ قويدى ۋە بويۇنلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى. شۇ ئارىلىقتا ئابلەت ئادىلنى ئوقۇدى:

— ئادالەت بىلەن ئوينا، ئاداش.

ئادىل تەمتىرەپ ئورنىدىن تۇردى. هاياجاندىن ئۇنىڭ پۇت-قوللىرى كالتۇالىشىپ كەتكەن ئىدى.

— مەن تانسىنى ياخشى بىلمەيتتىم، — دىدى ئادىل ئادالەتنىڭ نازۇك بېلىنى ئاۋايلاپ تۇتۇپ.

— سىز بەكمۇ كەمتەر ئىكەنسىز، — دىدى ئادالەت ئۇنىڭغا ناز بىلەن كۈلۈپ.

ئادالەتتىن كىشىنى مەس قىلغۇدەك كۈچلۈك ئەتىر هىدى كېلەتتى، ئۇنىڭ يېشىل پوپايكىسىنى كۆتىرىپ تۇرغان كۆكسى ئادىلنىڭ كۆكرىكىگە تېگەي-تېگەيلا دەپ تۇراتتى، ئادىل نىمە دەپ گەپ باشلاشنى بىلمەي قالدى، ئاخىرى ئادالەت ئۇنى بۇ قىيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇردى.

— سىزمۇ قوشباغدا ئىشلەيدىكەنسىز-دە؟

— هەئە.

— يېزىدا زېرىكمەمسىلەر؟

— زېرىكسەكمۇ قانداق قىلىمىز؟ مېنىڭمۇ ئۇ يەردە بىر سائەتمۇ تۇرغۇم يوق.

— ئۇنداق بولسا، شەهەرگە كېلىۋېلىشنىڭ ئامالىنى قىلمامسىز؟

— مەندە نىمە ئامال بولسۇن؟

— ئەگەر سىز رازى بولسىڭىزلا مەن ئامالىنى قىلىپ باقاي.

ئادىلنىڭ يۈرىكى ئويناپ كەتتى. ئۇ هاياجان بىلەن ئادالەتكە قاردى. ئادالەتنىڭ كۆكۈش كۆزلىرى ئۇنىڭغا تەبەسسۇم

بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى، ئۇنىڭ قۇشتەك يېنىك قامىتى ۋە ئاپپاق بويۇنلىرى رىۋايەتلەردىكى پەرىزاتلارنى ئەسلىتىپ، ئادىلنىڭ زوقىنى كەلتۈرەتتى. مانا شەھەر قىزلىرى دىگەن، ھەقىقەتەن گۈزەل، گۈلگە ئوخشايدۇ، شېرىنگۈلچۇ؟ ئۇنىڭدىن تولپا بىلەن كۆك بۇيىنىڭ ئاچچىق پۇرۇغى كېلىدۇ، قوللىرى قاپىرىپ قېتىپ كەتكەن...

ئادىل ئادالەت بىلەن بىرنەچچە قېتىم تانسا ئوينىدى. بۇ جەرياندا ئۇلار خېلى سىردىشىپمۇ ئالدى. شۇ تاپتا ئادىلنىڭ كۆزىگە ئادالەتتىن باشقا ھېچكىم كۆرۈنمەيتتى. ئادالەت ئۆزىنىڭ ئەۋرىشىم قامىتى، يېقىملىق تەبەسسۇمى بىلەن ئۇنى ئۆزىگە ئەسىر قىلىۋالغان ئىدى. ئولتۇرۇش ئاخىرلاشقاندا ئادىل ئادالەتنى ئۆيىگە ئاپىرىپ قويۇشنى تەكلىپ قىلدى، ئادالەتمۇ شۇ ھامان ماقۇل بولدى.

چىراقلار غۇۋا يورۇپ تۇرغان جىمجىت كوچىدا ماشىنا ئۇچقاندەك كەلمەكتە. ئادىل ئادالەتنىڭ ئالدىدا شوپۇرلۇق ھۈنىرىنىڭ ھەممىسىنى نامايەن قىلىشقا ئۇلگۈردى. ماشىنا تېز ماڭغاندا ئادالەت قورققىنىدىن ئادىلنىڭ بىلىكىگە يېپىشۋالاتتى ۋە:

— ئاستاراق، ئادىل!... قورقىمەن...— دەيتتى ناز بىلەن يالۋۇرۇپ. ئۇنىڭ بۇدرە چاچلىرى ئادىلنىڭ يۈزلىرىنى غىدىغلاپ، ئۇنى چەكسىز شاتلىققا چۆمدۈرەتتى.

ئادىل ئادالەتنى ئاپىرىپ قويۇپ قايتىپ كەلدى. كوچىنىڭ دوقمۇشىدا ساقلاپ تۇرغان ئابلەت ئۇنى كۆرۈپ چاقچاق قىلدى:

— مەن تېخى سېنى ئادالەت بىلەن بىللە كېتىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئەنسىرىگەن ئىدىم. چىقىشىپ قالدىڭمۇ نىمە؟

ئادىل جاۋاپ ئورنىغا كۈلۈپ قويدى ۋە ئۇدۇلدىكى دۇكاننى شەرەت قىلدى:

— يۈرە، يۈز گىرامدىن ئىچەيلى.

ئۇلار ئۇدۇلدىكى قاۋاقخانىغا كىردى. ئادىل بىر بوتۇلكىنى ئالدى - دە، پۈكەي ئۈستىدىكى ھىجىرغا تولدۇرۇپ قويدى:

— ئىچە ئاداش، بۈگۈن مېنى كۆڭۈللۈك تاماشىغا باشلاپ كەلگىنىڭ ئۈچۈن ئىچ!

ئابلەت ئۇنىڭغا مەنىلىك قاراپ قويدى.

— ئادالەت ئۈچۈن!— ئابلەت ھىجىردىكى هاراقنى كۆتىرىپلا ئىچىۋەتتى ۋە قولى بىلەن ئاغزىنى سۈرتتى،— قانداق، ئادالەت قالتىسكەن؟ بىلەمسەن، ئۇ كىمنىڭ قىزى؟

ئادىل تېڭىرقىغان ھالدا بېشىنى چايقىدى.

— دىخانچىلىق ئىدارىسىدىكى يۈسۈپ جۈيجاڭنىڭ قىزى، جۇمۇ.

ھەيران بولغىنىدىن ئادىلنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى. «دىدەك شۇڭا يۆتكىلىش ئىشىغا مەن ياردەم قىلاي، دەپتىكەن - دە» دەپ ئويلىدى ئۇ ۋە ئۇنىڭ كۆڭلى ئۈمىت ئۇچقۇنى بىلەن پارلىدى.

— ھەي،— دىدى قىزىۋالغان ئابلەت تاماكا يۆگەۋېتىپ،— سەن بىلەن بىز تازىمۇ تەلەيسىز، پىشانىمىز تەتۈر ئىكەن. ئاشۇ سەرايى قىيامەتتە توپىغا مىلىنىپلا جاھاننىڭ راھىتىنى كۆرمەي ئۆتۈپ كېتىۋاتىمىز - دە، شەھەردىكىلەرنى كۆردۈڭمۇ، ئۇلارنىڭ ھاياتى نىمە دىگەن كۆڭۈللۈك، ھەر كۈنى ئويۇن - تاماشا... بىزنىڭ قوشباغدا نەشپۈتنى ئۇنداق تىكىپ، مۇنداق پەرۋىش قىلىپ، مىڭ تونىنا ۋەزىپىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن كۈرەش قىلىپ... دىگەندىن باشقا گەپ يوق، مەن يۆتكىلىپ كېتىشكە ھەركەت قىلىۋاتىمەن. سەنمۇ يۆتكىلىشنىڭ ئامالىنى قىل، ئابلىز بىزگە كۈن بەرمەيدۇ، ... ھە، راست، شېرىنگۈل بىلەن قانداق بولىشتىڭلار؟

— ئۇنىڭ گېپىنى قويغىنا، تاشلايمەن.

— ئۇنداق بولسا ئىشىڭ ئوڭ، ئادالەتنى چىڭ تۇت، ئاداش. ئۇ دادىسىنىڭ ئەتىۋارلىق قىزى، سېنى چوقۇم يۆتكىۋالىدۇ.

ئادىل شۇ تاپتا ئادالەتنىي، ئازادە ياسانغان ئۆيلەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، كۆڭلى يايرىدى ۋە ھىجىردىكى ھەممە ھاراقنى بىراقلا كۆتىرىۋەتتى.

ئۇلار قاۋاقخانىدىن چىققاندا تەڭ كېچە بولغان ئىدى. ئادىل دەلدەڭشىگەن ھالدا رولغا چىقتى ۋە ماشىنىنى ئۇچقاندەك ھەيدەپ ماڭدى. ئۇنىڭ كۆزى يۇمۇلۇپ-يۇمۇلۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يول يوقتەك، خۇددى چەكسىز تۈزلەڭلىكتە كېلىۋاتقاندەك بىلىنەتتى. ئابلەت ئۇنىڭ قېشىدا ئورۇندۇقتا قىڭغىيىپ ياتاتتى. ئادىل مايىنى بولۇشىغا باستى، ماشىنا يولقىنىپ ئالدىغا ئېتىلدى ۋە ئادىل ئۆزىنى ئوڭشاپ بولغىچە كۆتەرمە يولدىن پەسكە قاراپ ئاغدۇرۇلدى.

6

كۈنلەر ناھايىتى ئالدىراش ئۆتىۋەتكەن ئىدى. كۈندىن-كۈنگە ئىسسىۋاتقان قۇياش تەسكەي يەرلەردىكى ئاخىرقى توڭلارنىمۇ ئېرىتىۋەتتى. يەرلەر ئۆپكىدەك يۇمشاپ كەتتى. شۇ كۈنلەردە باغ ئىچى ياش-قېرى ئادەملەر بىلەن تولغان ئىدى. باغلار ھارام شاخلارنى پۇتاۋاتقانلار، ئوغۇت توشۇۋاتقانلار ۋە نەشپۈت غولىنىڭ قوۋزىقىنى قىرىۋاتقانلارنىڭ ۋاراڭ-چۇرۇڭىغا، كۈلكە-چاقچاقلىرىغا تولغان ئىدى.

ئابلىزمۇ بۇ كۈنلەردە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن خىزمەتكە چۆكۈپ كەتتى. ئۇ ھەر كۈنى سەھەردە تۇرۇپ، چالا-بۇلا ناشتا قىلاتتى-دە، ئەترەتلەرگە چاپاتتى، ئاخشىمى ھارغانلىقتىن پۇتلىرىنى ئاران سۆرەپ ياتىقىغا كېلەتتى، كەچلىكى ئۇ يەنە بىرىنچى ئەترەتكە — تېخنىكا كۇرسىغا دەرس ئۆتكىلى باراتتى. ئۇ ھەرقانچە زور-زور ئىشى بولسىمۇ دەرسكە كېچىكمەيتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئوقۇيدىغانلارنىڭ سانى بارغانسېرى كۆپەيگەن ئىدى. ئۇ يېرىم كېچە بولاي دېگەندىلا بىكار بولاتتى ۋە كارۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ ئەتىكى پىلانلار ئۈستىدە خىيال سۈرگىنىچە ئۇيقۇغا كېتەتتى. ئۇنى مەيدانىنىڭ تۈگىمەس ئىشلىرى خۇددى ئۆمۈچۈك تورىدەك چىرماپ، ئۇنى قوشباغقا مۇستەھكەم باغلىماقتا ئىدى.

ئۇنىڭ شۇنچە جاپا تارتقىنىغا يارىشا قوشباغدا خېلى زور ئۆزگىرىشلەر بولىۋاتاتتى، باغلارنى كۆتىرە بېرىش ئىشى خېلى ئوڭۇشلۇق يولغا قويۇلدى، باغۋەنلەر ئىشەنچ ۋە غەيرەت بىلەن ئىشقا كىرىشىپ كەتتى، ئادەتتە ئايلاپ سوزۇلۇدىغان ئىشلار بىرەر ھەپتىنىڭ ئىچىدە كۆڭۈلدىكىدەك پۈتۈدىغان بولدى. ئەمدى ئابلىزنى ئەنسىرىتىۋاتقان بىرلا نەرسە — ھاشارەتلەر ئىدى. بەزى باغلاردا گەزلىمىچى قۇرۇت تىرىلىپمۇ بولغان ئىدى. بۈگۈن چۈشتە سۆڭ جەنىڭ بىرىنچى ئەترەتتىن بىرنەچچە تال قۇرۇت تېرىپ ئەكەلدى. مانا ھازىر ئابلىزنىڭ ئالدىدا ئاق يالتىراقتا يۆگەلگەن ئاشۇ قۇرۇتلار تۇرۇدۇ، ئۇلارغا قانداق تاقابىل تۇرۇش كېرەك؟ ئابلىزنىڭ ئىگەللىشىچە، ئۆتكەن يىلى قوشباغدا بۇ قۇرۇتنىڭ زىيىنى 50 پىرسەنتكە يەتكەن ئىدى، نەچچە كۈندىن بۇيان بۇ قۇرۇتنىڭ لىچىنكىلىرىنىڭ تىرىلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن دەرەخ قوۋزاقلىرى قىرىلغان بولسىمۇ، لېكىن توپا ئاستىلىرىدا قىشلاپ قالغانلىرىنى يەنە ئاز دېگىلى بولمايدۇ، ئەگەر ئۇنىڭ بىرنەچچىسىلا دەرەخكە

چىقىپ كەتسە، بىرەر ئايغا قالماي كۆپىيىپ مىلىيونغا ئايلىنىدۇ، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ئاپىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىشىمۇ تەس.

ئابلىز ھاشارەتچىلىك ھەققىدىكى يېقىندىن بۇيان چىققان كىتاپ-ژورناللارنى بىر قۇر ئاختۇرۇپ چىقتى. لېكىن ئۈنۈملۈك بىرەر چارە تاپالمىدى، بىردىن-بىر چارە، پەقەت دورا چېچىش ئىدى. ئەمما ئابلىز چېچەكلەر بىخلاۋاتقان مەزگىلدە زەھەرلىك دورىنى چېچىشنىڭ بىخلارغا زىيانلىق ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلەتتى، ئۇ تىت-تىت بولغان ھالدا ياتاق ئىچىدە مېڭىشقا باشلىدى.

ئىشىك چېكىلدى، ئۆيگە جىددىيلەشكەن جاپپار كىرىپ كەلدى.

— كەلسىلە، — دېدى ئابلىز ئۇنىڭ بىمەھەل كەلگەنلىكىگە سەل ھەيران بولۇپ.

— تېخى ئارام ئالماپلا-دە، — جاپپار ئۈستەلدىكى كىتاپ-ژورناللارغا قاراپ قويدى، — مۇھىم بىر ئىش چىقىپ قالغان ئىدى.

— نېمە ئىش؟

— ئادىل ئاخشام ماشىنىنى ئۆرۈۋېتىپتۇ، مەس پېتى ھەيدەپتىكەن. ھەي، شۇڭا ئۇنى نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ماشىنىغا يېقىن يولاتمىغان.

— ئۆزى ساقمۇ؟ — ئابلىز ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ سورىدى.

— ساق، تۆگىنىڭ نوسىدىن پۈتۈن چىقىدىغان نېمە ئۇ، بۇ قېتىم ئۇنىڭغا قاتتىقراق چارە كۆرمىسەك بولمايدۇ، بەكمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى.

ئابلىز گەپ-سۆز قىلماستىن تاماكا ئېلىپ چەكتى. ئادىلنىڭ كىچىك چاغلىرى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى، ئادىل ھەر كۈنى مەكتەپتىن قايتىشىدا ئابلىزنىڭ قېشىغا كىرەتتى، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ئىمتىھاندىن ئالغان نومۇرلىرىنى كۆرسىتەتتى. شۇنداق ئوماق، ئۆتكۈر بالا ئىدى. ئەجەبا، ھازىر شۇنچە ئۆزگىرىپ كەتكەنىمىدۇ.

— ئۇنىڭ بۇرۇنقى جىنايەتلىرىمۇ خېلى يېتەرلىك، — دېدى جاپپار، — شۇڭا بۇ قېتىم ساقچىغا تاپشۇرۇپ بەرسەك بولارمىكىن.

— ساقچىغا؟ — ئابلىز ئەجەپلەنگەن ھالدا جاپپارغا قارىدى، — نېمە دەۋاتىسىلا؟

جاپپار ئۆزىنىڭ ئالدىراپ سۆزلەۋەتكىنىنى چۈشىنىپ تەمتىرەپ قالدى:

— ئوبدانراق تەربىيە ئالسۇنمىكىن دەيمەن ...

— بۇرۇنقى ئىشلىرىدىن مېنىڭ خەۋىرىم يوق، لېكىن ئادىل تېخى ياش، مۇمكىن قەدەر ئۆزىمىز تەربىيە بېرىپ تۈزۈۋالغىنىمىز ياخشى. مېنىڭچە، مەس پېتى ماشىنا ھەيدىگەنلىكى ئۈچۈن قاتتىق تەنقىت قىلساق بولىدۇ، ئاگاھلاندۇرۇش بەرسەك بولارمۇ؟

— مەيلى، — دېدى جاپپار بوشاشقان ھالدا، — لېكىن قاراپ تۇرسىلا، ئۇ تېخى بۇنىڭدىنمۇ چوڭراق ئىش چىقىرىدۇ، مەن تەربىيە بېرىپ ھاردىم ...

جاپپار چىقىپ كەتتى. ئابلىز بولسا خېلى ئۇزاقىچە شۇ توغرىلىق ئويلاپ ئولتۇردى. جاپپار نېمىشقا ئادىلنى قولغا ئالدۇرماقچى؟ ئۇنىڭ زادى مەقسىدى نېمە ...

ئابلىز تەڭ كېچە بولغاندىلا ئۇخلىدى.

لېكىن ئەتىگىنى يەنە ئادىتى بويىچە سەھەر تۇرۇپ كەتتى. ئۇ ياتىقىدا ئولتۇرۇپ ناشتا قىلىۋاتقاندا ئۈستەلدىكى قۇرۇت يۆگەلگەن سولياۋغا كۆزى چۈشتى. دېرىزە ئەينىكىدىن چۈشكەن كۈن نۇرى يالتىراق ئۈستىدە جىمىرلايتتى. قۇياشنىڭ ئىللىق نۇرى تەپتىدىن تىرىلگەن ھاشارەتلەر سىلىق يالتىراق ئۈستىدە مىدىرلىشىپ مېڭىشقا تىرىشاتتى، ئەمما تېيىلىپ زادىلا ئىلگىرىلىيەلمەيت-

تى. بۇلارنىڭ ھەركىتىگە زەڭ قويۇپ تاماق يەۋاتقان ئابلىزنىڭ كاللىسىدا شۇ ھامان بىر پىكىر تۇغۇلدى. ئۇ يەۋاتقان تامىقىنى تاشلاپ ئورنىدىن چاچراپ تۇردى - دە، قۇرۇت يۈگەلگەن يالتىراقنى چىگىپ سومكىغا سالدى، ۋەلسىپىتنى مىنىپ ئۇدۇل باغقا قاراپ چاپتى.

ئابلىز بىرىنچى ئەترەتنىڭ بېغىغا كەلگەندە تېخى ھېچكىم كەلمىگەن ئىدى. ئۇ سومكىدىكى يالتىراقنى بىر غېرىچ كەڭلىكتە يىرتىۋېلىپ چوڭ بىر تۈپ نەشپۈتنىڭ غولىغا يۆگىدى، ئاندىن گەزلىمىچى قۇرۇتلارنى نەشپۈتنىڭ تۈۋىگە قويۇپ بەردى. قۇرۇتلار نەشپۈتكە يامىشىپ يۇقۇرى ئۆرلەشكە باشلىدى. بەزىلىرى يالتىراقتا يەتتى ۋە خۇددى غىلتاڭ مۇزدا ماڭغاندەك تېيىلىپ يەرگە يۇمىلاپ چۈشتى. ئىككىنچى، ئۈچىنچى قۇرۇتلارمۇ خۇددى شۇنداق بولدى.

— ئابلىز ئاكا، نېمە قىلىۋاتىسىز بۇ يەردە؟ — يېقىنلا يەردىن شېرىنگۈلنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

— شېرىنگۈل، مەيەرگە كەل، — ئابلىز ئۇنى قولى بىلەن شەرەت قىلدى ۋە قۇرۇتلارنىڭ تاماشىسىنى ئۇنىڭغا كۆرسەتتى.

ئاڭغىچە سۇڭ جەنمىڭ، گايىت ئاخۇنلارمۇ يېتىپ كەلدى ۋە ئۇلار خۇددى بىر قىزىق سىرلىق ئويۇننى كۆرگەندەك بۇ تاماشىنى كۆرۈشكە باشلىدى.

— ياخشى، ياخشى، — دېدى سۇڭ جەنمىڭ خوشال بولۇپ، — تاپقان ئۇسۇلىڭنى كۆرمەمدىغان، چارىسى ئاسانلا ئىكەنغۇ...

— توۋا خۇدايىم، — دېدى گايىت ئاخۇن ياقىسىنى تۇتۇپ، — بۇ خۇددى نەشپۈتكە پوتا باغلىغاندەك ئىشلىكەنغۇ، نېمىشقىمۇ بىزنىڭ ئەقلىمىزگە كەلمىگەندۇ - ھە؟ — ئۇ شېرىنگۈلگە قاراپ تۇۋلىدى، — ماڭ، قىزىم، باغدىكى خەقلەرنى چاقىر، ھەممىسى كۆرسۇن!

سۇڭ جەنمىڭ ئابلىزنىڭ ئالدىغا كەلدى:

— ئابلىز، بۇ ئۇسۇلنى پۈتۈن مەيدانغا كېڭەيتىش كېرەك، نەق مەيداندا يىغىنى ئاچساقمۇ بولىدۇ.

— ئالدىراپ كەتمىدۇقمۇ؟ — ئابلىز دىلغۇل بولۇپ سورىدى.

— نېمە، ئىشەنچ قىلالمايۋاتامسەن؟

ئابلىز كۈلۈپ قويۇپ گەپ قىلمىدى.

«نەشپۈتكە پوتا باغلاش» ئۇسۇلى بىر دەمدىلا پۈتۈن ئەترەتكە پۇركەتتى. باغۋەنلەر تەرەپ - تەرەپتىن كېلىپ كۆرمەكتە، بەزىلەر دەرھال ئۆيلىرىدىن يالتىراق ئەكىلىپ باغلاشقىمۇ كىرىشتى.

بىر چاغدا سۇڭ جەنمىڭ ئۇنى چەتكە تارتتى.

— سېنىڭمۇ خەۋىرىڭ بار، مەن نەچچە يىلدىن بۇيان نەشپۈتنىڭ يېڭى بىر سورتىنى ئۆستۈرگەن، بۇ يىل كۆچۈرىدىغان ۋاقىت بولدى، بىرەر پارچە باغلىق يەر ئاجرىتىپ بېرەلەمسىلەر؟

ئابلىزنىڭ ئېسىگە كەلدى، ئۇ قوشباغقا دەسلەپ كەلگەن كۈنىلا سۇڭ جەنمىڭنىڭ ھويلىسىدا ئۆستۈرۈلگەن كۆچەتلەرنى كۆرگەن ئىدى.

— مېنىڭ ئېسىمدىن چىقىپلا كېتىپتۇ، — دېدى ئابلىز كۈلۈمسىرەپ، — توختا، بۇ ئىشنى ھازىرلا بىر تەرەپ قىلايلى.

ئابلىز ئەتراپقا كۆز يۈگۈرتۈپ گايىت ئاخۇننى چاقىردى.

— گايىت ئاكا، — دېدى ئابلىز، — سىلىگە بىر مەسلىھەتىمىز بار ئىدى.

— خوش ...

— بەلكىم سىلىنىڭمۇ خەۋەرلىرى باردۇ، شياۋ سۇڭ نەچچە يىلدىن بۇيان نەشپۈتنىڭ يېڭى بىر سورتىنى يېتىشتۈرگەن

ئىكەن ...

— ھە ...ھە ... شېرىنگۈل شۇنداق دەۋاتاتتى.

— شۇ كۆچەتلەرنى كۆچۈرۈپ، بىرەر باغ قىلالىمىكىن دەيمىز، ماقۇل كۆرەملا؟

— بەلەن گەپ ئىكەنغۇ، — گايىت ئاخۇن شۇئان قۇۋۋەتلىدى، — باغ قىلىدىغانلا ئىش بولسا بىز تەييار.

— قەيەرگە تىكىسەك بولار؟ — سۇك جەنىمىڭ ئالدىراپ سورىدى.

گايىت ئاخۇن بىردەم قولىغىنىڭ كەينىنى تاتىلاپ ئويلىنىپ تۇردى:

— «داجەي ئېتىزى» غا تىكسەك قاندا؟ تازا مۇنبەت يەر.

— بولىدۇ، تازا مۇۋاپىق، — سۇك جەنىمىڭ رازى بولدى.

— «داجەي ئېتىزى»؟ — ئابلىز ھەيران بولۇپ سورىدى، — قىزىق گەپ ئىكەنغۇ؟

— ھەي، بۇنى دەپ كەلسەك گەپ تولا جۇمۇ، ئابلىز ئاخۇن، — گايىت ئاخۇن ئېغىر خورسىندى.

— ئۇنداق بولسا ھازىرلا كۆرۈپ باقايلىمۇ؟ — ئابلىز ئۇلارنى تەكلىپ قىلدى، — ماڭغاچ داجەي ئېتىزىنىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بەرسىلە ...

— قىزىقىپ قالدىلا - ھە؟ — گايىت ئاخۇن مىيىغىدا كۈلۈپ قويدى، — بوپتۇ، سىلىمۇ ئاڭلاپ قويسىلا ...

×

بۇ ۋەقە 1974 - يىلى بولۇپ ئۆتكەن ئىدى ... جاپپار ۋىلايەتتە ئېچىلغان تۈزەت دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنىدىن قايتىپ كېلىپلا ھەممە ئەترەتلەرنىڭ باشلىقلىرىنى يىغىپ جىددى يىغىن چاقىردى:

— ھازىر بىزنىڭ بىرىنچى ۋەزىپىمىز داجەيدىن ئۆگىنىپ، ئاشلىقتا ئۆتكەلدىن ئۆتۈش، — دىدى ئۇ جىددىي تۇردە، — نەشپۈت بىلەن قىساقنى تويغازغىلى بولمايدۇ، شۇڭا ھەرقايسى ئەترەتلەر تايىنى يوق باغلارنى قىسقارتىپ، ئاشلىق تېرىشقا تەييارلىق قىلىشى كېرەك ...

جاپپار داجەيدىن ئۆگىنىشنىڭ ئەھمىيىتىنى ئۇزاقتىچە سۆزلىدى ۋە ئاخىرىدا ھەر بىر ئەترەتتىن بۇزۇلىدىغان باغلارنى مەلۇم قىلىشنى تەلەپ قىلدى. جاپپارنىڭ بۇ چاقىرىقىغا بىرىنچى بولۇپ گايىت ئاخۇن قارشى چىقتى، يەنە ئىككى - ئۈچەيلەن ئۇنى قۇۋۋەتلىدى. يىغىن ھېچقانداق نەتىجىگە ئېرىشەلمەي تارقاپ كەتتى. جاپپار گېپىنى ئاقتۇرالماي باشقىچە چارە تاپتى. ئۇ ئەتىسى مەيدانىدىكى «جۇسادۇي» نىڭ بارلىق ئەزالىرىنى يىغىپ ئۇلارغا راسا يەل بەردى ۋە ئۇلار قىزىلبايراقنى لەپىلدەتكەن ھالدا كەتمەن، گۈرجەكنى كۆتىرىشىپ ھەممىدىن ئاۋال بىرىنچى ئەترەتنىڭ يېڭى ئۆستۈرگەن بېغىغا يېتىپ كەلدى.

بۇ باغقا دەل سۇك جەنىمىڭ يېتىشتۈرگەن يېڭى سورتلۇق كۆچەتلەر تىكىلگەن بولۇپ، چوڭراقلىرى بىلەكتەك، ئەڭ كىچىكلىرىمۇ كەتمەن سېپىدەك چوڭايغان ئىدى.

— قېنى، قۇمۇرۇڭلار! — دەپ بۇيرۇق قىلدى جاپپار ئالدىغا ئۆتۈپ.

بۇيرۇقنى ئاڭلىغان «باتۇرلار» كۆچەتلەرگە قاراپ يۈگۈرۈلدى، ھايت - ھۇيت دىگۈچە نەچچە ئۆينىڭ ئورنىدىكىدەك يەر ئېچىلىپ، كۆچەتلەر ئوتتۇرىغا دۆۋىلەندى. گايىت ئاخۇن بۇ ئىشتىن كېچىكىپ خەۋەر تاپتى. ئۇ باغقا ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ كەلدى ۋە ئاۋازىنىڭ بېرىچە ۋاقىرىدى:

— توختا!

ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ھەممەيلەن

بىر پەس تېڭىرقاپ قالدى، ئۇلار بۇ سۇرلۇك ئادەمنىڭ ئەلپازىدىن ئەيمەنەتتى. گايىت ئاخۇن ئۇدۇل جاپپارنىڭ ئالدىغا كەلدى:

— جاپپار جۇرىن، بۇ نىمە گەپ! — دىدى ئۇ ئاچچىغىنى ئاران بېسىپ.

جاپپار مەنىستىمىگەن قىياپەتتە قولىنى كەينىگە تۇتۇپ تۇراتتى.

— نىمە گەپ بولاتتى، داجەيدىن ئۇگىنىۋاتىمىز، — دىدى ئۇ بىخىرامان هالدا، — قانداق، پىكىرلىرى بارمۇ؟

— داجەيدىن ئۇگىنىمىز، دەپ بىر ئوبدان باغنى ۋەيران قىلىشاق بولامدۇ؟

— بۇ مەركەزنىڭ چاقىرىغى جۇمۇ؟

گايىت ئاخۇن ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن بىر پەس تىكىلىپ تۇردى-دە، ئاندىن كەينىگە بۇرۇلۇپ مەهەللە تەرەپكە قاراپ كەتتى. جاپپار ئۇنىڭ كەينىدىن ئاچچىق كۇلۇپ قويدى ۋە ئەزالىرىغا قاراپ بۇيرۇق قىلدى:

— هە، نىمىگە قاراپ تۇرىسىلەر، قومۇرۇڭلار!

ئۇلار بىرەر سائەتكە قالماي سۇك جەنمىڭ ئىككى يىل ئەجىر قىلىپ يېتىشتۇرگەن باغنى تۇپ-تۇز قىلىۋېتىپ، نەشپۇت كۇچەتلىرىنى ئوتۇنغا ئايلاندۇردى. بىرىنچى ئەتەتنىڭ بىر قانچە باغۋەنلىرى يىراقتىن بۇ مەنزىرىنى كۇرۇپ تۇردى. ئەمما بىرەرسىمۇ يېقىن كېلىپ توساشقا پېتىنالمىدى.

گايىت ئاخۇن شۇ كەتكەنچە بىر يىلغىچە ئۆيدىن چىقماي يېتىۋالدى، نۇرغۇن كادىرلار كېلىپ تەربىيە بېرىپمۇ گەپ يىڭگۇزەلمىدى، ئاخىرى ياسىن شۇجى ئۇزى كەلدى ۋە ئۇنى قايىل قىلىپ باشقىدىن ئەتەت باشلىغى قىلىپ بېكىتتى.

شۇندىن ئېتىۋارەن بۇ باغنىڭ ئىسمى «داجەي ئېتىزى» دەپ ئاتىلىپ قالغان ئىدى.

×

— مۇنداقمۇ ئىشلار بولدى دىسىلە، — ئابلىز بۇ هىكايىنى ئاڭلاپ هەيران قالدى.

— ۋاي، ئابلىز ئاخۇن، ئادەمنىڭ ئەقلى هەيران قالىدىغان ئىشلار بار بۇ يەردە ... — گايىت ئاخۇن ئېغىر خورسىنىپ قويدى.

ئۇلار ئەدىدىلا «داجەي ئېتىزى» غا يېتىپ كېلىشكە ۋەلسىپىتنىڭ قوڭغۇرىغىنى جىرىڭلاتقىنىچە جاپپار يېتىپ كەلدى.

— ئا چاڭجاڭ! — دىدى ئۇ هىجايغىنىچە، — سىلى بۇ يەردىكەنلا.

— هە، — دىدى ئابلىز ئۇنىڭ بىلەن كۇرۇشۇپ، — بىر ئىشنى مەسلىهەت قىلىشۋاتاتتۇق.

— نىمە ئىش؟

— مۇشۇ مەيدانغا يېڭى سورتلۇق باغ بىنا قىلىشاق دېيىشىۋاتىمىز ...

— ياخشى مەسلىهەت ئىكەن، — جاپپار مۇغەمبەرلىك بىلەن كۇلۇمسىرىدى، — ئۇز ۋاقتىدا سول لۇشيەننىڭ تەسىرىدە بۇزۇلۇپ كەتكەن باغ ئىدى.

— سۇك جەنمىڭ نەچچە يىلدىن بۇيان يېڭى سورتلۇق كۇچەت يېتىشتۇرگەن ئىكەن، شۇنى كۇچۇرسەك قانداق؟

جاپپار دەرهال جاۋاپ بەرمىدى، ئۇ سۇك جەنمىڭ بىلەن گايىت ئاخۇنغا قاراپ قويۇپ، ئوڭايسىزلانغان هالدا كۇلۇمسىرىدى:

— مەنغۇ قارشى ئەمەس، — دىدى ئۇ ئاخىرى خوشياقمىغاندەك قىلىپ، — لېكىن هازىر يۇقۇرىدىن يەرلىك سورتنى ئاساس قىلىشنى بەك تەكىتلەۋاتىدۇ، ئەگەر بۇنداق شالغۇت نەرسىلەرنى كۇپەيتىپ قويساق يەرلىك سورت بۇزۇلۇپ كېتەرمىكىن.

— بۇ گەپچە هىچقانداق يېڭى سورت يېتىشتۇرمەسلىك كېرەك ئىكەن-دە؟ — سۇك

جەنىڭ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى.

— مەن ئۇنداق دېمىدىم، پەقەت يۇقۇرىنىڭ تەلىۋىنى دەۋاتىمەن، — جاپپار ئۆزىنى ئاقلىدى، — سىزنىڭ يېڭى سورتنى يېتىشتۈرگىنىڭىز ئەلۋەتتە ماختاشقا لايىق ئىش. مېنىڭچە، كۆچەتلىرىڭىز ئاۋال مىۋىگە كىرسۇن، يۇقۇرىدىنمۇ كېلىپ باھالاپ باقسۇن، شۇ چاغدا كېڭەيتسەك ئىشەنچلىكرەك بولارمىكىن.

گايىت ئاخۇن گەپكە ئارىلاشتى:

— جاپپار ئاخۇن، بۇزۇدىغان چاغدا ئەجەپ چاققان چىقىۋىدىڭلار، ئەمدى نىمانچە ئىنجىقلايسىلەر؟

— ئۇ چاغدا بۇيرۇق بىلەن قىلغان، مەن ئەيىپلىك ئەمەس، — دېدى جاپپار ھۆپپىدە قىزىرىپ، — ھازىر ئەھۋال ئوخشىمايدۇ - دە.

ئابلىز ئۇلارنىڭ ئارىسىغا كىردى:

— ئۆتكەن ئىشنى تەگىنەيلى، — دېدى ئابلىز ئۇلارنى ياراشتۇرماقچى بولۇپ، — مېنىڭچە، جاپپار چاۋجاك، يېڭى سورت يېتىشتۈرۈش بىلەن يەرلىك سورتنى ئاساس قىلىشنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق توقۇنۇشمۇ يوق، لېكىن سىلە دېگەنچە بولغاندا يەنە نەچچە يىللار ساقلاش كېرەك، ئۇنىڭ ئۈستىگە، شىياۋسۇك بۇ كۆچەتلەرنى ئۆز قىرۇسىدا ئۆستۈرۈۋاتىدۇ، ئۇنىڭغىمۇ شارائىت يارىتىپ بېرىش كېرەك - تە. بىز ئەلۋەتتە قوللىشىمىز كېرەك.

— مەنغۇ يۇقۇرى رەھبەرلىكنىڭ تەلىۋىنىلا كۆزدە تۇتۇۋاتىمەن. ئا چاۋجاك، كېيىن تەنقىت ئاڭلاپ يەنە بۇزۇدىغان ئىش چىقمىسۇن دەيمەنغۇ، — جاپپار چىرايى تاتارغان ھالدا غۇدۇڭشىدى.

— بوپتۇ، تەنقىت بولسا مەن ئۈستۈمگە ئالاي، — دېدى ئابلىز كۈلۈپ.

جاپپار باشقا گەپ - سۆز قىلماستىن تاماكا يۆگەشكە باشلىدى، ئابلىز ئۇنىڭ تۇرقىدىن ئۇنى ماقۇل كەلتۈرۈش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ھېس قىلدى.

7

قوشباغنىڭ گۈزەل پەسلى باشلاندى. قىشتىن بۇيان مىسكىن ھالدا شۈمشىيىپ تۇرغان باغۋارانلار رەڭگا - رەڭ چېچەكلەرگە پۈركىنىپ، تويى بولغان قىزلاردەك ياساندى، نازۇك چېچەكلەر كۆزلەرنى قاماشتۇراتتى.

ئابلىز چۈشكە يېقىن ئىككىنچى ئەتىرەتتىن ياتىقىغا قايتتى. ئۇنىڭ بۈگۈن كۆڭلى خېلى خۇشال ئىدى ۋە شۇڭلاشقىمۇ يولدا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ ماڭدى:

باھار قېيىندا باغدا،
ئۆرۈك گۈللىگەن چاغدا.
مېنى ئويغىتار بۇلبۇل،
گۈلزارلىقتا ھەر تاڭدا.
....

چوڭ بىر باغنىڭ دوقمۇشىدىن قايرىلغاندىن كېيىن، يولدا كېلىۋاتقان سادەتنى كۆرۈپ ناخشىسىنى توختاتتى ۋە قانداقتۇر بىر ھودۇقۇش، ئەندىكىش تۇيغۇسى ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىغا تارقىدى. سادەت بوينىغا دوختۇرلۇق سومكىسى ئېسىۋالغان بولۇپ، خىيالچان ھالدا پىيادە كېلىۋاتاتتى. ئابلىز ئۇنىڭغا يېقىن كەلگەندە ۋەلسىپىتتىن چۈشتى ۋە سادەت بىلەن سالاملاشتى.

— سادەت، ئەھۋالىڭىز ياخشىمۇ؟

— ياخشى، ئۆزىڭىزچۇ، — دېدى سادەت ئاستا.

ئابلىز سادەتنى قىشباغقا كەلگەن كۈنى كۆرگەندىن باشقا زادىلا ئۇچراتمىغان ئىدى. راستىنى ئېيتقاندا، بۇ بىرەر ئايدىن بۇيان ئۇنىڭ باش تاتلىغۇدەكمۇ بوش ۋاق-

تى بولمىدى. بەزى چاغلاردا بىردىنلا سادەتـ
نى ئەسلەپ قالاتتى ۋە ئەتىلا بېرىپ كۆ-
رىشىدىغان دەپ ئويلايتتى. بىراق ئەتىسى
يەنە تۈگىمەس خىزمەتلەر بىلەن چىرمىلىپ
قالاتتى.

يولدا ئۇلاردىن باشقا ھېچكىم يوق ئە-
دى، ئابلىز سادەتكە بىلىندۇرمەستىن كۆز
تاشلىدى. شۇنچە يىللار ئۆتسىمۇ سادەت ئاب-
لىزنىڭ نەزىرىدە ئۆز گۈزەللىكىنى يوقاتمىغان
ئىدى. ئاپپاق يۈزلىرى يالتىراپ تۇراتتى.
بۇلاقتەك كۆزلىرى ئىلگىرىكىدەكلا يېقىملىق
چاقنايتتى. پەقەت سادەت قىز ۋاقتىدىكىگە
قارىغاندا ئېغىرلاشقان، قانداقتۇ مىسكىن كۆ-
رۈنەتتى. سادەتمۇ لاپ قىلىپ ئابلىزغا قارى-
دى ۋە ۋىللىدە قىزىرىپ چەتكە قارىۋالدى.

— چېچەكلەر نىمە دېگەن چىرايلىق،—
دېدى ئابلىز ئۇلار تۇتاش كەتكەن باغلار-
نىڭ قېشىغا كەلگەندە، جىمجىتلىقنى بۇ-
زۇپ، — ئۇزۇن يىللاردىن بېرى چېچەكلەرنى
كۆرمەپتىمەن. ئېسىڭىزدىمۇ، ھەر بىر چېچەك
پەسلىدە رەسىمگە تارتاتتىڭىز؟ ...

سادەت لېۋىنى چىشلىگەن ھالدا يەر-
گە قارىۋالدى، نىمىشقا ئېسىدە بولمىسۇن،
سادەت ئۇ رەسىملەرنى ھازىرغىچە ساقلاپ
يۈرىدۇ ۋە ئۇنىڭغا ھەر بىر قارىغىنىدا قەلبى
ئاچچىق - ئاچچىق ياش بىلەن تولىدۇ.

ئابلىز سادەتنىڭ كۆڭۈل يارىسىغا تې-
گىپ قويغانلىقىنى سېزىپ، گەپنى يۆتكىدى:

— ھە، راست، ئادىل ياخشى بولۇپ
قالدىمۇ؟

— ساقىيىپ قالدى، — دېدى سادەت
ئاستا، — ئۇنىڭغا جازا بېرىدىغان بولدۇڭلارمۇ؟

— كىم شۇنداق دەيدۇ؟ — ئابلىز ھەيـ
ران بولدى، — ئۇنداق گەپ بولغىنى يوق.

— كىشىلەر سىزنى شۇنداق دەپتۇ،
دەپ يۈرىشىدىغۇ.

ئابلىز بۇ گەپتىن قاتتىق چۆچۈدى.

— مۇنداق دەڭ، — ئابلىز ئاچچىق كۈلـ
دى، — سىزمۇ بۇ گەپكە ئىشەندىڭىزمۇ؟

— ئىشەنمەي نىمە ئامالىم بار؟ ...
ھادىسە تۇغدۇرغاندىن كېيىن جازالىنىشقىمۇ
تېگىشلىكتۇر، بەلكىم ...

— سادەت، — دېدى ئابلىز بىردەم
جىمجىتلىقتىن كېيىن، — سىز بۇ گەپلەرگە
ئىشەنمەڭ، ئۇنداق قىلماقچىمۇ ئەمەسمىز،
مەنمۇ ئۇنداق دېمىدىم، بۇ بىر ئېغىۋا، —
ئابلىزنىڭ دېمى سىقىلغاندەك بولدى. ئۇ يانـ
چۇغىدىن تاماكا ئېلىپ تۇتاشتۇردى، — ئۆ-
زەممۇ ھەيرانمەن، ماڭا ئاسانلا تۆھمەت ئارتـ
لىپ قالىدۇ. ئىنقىلاپتىكى ئىشلارنى سىزمۇ
بىلىسىز، بەلكىم ھازىرمۇ ماڭا نەپرەتلىنىۋاتـ
قانسىز، لېكىن مەن ئۆزەمگە ئاق،
نومۇسىمنى، ئىنسانىي ۋىجدانىمنى يوقاتقىنىم
يوق. كىشىلەر نىمە دېسە مەيلى، بۇ ئۇزۇن
جاھان، ھەممە ئىش ئېنىقلىنىدۇ، ھەقىقەت
ھامان ھەقىقەت بولۇپ قالىدۇ.

ئابلىز تاماكىنى قاتتىق - قاتتىق شو-
رىدى. ئۇ ئارتۇقچە ھاياجانلانغانلىقتىن گېلى
قۇرۇپ گەپ قىلالمىدى.

سادەت ئاستا ئۇنىڭغا قارىدى، ئابلىز-
نىڭ ئورۇقلاپ ئۇستىخانلىرى چىقىپ كەتـ
كەن، ساقال باسقان چىرايى تولىمۇ بىچارە
كۆرۈندى ۋە ئۇنىڭدىكى ئاياللارغا خاس ئې-
چىنىش تۇيغۇسى ئۇستۇن كەلدى. بۇ ئۆزى-
نى ئەيىپلىدى، ئەڭ بولمىغاندا، ئۇ بولسىمۇ
ئابلىزنى چۈشىنىشى، ئۇنىڭغا ھەمدەرت بولۇ-
شى كېرەك ئىدى.

— ئابلىز، — دېدى سادەت ئۇنىڭغا
ئۆرۈلۈپ، — مەن سىزگە ئىشىنىمەن.

كۆزلەر قايتا ئۇچراشتى. ئىشەنچ، ئىنـ
تىزارلىق، سۆيگۈ تەشنالىقىدا تەلپۈنگەن
كۆزلەر ... بۇ كۆزلەر كۆڭۈل ئەينىكى بو-

لۇپ ھەممىنى چۈشەندۈرۈپ بولغان ئىدى.

دەل شۇ چاغدا بۇلارنى يىراقتىكى بىر كۆز كۆرۈپ قالدى. جاپپارنىڭ ئايالى خېنىمخان خېلىدىن بۇيان ماگىزىنغا سودىغا كەلگەن ئايشەمخاننى گەپكە تۇتۇپ تۇراتتى. يېقىندىن بۇيان خېنىمخان ئۇنى پات - پاتلا ئىزدەپ باراتتى ۋە سائەتلەپ مۇڭدىشاتتى. ئادىل ئادالەت بىلەن تېپىشىپ قالغاندىن كېيىن ئۇ بۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىردى:

— ئادىلنىڭ بەختى - تەلىيى ئوڭ ئىكەن. قالتىسمۇ كېلىنگە ئېرىشىدىغان بولدىلا ئايشەمخاچا، — دېدى ئۇ يايراپ، — بولدى، قالغان ئىشلارنى ماڭا قويۇپ بەرسىلە ...

خېنىمخان بۈگۈن قىز تەرەپنىڭ جاۋابىنى ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى.

— ئادالەتخاننىڭ ئاپىسىنى ماقۇل كەلتۈردۈم، ئىككى بالا پۈتۈشكەن بولسا، بىز ياق دېمەيمىز، دېدى. ئۇلارنىڭ گېپىگە قارىغاندا، ئادىلجاننى شەھەرگە يۆتكىۋالىدىغان ئوخشايدۇ.

— راست دەۋاتامىلا، خېنىمخان؟ — ئايشەمخاننىڭ ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى، — شۇ بالامنىڭ بەختى ئېچىلسۇن، ئىلاھىم ...

— سىلەرنىڭمۇ كەتكىنىڭلار ياخشى، ئابلىزلا بولىدىكەن سىلى بىلەن بىزگە ياخشى كۈن يوق، سىلىمۇ ئاڭلىغانلا، ئابلىز ئادىلنى ماشىنىنى ئۆرۈۋەتتى، دەپ ساقچىغا تۇتۇپ بەرمەكچى بولغان ئىكەن، بىزنىڭ ئاۋۇ ئادەم قاتتىق تۇرۇۋالغاچقا نىيىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرالماپتۇ. بۇندىن كېيىن ئۇ ھەر بىر ئىشتا پۈتلايدۇ دېسىلە.

— راست دەيلا خېنىمخان، ھىلىمۇ سىلەرنىڭ شاپائىتىڭلار بىلەن كۈننىڭ سېرىغىنى كۆرۈۋاتىمىز.

دەل شۇ چاغدا خېنىمخان چوڭ يولدا قاتارلىشىپ كېلىۋاتقان سادەت بىلەن ئابلىزنى كۆرۈپ، ئايشەمخانغا شەرەت قىلدى:

— ئاۋۇ كېلىۋاتقان سادەتمۇ نېمە؟ قېشىدىكى ئەر كىشى كىمدۇ؟

ئايشەمخان ھولۇقۇنىچە يولغا قارىدى.

— ئابلىز ئىكەن، ئايشەمخاچا، — خېنىمخان ئاغزىنى قىيشايتىپ كۈلدى، — قالتىس مۇڭدىشىپ كېتىپتىغۇ بۇلار.

— راست شۇمىكەن، خېنىمخان؟

— شۇ، تۇۋا ... ھازىرچۇ بۇلار توغرىلىق خېلى گەپ - سۆز چىقىپ قاپتۇ. سىلى ئۆيدىن چىقمىغاندىن كېيىن ئاڭلىمىدىلا ھەقىچان.

— نېمە گەپ - سۆز؟

— ئابلىز ھەدىسە دوختۇرخانىغا كىرىۋېلىپ سادەتنى ئەگىپ كەتمەيدىغان بوپتۇ. تۇۋا، سادەتمۇ ئەخمەق ئىكەن دەيمەن، بۇ نومۇسسىزنىڭ رەمەتلىك سايىم ئاكامغا قىلغىنىنى ئۇنتۇپ قالدىمىكىنا؟ ھەممە خەق شۇنداق دېيىشىۋاتىدۇ.

ئايشەمخانغا بۇ گەپلەر ھار كەلدى، بېشى قېيىپ، كالپۇكى تىترەشكە باشلىدى. ئۇ ئۆزىنى ئاران - ئارانلا تۇتۇپ تۇراتتى.

— مېنىڭ بۇ قىزىمنىڭ ئەقلى يوق، ئىسست، بەرگەن سۈتۈم ... — ئايشەمخان ئۇلارغا قارىتىپ بىرنى تۈكۈردى - دە، كەينىگە يېنىپ كەتتى. خېنىمخاننىڭ قارامتۇل، ياغاق يۈزىگە كۈلكە يۈگۈردى ۋە ئابلىز بىلەن سادەتنىڭ مۇناسىۋىتى توغرىسىدىكى خەۋەرنى تارقىتىش ئۈچۈن ماگىزىنغا قاراپ ماڭدى.

×

چۈشتىن كېيىن مەيداننىڭ كاتىۋى ئابلىزغا بىر ئۇقتۇرۇش ئەكىلىپ بەردى. ئۇقتۇرۇشتا، مالىيىگە مەسئۇل مەيدان باشلىقىنىڭ ئەتە ۋىلايەتكە بېرىپ، يىغىنغا قاتنىشىدىغانلىقى

كۆرسىتىلگەن ئىدى، خىزمەت تەقسىماتىدا جاپپار مالىيە ئىشلىرىغا مەسئۇل ئىدى. ئابلىز ئىشخانىدا جاپپارنى ساقلاپ بىرەر سائەت ئولتۇردى. ئەمما جاپپارنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىدى. ئابلىز كەلگەندىن بۇيان جاپپار ئىشخانىغا كەمدىن - كەم كېلىدىغان بولۇپ قالغان ئىدى. بىرەر مۇھىم ئىش بولسا، ئۆيىدىن چاقىرىپ كېلىشكە توغرا كېلەتتى. ئابلىز جاپپارنىڭ كەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، ئۆيىگە ئىزدەپ ماڭدى.

جاپپارنىڭ ئۆيى مەيداننىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدىكى چوڭ يولنىڭ بويىدا بولۇپ، بىر چېتى ئۈچىنچى ئەترەتنىڭ بېغىغا تۇتاش ئىدى. تېگىنى پىششىق خىش بىلەن كۆتىرىپ، يېڭىچە پاسوندا سالغان بۇ ئۆي شۇ ئەتراپتىكى باغۋەنلەرنىڭ ئۆيىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى. ئابلىز كىشىلەردىن بۇ ئۆينىڭ «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» مەزگىلىدە مەيداننىڭ ياغاچ - تاشلىرىدىن پايدىلىنىپ سېلىنغانلىقىنى ئاڭلىغان ئىدى. ئۇلارنىڭ دېيىشىچە، جاپپار بۇ ئۆي ئۈچۈن 100 سوممۇ خەجلىمىگەن ئىكەن.

ئابلىز دەرۋازىغا كېلىپ جاپپارنى بىر - نەچچە قېتىم چاقىردى. ئۆيىدىن تىۋىش ئاڭلانمىغاندىن كېيىن، دەرۋازىنى ئېچىپ هويلىغا كىردى. بىردەم ئۆتكەندىن كېيىن ئۆيىدىن ئايال كىشىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى ۋە ئىشىكتە خېنىمخان پەيدا بولدى. ئۇ خۇددى تويغا بارىدىغاندەك چىرايلىق ياسىنىۋالغان ئىدى. ئۇ ئابلىزنى كۆرۈپ خۇشچىراي كۈلۈمسىرىدى:

— ھە، ئا چاڭجاڭ، كەلسىلە، ئۆيگە كىرسىلە.

— جاپپار چاڭجاڭ بارمۇ؟ — دېدى ئابلىز بوسۇغا تۈۋىدىلا تۇرۇپ.

— بار، ئۆيگە كىرسىلە، خېنىمخان قاشلىرىنى ئۈچۈرۈپ تەكلىپ قىلدى، — سىلى كەلگەندىن بۇيان پەتە قىلىپمۇ كىرىپ قويمىدىلا، بۈگۈن مۇسۇلمانچىلىقنىڭ قائىدىسىنى قىلىپ قويسىلا.

خېنىمخاننىڭ ئاخىرقى گېپى ئابلىزنى تەڭقىسلىقتا سالدى ۋە ئىلاجىسىز ئۆيگە كىردى. ئۆيدە جاپپار كۆرۈنمەيتتى.

— جاپپار چاڭجاڭ قېنى؟ — دېدى ئابلىز ئولتۇرماستىن.

— ھازىر كېلىدۇ، ئولتۇرسىلا، — دېدى خېنىمخان ۋە ئۆزى دالانغا چىقىپ كەتتى. ئابلىز ئۆيگە كۆز يۈگۈرتتى. ئىككى تام قىپ - قىزىل گىلەملەر بىلەن بېزەلگەن بولۇپ، ۋاللىداپ تۇرغان جاھازلار كىشىنى ئەيمەندۈرەتتى. خېنىمخان چاي كۆتىرىپ كىردى ۋە كىرىسلونىڭ ئالدىدىكى سوزۇنچاق ئۈستەلگە داستىخان تەييارلاشقا باشلىدى.

— ئاۋارە بولمىسىلا، مەن ھازىرلا قايتىمەن، — دېدى ئابلىز ئۆزرە ئېيتىپ.

— شۇنداق بولسىمۇ بۇ مېھچىت بولمىغاندىن كېيىن، بىر پىيالە ئۇسسۇزلۇق ئىچىپ قويسىلا، — دېدى خېنىمخان كۆزلىرىنى ئوينىتىپ، — قېنى، باقسىلا!

ئابلىز چاينى ئېلىپ ئوتلىدى. خېنىمخان ئۇنىڭ ئۇدۇلىدىكى كىرىسلوغا كېلىپ ئولتۇردى.

— ئا چاڭجاڭ، — دېدى ئۇ كۈلۈپ، — ئۆيلەندىلىمۇ، يا تېخىچە بويتاق يۈرۈۋاتامىلا؟

— ياق، تېخى ... — دېدى ئابلىز ۋىلىلدە قىزىرىپ.

— بالا دېمىسە، بىر ھساپتا شۇمۇ بولۇدىكەن، — خېنىمخاننىڭ ئاغزى ئېچىلدى، — ئۆزى بەگ، ئۆزى خان، ھېچكىم ماڭدىڭ - تۇردۇڭ دېمىگەن، سادەتمۇ ئەنە شۇنداق يۈرمەمدۇ، شۇڭا ئوتتۇزدىن ئاشسىمۇ قىز بالىدەك تۇرىدۇ. بىزغۇ كىچىگىمىزدىلا

تۆت تامغا سولىنىپ، ئەرنىڭ كۆزىگە قاراپ قاپتىكەنمىز. ئولتۇرسىلا، تۇرۇۋاللىغۇ؟

— مەن چىقاي.

— ۋاي، ئولتۇرسىلىچۇ، زېرىكىپمۇ قالغانلا، — خېنىمخان ئابلىزنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇپ ئەركىلىدى، — بىزنى سادەتچىلىك كۆرمەملا؟

ئابلىز قولىنى سىلكىپ تارتىۋالدى.

— خېنىمخان، نىمە قىلىۋاتىدىلا؟ ئۇيالسىلىچۇ؟ — دېدى ئابلىز چىرايى ئۆڭگەن هالدا.

دەل شۇ چاغدا ئىشىكتە جاپپار پەيدا بولدى. ئۇ مەسخىرە بىلەن ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى.

— ئىش مۇنداق دەڭلا! — دېدى جاپپار كۆزلىرىنى قىسىپ.

ئېرىنى كۆرگەن خېنىمخان شۇئان سۇرلۇك قىياپەتكە كىرىۋالدى.

— جاپپار، نەگە كەتتىڭىز؟ قاراڭا، گەپ قىلمىسام، ئېسىلىۋاتىدۇ بۇ هاياسىز ئېشەك، — ئۇ ئابلىزغا قاراپ ھۆرپەيدى، — مېنى سادەت چاغلىدىڭمۇ، ھەي ماز، تۈزكور!

ئابلىز نىمە قىلىشىنى بىلمەي داڭ قېتىپ قالدى، كۆزىنى يۇمۇپ ئاچقىچە توقۇلغان بۇ تۆهمەت ئۇنىڭ يۈرىكىگە زىخ بولۇپ سانچىلماقتا، پۈتۈن بەدىنى غەزەپ - نەپرەتتىن تىترىمەكتە ئىدى.

— خېنىمخان، تۆهمەت قىلىشتىن ئۇيالمامسىز؟ — دېدى ئۇ ئارانلا.

— ھەي، ئىززىتىنى بىلمەيدىغان ھايۋان! — خېنىمخان بىشەملىك بىلەن چالۋاقىدى، — قىلغۇلۇقنى قىلىۋېلىپ ئۇيالمامسىز دەۋاتقىنىنى بۇ قارا يۈزنىڭ، جاپپار، ئەر كىشىغۇسىز، خوتۇنىڭىزنى بوزەك قىلسا، قاراپ تۇرامسىزا!؟

جاپپار ئابلىزغا مىقتەك قادىلىپ تۇراتتى، ئۇنىڭ چىرايى قارا ئىستەك تۇتۇلۇپ، كۆزلىرىگە قان تولدى. ئۇ ئابلىزغا ئىشىكنى كۆرسەتتى:

— چىق ئۆيدىن! ياخشىلىقچە كۆزدىن يوقال! — دېدى ھۆكۈرەپ.

ئابلىز جاپپارنىڭ سۇرلۇك چىرايىغا ۋە خېنىمخاننىڭ هازازۇلىلىق يېغىپ تۇرغان تەلەتىگە ئەلەم بىلەن قاراپ قويدى. هازىر ئۇلارغا هىچقانداق سۆز كار قىلمايتتى. ئابلىز ئۆزىنىڭ قاتتىق ئالدانغانلىقىنى، بۇ مەقسەتلىك پىلانلانغان تۇزاق ئىكەنلىكىنى سەزدى ۋە ئېغىر خورسىنغان هالدا سىرتقا قاراپ ماڭدى.

خېنىمخان ئەتىسىلا ئابلىزنىڭ بۇ «رەسۋاچىلىقى» نى پۈتۈن قوشباغقا يايدى. ئاياللار ئابلىزنى كۆرگەنىدە بىر بىرىگە مەنىلىك شەرەت قىلىشاتتى ۋە خۇددى ئەزرائىلدىن قاچقاندەك تەتۈر قاراپ ئۆتۈپ كېتىشەتتى. چۈشتىن كېيىن ئابلىز دوختۇرخانىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ سادەتنى يولۇقتۇردى. سادەتنىڭ چىرايى غەمكىن، پەرىشان كۆرىنەتتى، ئۇ ئابلىزنى كۆرۈپ ئىتتىك چەتكە قارىدى - دە، يانداپ ئۆتتى.

— سادەت! — دەپ چاقىردى ئابلىز.

سادەت قاراپمۇ قويماي ئۆتۈپ كەتتى.

ئابلىز بۇ كۈتۈلمىگەن زەربىدىن يۈرىكى ئۆرتەنگەن هالدا ئاستا ياتىقىغا قاراپ ماڭدى.

8

ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن قوشباغدا بىر جىپ ماشىنا پەيدا بولدى ۋە ئۇدۇل جاپپارنىڭ يېشىل سىرلانغان دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ توختىدى. ماشىنىنىڭ سىگنالىنى ئاڭلىغان خېنىمخان گۈل قەقەلىرى ئېچىلغان هالدا دەرۋازا ئالدىغا چىقتى ۋە

ماشىنىدىن ئىنجىقلاپ ئاران چۈشۈۋاتقان يۈسۈپ قادىر بىلەن كۆرۈشتى.

— يائاللا، قوشباغنى ئۇنتۇپ قالغان ئوخشىمامسىلا؟ — دېدى ئۇ قاش - قاپىقىنى سۈزۈپ.

— قوشباغنى ئۇنۇتساقمۇ سىلىنى ئۇنتۇپ قالغىلى بولامدۇ؟ — يۈسۈپ قادىر خىجىمخانىنىڭ تولغىنىپ تۇرغان قامىتىگە قاراپ كۈلدى.

— كۆرسەم ھالىم يوق، كۆرمىسەم كارىم يوق، دېسىلە ...

— دەردىمنى ئۆزەم بىلىمەن - دە، — دەپ كۈلدى يۈسۈپ قادىر ۋە ئۇلار ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

چۈشتىن كېيىن يۈسۈپ قادىر ئىشخانىغا ئابلىزنى چاقىرتتى. ئۇ جاپپارنىڭ ئىشخانىسىدىكى كىرىسلودا كېرىلىپ ئولتۇراتتى. ئابلىزنىڭ سالىمىغا ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپلا سوغاق جاۋاپ قايتۇردى.

— ھە، ئابلىزاخۇن، ئىشلار قانداقراق؟

ئابلىز يۈسۈپ قادىرنىڭ سۆزىدىكى تەنە، مەسخىرىنى سەزگەن بولسىمۇ، قوشباغنىڭ يېقىنقى ئەھۋاللىرى توغرىلىق قىسقىچە دوكلات قىلدى.

— باغلارنى كىمنىڭ تەستىقى بىلەن شەخسلەرگە بېرىۋەتتىڭلار؟ — يۈسۈپ قادىر ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ سورىدى.

— مەركەزنىڭ ھۆججىتىنىڭ روھىغا ئاساسەن شۇنداق قىلدۇق، باغۋەنلەرنىڭ تەلىپىمۇ شۇ.

— مەركەزنىڭ ھۆججىتىدە گۇڭشې كۆزدە تۇتۇلغان، قوشباغ بولسا، دۆلەت ئىگىلىگىدىكى مەيدان.

— مېنىڭچە، بۇنىڭ پەرقى يوق، — ئابلىز ئېتىراز بىلدۈردى.

— سىزدە تەشكىلىي كۆزقاراش دېگەن بارمۇ - يوق؟ مۇشۇنداق چوڭ ئىشتا نېمىشقا بىزدىن يوليورۇق سورىمايسىز؟ بۇنى دەرھال تۈزىتىش كېرەك.

— يۈسۈپ جۇيجاڭ!

— بۇ ئىشقا مۇنازىرە كەتمەيدۇ، گەپ تۈگىدى، يۈسۈپ قادىر قولى بىلەن ئابلىزغا ئىشارەت قىلدى، — يەنە بىر گەپ، بىزگە بەزى ئىشلارنى ئىنكاس قىلىشتى، سىزنىڭ كونا خۇيىڭىز تېخى قالماپتۇ - ھە؟

ئابلىز ئۇنىڭ نېمىنى دېمەكچى بولىۋاتقانلىقىنى دەرھال چۈشەندى:

— بۇ قۇرۇق تۆھمەت!

— تۆھمەت؟ خەقلەر بىكارغا قارا سۈركاپتۇ - دە؟

— جۇيجاڭ، بۇنى ئوبدانراق تەكشۈرۈپ باقسىلا!

— تەكشۈردۇق، — يۈسۈپ قادىر مەسخىرە بىلەن كۈلدى، — پاكىتلارمۇ ئېنىق. ھازىردىن باشلاپ تەكشۈرۈش ماتېرىيالى يېزىڭ!

ئابلىز شۇ تاپتا قانچە چۈشەندۈرسىمۇ ئۆز گېپىنىڭ ئاقمايدىغانلىقىنى چۈشەندى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇ كىشىلەرگە يالۋۇرۇشنى، پانا تىلەشنى ياقتۇرمايتتى، شۇڭا گەپ - سۆز قىلماستىن چىقىپ كەتتى.

ئابلىز قوشباغقا كېلىشتىن بۇرۇنلا ھەر خىل ئىشلارنىڭ يۈز بېرىدىغانلىقىنى مۆلچەرلىگەن ئىدى. لېكىن بۇنداق تۆھمەتكە قېلىشنى، ھاقارەتلىنىشنى زادىلا قىياس قىلمىغان ئىدى. بۇندىن كېيىن يەنە قانداق كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ بولىشىنى كىم بىلىدۇ؟ ئۆزىنىڭ ياسىن شۇجىنىڭ ئالدىدا ماقۇل بولۇپ، ۋەدە بەرگىنىگە تۇنجى قېتىم پۇشايمان قىلدى، قوشباغقا چىقمىغان بولسا، بۇ كەمگىچە ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ بولار ئىدى، ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟ ياسىن

شۇجىنى ئىزدەپ ئەھۋالنى ئېيتسۇنمۇ؟ تېخى ئىككى ئاي بولمايلا يىغلاپ بارسا قانداق بولغىنى؟ ياق، بۇ تەدبىرسىز، ئاجىز كىشىلەرنىڭ قىلغىنى، ئۇ ھەرگىز بۇنداق قىلمايدۇ، بەرگەن ۋەدىسىنى ئورۇنلىمىغىچە ھېچيەرگە بارمايدۇ، قوشباغدا ئاداققىچە تۇرىدۇ.

ئابلىزنىڭ كۆز ئالدىغا يۇسۇپ قادىرنىڭ بايىقى سۈرلۈك قىياپىتى كەلدى، ئۇنىڭ ئۆزىنى قەستەن سالاپەتلىك تۇتۇشى، مەنسىتمىگەندەك مىيىغىدا كۈلۈشى، ئاخىرىدا ھەيۋە قىلىشى ئابلىزغا ھاقارەت بولۇپ تۇيۇلدى ۋە خورلۇق ھېس قىلدى، ئۇنىڭغا بەزى باشلىقلارنىڭ خىزمەت ئۇسلۇبى زادى ياقمايتتى. بىزدە ئاز بولمىغان باشلىقلاردا شۇنداق ئادەت بار، ئۇلار پەقەت ئۆزىدىن يۇقۇرى باشلىقىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچىلا ئىش قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن قىلچىمۇ چىقمايدۇ، ئۇلار خۇددى ماشىنىغا ئوخشاش، باشقۇرغۇچى قاياققا تولغىسا شۇ تەرەپكە ماڭىدۇ. ئۇلارنىڭ بارلىق ئىقتىدارى باشقىلار تەييارلاپ بەرگەن نەرسىنى ئەينى بويىچە ئىجرا قىلىش، يىغىنلاردا بولسا، كاتىپلار يېزىپ بەرگەن قەغەزنى جۈملىمۇ - جۈملە ئوقۇپلا بېرىش... لېكىن شۇ ئەھۋالغا باقماي باشقىلار ئالدىدا كىرىلىپ سۈر كۆرسىتىدۇ، ئۆزىدىن يۇقۇرىلار ئالدىدا كىچىككىنەك تولغىنىدۇ. بۇنداق ئادەملەر باشقىلارنىڭ ئۆزىدىن كىچىككىنە ئېشىپ كېتىشىنى ياقتۇرمايدۇ، ئىچى تارلىق قىلىدۇ. ئابلىز جەمىيەتتە بۇنداق ئادەملەرنى كۆپ كۆردى، ئۇلارنىڭ كاللىسىدا خەلق ئەمەس، پەقەت ئۆزىلا مەۋجۇت.

ئابلىز خىيال سۈرگىنىچە بىرىنچى ئەترەتنىڭ بېغىغا كېلىپ قالدى. چېچەكلەر تۆكۈلۈپ، ئۇنىڭ ئورنىنى كىچىككىنە، ئاجىز يوپۇرماقلار ئىگەللەشكە باشلىغان ئىدى، يەنە ئاز كۈنلەردىن كېيىن باغلار قاراڭغۇلىشىپ، كاككۇكلار ماكانىغا ئايلىنىدۇ.

ئابلىز باغنىڭ ئىشىگى ئالدىدىلا گايىت ئاخۇن بىلەن ئۇچراشتى.

— يۇسۇپ جۇيجاڭ چىقىپتۇ دەۋاتاتتى، — دېدى ئۇ، — قانداق، بىرەر يېڭى پەتىۋا ئېلىپ كەلگەندۇ تايىنلىق؟

ئابلىز باياتىنقى گەپلەرنى گايىت ئاخۇنغا ئېيتماسلىقنى ئويلىغان ئىدى. ئەمما پىشقەدەم باغۋەننىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى ئابلىزنىڭ كۆڭلىدىكىنى قىياس قىلىشقا ئۈلگۈردى.

— ھەرقاچان باغلارنى كۆتىرە بېرىشنى خاتا دېگەندۇ؟ — دېدى ئۇ ئابلىزنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ، — بۇ ئىش ئۇلارغا ياقمايدۇ.

ئابلىز چوڭقۇر ئويغا پاتقان ئىدى. ئۇ، گايىت ئاخۇننىڭ سوئالىغا جاۋاپ بەرمىدى.

— تاماكىلىرىدىن بىر ئورام بەرسىلە، — دېدى ئۇ ئاخىرى ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ.

ئۇلار ئۈن - تىنسىز ھالدا ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپ چېكىشتى. راستىنى ئېيتقاندا، ئابلىز ئۆزىمۇ قانداق قىلىشنى بىلمەيتتى، ئەمما، باغلارنى كۆتىرە بېرىشتە زادىلا خاتا قىلمىغانلىقىغا ئىشىنەتتى. شۇڭا بۇ ئىشنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى ئويلاپمۇ قويمىدى. لېكىن، خېنىمخان بىلەن جاپپارنىڭ قۇرۇق تۆھمىتى ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئېزەتتى. مەيلى، يۇسۇپ قادىر قولىدىن كەلگىنىنى قىلسۇن. چوڭ قىلسا باغلارنى كۆتىرىگە بېرىشنى ئەمەلدىن قالدۇرۇۋېتەر، ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ئاساسىي ئېقىمغا ئايلانغان، بۈگۈن ئۇنى يۇسۇپ قادىر ئەمەلدىن قالدۇرۇۋەتسە، ئەتە ياكى ئۆگۈن، ھامان بىر كۈنى ئەسلىگە كېلىدۇ.

— گايىت ئاكا، — دېدى ئۇ ئاخىرى، — بىز مەركەزنىڭ يولىيورۇقى بويىچە ئىش قىلـ

AltunOq

دۇق. ھازىرقى ئەمەلىي ئەھۋالىمۇ بۇنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپات قىلىۋاتىدۇ، ئەمەدى يېنىۋالساق بولماس.

گايىت ئاخۇن ئابلىزغا ئۆرۈلدى. ئۇنىڭ ئورا كۆزلىرى ھاياجان بىلەن پىلدىرلايتتى.

— توغرا ئېيتتىلا، ئوغۇل بالا دېگەن سۆزدىن يانماسلىق كېرەك، ئەندىشە قىلمىسىلا، خەلق سىلىنى قوللايدۇ.

سۈك جەنىمىك ھولۇقىقان ھالدا باغقا كىرىپ كەلدى، تۇرقىدىن جىددىي بىر ئىش توغرىلىق كەلگەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى.

— ئابلىز، بۇ يەردىكەنسەنغۇ، ئىزدىمىگەن يېرىم قالمىدى، — دېدى ئۇ يېقىن كېلىپ.

— نىمە بولدى؟ — ئابلىز ئۆزىنى خاتىرجەملىككە سېلىپ سورىدى.

— ئىداردا سېنى قايتۇرۇپ كېتىدىكەن، دېگەن گەپ پۇر بولۇپ كېتىپتۇ.

ئابلىز بىلەن گايىت ئاخۇن بىر بىرىگە مەنىلىك قارىشىۋالدى.

— بىكار گەپ، شىياۋ سۈك. مەن ھېچياقتا كەتمەيمەن.

— ئەمما مەن كېتىدىغان بولدۇم، — سۈك جەنىمىك ئاستا دېدى.

— نەگە؟ نىمە دەۋاتىسەن؟ — ئابلىز چۆچۈپ كەتتى.

— باياتىن يۈسۈپ جۇيجاڭ ئىشخانىغا چاقىرىپ ئۇقتۇردى، ناھىيىلىك تېخنىكا پونكىتىغا يۆتكەپتۇ.

— ھە، — دېدى گايىت ئاخۇن، — بىربىرلەپ يوقىتايلى دەپتۇ-دە.

ئابلىز چاچراپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتكەن ئىدى.

— ياق، مەن سېنى ھېچنەگە ئەۋەتمەيمەن! رەھبەرلىككە ئېيتىمەن، — ئابلىز مەھەللە تەرەپكە قاراپ ئالدىراپ ماڭدى.

×

جاپپارنىڭ ھويلىسى بۈگۈن تۇي بولغان ئۆيدەك قىزىپ كەتتى. ھويلىنىڭ كۈن پېتىش تەرىپىدىكى لاپاس تېگىدە قاسىم بوغاز بىلەن ئادىل يېڭى سويۇلغان قوينىڭ گۆشىنى پارچىلىماقتا، ئاشخانا ئۆيدە بولسا، خېنىمخان بىلەن ئايشەمخان ئاچا تاماقتا تۇتۇش قىلىشىۋاتاتتى. خېنىمخان ئادەم ئەۋەتىپ «تاماقتا ياردەملىشىپ بەرسۇن» دەپ ئايشەمخاننى چاقىرتىپ ئەكەلگەن ئىدى.

— يۈسۈپ جۇيجاڭ نارىن چۆپكە ئامراق، — دېدى خېنىمخان، — قۇدىلىرىغا ھۈنەرلىرىنى كۆرسىتىدىغان پۇرسەت كەلدى، ئايشەمخاچا، ھە، راست، باياتىن جۇيجاڭغا ئادىلجاننى تونۇشتۇرۇپ قويدۇم، قارىسىلا.

— نىمە دېدىلە؟ — ئايشەمخان ئەندىكىپ سورىدى.

— ئۆزى شوپۇرنىڭ گېپىنى قىلىپ قالدى، ھازىرقى شوپۇرى سەل كاچ نىمە ئوخشايدۇ، ئوبدانراق شوپۇر تېپىۋالسام، دەيدۇ. جاپپار بىلەن ئىككىمىز ئادىلجاننى كۆرسىتىپ يەتكۈچە ماختىدۇق. بىر ئىلاجى قىلىپ يۆتكىۋالدىغان بولدى. ئىش پۈتتى دىسىلە، ئايشەمخاچا.

ئايشەمخاننىڭ خوشاللىقىدىن ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى:

— رەھمەت خېنىمخان، ھەرقايسىلىرىنىڭ ياخشىلىقىنى بىزمۇ ئۇنتۇپ قالماسمىز... — دېدى ئۇ كۆزىگە ياش ئېلىپ.

بىر سائەتلەردىن كېيىن مېھمانخانا ئۆيدە ئولتۇرۇش قىزىپ كەتتى. جاپپار بۈگۈن يۈسۈپ قادىرنىڭ شەرىپىگە ئۇيۇش-

تۇرغان بۇ ئۇلتۇرۇشقا قاسىم بوغاز، ئابلەت ۋە يېقىن ئۇلپەتلىرىدىن ئىككى - ئۈچ كىشىنى چاقىرغان ئىدى. رومكا ئۈچ - تۆت قېتىم ئايلانغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ چىرايلىرى قىزىرىپ، كەيپى كۆتىرىلىشكە باشلىدى.

— يۈسۈپ جىيىجاڭ! — دىدى قاسىم بوغاز خىرىلدىغان هالدا، — ئەمدىغۇ قوشباغنى جاپپار چاڭجاڭغا بېرەلا؟

— بېرىمىز. بۇنىڭدا چاتاق يوق.

— هەببەللى، قېنى، مۇشۇ خوشاللىق ئۈچۈن بىرنى ئىچەيلى! — قاسىم بوغاز رومكىسىنى يۈسۈپ قادىرغا سوزدى.

جاپپارمۇ باياتىن مۇشۇ گەپنى كۈتۈپ تۇراتتى، ئۇ خوشاللىقىدا نىمە قىلارىنى بىلمەي داستىخاندىكى يوغان بىر زىق كاۋاپنى ئېلىپ يۈسۈپ قادىرغا سۇندى.

— كاۋاپتىن تېتىپ باقسىلا، جۈيجاڭ!...

يۈسۈپ قادىر ئۇنىڭ قولىدىن كاۋاپنى ئېلىپ جاپپارنى قېشىغا شەرەت قىلدى.

— كالىنىڭ ساق ۋاقتىدا دەۋالاي، — دىدى ئۇ جاپپارغا، — لىم، ۋاسا قىلىغۇدەك ياغىچىڭلار باردۇ؟

— چىقىپ قالار، ئۆي سالاي دەملا؟

— ئىدارىنىڭ كاتەكتەك ئۆيىدە زادىلا قاملىشالمىدىم، — دىدى يۈسۈپ قادىر قاتتىق بىر كىكىرىۋېتىپ، — ئايرىم قورا - جاي قىلاي مىكىن دەيمەن.

— ئوبدان ئويلاپلا، ئۆز قورا - جايى بولمىسا بولامدۇ؟ يەنە باشقا لازىملىق نەرسىلەر بولسىمۇ تارتىنماي دەۋەرسىلە.

— سىلەرنى بەك ئاۋارە قىلىپ قويىمەنغۇ دەيمەن، مەيلى دەۋرەي، يىراق-يېقىندىكى ئەل - ئاغىنىلەر تولا خىجىل قىلىپ كەتتى، تۆت - بەش يۈز كىلو نەشپۈت تېپىلارمۇ؟

— چاتاق يوق، مەن ئۆزەملا يەتكۈزۈپ بېرىمەن. ۋاقتى كەلگەندە «هايت» دەۋەتسىلە، ئۆي سېلىش ئىشىغىمۇ قارىشىمىز، بىزنىڭ ئوبدان تامچى، ياغاچچىلىرىمىز بار.

يۈسۈپ قادىر ئۇنىڭغا بېشىنى ئىغتىپ قويۇپ، قولىدىكى كاۋاپنى سېرىدى.

خېنىمخان چەينەك كۆتىرىپ كىردى. ئۇ بۈگۈن خۇددى مېھماندەك ياسانغان، چىھرىدە كۈلكە ئويناپ تۇراتتى.

— چايغا باقسىلا، جۈيجاڭ! — دىدى ئۇ يۈسۈپ قادىرنىڭ چىنىسىگە چاي قۇيۇۋېتىپ ۋە نازاكەت بىلەن قاشلىرىنى ئۈچۈردى، — زېرىكىپ قالدىلىمىكىن؟

خېنىمخانىنىڭ ۋۇجۇدىدىن گۈپۈلدەپ ئۇرۇپ تۇرغان ئەتىر پۇرۇغى يۈسۈپ قادىرنىڭ شىركەيىپ كاللىسىنى تېخىمۇ مەس قىلدى. ئۇ خۇمالاشقان كۆزلىرىنى خېنىمخانىنىڭ تولۇق كەلگەن كۆكسىدىن ئۈزەلمەي قالغان ئىدى، خېنىمخانمۇ ئۇنى سېزىپ تۇراتتى ۋە جازىبىلىك نازلىرى بىلەن ئۆزىگە تېخىمۇ مەهلىيا قىلماقتا ئىدى.

— جۈيجاڭ زېرىكىپ قالمىسۇن، — دىدى قاسىم بوغاز ئورنىدىن تۇرۇپ ۋە تامدىكى نەقىشلىك دۇتارنى ئېلىپ خېنىمخانغا سۇندى، — قېنى خېنىمخان، بىردەم چېلىپ بەرسىلە، قانداق دىدىم، جاپپار چاڭجاڭ؟

— چېلىڭلا خوتۇن، بۈگۈن قانغىچە بىر ئوينايلى!

خېنىمخان يۈسۈپ قادىرغا مەنىلىك بىر كۆز تاشلىۋېلىپ دۇتارنى قولغا ئالدى ۋە چاڭىلدىغان ئاۋازدا ناخشا باشلىدى:

ئالتۇن تارتقان تارازىڭدا،
يامبۇ تارتايمۇ؟
كەلمەي - كەلمەي كەلگىنىڭدە،
ئۆزەمنى ئاتايمۇ؟

....

جاپپار بىلەن قاسىم بوغاز ئۇسۇلىغا چۈشتى. باشقىلار دۇتارغا تەڭكەش قىلىپ چاۋاك چېلىشقا باشلىدى. بۇ يەرنىڭ ئولتۇرۇشلىرى ئادەتتە مۇنداق تەرتىپتە بولىدۇ: ئۇلپەتلەر دەسلەپتە ناھايىتى ئەدەپ ساقلاپ ئولتۇرىدۇ. رومكىلا بەش-ئالتە ئايلىنىپ تۆۋىدىغى قىزىغاندىن كېيىن، ئۇلارنى تۇتۇۋېلىش مۇمكىن ئەمەس، بەزىلىرى ئۇسۇلغا چۈشىدۇ، بەزىلىرى يېقىن بۇرادىرىگە «قەلبىمنى چۈشەندۈرىدۇ»، بەزىلىرى پو ئاتىدۇ، بەزىلىرى غەيۋەت قىلىدۇ. بۇ چاغدا ساقىغىمۇ ئىش قالمايدۇ. ھەر كىم ئۆزى خالىغانچە ئىچىشكە باشلايدۇ. بىر-ئىككى سائەتلەردىن كېيىن بەزىلىرى خۇدىنى يوقىتىپ، ئۇدۇل كەلگەن يەرگە سوزۇلۇپ يېتىپ قالىدۇ، بەزىلىرى سىرتقا چىقىپ دەرەخنى قۇچاقلىغىنىچە قەي قىلىشقا باشلايدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئولتۇرۇشمۇ ئۆزلۈكىدىن ئاخىرلىشىدۇ. بۈگۈنمۇ شۇنداق بولدى. جاپپار بىلەن قاسىم بوغاز بىردەم ئۇسۇل ئوينىغاندىن كېيىن، پۇتلىرى كالۋالىشىپ، دەلدەڭلەشكە باشلىدى، ئابلەت ئۇلارنى نېرىقى ئۆيگە ئەپچىقىپ ياتقۇزۇپ قويدى. قالغانلارمۇ بىر-بىرلەپ يېتىشقا باشلىدى. يۇسۇپ قادىر بۇنداق ئولتۇرۇشلارنى كۆپ كۆرگەچكە ھاراقنى ئانچە كۆپ ئىچمىدى. ئۇ ئەتراپتىكىلەرگە قاراپ مەيىغىدا كۈلۈپ قويدى ۋە خېنىمخاننى كۈتۈشكە باشلىدى، خېنىمخاننىڭ يۆتەلگەن ئاۋازى ئاڭلانغاندىن كېيىن، يۇسۇپ قادىر غىپ قىلىپ ئۆزىنى قاراڭغۇ دالانغا ئاتتى.

ئايشەمخان كەلگۈسى قۇدىسىغا يارىتىش ئۈچۈن پۈتۈن ھۈنىرىنى ئىشقا سېلىپ ئەتكەن بىر لەگەن نېرىن چۆپنى كۆتۈرۈپ ئىشىككە كەلگەندە، دالاندا جۈپلىشىپ قالغان بىر جۈپ گەۋدىنى كۆرۈپ قالدى-دە، تۇۋلىۋېتىشكە ئاز قالدى ۋە ئۇلارنى تونۇغاندىن كېيىن، كۆزىنى يۇمغىنىچە كەينىگە ياندى.

9

ئابلىز ياسىن شوجى بىلەن كۆرۈشەلمىدى. ياسىن شوجى ئاپتونوم رايونىغا يىغىنغا كەتكەن بولۇپ، ئۇنىڭ قاچان قايتىپ كېلىدىغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدىكەن. ئابلىزنىڭ پۈتۈن ئۈمىدى يوققا چىقتى. ئەمدى شوجىنىڭ قايتىپ كېلىشىنى كۈتۈشتىن

باشقا چارە يوق ئىدى.

ئابلىز ۋەلسىپىتكە مىنىپ، قوشباغقا قاراپ ماڭدى.

ئابلىز كۈن پاتقىچە قوشباغقا بېرىۋېلىش ئۈچۈن، پىدالنى شۇنچە كۈچەپ باسقان بولسىمۇ، بەربىر كەچ قالدى. يول يېرىملاشقاندا ئەتراپنى تۈن قاراڭغۇلۇغى قاپلىغان ئىدى.

ئاي لىپ قىلىپ يۈزىنى كۆرسىتىپ قويۇپ، يەنە بۇلۇتلار ئارىسىغا مۆكۈۋالاتتى. يولدا بىرەر ئادەممۇ يوق، ئەتراپ جىمجىت ئىدى. تاغ تەرەپتىن سالقىن شامال ئۇرۇپ تۇراتتى. ئابلىز خىيالچان ھالدا يولنى داۋام قىلماقتا. «قوشباغقا چىقىپ راستىنلا خاتا قىلدىممۇ-يا؟ — دەپ ئۆزىگە سوئال بەردى ئۇ، — ئاكادېمىيىگە كەتكەن بولسام، بىر نەچچە يىلدا تەتقىقاتچى بولۇپ قالار ئىدىم، لېكىن قوشباغنى شۇ ھالدا تاشلاپ قويۇشقا ئادەمنىڭ قانداق كۆڭلى چىدايدۇ؟ بەلكىم خاتا قىلمىغاندىمەن، بۇ يەردىمۇ تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىشقا بولىدۇ-غۇ!...»

يىراقتا چىراق نۇرى كۆرۈندى ۋە تىراكتورنىڭ گۈگۈرلىگەن ئاۋازى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. ئابلىز يېقىن كەلگەندە بىلدىكى، تىراكتورغا لىققىدە ياغاچ ۋە يەشىكلەر بېسىلغان بولۇپ ئارقا چاقى كاتاڭغا پېتىپ قالغان ئىدى. كىمدۇ بىرسى گۈرجەك بىلەن چاقنىڭ ئاستىنى كولاۋاتاتتى. ئابلىز چىراق يورۇغىدا تىراكتورنى تونۇپ، ۋەلسىپىتتىن چۈشتى ۋە ھېلىقى ئادەمنىڭ يېنىغا كەلدى.

— كىم بۇ؟— دەپ سورىدى ئۇ ئىڭىشىپ.

قارا گەۋدە ئىتتىك بېشىنى كۆتىرىپ قايرىلدى ۋە چۆچۈپ كەتتى.

— ئادىلمۇسەن؟ — دېدى ئابلىز ئەجەپلىنىپ، — كېچىدە نەگە ماڭدىڭ؟

— شەھەرگە، — دېدى ئۇ.

— بۇ نەرسىلەرنى نەگە ئېلىپ ماڭدىڭ؟

ئادىل تېرىككەن ھالدا ئابلىزغا ھۆرپەيدى.

— كىم سېنى سوراقچى قويدى؟ يولۇڭغا ماڭغىنا، — دېدى قولىنى شىلتىپ.

— مېنىڭ سوراش ھوقۇقۇم بار، نەگە ئاپىرىسەن ئۇلارنى؟ — دېدى ئابلىز ئۇنىڭ يېڭىدىن تارتىپ.

ئادىلنىڭ غۇژژىدە ئاچچىغى كەلدى. ئۇ ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ ئابلىزنى ئىتتىرىۋەتتى.

ئابلىز ۋەلسىپىتكە ئۇرۇلۇپ يىقىلىپ چۈشتى.

ئادىلنىڭ بۇ يولسىزلىقى ئابلىزغا قاتتىق ئەلەم قىلدى، ئۇ، ئۆزىنى تۇتالمىدى ۋە ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ئادىلنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— ئەھۋالنى ئېيتقۇلۇق يوق ئوخشايدۇ، ئۇنداق بولسا، تىراكتورنى مەيدانغا قايتۇر! — دېدى ئۇ بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا.

ئادىلنىڭ كۆزى قانغا تولدى.

— مانا ساڭا جاۋاپ! — دېدى ئۇ بوغۇق ئاۋازدا ۋە يەردە ياتقان گۈرجەكنى ئېلىپ، ئابلىزنىڭ گەجگىسىگە ئۇردى. ئابلىز دەلدەڭشىپ يىقىلىپ كەتتى. خۇددىنى يوقاتقان ئادىل گۈرجەكنى تاشلاپ ئابلىزنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە تېپىۋەردى.

— مانا راست گەپ! ھۇ، ئاناڭنى...

ئادىل ئۇنى ھارغىچە ئۇرۇپ دەسسىدى. بۈگۈن ئۇنىڭ پۈتۈن ئەلەمى، ئۆچى چىققاندەك بولدى. ئۇ خېلىدىن بېرى مۇشۇنداق بىر پۇرسەتنى — دادىسىنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىشنى كۈتۈپ يۈرگەن ئىدى، مانا، پۇرسەت دىگەن مۇشۇ. ئەمدى دادىسىنىڭ روھىمۇ خۇش بولىدۇ، كىشىلەرمۇ ئوغۇل بالىكەن

دەيدۇ...

ئادىل يەردە سوزۇلۇپ ياتقان ئابلىزغا قارىدى، ئۇ ئۆلۈكتەكلا ياتاتتى. «ھەي، ئەگەر بۇ لەقۋا ئۆلۈپ قالغان بولسىچۇ؟ ئۇ چاغدا...» ئۇ ھودۇقۇقىنىچە ئەتراپقا قارىدى.

— قاسىم ئاكا، قاسىم ئاكا! — دېدى تىراكتورنىڭ ئارقا تەرپىگە ئۆتۈپ. لېكىن ھېچقانداق جاۋاپ ئاڭلانمىدى.

ئەسلىدە ئۇنىڭغا ھەمرا بولۇپ بىللە ماڭغان قاسىم بوغاز بايا ئابلىزنى كۆرۈپلا شەپە چىقارماي دەرەخنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كەتكەن ئىدى.

ئادىلنى بىردىنلا قورقۇنچ باستى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا سۇرلۇك ساقچىلار، تۈرمىنىڭ ئۆيلىرى گەۋدىلەندى ۋە يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلدى، نەپىسى بوغۇلدى. ئۇنى قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن كىشىلەر قورشاپ كېلىۋاتقاندەك، «قاتىلنى تۇتۇڭلار!» دەپ ۋاقىراۋاتقاندەك تۇيۇلدى ۋە چۆچىگەن ھالدا شەھەر تەرەپكە قاراپ پۈتۈن كۈچى بىلەن يۈگۈردى.

×

بۇ ۋەقە ئەتىسىلا قوشباغقا پۈررىدە يېيىلدى. ياغاچ ۋە نەشپۈت باسقان تىراكتور ئىشخانىنىڭ ئالدىدىكى مەيدانغا تۈرتىپ قويۇلغان ئىدى. كىشىلەر ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىپ غۇلغۇلا قىلىشاتتى:

— بۇنچىۋالا نەشپۈتنى نەگە ئېلىپ ماڭغاندۇ؟

— تونۇگۈن كەچقۇرۇن بۇ تىراكتورنى ئادىل ھەيدەپ يۈرەتتى...

— ئادىلنى ساقچى تۇتۇپ كېتىپتۇ، دىگەن گەپ بارغۇ؟ ئۇلار ئىشخانىدىن چىقىۋاتقان ئابلىز بىلەن گايىت ئاخۇننى كۆرۈپ جىم بولۇشتى، ئابلىزنىڭ چىرايى تاتارغان، يۈز-كۆزلىرى كۆكىرىپ كەتكەن ئىدى.

شۇ ئەسنادا، يىراقتىن كېلىۋاتقان ئايشەمخاننىڭ قارىسى كۆرۈندى. ئۇ يالاڭباش، چاچلىرى چۇۋۇلغان ھالەتتە پۈتۈن مەھەللىنى بېشىغا كىيىپ نالە قىلىپ كەلمەكتە ئىدى.

ئۇ ئېتىلىپ بارغانچە ئابلىزنىڭ ياقىسىغا ئېسىلدى:

— بالامنى تېپىپ بەر، قارا ھويى يۈز، بىز زادى ساڭا نېمە قىلغان-ھە!؟

ئۇ ئابلىزنىڭ يۈز-كۆزىنى تاتىلاشقا باشلىدى. گايىت ئاخۇن ئارىغا كىردى:

— ئايشەمخان! — دېدى ئۇ ئايشەمخاننىڭ قولىنى تارتىپ ئاجرىتىپ، — ئادىلنىڭ ئۇرغىنى ئاز كېلىپ ئەمدى سىلىمۇ بوزەك ئېتەملا؟

— گايىت ئاخۇن، لىللا گەپ قىلسىلا، كىم-كىمنى بوزەك قىلىۋېتىپتۇ؟

— كىم بولاتتى، ئادىل بوزەك قىلدى، ئەنە قاراپ باقسىلا، — ئۇ ئابلىزنىڭ چىرايىنى كۆرسەتتى، — ئىشنىڭ تېگى-تەكتىنى ئۇقۇپراق قايىنسىلا.

— ئادىل زادى نېمە گۇنا قىپتۇ شۇنچىۋالا؟

— نېمە قىلاتتى، ئادىل كېچىدە تىراكتورغا نەشپۈت بىلەن ياغاچ بېسىپ ئېلىپ مېڭىپتۇ، چاڭجاڭ بولغان ئادەم نەگە ئاپىرىسەن دەپ سوراپ قويسا يامان بولامدۇ؟

— شۇ ئىشقىمۇ ساقچىغا تۇتۇپ بەرگەن بارمۇ؟

— كىم تۇتۇپ بېرىپتۇ؟ — گايىت ئاخۇن تېرىكتى، — نېمە ئۇنداق يوق گەپكە ئىشىنىدىغان نادان خوتۇن سىلى، ماڭسىلا مەن ھەممە گەپنى دەپ بېرىمەن.

ئۇ ئايشەمخاننى قولىدىن تارتىپ ئىشخانا تەرەپكە ئېلىپ ماڭدى، كىشىلەر نېمە

ۋەقە ئىكەنلىكىنى تازا ئاڭقىرالماي ئابلىزغا قارىشىپ تۇراتتى.

— يولداشلار، ھېچگەپ يوق، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەشكە تىرىشىپ، — ئىشلىرىمىزغا بارايلى.

كىشىلەر بىردىن - ئىككىدىن تارقىلىشتى، ئابلىز قاسىم بوغازنى ئىزدەپ ئىككىنچى ئەترەتكە قاراپ ماڭدى.

لېكىن ئۇ چاغدا قاسىم جاپپارنىڭ ئۆيىدە ئىدى. ئۇ ئاخشامقى ۋەقەنى ھولۇققان ھالدا سۆزلەپ بەردى.

— ئادىل نەگە كەتتى؟ — دېدى جاپپار چىددىيلىشىپ.

— بىلمىدىم.

— ئابلىز سېنى كۆردىمۇ؟

— كۆرمىدى.

جاپپار ئۇنىڭ كۆزىگە بىردەم قادىلىپ تۇردى، بۇ قاراشتىن قاسىمنىڭ بەدەنلىرى تىكەنلىشىپ، يۈرىكى ئۇرۇشتىن توختاپ قالغاندەك بولدى.

جاپپارنىڭ سۇرلۇك تەلەتىگە ئاستا-ئاستا كۈلكە يۈگۈردى.

— كۆرمىگەن بولسا ياخشى، — دېدى جاپپار ئاخىرى، — ئۇنداق بولسا ئۇ ئىشنى ئادىلغىلا ئارتىمىز، ئەمما ئاغزىڭنى مەھكەم تۇت، جۇمۇ!

— ماقۇل ...... دېدى قاسىم بوغاز تۈكۈرۈكىنى يۇتۇپ.

تالادىن خېنىمخان كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ رەڭگى - روھىي ئۆچكەن ئىدى.

— ئىش چاتاق، — دېدى ئۇ جاپپارغا قاراپ.

— نېمە بولدى؟

— ھېلىقى گايىت دېگەن چولاق ئىشخانىنىڭ ئالدىدا خەقلەرنى كۈشكۈرتۈپ، قوتراتقۇلۇق قىلىۋاتىدۇ، — دېدى ئۇ ۋە قاسىمغا ئالايدى، — ھەممە چاتاقنى تېرىغان سىز، ھېچنىمىگە كېرەككە كەلمەيدىغان نېمىكەنسىز!

قاسىم ئۆزىنى ئاقلىماقچى بولۇپ ئەمەدىلا ئاغزىنى ئېچىشىغا جاپپار ئۇنىڭ گېپىنى ئۈزدى:

— بايا مەن دېگەن گەپنى ئېسىڭدە تۇت، جۇمۇ! يەنە تىلىڭنى چايناپ يۈرمە! ... ھازىر ئۆيۈڭگە ماڭ!

قاسىم بوغاز خۇددى يېلى چىققان توپتەك سالپىيىپ ئورنىدىن تۇردى ۋە پۇتلىرىنى ئاران سۆرەپ تالاغا ماڭدى. ئۇ بوسۇغىدىن ئاتلاۋېتىپ خېنىمخاننىڭ:

— بۇ بوغازنىڭ ئاغزىغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ، — دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ قالدى ۋە بىردىنلا سەگەكلەشتى. ئۇ، بۇلارنىڭ يەنە نېمىلەرنى دېيىدىغانلىقىنى بىلمەكچى بولۇپ، دەرىزە تۈۋىگە كېلىپ قۇلاق سېلىشقا باشلىدى:

— مەنمۇ شۇنىڭدىن ئەنسىرەۋاتىمەن، — دېدى جاپپار بوغۇق ئاۋازدا، — ۋاقتى كەلگەندە سايىمنىڭ ئىشىنىمۇ ئاشكارىلاپ قويۇشتىن يانمايدۇ، بۇنى كۆزدىن يوقاتساق بولارمىكىن!

— قانداق قىلىپ؟ — خېنىمخان ئالدىراپ سورىدى.

جاپپار ئايالىغا پىچىرلاپ بىر نەرسەلەرنى دېدى، قاسىم قانچە قۇلاق يېقىپمۇ كېيىنكى گەپلەرنى ئاڭلىيالمىدى. ئۇنىڭ قولىقىدا جاپپارنىڭ «بۇنى كۆزدىن يوقاتساق بولارمىكىن ...» دېگەن سۆزى جاراڭلاپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى دەھشەتلىك بىر قورقۇنچ چۇلغىۋالدى.

قاسىم بوغاز جاپپارنىڭ قوراسىدىن چىققاندىن كېيىن ئۇدۇل ئۆيىگە چاپتى. ئۇنىڭغا خۇددى جاپپار كەينىدىن قوغلاپ كېلىۋاتقاندەك

لىنىپ، يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلاتتى، ئالدىرىغانسېرى ماڭغان قەدىمى كەينىگە كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى، ئۇ قارا تەرگە چۆمۈلۈپ كېتىۋاتقاندا، بىرسىنىڭ چاقىرغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى. يان كوچىدىن ئابلىز چىقىپ كەلگەن ئىدى.

— قاسىم دۈيجاڭ، توختاپ تۇرسىلا، — دېدى ئابلىز قولى بىلەن شەرەت قىلىپ، ئابلىزنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ يۈرىكىمۇ توختاپ قالغاندەك بولدى.

— سىلىدىن سورايدىغان بىر گەپ بار ئىدى، — دېدى ئابلىز يېقىن كېلىپ، — ئوبدانمۇ ئۇچراپ قالدىلا.

— خوش ...

— ئاخشام تىراكتۇر بىلەن نەگە ماڭغانتىڭلار؟

قاسىمنىڭ يۈرىكى «جىغ» قىلىپ قالدى. قورقۇنچتىن كۆزلىرى چەكچەيدى.

— ھېچنەگە ... مەن ھېچنەگە بارمىدىم، چاڭجاڭ ...

— شۇنداقمۇ؟ — ئابلىز مىيىغىدا كۈلدى، — ئۇنداق بولسا كېيىن پۇشايمان قىلىپ قالمىسىلا، جۇمۇ.

ئابلىز ئارتۇقچە گەپ قىلماستىن كەينىگە ياندى. قاسىم نېمە دېيىشىنى بىلمەي تۇراتتى، شۇ تاپتا ئۇنىڭ كاللىسىدا مىڭبىر خىياللار قويۇن بولۇپ پىقىرىماقتا ئىدى. ئۇ، مىڭ تەستە ئۆيىگە كىرىپ كاڭغا ئۆزىنى تاشلىدى ۋە تورۇسقا تىكىلگىنىچە خىيالغا پاتتى. «ئابلىز بىلىپ قالغان ئوخشايدۇ، باشقا يۇرتقا قېچىپ كېتەيمۇ - يا؟ لېكىن نەگە بارىمەن؟ ... جاپپار ھامان مېنى ساق قويمايدىغان ئوخشايدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە ھەممىنى پاش قىلغىنىم تۈزۈكمۇ - يا؟ مەن قاتىل بولمىغاندىن كېيىن ھۆكۈمەتمۇ كەچۈرەر ...»

قاسىم بوغاز كەچ كىرگىچە خىيال سۈرۈپ ياتتى. ئاخىرى نامازشام ۋاقتىدا ئۆيىدىن چىقتى - دە، ئۇدۇل گايىت ئاخۇننىڭ ئۆيىگە قاراپ يول ئالدى. ئۇ ھاسىرىغان ھالدا دەرۋازىنىڭ زەنجىرىنى شىرىقلاتتى. ھايال ئۆتمەي ئىشىك ئېچىلدى.

— دادىلىرى بارمۇ؟ — دېدى قاسىم بوغاز شېرىنگۈلنى كۆرۈپ ئەندىككەن ھالدا.

— بار، ئۆيگە كىرسىلە.

كاڭنىڭ ئۈستىدە تاماكا چېكىپ ئولتۇرغان گايىت ئاخۇن قاسىم بوغازنىڭ تاتىرىپ كەتكەن تەشۋىشلىك چىرايىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى.

— قاسىم ئاخۇنمۇ سىلە؟ كەلسىلە، قانداق شاماللار ئۇچۇرۇپ كەلدى بۇياققا؟ — دېدى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ. لېكىن قاسىم بوغاز سالامغا جاۋاپ قايتۇرماي ئۇنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى.

— گايىت ئاخۇن، مېنى قۇتۇلدۇرۇۋالسىلا، ئۇششاق باللىرىم بار! ...

گايىت ئاخۇننىڭ ھەيرانلىقى ھەسسىلەپ ئاشتى ۋە ئۇنى يۆلەپ كاڭغا ئولتۇرغۇزدى.

— نېمە گەپ ئۆزى، قاسىم ئاخۇن؟

— مەن ئېزىپتىمەن، گايىت ئاخۇن، ئېزىپتىمەن ... ئەمدى جاپپار ماڭا قەست قىلماقچى، ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلىدىم.

— نېمە دەۋاتىلا، قاسىم ئاخۇن؟

— مېنى سايىم چاڭجاڭنىڭ ئىشىنى پاش قىلىپ قويۇدۇ دەپ ئەنسىرەۋاتىدۇ ... ئۇ ئادەمنى ئۆلتۈرگەن قاتىل ئەسلى شۇ، مەن كۆرگەن ...

— ھە! — گايىت ئاخۇن ئورنىدىن چاچراپ تۇردى، — راست دەۋاتاملا؟

— راست، يالغان سۆزلىگەن بولسام، خۇدا ئۇرسۇن!

10

قاسىم بوغاز دۇدۇقلىغان هالدا سۆز باشلىدى:

— جاپپار سايىم چاڭجاڭنى جىق قىيناپ كەتتى. ئۇ هەر كۈنى كەچتە سوراققا ئەكىرەتتى، بەزى كۈنلىرى مەنمۇ تۆپىگە كىرىپ قالاتتىم، جاپپار ئۇنى قانداقتۇ بىر تەشكىلاتقا ئىقرار بولسەن، دەپ قىستايتتى، هۇشىدىن كەتكىچە ئۇراتتى. ئۆلۈپ كېتىشىنىڭ ئالدىنقى كېچىسى جاپپار مېنى سايىم چاڭجاڭنى ئېلىپ كېلىشكە ئەۋەتتى. جاپپار هەر قېتىم كونا ئاشخانىنىڭ كەينىدىكى گەمىدە سوراق قىلاتتى. مەن سايىم چاڭجاڭنى يالاپ ئېلىپ كەلدىم. ئۇ كۈنى جاپپار ئازراق ئىچىۋالغان ئىكەن. ئۇ سايىم چاڭجاڭنى كۆرۈپلا هۆكىرىدى:

— سېنىڭ شېرىكلىرىڭ هەممىنى ئاپشۇردى، — دىدى ئۇ بىر ۋاراق قەغەزنى ئۇنىڭ كۆزىگە تىقىپ، — ئەمدىغۇ ئىقرار قىلارسەن؟

سايىم چاڭجاڭ گەپ-سۆز قىلماستىن تۇراتتى، جاپپار ئۇنىڭدىن جاۋاپ ئالالمىغاندىن كېيىن، سىمغا باغلانغان بىر تۆمۈرنى سايىم چاڭجاڭنىڭ دۈمبىسىگە تەككۈزدى، ئۇ توك بىلەن قىينايدىغان ئەسۋاپ ئىكەن. سايىم چاڭجاڭ چىقىراپ كەتتى، مەن قورقۇپ كېتىپ ئاستا چىقىپ كەتتىم، ئەتىسى ئەتىگەندە كەلسەم، سايىم چاڭجاڭ ئۆلۈپ قاپتۇ. جاپپار جىنايىتىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن سايىم ئابلىزنىڭ تۆهمەتكە چىدىماي ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدى، دىگەن گەپنى تارقاتتى. لېكىن ئەسلىدە ئۆلتۈرگەن قاتىل نەق شۇ جاپپار. ئەتىسى ئۇ مېنى چاقىرىپ: «ئەگەر ئاغزىڭنى مەهكەم تۇتمايدىغان بولساڭ، مېنىڭدىن ياخشىلىق كۆرمەيسەن. قەسەم قىل» دەپ تۇرۇۋالدى. مەن قەسەم قىلىپ بەردىم. شۇندىن بۇيان هىچكىمگە تىنمىدىم. هازىر شۇ ئىشلارنىڭ پاش بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ماڭا تېخىمۇ بوپوزا قىلىۋاتىدۇ، مېنى قۇتۇلدۇرۇپ قالسىلا، گايىت ئاخۇن، مەن ئېزىپتىمەن، تەشكىل ماڭا قانداقلا چارە كۆرسە مەيلى...

قاسىم سۆزىنى تۈگەتتى. ئۇ ئېچىنارلىق قىياپەتتە گايىت ئاخۇنغا تىكىلىپ تۇراتتى. گايىت ئاخۇننىڭ چىرايى جىددىيلىشىپ، بۇرۇتلىرى تىك-تىك بولۇپ كەتكەنىدى.

×

ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن قوشباغقا بىر ساقچى ماشىنىسى يېتىپ كەلدى. ماشىنىنىڭ ئەنسىز سىگنالى پۈتۈن قوشباغنى ۋەهىمىگە سالدى. كىشىلەر كوچىغا يۈگۈرۈپ چىقىشاتتى، خولۇم-خوشنىلاردىن نىمە ۋەقە ئىكەنلىكىنى سورىشاتتى.

ماشىنا جاپپارنىڭ قوراسىنىڭ ئالدىدا توختىدى ۋە ئاق كىيىم كىيگەن ئۈچ نەپەر ساقچى جاپپارنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. هايال ئۆتمەيلا ئۇلار چىرايىدا قان قالمىغان جاپپارنى هەيدەپ چىقىپ ماشىنىغا ئىتتىرىپ كىرگۈزدى.

ماشىنا قانداق تېز كەلگەن بولسا، شۇنچە تېز كۆزدىن غايىپ بولدى. كىشىلەر قويۇق چاڭنى قالدۇرۇپ ئۇزاپ كەتكەن ماشىنىنىڭ كەينىدىن ئۈن-تۈنسىز قارىشىپ تۇراتتى. شۇ چاغدا چوڭ يولدا ئابلىز بىلەن گايىت ئاخۇن پەيدا بولدى. هەممەيلەن ئۇلاردىن نىمە ئىش ئىكەنلىكىنى ئۇقماقچى بولۇپ قارىشىپ تۇردى.

— خالايىق! — دىدى گايىت ئاخۇن ئورنىدا توختاپ، — رەهمەتلىك سايىم

ئاخۇنىنىڭ قاتىلى ئاخىرى ئېنىقلاندى، قاتىل ئاشۇ،— ئۇ ماشىنا كەتكەن تەرەپنى قولى بىلەن ئىشارە قىلدى،— ئەمدى رەھمەتلىكنىڭ روھىمۇ ئارام تاپقاندۇ، قوشباغمۇ بۇ مەرەزدىن قۇتۇلدى...

11

ئارىدىن بىر ئاي ئۆتتى.

ئەتىيازنىڭ جىددى، ئالدىراشلىق چاغلىرىمۇ ئاياقلىشىپ قالدى. قوشباغنى زىلزىلىگە سالغان 1983-يىلىنىڭ باھارى ئۆتۈپ، ياز ئايلىرى باشلاندى. بۇ باھار قوشباغقا خېلىلا ئۆزگىرىش ئېلىپ كەلدى. باغلار ھۆددىگە بېرىلدى، نەچچە يىللاردىن بۇيان قوشباغنى بوزەك قىلغان ھاشارەت ئاپىتى تىزگىنلەندى.

ئەمما، ئابلىز بۇنىڭغا قانائەت قىلمىدى. ئۇنى يېڭى-يېڭى ئوي-پىكىرلەر، پىلانلار ئۆزىگە ئەسىر قىلىۋالاتتى. يېقىندىن بۇيان ئۇنىڭدا يېڭى بىر خىيال پەيدا بولدى ۋە بۇ خىيال ئۇنىڭغا زادىلا ئارام بەرمىدى. ئۇ، ھەر جەھەتتىن ئىنچىكىلىك بىلەن ھېساپلاپ كۆردى ۋە بۇنىڭ مۇمكىنچىلىكىگە كۆزى يېتىپ، قەتئىي قارارغا كەلدى-دە، ياسىن شۇجى بىلەن مەسلىھەتلەشكىلى شەھەرگە كەلدى.

ياسىن شۇجى بىلەن ئابلىز ئۇزاقتىن بېرى كۆرۈشمىگەن ئىدى، شۇڭا ياسىن شۇجى ئۇنى قىزغىن كۈتۈۋالدى، قوشباغنىڭ ئەھۋالىنى تەپسىلى سوراشتۇردى، ئابلىز بىر قۇر دوكلات قىلغاندىن كېيىن ئۆز پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

— بىز قوشباغدا بىر كونسېرۋا زاۋۇتى قۇرساق دەپ ئويلاۋاتىمىز،— دېدى ئۇ،— بۈگۈن شۇ ئىش توغرىلىق كېلىۋېدىم.

— كونسېرۋا زاۋۇتى؟— ياسىن شۇجى قىزىقتى.

— خام مەھسۇلاتقا تايىنىپلا باغۋەنلەرنىڭ قەددىنى كۆتۈرۈش ناھايىتى تەس ئىكەن. ئەگەر بىز نەشپۈتلەرنى پىششىقلاپ ئىشلىسەك نەچچە ھەسسە پايدا ئالغىلى بولىدىكەن. بولۇپمۇ نەشپۈت پىششاي دەپ قالغاندا، نۇرغۇن نەشپۈتلەرنى بوران قېقىپ تاشلايدۇ، ئادەتتە بۇ نەشپۈتلەر سېسىپ كېتىدۇ، زاۋۇت بولغاندا بۇلاردىنمۇ نۇرغۇن كونسېرۋا ئىشلەپ پۇل قىلغىلى بولىدۇ...

— ھە، ھە، ياخشى گەپ ئىكەن،— ياسىن شۇجى خۇشال بولدى،— ياخشى ئويلاپسىلەر، چوقۇم شۇنداق قىلىش كېرەك. ئۆتكەندە بىز پىچان ناھىيىسىدىكى بىر ئۈزۈمچىلىك مەيدانىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق، ئۇلار ئۈزۈمدىن ھاراق ئىشلەپ ناھايىتى تېز بېيىپ كېتىپتۇ. ناھايىتى ياخشى ئويلاپسىلەر، ھازىر مەركەزمۇ باي بولۇشنى تەكىتلەۋاتىدۇ. خوش، ئىقتىساتنى قانداق ھەل قىلماقچىسىلەر؟

— بانكىدىن قەرز ئالساقمىكىن، دەپ ئويلاۋاتىمەن.

— بولىدۇ، مەن قەتئىي قوللايمەن، قولۇمدىن كەلگىنىچە ياردەم قىلىمەن.

ئاخىرىدا، ئۇ ئابلىزغا يېڭى بىر خەۋەرنى ئۇقتۇردى:

— سۈلۈڭ جەنىمكىنى سىزگە ياردەمچىلىككە بەلگىلىدۇق، سىز قانداق قارايسىزكىن؟

— ناھايىتى ياخشى بوپتۇ،— ئابلىز خۇشاللىقىنى يوشۇرالمىدى،— ئەمدى ياخشى بولدى.

ئابلىز ياسىن شۇجى بىلەن خوشلىشىپ

چىققاندا ئالدىراپ چۈش بولۇپ قالغان ئىدى. ئابلىز قورسىقىنىڭ خېلىلا ئاچقانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ، شوپۇر بىلەن بىللە تار كوچىدىكى ئاشخانىلارنىڭ بىرىگە كىردى. ئابلىز كىرگەندە ئاشخانىنىڭ سېمىز خوجايىنى كەمدۇ بىرسىنى سوراققا تارتىۋاتاتتى.

— مەن ساڭا ئايىقىڭنى چاققان قىل دەپ نەچچە قېتىم ئېيتتىم، سېنىڭ دەستىڭدىن خېرىدارمۇ ئازلاپ كېتىۋاتىدۇ...

بۇلۇڭدا بىر ياش يىگىت بېشىنى كۆتەرمەستىن قاچا يۇيۇۋاتاتتى. ئابلىز ئۇنىڭ چىرايىنى كۆرەلمىدى.

— ھە، كېلىڭلار مېھمانلار، — دېدى ئاشپەز ئابلىز بىلەن شوپۇرنى كۆرۈپ ۋە يەنە ھېلىقى يىگىتكە ۋارقىرىدى، — نېمە دەپ يەنە تۇرىسەن ھوي لەقۋا، مېھمانلارغا چاي قۇيمامسەن!

يىگىت ئالدىدىكى چۆگۈننى ئېلىپ كەينىگە ئۆرۈلدى-دە، ئابلىزنى كۆرۈپ داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ، ئادىل ئىدى. ئۈستى-باشلىرى يۇندىغا مىلەنگەن، يۈز-كۆزلىرى كىرلىشىپ كەتكەن ئادىل تولىمۇ بىچارە ھالەتتە ئىدى.

— ۋوي، ئادىلمۇ سەن؟ — ئابلىز ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ئادىلنىڭ كۆز چاناقلىرىدا ياش ئەگىدى. ئادىلنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ ئابلىزنىڭ ئاچقان قورسىقىمۇ غەققىدە بولدى.

— ئۆيدىنمۇ ئۇچراشتۇق، — دېدى ئابلىز ئۇنىڭ مۈرىسىگە قولىنى قويۇپ، — يۈر، كېتەيلى، ئاناڭ سېنى بەك سېغىنىپ كەتتى.

ئادىل ئۆزىنى تۇتالمىدى. ئۇ يېنىدىكى ئۈستەلگە بېشىنى قويۇپ، ھۆكىرەپ يىغلىۋەتتى.

كۆز ئالدىدا بولىۋاتقان ئىشتىن

ھەيران بولغان ئاشپەز ئابلىزغا ئەندىكىپ قاراپ قالغان ئىدى.

— ئۆزلىرى... ئادىلنىڭ نېمىسى بولىلا؟ — دېدى ئۇ ئاخىرى.

— ئاكىسى بولىمەن، — دېدى ئابلىز

AltunOq

ئۇنىڭغا، — ئادىل سىلىنى رەنجىتىپ قويغان ئوخشايدۇ، ئەيىپكە بۇيرۇمىسىلا!

— ياق، ياق، ھەرگىز...

ئابلىز ئادىلنىڭ مۈرىسىدىن يۆلەپ ئۆزىگە قاراتتى.

— يۈر ئادىل، ئۆيگە كېتەيلى، — دېدى ئابلىز ۋە ئادىلنىڭ قولىدىن يېتىلىگىنىچە ماشىنىغا قاراپ ماڭدى...

قوشباغنىڭ باغلىرى كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئادىل ماشىنا ئەينىكىدىن يۆكىلىدە قاراڭغۇلاشقان باغلارغا تىكىلمەكتە ئىدى. يولدا ئۇنىڭغا تونۇش چىرايلار كۆرۈنمەكتە، ئۇ كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى كۆرۈپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەندەك تۈگۈلۈپ ئولتۇرماقتا. قوشباغقا كىرگەندە ئابلىز شوپۇرنى توختاتتى:

— ئادىل، رولنى ئۆزەڭ ئال، — دېدى ئۇ ئادىلغا قاراپ. ئاڭغىچە شوپۇرمۇ رولدىن چۈشۈپ ئادىلغا ئورۇن بوشاتتى. ئادىل بىردەم نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇردى. ئابلىز ئۇنى ئىتتەرگىنىچە رولغا چىقاردى ۋە:

— ئۇدۇل ئۆيگە ھەيدە، — دەپ بۇيرۇدى.

ئادىل تىترىگەن ھالدا رولغا قول ئۇزاتتى.

ئىشىك ئالدىدا خوشنىسى بىلەن پاراڭلىشىپ تۇرغان ئايشەمخان ئاچا مەھەللىنىڭ تار كوچىسىغا قايرىلىپ كىرگەن ماشىنىنى كۆرۈپ يۈرىكى جىغىلداپ كەتتى. ئۇ ئۆزىگە قاراپ يېقىنلاپ كېلىۋاتقان ماشىنىدىن كۆزىنى ئالماي تۇراتتى. ماشىنا ئۇنىڭغا ئون قەدەمچە قالغاندا توختىدى، ئاۋال ماشىنىدىن ئابلىز چۈشتى ۋە ئايشەمخان ئاچىغا قاراپ شەرەت قىلدى:

— ئايشەمخاچا، قارىسىلا، كىم كەلدى؟

ئايشەمخان ماشىنىغا قاراپ يۈگۈردى، ئانىنىڭ يۈرىكى ئوغلىنىڭ ھىدىنى سەزگەن ئىدى. ئادىلمۇ ماشىنىدىن چۈشتى ۋە يۈگۈرگەن پېتى ئانىسىنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتتى.

×

ئۇپۇق كەچكى شەپەق نۇرىدا ئوتقاشتەك قىزارغان، قۇياشنىڭ قىزغۇش نۇرلىرى دەريا يۈزىدە جىلۋە قىلماقتا.

ئابلىز دەريا بويىدا يالغۇز تۇراتتى، ئۇ پات-پاتلا سائىتىگە قاراپ قوياتتى ۋە كۆكۈم پەردىسىگە ئورالغان مەھەللە تەرەپكە كۆز تاشلايتتى. بىر دەمدىن كېيىن قىرغاقتا بىرسىنىڭ قارىسى كۆرۈندى ۋە ئابلىزغا قاراپ ئاستا كېلىشكە باشلىدى. يازنىڭ سالقىن شامىلى ئۇنىڭ بويىندىكى ئاق ياغلىقىنى يەلپۈمەكتە ئىدى.

ئابلىزنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەشكە باشلىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى بىر چاغلاردىكىدەك سېغىنىش ۋە شېرىن تۇيغۇ بىلەن ئېرىدى. مانا قانچە يىللار ئۆتتى، گۈللەر نەچچە قېتىم ئېچىلىپ، نەچچە قېتىم توزۇدى، ئەمما ئابلىزنىڭ قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان ئاشۇ چاغ، مۇشۇ دەريا بويى ھېچ قاچان، ھېچقاچان ئۇنتۇلمىدى. چۈنكى، ئۇ دەل مۇشۇ يەردە سادەتكە ئۆز قەلبىنى ئىزھار قىلغان ئىدى، ئۇلار مۇشۇ دەريا بويىدا دەسلەپكى مۇھەببەتنىڭ شېرىن، غەمسىز لەززىتىگە چۆمگەن ئىدى...

سادەت ئۇنىڭغا يېقىن كەلدى. ئۇ ناھايىتى چىرايلىق كېيىنگەن، ئاشۇ قىز ۋاقتىدىكىدەك كۆزلىرىدە ھاياجانلىق تۇيغۇ يالتىرايتتى. ئۇلار گەپ-سۆزسىز بىر بىرىگە ئۇزاق قارىشىپ تۇردى. سادەت نېمىدۇر دېمەكچى بولدى، لېكىن گەپ قىلالماستىن، ئابلىزنىڭ كۆكسىگە بېشىنى قويدى ۋە پۈتۈن ئىنتىزارلىقىنى، دەرت-ئەلىمىنى كۆز يېشى ئارقىلىق ئىزھار قىلدى...

ئاشنا بىل

ئەزىزوپ قاسىم

ئەھلى ئالىم نامى تارىخ ئىچرە ئۆچمەس ھەچقاچان،
ئەجرىدىن تارىخ بىتىگە گۈل چېكىپ ئۆتكەچ ھامان.

ئەيلىگەندە سەيلىگاھ ئاسماندا يۇلتۇز، ئاينى ئۇ،
تەلمۈرۈپ قالغاي ئاڭا گەدەن سىلاپ يەردە نادان.

ئۆتىدۇ ئاي يىلنى قوغلاپ بەيگىنىڭ تۇلپارلىرى،
كىم ۋاقىت تىزگىنىنى تۇتسا بارار پەللە تامان.

بىل ئاسان ئىش يوق جاھاندا بەلنى مەھكەم چەگمىسەڭ،
چۈنكى يول تەكشى ئەمەس، بار ھەر قەدەمدە تاغ - داۋان.

ئۈگىنىپ ئۆمرۈڭ بويى قىلساڭ ئىلىم - پەنگە يۈرۈش،
مەرىپەت قۇدرىتىدىن بولغاي قىيىن ئىشلار ئاسان.

ياشلىقىڭ رەڭدار پورەكگۈل خۇش ھىدى ھەريان تارار،
ئەيلىسەڭ پەرۋاز ساڭا ئىمكانى بەرگەي ھۆر زامان.

نەۋ باھارنىڭ سەلكىنىدە مەس بولۇپ تەييارنى يەپ،
ياتمىغىن، تۇرغىن سەپەرگە، تاللىغىن چوڭ بىر نىشان.

قەددى - قامەتلىك چىنارنىڭ سەن بولۇپ بىر تال شېخى،
قىلمىغىن تىللا يوپۇرماقىڭنى كۈز كەلمەي غازاڭ.

قالغۇسى چەكلىك ئۆمۈر ئاقىۋەت چەكسىز بولۇپ،
قالدۇرۇپ كەتسەڭ ئىجاتلار ئۇنتۇماس ئەھلى جاھان.

ۋەتىنىڭ، خەلقىڭ ئۈچۈن تۆكسەڭ ئەگەر تەر ۋە قېنىڭ،
ئاچقۇسىدۇر گۈل چېچەكلەر، بۇندا يوق ھېچبىر گۇمان.

كىمكى تۇتسا مەرىپەت ناملىق بۇ يارنى ئاشنا،
نۇرلىنىپ قەلبى سائادەت بەھرىدىن تاپقاي ئامان.

گۈزەل

ئابدۇرېھىم ئىسمايىل

بىر پەرى كۆردۈم ئېتىزدا ماھى تاباندىن گۈزەل،
تەرىپىگە سۆز يېتىشمەس ھۆرى - غىلماندىن گۈزەل.

قاشلىرى گويا قەلەمدەك، كۆزلىرى ئاھۇ كەبى،
قاپقارا قۇندۇز چېچىنىڭ كۆركى بوستاندىن گۈزەل.

زوق بىلەن ئىشلەۋېتىپتۇ كەڭ ئېتىزنىڭ قوينىدا،
ئىشتىكى ئوبرازى ھەرقانداقكى ئىشچاندىن گۈزەل.

ئوتتىكى ئالتۇن تۇسىنى ئاپتۇ ئاپتاپتا يۈزى،
مەڭزىنىڭ رەڭدارلىغى لەئلى بەدەخشاندىن گۈزەل.

گۈلدىكى شەبنەمگە ئوخشاش ماڭلىيىن قاپلاپتۇ تەر،
تەرگە چۆمگەن ھالىتى باغ ئىچرە رەيھاندىن گۈزەل.

قولى ئىشتا، ئاغزىدا كۈي، شۇنچە بەك خۇشخۇي ئۆزى،
دىلرەبا شات ناخشىسى بۇلبۇل غەزەلخاندىن گۈزەل.

تىڭشىدىم، كۈيلەپ دېدى: «ئەمدى دېخانلار بولدى باي،
دەۋرىمىز بولغان ئۈچۈن ئىلگىرىكى دەۋراندىن گۈزەل.»

ئېيرىن ئېيتتىم ئاكا، قالدىم دىلىمدىن ياقتۇرۇپ،
تۇرغىدى بىر ھېسسىيات قەلبىمدە فونتاندىن گۈزەل.

ياشلىق كەتكەندە

ياسىن مەخسۇت

پۇشايماندىن يۈرىكىمگە سېلىپ ئىز،
كەتتى گۈزەل ياشلىق چېغىم يىراقلاپ.
ئۆتەر ئىكەن ئۆمۈر ئاقار يۇلتۇزدەك،
نۇر چاچماسكەن ئۇ قايتىدىن چاراقلاپ.
«نىمە بەردىڭ ۋەتەن-ئەلگە ھاياتتا»
دەپ ۋىجدانىم تۇرار مېنى سوراقلاپ.

سوئاللارغا جاۋاپ ئىزدەپ مەن ھامان،
شەبنەم قونغان گۈل ھۆسنىگە باقىمەن.
توزۇيدۇ گۈل قويۇپ مېنى ئارماندا،
يەنە خىيال قاينىمىدا ئاقىمەن.
گۈلدەك توزۇپ كەتسە ياشلىق ھاياتىم،
قايسى تۆھپەم بىلەن ئەلگە ياقىمەن؟

مەن مۇراجەت قىلىپ باقسام تاغلارغا،
بىر جاراڭلىق سادا كېلەر ئۇنىڭدىن.
«قوينۇمدا بار پۈتمەس بايلىق-مەدەنلەر،
نەپ ئالدۇ ۋەتەن، خەلقىم شۇنىڭدىن.
بولمىسىمۇ تېنىمدە جان ۋە لېكىن
ئەلگە بېرەر تۆھپەم كۆپتۇر سېنىڭدىن.»

دەريالارغا باقسام ئەگەر تەلمۈرۈپ،
شاۋقۇنلىرى بەردى ماڭا دەل جاۋاپ.
«جان بېغىشلاپ چەكسىز قاقاس چۆللۈككە
تاپتۇق ئىنسان ئەھلىدىن بىز كۆپ ساۋاپ.»
خىجالەتتە ئېگىپ شۇ چاغ بېشىمنى،
ئويناپ ئاققان سۇغا قىلدىم مەن تاۋاپ.

جاۋاپ تاپتىم ئاشۇ قىيىن سوئالغا،
گۈل بەرگىگە، تاغ-دەرياغا بېقىپ مەن.
يەتمەيتىمەن ياشلىقىمنىڭ قەدرىگە،
قۇرۇق ھەۋەس قاينىمىدا ئېقىپ مەن.
پۇشايمانغا قالماس ئىدىم، ئۆتسەم گەر،
شۇ غەپلەتنىڭ بۆشۈگىنى چېقىپ مەن.

ھايات دېگەن شۇنداق ئىكەن رەھىمسىز،
باقمايدىكەن ھېچ كىشىنىڭ رايىغا.
يەتكۈزمىسەڭ ياشلىقىڭنى سەن ئەگەر،
ئىلىم-پەندە كامالەتكە-ۋايىغا.
ئوخشاپ قالار ئۆتكەن ئۆمۈر ئاخىرى
قۇياش پاتقان چاغدا ئۆچكەن سايىغا.

شېئىرلار

تەلئەت قادىر

تـاغ

زەپ ھەيۋەت تاغلارغا باقسام ھەر قېتىم،
جۇش ئۇرار دەريادەك دىلىمدا مۇھەببەت.
چۈنكى، مەن بىر تاغلىق قويچىنىڭ ئوغلى،
بەخش ئەتكەن تېنىمگە تاغلار جاسارەت.

تىكىلسەم تاغلارغا، باتۇر ئەجداتلار،
تاغ سۈپەت ئالدىمدا بولار نامايان.
ئويگەندىم، ھاياتتا تاغدەك ياشاشنى،
(ياشايمەن، تاغ يۈرەك بولۇپ ھەرقاچان.)

يۇلتۇز

ساقىدى بىر يۇلتۇز ئۇق تېزلىگىدە،
ۋادەرىخ! ئۆچتى ئۇ، قالمىدى ئىزى.
ئويلۇدۇم...

ئىنسانمۇ ئىرپان كۆكىدە
ئىجاتتىن كۈلمىسە ئۆچەر يۇلتۇزى.

گۈل

ئويلاپ كۆرگىن، ئادەت قىلغان بەزىلەر،
ياشلىغىنى قىزىلگۈل دەپ ئاتاشنى.

بىلەيمەس لېكىن ھاياتىغا ئەجرىدىن
خۇددى گۈلدەك مەنا بېرىپ ياشاشنى.

تاك نۇرىدەك تارايسەن

كۈلسە ھەر تاك ئۇپۇقتا نۇر پەرىسى،
زەرچەشمىسى ھاياتلىقنى ئويغىتار.
بولۇپ خۇددى مۇھەببەتنىڭ تەڭرىسى،
ھەر بىر دىلدا سۆيگۈ، يالقۇن قوزغىتار.

كۈلدى بىردىن تەپەككۇرۇم ئاسمىنى،
دىلنى چۇلغاپ ئالدى پىكىر تۇيغۇسى.
قەلبىمىگە زەر تاك نۇرىدەك تارايدۇ،
ئانا يۇرتۇم مۇھەببىتى — سۆيگۈسى.

پەرزەنت ئىشقى

ھەبىبۇللا ئوسمان

«تە...تە» قىلسام كۈلدى قىزىم ۋىلىق ـ ۋىلىق،
پىلتاك ئېتىپ مېڭىشلىرى خۇددى بېلىق.
كۈلسە چىقار زىناقلىرى غۇنچە كەبى،
كۆزى ئۇنىڭ قاپقارادۇر زەپمۇ قېنىق.

كۆرۈندى ئۇ بەختىمىزنىڭ يۇلتۇزى بوپ،
سۆيۈپ كەتتىم قىلغاچ يەنە تاتلىق قىلىق.
بىر جۈپ كۆزى مىڭ كۆرۈندى كۆزلىرىمگە،
ئىقبال، بەختى كۆز ئالدىمغا كەلدى ئېنىق.

چېگرىدىن خەت

ياسىنجان ئەھمەت

مەن گۈزەلتە — يىراق چېگرىدا،
قوللىرىمدا دۇربۇن، ئاپتومات.

كۆكتە پارلاپ ئۇزەر تولۇن ئاي،
ۋۇجۇدۇمغا شۇدەم ئۇيقۇ يات.

AltunOq

×

دولقۇنلايدۇ ۋەتەن ئىشقىدا،
قەلبىم مېنىڭ بولۇپ بىر دەريا.
چىققان كەبى باغ سەيلىسگە،
قول تۇتۇشۇپ سەن بىلەن گويا.

تومۇرلىرىم خۇددى بىر دەريا،
كۆكسۈمگە بوش كەلمەكتە ئالەم.
دولقۇنلىدى مانا سۆيگۈنىڭ،
شارابىدىن كۆكۈل پىيالەم.

ھەر ئاخشامدا چىقسام گۈزەتكە،
سىردىشىمسەن ئۆزەڭ ئەي گۈلۈم.
ھىجرانلارنى قوغلاپ تىنىمسىز،
جېنىمغا جان قوشتۇڭ بۇلبۇلۇم.

شۇڭا مېنىڭ ئىپتىخار، پەخرىم،
چېگرىمىزنى بىدار گۈزەتمەك.
ۋەتەن ئامان بولسا، ئامرىغىم،
ھىچگەپ ئەمەس ۋىسالغا يەتمەك.

باھار كۈيچىسى

—تالانتلىق شائىر ئابدۇكېرىم خوجا توغرىسىدا—

كەلدى يۇرتۇمغا كىرىپ تېرىلغۇ ئاي،
خېلىلا قالدى ئىسسىپ ھەممىلا جاي.
قالدى پۈشماقلاردىلا قىشنىڭ يوقى،
تۇردۇ ياش تامچىتىپ مىسكىن چىراي.
بەك ئېغىر كەلگەن چېغى قىشقا ئۇزاش،
بولمىسا چىقامدۇ ياش كۆزدىن ئوڭاي؟

ۋەتىنىمىزنىڭ ئۈستىدە ئون يىلغا سوزۇلغان زىمىستان قىش مەزگىلىدە تۆھمەت خەنجىرى يۈرەك-باغرىنى تىلغاپ قان-زەردايقا تولدۇرۇۋەتكەن بىگۇنا شائىرنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق باھارنىڭ ئىللىق نۇرىغا چۆمۈپ ساقايغان ۋە شاتلانغان قەلبىدىن ئۇرغۇپ چىققان بۇ ياڭراق سادا مەملىكەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ 4-نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىغا قاتناشقان ئەدىپلەرنى قاتتىق ھاياجانغا چۆمدۈردى. سول ئىدىيىنىڭ قالدۇق زەھەرلىرىنى كۆزدىن ياش تامچىتىپ تۇرغان مىسكىن چىراي قىشقا ئوخشىتىپ، ئاچچىق مەسخىرە قىلغان بۇ شائىر— بىزنىڭ تالانتلىق شائىرىمىز ۋە ئاتاقلىق ئەدىبىي تەرجىمانىمىز ئابدۇكېرىم خوجا ئىدى.

ئابدۇكېرىم خوجا 1928-يىلى 11-ئاينىڭ 20-كۈنى قۇمۇل ۋىلايىتىنىڭ ئالتۇنلۇق يېزىسىدا كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلدى. 1931-يىلى قۇمۇل دېھقانلىرى مۇستەبىت مىلىتارىست جىن شۇرېننىڭ ئەكسىيەتچىل ھاكىمىيىتىگە ۋە يەرلىك فېئودال ۋاڭلارنىڭ دەھشەتلىك ئېكسپلاتاتسىيىسىگە قارشى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغاندا، ئۇنىڭ ئائىلىسى گەنسۇ ئۆلكىسىگە قېچىپ بېرىپ، ئەنشى، دۇڭخۇاڭ، جۇچۈەن ۋە جىياگۈەن قاتارلىق جايلاردا سەرگەردانلىق تۇرمۇش كەچۈرۈشكە مەجبۇر بولدى ۋە ئاخىرى جۇچۈەن

ۋىلايىتىدە ماكانلىشىپ قالىدى. ئابدۇكېرىم خوجا باشلانغۇچ مەكتەپ بىلەن ئوتتۇرا مەكتەپنى ئەنە شۇ جۇڭچۈەندە ھۆكۈمەت راسخودى بىلەن پۈتتۈردى.

شائىرنىڭ دادىسى ھەم دېخان، ھەم ئۇستا موزدۇز بولغانلىقى ئۈچۈن، ياز كۈنلىرى ئىجارىگە يەر ئېلىپ، سەككىز ئوغۇل ۋە ئۈچ قىزنى باشلاپ، قوغۇن تېرىپ تىرىكچىلىك قىلسا، قىش كۈنلىرى موزدۇزچىلىق قىلىپ جان باقاتتى. ئائىلىدىكى نامراتچىلىقنىڭ كۈندىن-كۈنگە ئېغىرلىشىشى كېيىنكى چاغدا ئۇنى موزدۇزچىلىقتىن تاشقىرى يەنە قاسساپچىلىق ۋە يايمىكەشلىك قىلىشقىمۇ مەجبۇر قىلدى. ئابدۇكېرىم ئائىلىدىكى بۇ خىل ئەمگەكلەردىن زادىلا قالمايتتى. ئۇ قىشلىق ھەم يازلىق تەتىللەردە دادىسى قاسساپچىلىق قىلىش ئۈچۈن سېتىۋالغان قويلارنى باقاتتى. لېكىن ئۇنىڭ يېنىدىن ئوقۇشلۇق كىتابلار بىلەن ھېكايە، رومانلار بىر كۈنمۇ ئايرىلمايتتى، ئۇ ھەتتا كۆزىگە چىرايلىق كۆرۈنگەن يېزا مەنزىرىلىرى بىلەن ئۆزى بېقىۋاتقان قويلارنى تەسۋىرلەپ رەسىممۇ سىزاتتى.

ئابدۇكېرىم خوجا باشلانغۇچ مەكتەپ بىلەن ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇپ يۈرگەن چاغلىرىدا سىنىپنىڭ تام گېزىتلىرىنى پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن بېرىلىپ ئىشلەيتتى، شۇڭا سىنىپ مۇدىرلىرى ئۇنى، ھەر دائىم سىنىپنىڭ تام گېزىتىگە مەسئۇل قىلىپ قوياتتى. ئۇ دەرسخانىدا دۇفۇ، لى بەي، بەي جۈيى قاتارلىق مەشھۇر شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى قىزىقىپ ئۆگەنسە، دەرستىن سىرتقى چاغلاردا لۇشۈن، گومورو، ماۋدۇن، باجىن، شې بىڭشىن، ئەي چىڭ، زاڭ كېجيا قاتارلىق ئەدىبلەرنىڭ ئەسەرلىرىنى قولدىن چۈشۈرمەي، ھەۋەس بىلەن ئوقاتتى.

ئابدۇكېرىم خوجا 1946 - يىلىنىڭ كۈز پەسلىدە ئائىلىسى بىلەن يۇرتى قومۇلغا كۆچۈپ كەلدى. 1947 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا نەنجىڭگە بېرىپ «نەنجىڭ دۆلەتلىك چېگرا مەكتەپ» تە ھۆكۈمەت راسخودى بىلەن بىر يىلغا يېقىن بىلىم تەھسىل قىلدى. بۇ دەل گومىنداڭ ئەكسىيەتچىل ھاكىمىيىتى زاۋاللىققا يۈز تۇتقان ۋە ئىلغار ئوقۇغۇچىلار ھەركىتى نەنجىڭ شەھىرى بويىچە جۇش ئۇرۇپ قانات يېيىۋاتقان مەزگىل بولۇپ، چېگرا مەكتەپمۇ ئۇنىڭدىن خالىي ئەمەس ئىدى. چېگرا مەكتەپنىڭ دەرۋازىسىدىن ئەمدىلا كىرگەن ياش ئابدۇكېرىمنىڭ كۆزى ئەڭ ئاۋۋال «ئىچكى ئۇرۇشقا، ئاچارچىلىققا ۋە قۇللۇق تەربىيىگە قارشى تۇرايلى!» دېگەن شۇئارلارغا چۈشتى. بۇ چاغدا مەكتەپ ئىچىدە ھەر مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىدىن تەركىب تاپقان ئىلغار كۈچلەر بىلەن بىر ئوچۇم گومىنداڭپەرەست ئوقۇغۇچىلار ئوتتۇرىسىدا ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ھوقۇقىنى تالىشىشنى مەركەز قىلغان سىياسىي كۈرەش جىددىي كېتىۋاتاتتى. ئابدۇكېرىم ھە دېگەندىلا ئاشۇنداق ئىككى خىل ئوقۇغۇچىلارنىڭ قورشاۋىدا قالدى ۋە كۆپ ئۆتمەستىن ئىلغار ئوقۇغۇچىلار تەرىپىگە ئۆتۈپ، ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈش كۈرىشىگە ئاكتىپ قاتناشتى. سايلامدا ھوقۇق ئىلغار ئوقۇغۇچىلارنىڭ قولىغا ئۆتتى. ئابدۇكېرىم ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسى سانائى نەپىسە بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولۇپ سايلاندى. بۇ بۆلۈم نەنجىڭدىكى ھەرقايسى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئىلغار خەنزۇ ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن پىكىر ۋە ھېسسىيات ئالماشتۇرۇپ، دوستلۇق ئورنىتىش ئۈچۈن، نۇرغۇن قېتىم مىللەتلەر ناخشا - ئۇسسۇل كېچىلىكى، مۇشائىرە كېچىلىكى، ۋالىبول ۋە ۋاسكېتبول مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزدى. مۇشائىرە كېچىلىرىدە ئەي چىڭنىڭ «مەشئەل»، زاڭ كېجيانىڭ «قارا قول» قاتارلىق ئىنقىلاۋىي ھېسسىيات يالقۇنجاپ تۇرغان داستانلىرى ئوقۇلغاندا، ئۇلاردىكى سېھرىي كۈچ

ياش ئابدۇكېرىمنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىپ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا ئوت تۇتاشتۇرۇۋېتەتتى. شۇ چاغدا ئۇ مەلۇم بىر ساۋاقداشىنىڭ ياستۇق ئىچىدە ساقلاپ كەلگەن ئالمۇتىدا نەشر قىلىنغان ئۇيغۇر تىل-ئەدەبىيات دەرسلىكىنى ئاستىرتتىن ئارىيەت ئېلىپ ئوقۇپ، سوۋېت ئۇيغۇر يازغۇچى، شائىرلىرىدىن ئۆمەر مۇھەممىدى، نۇر ئىسرايىل، ھېزىم ئىسكەندەر، رۇس كلاسسىكلىرىدىن پۇشكىن، لېرمونتوپ، ل. تولستوي، چېخوپ، ئۇلۇغ پرولېتارىيات يازغۇچىسى م. گوركىي، شائىر ماياكوۋسكى قاتارلىقلار بىلەن تۇنجى قېتىم تونۇشتى. بۇ ھال ئۇنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، ئەدەبىي ئىجادىيەت يولىغا دادىل قەدەم قويۇشىغا كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتتى.

ئابدۇكېرىم خوجا 1949-يىلى 5-ئايدا نەنجىڭدىن قۇمۇلغا قايتىپ كەلدى. شۇ يىلى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازات بولۇپ، جۇڭگو خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى قۇمۇلغا يېتىپ كەلگەندە، يەنى 10-ئايدا ئۇ ھەربىي سەپكە كىرىپ، ئارمىيىنىڭ خىزمەت ئۆمىكىدە تەشۋىقاتچى بولۇپ ئىشلىدى، 1950-يىلىنىڭ باشلىرىدىن 1953-يىلىنىڭ ياز ئايلىرىغىچە سابىق شىنجاڭ شۆبە بيۇروۋ يەرلىك كادىرلار يېتىشتۈرۈش كۇرسىدا بىر تەرەپتىن ئوقۇپ، بىر تەرەپتىن خىزمەت قىلدى. 1953-يىلدىن 1956-يىلىنىڭ ئاخىرلىرىغىچە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈم ئەدەبىيات-سەنئەت باشقارمىسىدا، 1956-يىلىنىڭ ئاخىرىدىن 1966-يىلىغىچە ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىدە، 1976-يىلى 10-ئاينىڭ باشلىرىدىن 1980-يىلىنىڭ دەسلەپكى يېرىمىغىچە مەركىزىي مىللەتلەر تەرجىمە ئىدارىسىدا ئىشلىدى. 1980-يىلىنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىن باشلاپ تا ھازىرغىچە جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسىدە ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ.

ئابدۇكېرىم خوجا مەرھۇم ئىنقىلاۋىي شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ جەڭگىۋار شېئىرلىرىنى تەرجىمە قىلىپ، ئېلىمىزدىكى خەنزۇ كىتابخانلارغا تەقدىم قىلغان تۇنجى تەرجىمان. 1956-يىلى بېيجىڭ يازغۇچىلار نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «ل. مۇتەللىپ شېئىرلىرىدىن تاللانما» ئەنە شۇ ئەمگەكنىڭ مەھسۇلى ئىدى. ل. مۇتەللىپ شېئىرلىرىدىكى يۈكسەك ئىنقىلاۋىي غايە، جەڭگىۋار روھ، ۋەتەن ۋە خەلققە بولغان سەمىمىي مۇھەببەت ۋە بەدىئىي ماھارەت ئابدۇكېرىم خوجىنىڭ شېئىرىيەتكە بولغان مۇھەببىتىنى گۈلخانغا ئايلاندۇرۇۋەتتى.

ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپتىن تاكى ئالىي تېخنىكومغىچە خەنزۇ تىلىدا بىلىم تەھسىل قىلغانلىقى، ئاساسەن خەنزۇلار ئارىسىدا چوڭ بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۆز ئانا تىلىدىن پۈتۈنلەي دېگۈدەك خەۋەرسىز ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭ تۇنجى ئەدەبىي ئىجادىيىتى 1953-يىلى كىتابخانلار بىلەن خەنزۇ تىلىدا يۈز كۆرۈشتى. بۇ ھال ئۇنى بىر تەرەپتىن خۇشال قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئېچىندۇراتتى. ئۇ، ئۆزىنىڭ ئىشقى-مۇھەببىتى بىلەن پىكىر-ھېسسىياتىنى خەنزۇ تىلىدا ئىپادىلەپ، كەڭ خەنزۇ كىتابخانلارغا تەقدىم قىلالايدىغانلىقىدىن خۇشال بولسا، ئۆزى ئۇيغۇر تۇرۇقلۇق ئۇيغۇر تىلىدا شېئىر يازالمايدىغانلىقىدىن قاتتىق ئېچىناتتى. «ناۋادا خەنزۇ تىلىدىلا شېئىر يېزىپ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە راستىنلا شائىر بولۇپ قالسام، — دەپ ئويلايتتى ئۇ، — ئۇ چاغدا كىشىلەر مېنى قايسى مىللەتنىڭ شائىرى دەپ تونۇيدۇ؟ تىل مىللەتنى تەشكىل قىلىدىغان مۇھىم ئامىللاردىن بىرى ئەمەسمۇ؟ مەن ئۆز ئانا تىلىمنى خەنزۇ تىلىدىنمۇ پىششىقراق ئىگەللىسەم، شېئىرنى ئىككىلا تىلدا يازسام، مېنىڭ يازغانلىرىمدىن خەنزۇ كىتابخانلارمۇ، ئۇيغۇر كىتابخانلارمۇ تەڭ بەھرىمەن بولسا، تېخىمۇ ياخشى ئەمەس-

مۇ؟!» شۇنىڭ بىلەن ئۇ بەلنى چىڭ باغلاپ، جاپا-مۇشەققەتتىن قورقماي، خەلققە، كىتاپ-ژورناللارغا، ئەتراپىدىكى بارلىق قەلەمكەش دوستلىرىغا مۇراجەت قىلىپ، ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگىنىشكە كىرىشىپ كەتتى. 1952-يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدىن 1953-يىلىنىڭ بىرىنچى يېرىمىغىچە ئۇ بىر قىسىم يولداشلار بىلەن بىرلىكتە جەنۇبىي شىنجاڭدا خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى توپلاش ۋە ئۆگىنىش بىلەن شۇغۇللاندى. بۇ ئانا تىل ئۆگىنىشنىڭ ئەڭ ياخشى پۇرسىتى ئىدى. ئۇ خەلق مەشرەپلىرىنى «ئانا تىلنىڭ بۇلىقى» دەپ ھېسابلىدى. شۇڭا بىرەر قېتىملىق تاماشىنى، بىرەر كېچىلىك ئۇيقۇدىن كەچسە كەچتىكى، مەشرەپلەرنى زادىلا قولدىن بەرمىدى. مەشرەپلەردە ئېيتىلغان ناخشا، قوشاق، بېيىت، چۆچەك، تېپىشماق ۋە لەتىپىلەرنى زېرىكمەي يېزىۋالدى. بىر مۇنچىلىغان قوشاق، بېيىتلەرنى يادلىۋالدى. ئۇ ئادەتتىكى چاغلاردىمۇ دېھقانلار، ئىشچىلار، تىجارەتچىلەر، زىيالىيلار، دىنىي زاتلار، قىسقىسى، ھەر ساھە، ھەر قاتلامدىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇستاز تۇتۇپ، ئاخىرى ئۆز ئانا تىلىنى بىر قەدەر پىششىق ئۆگىنىۋالدى. ئۇنىڭ 1961-يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان «ئون باھار»، 1979-يىلى بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى نەشر قىلغان «باھار ناخشىسى»، 1984-يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان «تۇپراق، باھار ۋە مەن» ناملىق شېئىر توپلاملىرى ئەنە شۇ تىل ئۆگىنىشنىڭ مەھسۇلىدۇر. ئانا تىلىنى ئەستايىدىل ئۆگىنىش ئۇنى يەنە «ماۋجۇشى شېئىرلىرى»، «تيەنئەنمېن شېئىرلىرى» ۋە «قىزىل قىيا»، «قىزىل راۋاقتىكى چۈش»، «باھادىر شاھ لى زىچىڭ» ناملىق رومانلارنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىشقا قاتنىشىش پۇرسىتىگە ئىگە قىلدى. ئۇ، دۇفۇ، لى بەي شېئىرلىرىنى، «لېي فېڭ ناخشىسى» نى ۋە باشقا خەنزۇ شائىرلىرىنىڭ نۇرغۇنلىغان مۇنەۋۋەر شېئىرلىرىنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، كىتاپخانلارغا تەقدىم قىلدى. ئۇ ھازىرمۇ تەن سالامەتلىكىنىڭ ناچارلىقىغا قارىماستىن، ئەنگلىيىنىڭ 19-ئەسىردە ئۆتكەن مەشھۇر شائىرەسى—ئېلىزابېت باراتنىڭ ئون تۆتلىك مۇھەببەت لىرىكىلىرىنى ۋە دۇفۇ شېئىرلىرىنى تەرجىمە قىلىش بىلەن داۋاملىق شۇغۇللىنىۋاتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە تېمىسى ئاكتىۋال، ھەجمى كىچىك داستان ھەم ئۇششاق لىرىك شېئىرلارنىمۇ يېزىۋاتىدۇ.

شائىرنىڭ شېئىر ۋە باللادىلىرى پىكىرىنىڭ يېڭى ھەم چوڭقۇرلۇغى، ھېسسىياتىنىڭ قويۇق ھەم كۈچلۈكلىگى، تىلىنىڭ چۈچۈك، ئويناق ھەم ئوبرازچانلىغى بىلەن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ بىر قىسىم شېئىرلىرى 1981-يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئېلىپ بېرىلغان ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاپتورلىرىنىڭ 30 يىلدىن بۇيانقى مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرىنى باھالاش پائالىيىتىدە بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ۋە 1982-يىلى مەملىكەت بويىچە ئېلىپ بېرىلغان ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاپتورلىرىنىڭ مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرىنى باھالاش پائالىيىتىدە بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

ئابدۇكېرىم خوجا ئۆزىنىڭ ئۇزۇن يىللىق جاپالىق مەنىۋى ئەمگىكى ئارقىلىق، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا مۇناسىپ تۆھپە قوشتى. ئۇ، ھازىر ئەدەبىي تەرجىمە ۋە ئىجادىيەت ئىشلىرىدىن تاشقىرى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، «كۆۋرۈك» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى ۋە «شېئىرىيەت»، «تارىم» ژۇرناللىرىنىڭ تەھرىر ھەيئەت ئەزاسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنىمۇ ئۆتەپ كەلمەكتە.

AltunOq

يازغۇچى ۋە ژورنالىست — ئەخمەت تۇردى

ئەخمەت تۇردى 1940-يىلى 11-ئايدا قەشقەر شەھىرىدە ھۆنەرۋەن ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلدى. 1949-يىلىدىن 1959-يىلىغىچە قەشقەردە باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپتە، 1959-يىلى كۈزدىن 1964-يىلىغىچە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تىل-ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇدى. ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىگە تەقسىم قىلىندى. ئۇ شۇندىن تارتىپ ھازىرغىچە «تارىم» ژورنىلى تەھرىر بۆلۈمىدە دەسلەپ مۇھەررىر، كېيىنكى چاغلاردا مۇئاۋىن باش مۇھەررىر بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە.

ئەخمەت تۇردىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەتكە بولغان قىزىقىشى بالىلىق دەۋرىدىلا باشلاندى. ئۇنىڭ ئانىسى ئوقۇمۇشلۇق ئايال بولۇپ، بەدىئىي ئەدەبىياتتىن خەۋەردار ئىدى، مومىسىمۇ ئۇنىڭغا ھەر دائىم قىزىق-قىزىق چۆچەك ھەم لەتىپىلەرنى ئېيتىپ بېرەتتى. ئۇ، مەدداھلار ئېيتقان ھېكايە، جەڭنامىلەرنى ئاڭلاشقا ئامراق ئىدى. بۇ خىل پايدىلىق شەرت-شارائىت ئەمدىلا ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئەخمەتنىڭ قەلبىدە بەدىئىي ئەدەبىياتقا نىسبەتەن كۈچلۈك مۇھەببەت ئويغاتتى. ئۇ، شۇندىن باشلاپ ھېكايە، رومان ئوقۇشقا كىرىشىپ، دەسلەپ پۇشكىن، گوركى، چېخوپ قاتارلىق يازغۇچى، شائىرلارنىڭ ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان بىر قىسىم ئەسەرلىرى بىلەن تونۇشتى. ئۇ ھەۋەسكار دوستلىرى بىلەن بىرلىكتە تەشكىللەنگەن ئۆگىنىش كۇرژىكى دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلاردا كىتاب ئوقۇش ۋە مۇھاكىمە قىلىش پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزۈپ تۇراتتى. ئەخمەت تۇردى ئۆزىنىڭ تۇنجى ئەدەبىي ئىجادىيەت مەشقىنى ئەنە شۇ يىللىرى باشلىدى. ئۇنىڭ شۇ چاغدا يازغان «چىن دوستلۇق»، «سىنالمىغان يىگىت»، «داغدا قالغان قىز» ناملىق مەشق ھېكايىلىرىنىڭ بەزىلىرى مەكتەپ ژورنىلىدا ئېلان قىلىندى، بەزىلىرى كەچكى كۆڭۈل ئېچىش يىغىنلىرىدا ئوقۇلدى.

ئەينى يىللاردا ئەخمەت تۇردىنىڭ ئائىلىسى بىلەن ئۇرۇق-تۇغقانلىرىنىڭ بىر قىسمى شەھەردە، بىر قىسمى يېزىدا تۇراتتى. بۇ ھال ئۇنى بىر تەرەپتىن ئوقۇپ، بىر تەرەپتىن يېزا تۇرمۇشىنى ئۆگىنىش، دېھقانلار بىلەن قويۇق ئارىلىشىش ۋە ئۇلارنى چۈشىنىش ئىمكانـ

يىتى بىلەن تەمىنلىدى. شۇڭلاشقا ئۇ، 1958 - يىلى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىلا «تارىم» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان يېزا تېمىسىدىكى «گۈرۈچ» ناملىق ھېكايىسى بىلەن كىتابخانلارنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى. شۇندىن كېيىنلا ئۇنىڭ «ھاياتنىڭ باشلىنىشى»، «دەشتكە باھار كەلدى»، «بىزنىڭ ئەۋلات»، «كۈرەش داۋام قىلىدۇ»، «ئازات زامانىمدىن ئايلىناي» قاتارلىق ھېكايىلىرى «تارىم» ژۇرنىلىدا كەينى-كەينىدىن ئېلان قىلىندى. بۇ ھېكايىلارنىڭ بەزىلىرى ئەينى يىللاردا يەرلىك سەنئەت ئۆمەكلىرى تەرىپىدىن سەھنىلەشتۈرۈلۈپ ئوينالدى، بەزىلىرى رادىيو دىرامىسىغا ئۆزگەرتىلىپ ئاڭلىتىلدى، «كۈرەش داۋام قىلىدۇ»، «بىزنىڭ ئەۋلات» ناملىق ھېكايىلىرى خەنزۇچىگە تەرجىمە قىلىنىپ، شىنجاڭدا چىقىدىغان «تيانشان» ناملىق ئەدەبىي ژۇرنالدا ئېلان قىلىندى.

ئەپسۇسكى، ئون يىللىق ئىچكى مالىمانچىلىق دەۋرىدە غالجىرانە ھۆكۈم سۈرگەن مەدەنىيەت مۇستەبىتچىلىگى ياش يازغۇچى ئەخەت تۇردىنىڭ ئىجادىي پائالىيىتىنىمۇ بىر مەزگىل ئۈزۈپ قويدى. پەقەت 1974 - يىلىغا كەلگەندىلا ئۇ، ئۆزىنىڭ «يالقۇنلۇق ياشلىق» ناملىق ھېكايىسىنى ئېلان قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن «ئالتۇن ۋادىغا كۈمۈش يول»، «ئۈزۈلمەس كارۋان»، «مەرھابا، باغۋەن»، «يۈرەكتىن يۈرەككە يول»، «مەھبۇس قىزى» قاتارلىق ھېكايىلىرى گېزىت-ژۇرناللاردا كەينى-كەينىدىن ئېلان قىلىندى. «گۈلخان»، «غىلغايلىق كىشى»، «5000 كىلومېتىر يىراقلىقتا»، «ئۇ، يولۋاستىن چۈشتى»، «ئەشرەپ بوۋا» قاتارلىق ھېكايىلىرى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنىپ تونۇشتۇرۇلدى. «مەرھابا، باغۋەن»، «ئەشرەپ بوۋا»، «سىناق مەيدانىدىكى لەتىپە» ناملىق ھېكايىلىرى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ئەدەبىيات دەرسلىكىگە كىرگۈزۈلدى. 1980 - يىلى ئۇنىڭ «گۈلخان» ناملىق تۇنجى ھېكايىلار توپلىمى ۋە 1982 - يىلى «قىيانلىق دەريا» ناملىق پوۋېستى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. ئۇنىڭ كەينىدىنلا «باھاردىكى جۇدۇن»، «مۇزلىغان يۈرەك» ناملىق پوۋېستلىرى «تارىم» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنىپ، كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى. بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى 1984 - يىلى ئۇنىڭ «گىرىمسەن يوللار» ناملىق 2 - ھېكايىلار توپلىمىنى نەشر قىلدى، «قەترە» ناملىق پوۋېستلار توپلىمىنى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1985 - يىلى 3 - ئايدا نەشرگە بەردى.

ئەخەت تۇردىنىڭ ھېكايە ھەم پوۋېستلىرى تېمىسىنىڭ يېڭى ھەم ئاكتىۋاللىغى، قۇرۇلمىسىنىڭ پىششىقلىغى، سيۇژېتىنىڭ قىزىقارلىقلىغى، تىلىنىڭ ئويناق ھەم ئوبرازچانلىغى بىلەن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى كىتابخانلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. «گۈلخان» ناملىق ھېكايىسى 1979 - يىلى دۆلەت بايرىمىنىڭ 30 يىللىق تويىغا سوغا قىلىنغان ئەسەر سۈپىتىدە ئىككىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «ھاياتنىڭ باشلىنىشى» ناملىق ھېكايىسى 1981 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئېلىپ بېرىلغان ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ 30 يىللىق مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى باھالاش پائالىيىتىدە ئىككىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

ئەخەت تۇردى تىرىشچان يازغۇچى، شۇنداقلا تەلەپچان مۇھەررىردۇر. ئۇ، ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان «تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدە كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان جاپالىق مەنىۋىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىپ، ياش مۇھەررىرلەر بىلەن ئاپتورلارنى تەربىيىلەپ، ھازىرقى زا-

(ئاخىرى 117 - بەتتە)

بىزنىڭ پىكرىمىز

— «‹قۇتادغۇ بىلىك› نىڭ ترانسكرىپسىيىلىك تېكستى ۋە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى يەشمىسى» گە تەقرىز

ئادۇسالام ئابباس

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11 - ئەسىردە ئۆتكەن بۈيۈك مۇتەپەككۇرى ۋە تالانتلىق شائىرى يۈسۈپ خاس ھاجىپ يازغان مەشھۇر داستان «قۇتادغۇبىلىك» (تۆۋەندە قىسقارتىپ «بىلىك» دەيمىز)نىڭ ترانسكرىپسىيىلىك تېكستى ۋە نەزمىي يەشمىسى (تۆۋەندە «نەزمىي يەشمە» دەيمىز) يېقىندا مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. «بىلىك» ئۇيغۇرلار تارىخىدىكى ئالاھىدە بىر دەۋرنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، شۇ دەۋردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە ئىدېئولوگىيىسىنى تەتقىق قىلىشتا غايەت چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە. مەدەنى مىراسلىرىمىزنىڭ نەشر قىلىنىشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈپ تۇرغان خەلقىمىز، بولۇپمۇ زىيالىلىرىمىز «بىلىك» نىڭ ترانسكرىپسىيىلىك تېكستى ۋە نەزمىي يەشمىسىنىڭ نەشر قىلىنىشىنى قىزغىن ئالقىشلىدى. ترانسكرىپسىيىلىك تېكست ۋە نەزمىي يەشمىنى ئىشلەشكە پارتىيىمىز ۋە ھۆكۈمىتىمىز زور غەمخورلۇق قىلدى، كەڭ ئىمكانىيەت ۋە ياخشى شارائىت يارىتىپ بەردى. خەلقىمىز پارتىيىمىز بىلەن ھۆكۈمىتىمىزدىن مىننەتدار. تېكست ۋە يەشمىنى ئىشلەشكە قاتناشقان يولداشلارنىڭمۇ ئالاھىدە چوڭ ئەجرى سىڭدۈرگەنلىكىدىن خەۋەردارمىز، ئۇلارنىڭ ئەمگىكىنى لايىقىدا باھالايمىز.

«بىلىك» نىڭ ترانسكرىپسىيىلىك تېكستى ۋە نەزمىي يەشمىسى نەشردىن چىققاندىن كېيىن، بىر مۇنچە ئىلمىي ماقالىلار يېزىلىپ، چوڭ - كىچىك ئىلمىي يىغىنلاردا ئوقۇلدى ياكى گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلىندى. بۇلارنىڭ ئايرىملىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كۆپچىلىكى مەلۇم ئىلمىي قىممەتكە ئىگە. «بىلىك» نىڭ نەسرى يەشمىسى ۋە خەنزۇچە تەرجىمىسى نەشرگە تەييارلىنىۋاتىدۇ. بۇلار نەشردىن چىققاندىن كېيىن، تەتقىقات كەڭ قانات يېيىپ كېتىدۇ، دەپ ئىشىنىمىز.

ئەسەر نەشردىن چىققىنىغا بىر يىل بولاي دەپ قالدى، كەڭ كىتابخانلار ئەسەر بىلەن تونۇشتى. بىز تۆۋەندە بۇ ترانسكرىپسىيىلىك تېكست ۋە نەزمىي يەشمە ئۈستىدە تەقرىز يۈرگۈزۈپ، كەڭ كىتابخانلار بىلەن ئورتاقلىشىشنى خالايمىز.

1. قايسى نۇسخىنى ئاساس قىلىش مەسىلىسى توغرىسىدا

مەلۇمكى، «بىلىك» نىڭ ئەسلى قولىيازمىسى تېخى تېپىلمىدى. ھازىر ئۇنىڭ كېيىن كۆچۈرۈلگەن ئۈچ نۇسخىسى بار. ئۇلار: قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن كۆچۈرۈلگەن ۋېنا نۇسخىسى، ئەرەب يېزىقى بىلەن كۆچۈرۈلگەن قاھىرە ۋە نەمەنگان نۇسخىسى. بۇلاردا بەيتلار سانى ئوخشاش ئەمەس، كۆچۈرگۈچىلەردىن كەتكەن بەزىبىر كەمچىلىك - نۇقسانلارمۇ مەۋجۇت. بۇ ئۈچ نۇسخە ئىلگىرى - ئاخىر تېپىلغاندىن كېيىن، چەتئەل ئالىملىرى تەرىپىدىن بىر نەچچە خىل ترانسكرىپسىيىلىك تېكىست بىلەن بىر نەچچە خىل تەرجىمىسى ئېلان قىلىندى. بۇلاردىن مۇھىملىرى دەپ: نېمىس ئالىمى رادلوف 1910 - يىلى ۋېنا نۇسخىسى بىلەن قاھىرە نۇسخىسى سېلىشتۇرۇپ رۇسىيىدە نەشر قىلدۇرغان نېمىسچە ترانسكرىپسىيىسى ۋە نېمىسچە تەرجىمىسىنى؛ تۈركىيە ئالىمى رېشىد رەھمەتى ئارات 1947 - يىلى ئۈچ نۇسخىنى سېلىشتۇرۇش ئاساسىدا ئىشلەپ چىقىپ نەشر قىلدۇرغان تۈرك لاتىنچىسى بىلەن بېرىلگەن ترانسكرىپسىيىلىك تېكىستنى ۋە يەنە شۇ ئالىم 1952 - يىلى ئەنقەرەدە نەشرقىلدۇرغان تۈركچە تەرجىمىسىنى؛ سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزبېك ئالىمى قەييۇم كەرىموف نەمەنگان نۇسخىسىنى ئاساس قىلىپ ۋە باشقا نۇسخىلىرىدىن پايدىلىنىپ، 1972 - يىلى تاشكەنتتە نەشرقىلدۇرغان ئۆزبېك سىلاۋىيانچىسى بىلەن بېرىلگەن ترانسكرىپسىيىلىك تېكىستنى ۋە ئۆزبېكچە تەۋسىيىنى كۆرسىتىش مۇمكىن. بۇلاردىن باشقا، گېن شىمىڭ، ۋېي سۈيىيلەر 1979 - يىلى ئۈرۈمچىدە نەشرقىلدۇرغان خەنزۇچە قىسقارتىلغان تەرجىمىسى، س. ن ئىۋانوف نەشرگە تەييارلىغان، ئا. ن كونونوف مەسئۇل تەھرىربولۇپ، 1983 - يىلى موسكۋادا نەشر قىلدۇرغان رۇسچە تەرجىمىسى بار.

«بىلىك» نىڭ ئۇيغۇرچە ترانسكرىپسىيىلىك تېكىستى ۋە يەشمىسىنى ئىشلەشتە قايسى نۇسخىنى ئاساس قىلىش كېرەك؟ بۇ مەسىلە ۋارىسلىق ۋە ئىلمىي نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، پرىنسىپال مەسىلىدۇر. ناھايىتى ئېنىقكى، بىز ئەسلى كۆچۈرۈلمىلەردىن بىرىنى ئاساس قىلىپ، كەم يېرىنى باشقا كۆچۈرۈلمىلەردىن تولۇقلاپ نەشر قىلىپ تۇرۇشنى ۋە كېيىنچە ئۈچ كۆچۈرۈلمە نۇسخىنى تەپسىلى سېلىشتۇرۇپ تولۇق تېكىستنى ئىشلەپ چىقىشنى تەشەببۇس قىلىمىز، بىزدە مۇنداق ئىمكانىيەت ۋە قابىلىيەت بار. ھازىر بار ئۈچ كۆچۈرۈلمە نۇسخىدىن تولۇقراغى نەمەنگان نۇسخىسىدۇر. ق. كەرىموف مۇشۇ نۇسخىنى ئاساس قىلىپ، بۇنىڭدىكى ئېنىقسىزلىقنى باشقا نۇسخىلاردىن توغرىلاپ ۋە تولۇقلاپ ئۆزبېكچە تېكىستنى ۋە شۇ تېكىست بويىچە ئۆزبېكچە تەۋسىيىنى ئىشلەپ چىققان ھەم «بىلىك» نىڭ كىرىتىك تېكىستىنى تەييارلاش ئىشىنىڭ ئۈلگىسى ئا. ئا. ۋالىتوۋا تەرىپىدىن بېجىرىلىۋاتقانلىقىنى ئەسكەرتكەن.

«بىلىك» نىڭ بىزدە ئىشلەنگەن ترانسكرىپسىيىلىك تېكىستى ۋە نەزمىي يەشمىسىدە زادى قايسى نۇسخە ئاساس قىلىنغان؟ كىتاپتا «نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن» دېگەن ماۋزۇدا بىر ئىزاھات بېرىلگەن. بۇنىڭدىكى 1- ئىزاھاتتا «بۇنۇسخا ‹قۇتادغۇبىلىك› داستانىنىڭ ئەسلى مەتنى (تېكىستى) گە ترانسكرىپسىيە بىلەن ئۇنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئىشلەنگەن نەزمىي يەشمىسىدىن ئىبارەت» دېيىلگەن. «ئەسلى مەتنى (تېكىستى)» دېگەندە، قايسى نۇسخە كۆزدە تۇتۇلىدۇ؟ بۇ سوئالغا 2 - ئىزاھات جاۋاپ بېرىدۇ. 2 - ئىزاھاتتا: «بۇ نۇسخىنىڭ نەزمىي يەشمىسى ۋە ترانسكرىپسىيىسىنى ئىشلەشتە «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ ۋېنا نۇسخىسى، قاھىرە ۋە پەرغانە نۇسخىسى

ئاساس قىلىندى» دېيىلگەن. مەلۇمكى، بۇ ئۈچ نۇسخە بېيىتلار سانى ۋە مەزمۇن جەھەتتە بىر-بىردىن كۆپ پەرق قىلىدۇ. بۇ ئۈچ نۇسخە تەڭ ئاساس قىلىنىشى مۇمكىنمۇ؟ ماقۇل، بۇ ئۈچ نۇسخە تەڭ ئاساس قىلىنغان بولسا، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى پەرقلەر ۋە ئۇلارنى تۈزىتىش، تولۇقلاش ھەققىدە بىرەرمۇ ئىزاھ يوقتۇ؟! بۇ سوئالغا كىتاپقا ئىلاۋە قىلىنغان ‹قۇتادغۇ بىلىك› نىڭ ترانسكرىپسىيىسى توغرىسىدا» دىن جاۋاپ تېپىلىدۇ. ئۇنىڭدا: ‹قۇتادغۇ بىلىك› نىڭ ترانسكرىپسىيىلىك تېكىستىنى ئىشلەشتە رېشىت رەھمەتى ئاراتنىڭ ۋېنا، پەرغانە، قاھىرە نۇسخىلىرىنى تەپسىلى سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق تىكلەپ چىققان تولۇق مەتنىدىكى بېيىتلار سانى ئاساس قىلىندى» دېيىلگەن. ئاخىرىغا يەنە «يازما نۇسخىلاردا بولمىغان، ر. ئارات تېكىست مەزمۇنىغا قاراپ قوشقان بەزى ماۋزۇ ۋە ئايرىش بەلگىلىرىمۇ ئەسلى پېتىچە ساقلاپ قېلىندى» دىگەن جۈملە قوشۇپ قويۇلغان. قاراڭ، «تولۇق مەتنى» ئەمەس، «بېيىتلار سانى» ئاساس قىلىنغان ئىكەن. بېيىتلار نومۇرى بېيىتلار مەتنىگە سېلىنغان ئەمەسمۇ؟ شۇنداق قىلىپ، بىر كىتاپقا بېرىلگەن ئىككى ئىزاھاتنىڭ كېيىنكىسى ئالدىنقىسىنى، بىر ئىزاھاتنىڭ كېيىنكى جۈملىسى ئالدىنقى جۈملىسىنى رەت قىلىدۇ. ‹قۇتادغۇ بىلىك› نىڭ ترانسكرىپسىيىسى توغرىسىدا» نىڭ 2- سىدە يەنە: «يازما نۇسخىلارنى سېلىشتۇرۇش ئاسان بولسۇن ئۈچۈن يازما نۇسخىلارنىڭ شەرتلىك بەلگىسى (ۋېنا نۇسخىسى A، پەرغانە نۇسخىسى B، قاھىرە نۇسخىسى C) ۋە بەت نومۇرى ئۆز ئورنىدا كۆرسىتىلدى» دېيىلگەن. مەسىلە تېخىمۇ ئايدىڭ. بۇ ئۈچ نۇسخىنى بىرلەشتۈرۈپ ئۆزىمىز رەتلەپ چىققان تولۇق تېكىست يوق تۇرسا، بۇ يازما نۇسخىلارنى نىمىگە سېلىشتۇرىمىز؟ يەنە شۇ ر. ئارات «تىكلەپ چىققان تولۇق مەتنى» ئەمەسمۇ؟ خوپ، «ترانسكرىپسىيە» شۇنداق ئىكەن، «يەشمە» ترانسكرىپسىيىلىك تېكىستىنى ئاساس قىلماسلىقى مۇمكىنمۇ؟ ئۇنداق بولمىسا، ئوخشاش نومۇرلار بىلەن ئۇدۇلمۇ-ئۇدۇل بېرىلگەن «ترانسكرىپسىيە» بىلەن «يەشمە» نى نىمە دەپ چۈشىنىش كېرەك؟ بۇ بىر-بىرىگە زىت ئەھۋال «بىلىك» نى نەشرگە تەييارلىغۇچىلاردىكى زىددىيەتلىك روھىي ھالنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، «بىلىك» نىڭ ئۇيغۇرچە نۇسخىسى دەپ ئاتالغان بۇ نۇسخىنىڭ ترانسكرىپسىيىسىنى ۋە يەشمىسىنى ئىشلەشتە «بىسمىللا» سىدىن تارتىپ «تۈگىدى» سىگىچە، يۇقۇرىدا ئېيتىلغان تۈركىيە ئالىمى ر. ئارات 1947 - يىلى مەۋجۇت ئۈچ نۇسخىنى تەپسىلى سېلىشتۇرۇپ تولۇقلاش بىلەن تىكلەپ چىققان تولۇق مەتىن (تېكىست) ھەم شۇ ئالىم شۇ مەتىن بويىچە 1952 - يىلى ھازىرقى زامان تۈرك تىلىغا قىلغان تەرجىمە ۋە ئۇنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى ئاساس قىلىنغان. ھالبۇكى، بۇ يەردە قىزىق بىر ئىش بار. نەشرگە تەييارلىغۇچىلارنىڭ بېيجىڭ «مىللەتلەر نەشرىياتى» غا ئەۋەتكەن ئەسلى ئىزاھاتنىڭ 2 - سىدە: «بۇ نۇسخىنىڭ ترانسكرىپسىيىلىك مەتنىنى ئىشلەشتە تۈركىيە ئالىمى پروفېسسور رېشىت رەھمەتى ئارات تەرىپىدىن ‹قۇتادغۇ بىلىك› نىڭ ۋېنا، پەرغانە ۋە قاھىرە نۇسخىلىرىنى سېلىشتۇرۇپ تولۇقلاش ئاساسىدا 1947 - يىلى نەشر قىلدۇرغان ترانسكرىپسىيىلىك تولۇق مەتىن ئاساس قىلىندى» دېيىلگەن. «‹قۇتادغۇبىلىك› نىڭ ترانسكرىپسىيىسى توغرىسىدا» نىڭ ئەسلى (1) سىدىمۇ يەنە تەكرارلاپ: «‹قۇتادغۇ بىلىك› نىڭ ترانسكرىپسىيىلىك تېكىستىنى ئىشلەشتە تۈركىيە ئالىمى رېشىت رەھمەتى ئاراتنىڭ ۋېنا، پەرغانە، قاھىرە نۇسخىلىرىنى تەپسىلى سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق تىكلەپ چىققان تولۇق مەتنى ئاساس قىلىندى» دېيىلگەن. شۇ ئارىدا بۇنداق قىلىشنىڭ توغرا بولمىغانلىقى ھەققىدە

AltunOq

پىكىر بېرىلگەندە، «نەشرگە تەييارلىغۇچى» بېيجىڭ بىلەن ئالاقىلىشىپ، بېسىلىش ئالدىدا تۇرغان كىتاپنىڭ بۇ يېرىنى «ھەممە چىقىملىرىنى ئۈستىمىزگە ئالىمىز» دېگەن شەرت بىلەن ئۆزگەرتكەن. ئۆزگەرتكەندە، «ئىزاھات» تا: «رەت تەرتىۋى...... تولۇق مەتىننىڭ رەت نومۇرى ئاساسىدا ئىشلەندى» دېيىلگەن بولسا، «ئىلاۋە» دە: «تولۇق مەتىندىكى بېيتلار سانى ئاساس قىلىندى» دېيىلگەن. بۇ ھال بىزگە ئۇيغۇر تىلىدىكى «چاپىغىنى ئالدىن دەپ قارغۇ قىلىپتۇ» دېگەن ماقالنى، خەنزۇ تىلىدىكى «سۆيىنى يۆتكەپ، دورىسىنى يۆتكىمىگەن» دېگەن ئىدىيومنى ئەسلىتىدۇ.

بىز يۇقۇرىدا «نەشرگە تەييارلىغۇچى» دىن بېرىلگەن ئىزاھات ۋە ئىلاۋەدىن نەقىل كەلتۈرگىنىمىزدە، ئۇنىڭدىكى ئىملا خاتالىقىنى تۈزەتمەي ئەينەن كۆچۈردۇق. ئۇلارنىڭ باسما كۆچۈرۈلىمىسى قولىمىزدا تۇرۇپتۇ. ئىلىم - پەن تەتقىقاتى سەممىيەتلىكنى تەلەپ قىلىدۇ، ھەر قانچە ئۇستىلىق ئىشلەتكەندىمۇ پاكىتنى ئۆزگەرتكىلى بولمايدۇ.

يەنە شۇنىمۇ كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، «نەشرگە تەييارلىغۇچى» ئىزاھاتتا «بىلىك» نىڭ نەسرى يەشىمىسى، خەنزۇچە تەرجىمىسى ۋە ئىندېكسىنى ئىشلەيدىغانلىقىنى سۆزلىگەندە، تولۇق تېكىستنى ئىشلەشنى تىلغا ئالمايدۇ. بۇنىڭدىن ئۇلارنىڭ «ر. ئارات نۇسخىسى» دىن مەڭگۈ قانائەت ھاسىل قىلغانلىغى چىقىپ تۇرۇدۇ.

ر. ئارات قەدىمقى ئۇيغۇر يادىكارلىقلىرىنى رەتلەش، نەشر قىلىش جەھەتتە بىرمۇنچە ئىشلارنى ئىشلىدى، بىز بۇ ئالىمنىڭ ئەمگىكىنى ھۆرمەت قىلىمىز. «بىلىك» نىڭ «ر. ئارات نۇسخىسى» نىڭ بىر قەدەر تولۇق ئىكەنلىكىنىمۇ بىلىمىز. لېكىن، ماركسىتىك تىلشۇناسلىقنىڭ قارىشىچە: «تىلنىڭ تەتقىقات مېتودى تەتقىقات ئوبېكتى، تەتقىق قىلغۇچىنىڭ تىل قارىشى ۋە تەتقىقات مەقسىدىگە ھەم تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىشنىڭ تۈرلۈك شەرتلىرىگە باغلىق بولىدۇ. تىلنىڭ تەتقىقات مېتودى كۆپ ھاللاردا، تىلشۇناسلىق ئېقىملىرىغا بائىلىنىدۇ، پەلسەپىۋى نۇقتىئىنەزەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ.» ر. ئارات ۋە ئۇ تەييارلىغان تېكىست ۋە قىلغان تەرجىمە بۇنىڭدىن خالى ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن «بىلىك» نىڭ تېكىستى ۋە نەزمى يەشمىسىنى ئىشلىگەندە، ر. ئارات تىكلىگەن «تولۇق مەتىن» ۋە تۈركچە تەرجىمىنىڭ ئاساس قىلىنىشى بىزنىڭ مىللى غورۇرىمىز ۋە پەن - تەتقىقاتىدا تۇتىدىغان پوزىتسىيىمىزگە نۇقسان يەتكۈزىدۇ.

بۇ يەردە شۇنى تەكىتلەش زۆرۈركى، قەدىمقى ئەسەرلەرنى رەتلىگەن، يەشمىسى ۋە ياكى تەرجىمىسىنى ئىشلىگەندە بىزنىڭ ئالدىمىزدا ماڭغانلارنىڭ ئەمگىكىدىن پايدىلىنىشنى ھەرگىز چەتكە قاقمايمىز. بۇ يەردە تەنقىدىي ۋە ئىلمىي پوزىتسىيە تۇتۇش كېرەك. «بىلىك» نى نەشرگە تەييارلىغۇچىلار «ر. ئارات نۇسخىسى» نى ئاساس قىلغىنىدا ئۇنداق قىلمايدۇ، تەنقىدىي پوزىتسىيە تۇتمايلا قالماستىن، ئىلمىي پوزىتسىيىمۇ تۇتمايدۇ. ر.ئارات «بىلىك» نىڭ تولۇق تېكىستىنى ئىشلەپ چىقىشىدا 1500 چە ئىزاھ بەرگەن. بۇ ئىزاھلار قېنى؟ بۇ بىر ئالىمنىڭ ئەمگىكىگە قارىتا تۇتقان توغرا پوزىتسىيەمۇ؟ ياق، ئەلۋەتتە. بولا ئەمەس، مۇنچىۋالا كۆپ ئىزاھ «بىلىك» نىڭ مەزمۇنى، تىلى ۋە شېئىرىيىتىگە تېگىشلىك، كىتاپخانلار ۋە تەتقىقاتچىلار ئۈچۈن كەم بولسا بولمايدۇ. «ر.ئارات نۇسخىسى» نى «تولۇق» دېگەندە، ئەنە شۇ ئىزاھلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ۋاھالەنكى، نەشرگە تەييارلىغۇچىلار بىزگە «تولۇق» دەپ «تولۇقسىز» نۇسخىسىنى تەقدىم قىلغان، خالاس!

2. «بىلىك» نىڭ ترانسكرىپسىيىسى توغرىسىدا

«بىلىك» نىڭ ھازىر بار ئۈچ كۆچۈرۈلمىسىنىڭ ئىككىسى ئەرەپ يېزىقى بىلەن، بىرى قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن كۆچۈرۈلگەنلىكى يۇقۇرىدا ئېيتىلدى. «بىلىك» نىڭ قايسى يېزىقتا يېزىلغانلىقى تېخى ئېنىق ئەمەس، پەقەت «بىلىك» تىكى ئەرەپ يېزىقىغا خاس مىسرالارغا قاراپ، كۆپرەك پىكىرلەر ئەرەپ يېزىقى بىلەن يېزىلغانلىقىغا مايىل.

ئەرەپ يېزىقى — ئۆزۈك تاۋۇشلۇق يېزىق. ئۇ پۈتۈن سىستېمىسى بىلەن ئەرەپ تىلىغا خاس، تۈركىي تىللارغا ئۇيغۇن ئەمەس. بۇ ھال «بىلىك» نى ئوقۇشنى قىيىنلاشتۇردۇ، ئۇنىڭغا ترانسكرىپسىيە بېرىشنىمۇ قىيىنلاشتۇردۇ. شۇڭا ترانسكرىپسىيە بېرىشتە جىددى ۋە ئىلمىي پوزىتسىيە تۇتۇشقا توغرا كېلىدۇ.

«بىلىك» نىڭ ترانسكرىپسىيىسى ئۇنىڭ تىلىنى بەلگىلەشتە ئىنتايىن مۇھىم. تىل بولسا، «بىلىك» نىڭ تەۋەلىكىنى ھەل قىلىش ۋە تەتقىق قىلىش ئۈچۈن زۆرۈر. «نەزمى يەشمە» نىڭ «مۇقەددىمە» سىدە: ‹قۇتادغۇ بىلىك› ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان ھەجىم جەھەتتىن چوڭ، ژانىر ۋە ئۇسلۇپ جەھەتتىن ئۆز دەۋرى ئۈچۈن تامامەن يېڭى بىر بەدىئى ئەسەر بولۇش بىلەن بىللە، شۇ زامان ئەدەبىي تىلىنىڭمۇ مۇجەسسەم قامۇسىدۇر» دېيىلگەن. يەنە مەشھۇر سوۋېت ئالىمى س.ي مالوۋىنىڭ «‹قۇتادغۇ بىلىك›: ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىلغان يىلى مەلۇم بولغان ئەڭ قەدىمقى ئىسلام دىداكتىك مەزمۇندىكى يادىكارلىقىدۇر»، «... ئۇنىڭ ئەرەپ يېزىقى بىلەن يېزىلغان نۇسخىلىرى 11 - ئەسىردىكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ تاۋۇشلىرىنى بىر قەدەر روشەن ئەكس ئەتتۈرىدۇ» دېگەن سۆزلىرى نەقىل كەلتۈرۈلگەن. ناھايىتى ياخشى، پۈتۈنلەي قوشۇلىمىز. لېكىن بىلىم دۇنياسىدا «بىلىك» نىڭ تىلى توغرىسىدا بەزىبىر ناتوغرا پىكىرلەرمۇ ئارىلاپ يۈرىدۇ. «بىلىك» نى تۈركىي تىللارغا تەرجىمە قىلغۇچىلاردا ئۇنىڭ تىلىنى ترانسكرىپسىيىدە ئۆز تىلىغا تارتىش خاھىشلىرى مەۋجۇت.

«بىلىك» نىڭ ترانسكرىپسىيىلىك تېكىستىنى ھەممىدىن ئاۋال ئېلان قىلغان رادلوف ترانسكرىپسىيىنى ئالتايچىلاشتۇردۇ، بۇنى تومسىن تەنقىت قىلدۇ، رادلوف ئېتىراپ قىلدۇ. ر.ئارات «بىلىك»نىڭ ترانسكرىپسىيىلىك تېكىستىنى ئىشلىگىنىدە، تۈرك لاتىنچىسىنى ئاساس قىلغان ترانسكرىپسىيە بەلگىلىرىنى قوللىنىدۇ، ئەمەلىي ترانسكرىپسىيە بەرگەنىدە، بىر مۇنچە خاتالارغا يول قويىدۇ. كېيىن، ئۇنىڭ شاگىرتى تېزجان بەزىبىر خاتالىرىنى تۈزىتىدۇ. ق. كەرىموف «بىلىك» نى ئۆزبېك تىلىغا تەۋسىپ قىلغاندا، ئۇنىڭ «سۆز بېشى» دا ھەقلىق يوسۇندا: «‹قۇتادغۇ بىلىك› تېكىستىنىڭ تۈركچە نەشرى ئۈچۈن ئىستامبۇل ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتى تەرىپىدىن ئىشلەپ چىقىلغان بەلگىلەر ئاساسقا ئېلىنغان. بۇ ھال ئەسەر تىلىنى سۈنئىيلەشتۈرۈپ، ھازىرقى تۈرك تىلى بىلەن يېقىنلاشتۇرۇشقا ئوخشاش ئىنتىلىش بىلەن باغلىق بولغان» دەيدۇ ۋە بۇ ھەقتە ۋالتوۋانىڭ مەخسۇس ماقالىسىنىڭ بارلىقىنى ئېيتىدۇ (بىز بۇ ماقالىنى كۆرمىدۇق). ئەپسۇسكى، ق.كەرىموف يەنە شۇ «سۆز بېشى» دا: «شۈبھىسىزكى، بۇ ئەسەر تىلى ئاشۇ دەۋردە كەڭ مەيدانغا ئىگە بولغان قاراخانىلار تەركىۋىگە كىرگەن بارلىق قەبىلىلەر ئۈچۈن چۈشىنەرلىك بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ

بۇ ئەسەرنى ھازىرقى تۈركى خەلقلەرنىڭ بىرەرسىگە سىڭىشتۈرۈش ئىلمىي نۇقتىدىن ناتوغرا بولاتتى» دەيدۇ.

روشەنكى، «بىلىك» بىلەن «تۈركى تىللار دىۋانى» (تۆۋەندە «دىۋان» دەيمىز) بىر دەۋردە ئوخشاشلا «خاقانىيە تىلى» ياكى باشقىچە ئېيتقاندا، «بوغرا خان تىلى» بىلەن يېزىلغان. «بىلىك» نىڭ تىلى يېزىق تىلىغا خاس بەزى خۇسۇسىيەتلىرىنى نەزەردىن ساقىت قىلغاندا، «دىۋان» نىڭ تىلى بىلەن ئوخشاش بولۇشى كېرەك. لېكىن «دىۋان» نى تۈرك تىلىغا تەرجىمە قىلغان بېسىم ئاتالاي بىلەن «بىلىك» نىڭ ترانسكرىپسىيىلىك تولۇق تېكىستىنى تىكلىگەن ر.ئاراتنىڭ ئورغۇن سۆزلەرگە بەرگەن ترانسكرىپسىيىسىدە ئوخشىماسلىقلار بار. بۇ ھال بىزگە ئەسەرنىڭ ترانسكرىپسىيىسىگە تەنقىدىي قاراشنىڭ لازىملىقىنى چۈشەندۈردى. لېكىن، «نەزمىي يەشمە» دە ئاساس قىلىنغان «تولۇق تېكىست»تە ر.ئارات بەرگەن ئىزاھلارنىڭ ئورغۇنى ترانسكرىپسىيىگە دائىر بولسىمۇ، «نەزمىي يەشمە» نىڭ ترانسكرىپسىيىلىك تېكىستىدە بۇ ھەقتە يا ئاق، يا كۆك دېيىلمەيدۇ.

«بىلىك» نىڭ قولىمىزدىكى ترانسكرىپسىيىلىك تېكىستىدە ترانسكرىپسىيە ئۈچۈن «دىۋان» دا قوللىنىلغان ترانسكرىپسىيە بەلگىلىرى ئاساس قىلىنغانلىقىنى مەمنۇنىيەت بىلەن كۆرۈپ تۇرۇۋېمىز. لېكىن ترانسكرىپسىيە پرىنسىپلىرىغا كەلگەندە، ئۇنىڭدىكى پرىنسىپلار ئاساس قىلىنغان، ھەتتا «دىۋان» دىن پايدىلىنىلغان دېيەلمەيمىز. دەرۋەقە، «بىلىك» ئىشلىنىۋاتقان چاغدا، «دىۋان» نىڭ 2 ـ، 3 ـ توملىرى نەشردىن چىقمىغان، ئۇنىڭ كۆپىيىسى «بىلىك» نى نەشرگە تەييارلىغۇچىلارنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتالمىغان.

تېكىستكە ترانسكرىپسىيە بېرىش ــ ئىلمىي مەسىلە. بۇ ھەقتە ھەر خىل ئىلىم ئېقىملىرىنىڭ ۋە ياكى شەخسلەرنىڭ كۆزقاراشلىرىنى تەشەببۇس قىلىشى ۋە ئالغا سۈرۈشى تامامەن مۇمكىن. شۇڭا بەزى ئىختىلاپلىق مەسىلىلەرنى داۋاملىق تەتقىقاتقا قالدۇرۇپ، ئېنىق كەتكەن خاتالارنى ئازغىنە مىسال كەلتۈرۈمىز:

1. ر. ئاراتنىڭ ئىزىدىن مېڭىپ كەتكەن خاتالار:

1) «tuqmak — تۇغماق» پېئىلىدىن تۈرلەنگەن سۆزلەر «toqmak» قىلىنغان. toqdi (B.68)، toquqlï (D.180) toqmix (B.58) ۋە باشقىلار. بۇ سۆز ھەتتا ئوغۇز، قىپچاق تىل تۈركۈمىگە كىرىدىغان قازاق، تاتار، قىرغىز تىللىرىدىمۇ ئۇنداق دېيىلمەيدۇ.

2) «ئۇدۇل» مەنىسىدىكى «utra» سۆزىنى ر.ئارات كۆپ جايدا توغرا بەرگەن. لېكىن (D.18) دە «otru»، (D.3386) دە بولسا «utra» بەرگەن. بىزدە كېيىنكىسى خاتا ھالدا «otra» قىلىنغان.

3) «لاي، پاتقاق» مەنىسىدىكى سۆز ئەسەردە ئىككىلا يەردە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدا سەل ئۆزگىچىلىك بار. بۇ سۆزنى ر.ئارات (D.297)دە «tetig» دەپ ئالغان، بىزدە «tetik» قىلىنغان، ر.ئارات (D.3723) دە، «titig» دەپ ئالغان، بىزدە «titik» قىلىنغان.

2. تېزچاننىڭ تۈزىتىشى ھېساپقا ئېلىنماي، ر.ئاراتنىڭ خاتاسى بويىچە داۋاملىق كەتكۈزۈلگەن خاتالار:

1) «بۇزۇلماق» مەنىسىدىكى سۆز (D.337) دە «ïlïkar» ئېلىنغان، تېزچان «alïkar»

دەپ تۈزەتكەن. تۈزىتىش توغرا، قاراڭ، «دىۋان» ئۇيغۇرچە 1 - توم 257 - بەتتە «آلىقتى»

2) (D.686) دە «bekim» دەپ بېرىلگەن سۆزنى تېزچان «begim» دەپ تۈزىتىدۇ. بۇ توغرا، چۈنكى بۇ يەردە «بەك، چىڭ» مەنىسىگە ئۇرۇن يوق.

3) (D.4835) دە «tulup patur» نى تېزچان «tolup yatur» دەپ تۈزىتىدۇ، تۈزىتىش توغرا، بۇ يەرگە «tulup patur» چۈشمەيدۇ.

4) (D.4218، 4511، 4579) لاردىكى «ərdəx» نى تېزچان «ardax» دەپ تۈزىتىدۇ. «ئاداش» مەنىسىدىكى بۇ سۆز «ardax» بولغىنى توغرا.

5) (D.2260) دا ۋە باشقا جايلاردا، «bolun» (بولماق مەنىسىدە) دەپ بېرىلگەن سۆز «bulun» (ئېرىشمەك) مەنىسىدە ئىشلىنىشنى تېزچان كۆرسىتىپ ئۆتىدۇ. بىزچە توغرا.

3. «دىۋان» تىلى نەزەردە تۇتۇلمىغانلىقتىن، كەتكەن خاتالاردىن بىر نەچچە مىسال:

1) «ئاق» مەنىسىدىكى سۆز (D.84) تە «ərüŋ» قىلىنغان، «ürüŋ» بولۇشى كېرەك. چۈنكى «ərüŋ» بولسا، «ئۆرۈم، قول ھەققى» بولۇپ قالىدۇ (قاراڭ: «دىۋان» ئۇيغۇرچە، 1- توم، 181 - بەت).

2) (D.164، 451، 2727) لەردىكى «ixiktə» سۆزى «əxiktə» بولۇشى كېرەك. «دىۋان»، ئۇيغۇرچە، 1 - توم، 207 - بەتتە «آشِكلك» بېرىلگەن. ئېلىفنىڭ ئۈستىدىكى فەتھە «ə» گە تەئەللۇق.

3) «پەس، پەسكەش» مەنىسىدىكى «utun» سۆزى « - ut» پېئىلىدىن ياسالغان. لېكىن ھەممىلا يەردە «otun»، «otunluk» دەپ ئېلىنغان.

4) «دىۋان»، 2 - تومدا مەھمۇت قەشقىرى پېئىللارنىڭ گىراماتىك قائىدىلىرىنى سۆزلىگەندە، ئىككى بوغۇز تاۋۇشى (g، q) نىڭ بىر جايدا كەلمەيدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەن. «بىلىك» كە بۇ قائىدىگە خىلاپ ھالدا «ماقتىغىن» مەنىسىدىكى سۆز (D.33، 381) لەردە «əggil» دەپ، «ماقتاش» مەنىسىدىكى سۆز (5104، 6356، 1020، 1731، 2148) لەردە «əggü» (D.2399، 4071، دەپ بېرىلگەن. پەقەت (D.3431) دا تەسادىپى ھالدا «əgkil» دىيىلگەن.

4. «بىلىك» تىكى ئەرەبچە - پارسچە سۆزلەرگە ر.ئارات «چۈشىنىشلىك بولسۇن ئۈچۈن» ھازىرقى زامان تۈرك تىلى تەلەپپۇزى بويىچە ترانسكرىپسىيە بەرگەنلىكنى ئېيتىدۇ. بىزدە ئەسلى تەلەپپۇز بويىچە ترانسكرىپسىيە بېرىلدى دەيدۇ، لېكىن، ئەمەلىيەتتە، يەنىلا ر.ئاراتنىڭ خاتاسىدىن خالى بولالمايدۇ. مەسىلەن:

1) «گۆھەر» سۆزى (D.3438، 4395) لەردە «gühər»، (D.362، 5364) لەردە «gəwhər» بېرىلگەن.

2) «گۈلاپ» سۆزى (D.5639، 5697) لاردا «güləf» دەپ، (D.1060، 2904) لەردە «julab» دەپ بېرىلگەن.

3) «gər» سۆزى نۇرغۇن يەرلەردە «gür» دەپ بېرىلگەن.

4) «خۇش» سۆزى (D.589) دا«hox» دەپ بېرىلگەن.

يۇقۇرقىلاردىن مەلۇمكى، پارس تىلىدا o بىلەن u نىڭ ئوتتۇرىسىدا تەلەپپۇز قىلىنىدىغان لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇش بىردە o، بىردە u، بىردە ü بىلەن بېرىلگەن ۋە بەزىدە əw بىلەن بېرىلگەن.

«خەزىنە، دۇنيا» مەنىسىدىكى پارسچە «gənj» سۆزىنى ر.ئارات «gənq» قىلىپ ئالغان. بىزدە «kənq» قىلىنغان(D.1420، 2026).

بۇلاردىن باشقا «قەغەز» سۆزى (D.3714، 3896) لاردا «kaoləz»، (D.3187) دە «kaoqïd»، (D.1342) دە «kaoqïd» شەكلىدە ئېلىنغان، لېكىن ئىزاھ بېرىلمىگەن.

5. دەرۋەقە، ترانسكرىپسىيە بەرگۈچىلەر بەزى سۆزلەرنىڭ ترانسكرىپسىيەسىنى تۈزىتىشكە ئىنتىلىشكەن بولسىمۇ، لېكىن كىتاپ تىزىلىپ بولغاندىن كېيىن ئالدىراپ - تېنەپ تۈزىتىلگەنلىكتىن، ئىزچىللىق يوق، بىر يەردە تۈزىتىلسە، بىر يەردە تۈزىتىلمەيدۇ، بەزى يەرلەردە توغرىسى خاتا قىلىپ قويىلىدۇ. مەسىلەن:

1) «تالىلا» سۆزى (D.55، 142، 152، 382، 385، 327) لەردە ۋە باشقا يەرلەردە «ödürdi — تاللىدى» شەكلىدە، (D.244) دە «تاللىغىن» كەلگەندە «üdürgil» شەكلىدە ترانسكرىپسىيە بېرىلگەن.

2) «ياخشى» مەنىسىدىكى «yẹg» (D.243، 1018، 1658، 1972) لەردە توغرا ئېلىنغان بولسا، (D.632، 849، 1054، 1998) لەردە «yig» قىلىپ، خاتا ئېلىنغان.

3) «ئەڭ، بەك، جىق» مەنىسىدىكى iyi (D.110) دا توغرا ئېلىنىدۇ، باشقا نۇرغۇن يەرلەردە (D.166، 478، 725…) «ẹdi» ئېلىنغان.

4) «ئارزۇ قىلىش، ئەزىز» مەنىسىدىكى سۆزى بىر مۇنچە يەرلەردە (1030، 1105 «kösüx» (D.44، 260، بولسا، (D.838) دا «kösəp»، قالغان ئورۇنلاردا «küsərmən» (D.363)، «küsər» (D.3308)، «küsəmix» (D.3312) شەكلىدە ئېلىنغان.

بۇلاردىن باشقا، ترانسكرىپسىيىدە «kün toqdi» دەپ بېرىلگەن خاس ئىسىم يەشمىدە «كۈنتۇغدى» بولىدۇ. ترانسكرىپسىيىدە «ẹlig» دەپ بېرىلگەن ھۆكۈمدار يەشمىدە سوئال سورىسا «ئېلىك»، جاۋاپ بەرگەندە «ئېلىگ»، بىر بېيىتنىڭ بىرىنچى مىسراسىدا «ئېلىگ»، ئىككىنچى مىسراسىدا «ئېلىك» (D.578) بولۇپ قالىدۇ. بۇنىڭ تېگىگە يېتەلمىدۇق. پىكىر بايان قىلىش تەس، ئەلۋەتتە. شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى، «بىلىك» نىڭ ترانسكرىپسىيىلىك مەتىنىنى (تېكىستىنى) ئاشۇ نەزمىي يەشمىگە چېتىپ قويۇپ، باشقا خەنزۇچە تەرجىمىسى ۋە نەسرى يەشمىسىنى ئۇنىڭغا باغلاپ قويۇش كىتاپخانلار ئۈچۈن قىيىنچىلىق تۇغدۇردى، شۇنداقلا ئىلمىي ئۇسۇل ئەمەس.

3. «بىلىك» نىڭ «نەزمىي يەشمىسى» توغرىسىدا

ھەر قانداق بىر نۇتۇق ياكى ئەسەرنى، بولۇپمۇ «بىلىك»كە ئوخشاش چوڭ ھەجىملىك كىلاسسىك داستاننى يېشىش، تەۋسىپ قىلىش ياكى تەرجىمە قىلىشتا، ھەممىدىن ئاۋال،

Altun0q

ئۇنىڭ تىلىنى پۇختا بىلىش زۆرۈر. شۇنداق بولغاندىلا، ئۇنىڭ مەزمۇنى ۋە ئۇسلۇبىنى توغرا بەرگىلى بولىدۇ. ئەكسىچە بولغاندا مۇقەررەر ھالدا مەزمۇن خاتالىقىغا ئېلىپ بارىدۇ ۋە ئۇنىڭ شەكلى ھەم ئۇسلۇبىنى نۇقسانغا ئۇچرىتىدۇ.

ماركسىتىك تىلشۇناسلىق جەمئىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە تىل ئامىللىرىنىڭ ئۆز ئارا تەسىر كۆرسىتىشى ئارقىسىدا، تىل دائىم ئۆزگىرىپ، راۋاجلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ ھال تىلنىڭ ئۈچ ئامىلى — تىل تاۋۇشلىرى، لېكسىكا ۋە گىراماتىكا جەھەتلىرىدە كۆرۈلىدۇ، بولۇپمۇ تىلنىڭ جانلىق ۋە ئۆزگىرىشچان ئامىلى بولغان لېكسىكىدا ئالاھىدە كۆرۈلىدۇ، دەپ ھېسابلايدۇ. مىڭ يىلچە ئىلگىرى يېزىلغان، خاقانىيە ئۇيغۇر تىلىنىڭ بىردىن - بىر ئۆرنىكى بولغان «بىلىك» نىڭ تىلى بىلەن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا چوڭ پەرقلەرنىڭ بولۇشى تەبىئىي ھالدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، «بىلىك» نىڭ تىلىنى پۇختا بىلىش، مەزمۇنىنى چوڭقۇر چۈشىنىۋېلىش، ئۇسلۇبىنى ئىگىلەش مەقسىدىدە، ئاۋال ئۇنىڭ ئىزاھلىق يەشمىسىنى ئىشلەشنى تەشەببۇس قىلىغان ئىدۇق. بۇ يول باشقا مىللەتلەر بېسىپ ئۆتكەن يولدۇر. خەنزۇلاردا «شېئىرنامە»، تاڭ سۇلالىسى شېئىرلىرى، چۇ يۈەن، لى بەي، دۇفۇلارنىڭ شېئىرلىرى ئەنە شۇنداق قىلىنغان ۋە قىلىنىۋاتىدۇ. لېكىن، بۇنىڭلىق بىلەن، بىز شېئىرلار، داستانلارنى نەزمىي يېشىشنى رەت قىلمايمىز. لېكىن بۇ ئىزاھلىق يەشمە ئاساسىدا بولۇشى كېرەك. خەنزۇلاردا يۇقۇرىدا كۆرسىتىلگەن شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنىڭ نەزمىي يەشمىسىنى ئىشلىگەن ھەۋەسكارلار بولدى، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى مۇۋەپپەقىيەت قازاندى، بەزىلىرى مەغلۇپ بولدى. رۇسلاردا 12 - ئەسىردىكى مەشھۇر «ئىگور قوشۇنى ھەققىدە داستان» مۇشۇنداق ئۇزاق زامان ھازىرقى زامان رۇس تىلىدا ئىزاھلاش يولى بىلەن بېرىلىپ كېلىپ، كېيىنكى ۋاقىتلاردا نەزمىي يەشمىسى ئىشلەندى. شۇنى ئېيتىش كېرەككى، نەزمىي يەشمىلەر پەقەت شېئىردىي لەززەت ئۈچۈن بولۇپ، ھەرگىز تەتقىقاتقا ئاساس بولالمايدۇ ۋە ھەتتا نەقىل كەلتۈرۈش ئۈچۈنمۇ ئەمەس. بۇنى بىز باشقىلارنىڭ ئەمەلىيىتىدىن كۆرۈپ تۇرۇۋېتىمىز.

گەپ «بىلىك» ئۈستىدە ئىكەن، ترانسكرىپسىيىلىك تولۇق تېكىست ۋە نەسرى يەشمە ئىشلەنگەندىن كېيىن، شۇ ئاساستا ئۇنىڭ نەزمىي يەشمىسىنى ئىشلەشنى چەتكە قاقمايمىز. شۇنىڭ بىلەن بىللە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى قەدىمقى زامان خاقانىيە ئۇيغۇر تىلىنىڭ داۋامى ۋە راۋاجى بولغانلىقتىن، خېلى كۆپ بېيىت - مىسرالارنىڭ ئەينەن چىقىشىنىمۇ بىلىمىز. لېكىن «بىلىك»نى نەشرگە تەييارلىغۇچىلار «نەسرى يەشمە»نى «چەتئەلچە كونىلىق» دەپ، «نەزمىي يەشمە»نى بولسا، «جۇڭگوچە يېڭىلىق» دەپ ئاتىشىدۇ. ياخشى گەپ، ئۇنداق بولسا، «بىلىك»نىڭ رۇسچە نەزمىي تەرجىمىسىنىڭ نەشر قىلىنغانلىقىنى «بىلىك»نىڭ ئۇيغۇرچە نەزمىي يەشمىسى ئۈچۈن دەلىل قىلىپ كۆرسىتىشنى نېمە دەپ چۈشەندۈرۈشى كېرەك؟

بىر مىللەت تىلىدىكى ھەرقانداق نۇتۇق ۋە ئەسەرنىڭ يەنە بىر مىللەت تىلىغا تەرجىمە قىلىشنىڭ مۇمكىنلىكىنى تەرجىمە نەزەرىيىسى ۋە تەرجىمە ئەمەلىيىتى ئاللىقاچان ئىسپاتلىغان. ئەگەر تەرجىمە قىلىش مۇمكىن بولمىسا، بۈگۈن بىر پۈتۈن دۇنيا مەدەنىيىتى بولمىغان بولار ئىدى. بۇ ھەقتە مىسال كەلتۈرۈش لازىممۇ؟ باشقا تىللاردىن ئۇيغۇر تىلىغا ئۇتۇقلۇق تەرجىمە قى-

لىنغان ھەرخىل ئەسەرلەر، جۈملىدىن كىلاسسىك داستانلار قولىمىزدا تۇرۇدۇغۇ!

«بىلىك»نىڭ رۇسچە نەزمىي تەرجىمىسىنى ئۆگىنىپ چىقمىدۇق. بىراق، نىمە بولسا بولسۇن، «بىلىك»نى رۇس تىلى دۇنياسىغا تونۇشتۇرغانلارغا كۆپ رەھمەت ئېيتىمىز. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن، «بىلىك»نىڭ خەنزۇچە تەرجىمىسىنىڭ ياخشى ۋە تېز نەشر قىلىنىشىنى ئۈمىت قىلىمىز.

ئەمما، بۇ يەردە گەپ قەدىمقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان يىرىك داستاننى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا نەزمىي يېشىش ئۈستىدە بارىدۇ. بۇيەردە ئەسەرنىڭ مەزمۇنىلا ئەمەس، تىلى ۋە ئەدەبىي شەكلى مەسىلىسىمۇ بار. ئوخشاش بىر تىلدىكى ئەسەرنىڭ يەشمىسىنىڭ تىلى ۋە ئەدەبىي شەكلىدە نۇقسان بولىدىكەن، مەزمۇنىنىڭ ساق بولۇشى ناتايىن.

«نەزمىي يەشمە»دە كەتكەن نۇرغۇن خاتالار، نۇقسانلار «بىلىك»نىڭ نەسرى يەشمىسى ۋە خەنزۇچە تەرجىمىسىنى ئىشلەش داۋامىدا پاش بولدى ۋە بولۇۋاتىدۇ. ھەرخىل باھالارنى ئاڭلاۋاتىمىز. سۆزنى ئۇلارنىڭ ئۆزىگە قالدۇرىمىز. بىز پەقەت ئالدىنقى 30 نەچچە باپتا كۆرۈلگەن خاتا، نۇقسانلاردىن بىرنەچچە مىسال كەلتۈرۈپ، سەۋەبىنى تەھلىل قىلىمىز.

«نەزمىي يەشمە»دىكى خاتالىق، نۇقسانلار مۇنداق بىرقانچە جەھەتتە كۆرۈلىدۇ:

1. بەزى بېيتلار توغرا چۈشىنىلمىگەچكە ياكى «شېئىرىيەتنىڭ زۆرۈرىيىتى بىلەن» خاتا يېشىلگەن. مەسىلەن:

(D.180) toɋuɋlï ɵlür kɵr ķalïr bəlgü sɵz
sɵzüŋ əḍgü üsɵzlə ɵzüŋ ɵlgüsiz

يەشمىسى: تۇغۇلغان ئۆلەر، كور، قالۇر بەلگۈسىز،
سۆزۈڭ ياخشى بولسا، ئۆزۈڭ ئۆلگۈسىز،

بىرچە مەنىسى: تۇغۇلغان ئۆلىدۇ، سۆزبەلگە (بولۇپ) قالىدۇ،
سۆزۈڭنى ياخشى سۆزلە، ئۆزەڭ ئۆلمەيسەن.

قاراڭ، تېكىستتە «بەلگە سۆز قالىدۇ» دىسە، يەشمىدە ھېچنىمە قالمايدۇ.

(D.707) kixig satɋamasa küvəzlik bilə
basitmasa ɵzdə kiqigkə külə

يەشمىسى: كىشىنى كىبىر بىرلە رەنجىتمىسە،
كىچىكلەر كۈلۈپ ھەم بوزەك ئەتمىسە.

مەنىسى: كىشىنى مەغرۇرلۇق بىلەن كەمسىتمىسە،
ئۆزىدىن كىچىكلەرنى كۈلۈپ رەنجىتمىسە.

يەشمىدە «كىچىكلەر» «كۈلۈپ بوزەك قىلىش»نىڭ ئىگىسى بولغان.

(D.912) kim əḍgü tilər ərsə əḍgü ķïlur
basïnqaķ ya satɋaɋķa baķmaz bolur

يەشمىسى: ياخشىلىق تىلىگەن ياخشىلىق قىلۇر،
زەئىپ، پەس خۇنۇكلەرگە باقماس بولۇر.

مەنىسى: كىم ياخشىلىقنى تىلىسە، ياخشىلىق قىلىدۇ،
زەئىپلىگى ۋە خورلانغىنىغا باقمايدۇ.

تېكستتە «خارلانغىنغا قارىماي، ياخشىلىق قىلىش» ئېيتىلسا، يەشمىدە: «زەئىپ، پەس، خۇنۇكلەرگە قارىمايدۇ» دەيدۇ.

(D.1676) ol üq nəŋ kimiŋ bolsa kəldi kutī
bu üq uəŋ kimiŋ bolsa yitti atī

يەشمىسى: بۇ ئۈچ نەرسە كىمدە بولسا بەخت كېتەر،
بۇ ئۈچ نەرسە بىلەن ئېتىمۇ يۈتەر.

مەنىسى: ئۇ ئۈچ نەرسە كىمدە بولسا، بەختى كېلىدۇ،
بۇ ئۈچ نەرسە كىمدە بولسا، ئېتى يۈتىدۇ.

بۇ بېيىتتا «ئول ئۈچ نەڭ» دەپ، يۇقۇرىدا بايان قىلىنغان «ياخشى خۇلۇق، ئۇيات، ئوغرىلىق» كۆزدە تۇتىلىدۇ؛ «بۇ ئۈچ نەڭ»بولسا، يەنە شۇ يۇقۇرىدا بايان قىلىنغان «كاچىلىق، يالغانچىلىق، بېخىللىق»قا قارىتىلغان. «يەشمە»دە «ئول» بىلەن «بۇ»نى بىر «بۇ»غا بىرلەشتۈرۈپ، «قۇت كېلىدۇ»نى «قۇت كېتەر» قىلىپ قويۇلغان، مەنە پۈتۈنلەي بۇزۇلغان.

(D.2354 oduoq bəg səzi kər bəkə yolqīlīoq
kər arslan münügli kīlīq kamqīlīoq

يەشمىسى: بېگى ئويغاق قوشۇننىڭ ئەجدەر باشچىسى،
مىنەر ئۇ ئارسلان، قىلىچ - قامچىسى.

تۇرغۇن جايلاردا نەقىل كەلتۈرۈلگەن سۆزلەرنىڭ ئالدىدىن كېلىدىغان تەجرىبىلىك، بىلىملىك ئادەملەرنى سۈپەتلەيدىغان «ئەجدىھا يول باشلىغان، ئارسلان مىنگەن، قىلىچ قامچىلىق سەگەك بەگنىڭ سۆزىنى ئاڭلا» دېگەن جۈملە ئاشۇنداق چۈشىنىكسىز مىسرا بولغان.

(D.2443) orunq ol buzuoqī oŋulmīx ixig
orunq yig kīlur ol püturmīx ixig

يەشمىسى: ئوڭۇشلۇق ھەر ئىشنى بۇزار بۇپارا
پىششىق ئاشنىمۇ خام قىلار بۇپارا

بۇ بېيىتنىڭ 2 - مىسراسىدىكى «پارا پۈتكەن ئىشنىمۇ خىمىغا ياندۇرىدۇ (بۇزۇدۇ)دىگەن جۈملە» پىششىق ئاشنىمۇ خام قىلار بۇپارا» قىلىپ قويۇلغان، «مەزمۇنەن ئېلىنغان» بولسا كېرەك.

(D.2514 baxin kolsa bəglər səzin səzləmə
yana əlgə yazma baxīnī yəmə

يەشمىسى: بېشىڭ خالىساڭ، بەگ سۆزىنى دىمە،
جىنايەت قىلىپ ئەلگە باشىڭ يىمە.

مەنىسى: بېشىڭنى ئامان ساقلاي دىسەڭ بەگلەر سۆزىنى سۆزلىمە
يەنە (ئۇنى) ئەلگە يېيىپ بېشىڭنى يىمە.

«yazmak» سۆزى كۆپ مەنىلىك سۆز بولۇپ «يازماق، يەشمەك، قويۇپ بەرمەك، ياسماق» جىنايەت ئۆتكۈزمەك»مەنىلىرىدە كېلەتتى، بۇ يەردە «ياسماق» مەنىسىدە ئىدى، تېكستتە «بەگلەر» تۇرسا، يەشمىدە «بەگ» قىلىنىپ، «‹بەگ› سۆزىنى ئاغزىڭدىن چىقارما» قىلىپ قويۇلغان.

2. بەزى سۆزلەر خاتا يېشلىپ، ئومۇمى مەنىگە قوسۇر يەتكەن. مەسلەن:

(D.513) sẹni kərsü bilsü əxittsü səzüŋ
tiləkiŋ nə ərsə tilin ay əzüŋ

يەشمىسى: سېنى بلسۇن كۆرۈپ، ئشەنسۇن سۆزۈڭ،
تىلەگىڭ نە ئولسا، ئۇنى ئېيت ئۆزۈڭ،

مەنىسى: ئۇ سېنى كۆرسۇن، بلسۇن، سۆزلىرىڭنى ئشتسۇن،
نىمە تىلىگىڭ بولسا، ئۆز تىلىڭ بىلەن سۆزلە.

بۇ يەردە «ئشتسۇن» سۆزى «ئشەنسۇن» قىلىنغان، شۇنىڭ بىلەن بېيتنىڭ مەنىسىگە نۇقسان يەتكەن.

(D. 1032) tiləkimni bərdiŋ kamuq arzular
ərəz dunya dəwlət əküx ədgülər

يەشمىسى: تىلەك ئارزۇلىرىمنى بەردىڭ پۈتۈن،
بۇ دەۋلەت، ھۇزۇر ھەم ياخشىلىق، ئاجۇن.

مەنىسى: تېلىگىمنى بەردىڭ، بارچە ئارزۇلىرىمغا (يەتكۈزدىڭ)
راھەت، مال ـ دۇنيا، دەۋلەت ۋە كۆپ ياخشىلىقلار (ئاتا قىلدىڭ).

بۇ يەردىكى: «دۇنيا» ھازىرقى مەنىسىدەكىلا «مال بايلىق» ئىدى، يەشمىدە ئۇنى «ئاجۇن» غا يۆتكەپ، ئۇنىڭغا ئىزاھ بېرىلگەن.
«شېئىرىيەتنىڭ زۆرۈرىيتى» ھەر كويغا سالسا كېرەك.

(D. 1627) muni ədləyin mən bu bolsun kixi
kixi bolmix asqīn tusuloqay tuxī

يەشمىسى: بۇنى قەدىرلەي مەن، ئۇ بولسۇن كىشى
كىشى بولسا، بولۇر پايدىلىق ئىشى

مەنىسى: مەن ئۇنى تەربىيىلەي، ئۇ ئادەم بولسۇن.
ئادەم بولغانىنىڭ داۋاملىق پايدىسى تېگىدۇ.

بۇ يەردە، «ədləyin» سۆزى «تەربىيىلەپ يېتىشتۈرەي» مەنىسىدە ئىدى. شۇنداقلا، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا «كىشى» بىلەن «ئادەم» مەنىداش سۆز بولغان بىلەن، باھا مەنىسى پەرقلىق، «ئادەم بولماق» بىلەن «كىشى بولماق» بىر مەنىدە ئەمەس.

(D. 2107) kəra təŋsizin barqa bəglər ẹtər
bəgi kīlsa təŋsiz anīkim yətər

يەشمىسى: ئاۋامنىڭ ياراقسىز ئىشىن بەگ تۈزەر،
بەگ ئولسا ناچار، كىم ئاڭا تەڭ كېلەر،

مەنىسى: ئاۋامنىڭ نالايىق ئىشلىرىنى بەگلەر تۈزەيدۇ،
بەگلەر نالايىق ئىشنى قىلسا، كىم ئۇلارنى يېتەكلەيدۇ؟

يەشمىدە: «بەككە ناچارلىقتا كىم تەڭ كېلىدۇ؟» بولغان،
ياكى «ناچار بەككە ھېچكىم كار قىلالمايدۇ» بولغان.

(D. 2241) wəzir bolsa əlkə yaraksīz yovuz

ol əl bodnī buzlur qīqay bayī tüz

يەشمىسى: يارامسز، يامان بولسا ئەلگە ۋەزىر
ئۇ ئەل خەلقى بۇزۇلۇر، بولۇر باي - پەقىر.
مەنىسى: يارامسز، يامان كىشى ئەلگە ۋەزىر بولسا،
ئۇ ئەلنىڭ خەلقى — بايلىرىدۇ، كەمبەغەللىرىمۇ خاراپ بولىدۇ.

يەشمىدىكى «بولۇر باي - پەقىر» نىمىنى بىلدۈرىدۇ؟ «باي - پەقىر» قارىمۇ- قارشى مەنىلىك سۆزلەردىن تۈزۈلگەن جۈپ سۆز بولغان. ئۇنى «بايلار پەقىر بولىدۇ» دەپ چۈشىنىشكىمۇ ئورۇن يوق،

(D· 2292) urutka bolup korklïk alplik kïlur
egünqkə bolup ər ezin eldürür

يەشمىسى: قورقاقمۇ ئۇيۇلۇپ، باتۇرلۇق قىلىدۇ،
ماختىنىش ئۈچۈن ئۇ ئۆزىن ئۆلتۈرۈر.
مەنىسى: قورقانچاقلارمۇ نومۇسنى دەپ باتۇرلۇق قىلىدۇ،
ماختالماق ئۈچۈن كىشى ئۆزىنى ئۆلۈمگە ئاتىدۇ.

يەشمىدە جۈملە ساغلام بولمىغانىنىڭ ئۈستىگە 2 - مىسرادىكى «ئەر (كىشى)» نى «ئۇ» غا ئۆزگەرتىپ، ئىككى مىسرانىڭ ئوبىكتى بىرلەشتۈرۈۋېتىلگەن ۋە مەنە بۇزۇلغان.

(D· 1910) kalï mundaq ərsə səvingü kərək
ayïtmïx sezümni sən ayqu kərək

يەشمىسى: بۇ شۇنداق ئىكەن، سەن سۆيۈنسەڭ كېرەك،
سوئالىم جاۋابىنى بەرسەڭ كېرەك.
مەنىسى: ئەگەر شۇنداق ئىكەن، بۇنىڭدىن سۆيۈنۈش كېرەك،
سورىغان سۆزۈمگە جاۋاپ بېرىشىڭ كېرەك.

يەشمىدە «سۆيۈنسەڭ كېرەك، جاۋابىنى بەرسەڭ كېرەك» دېيىلگەن ئىكەن، بۇنىڭدىن گۇمانلىق سوراق مەنىسى چىقىمامدۇ؟

3. قەدىمقى سۆزلەرنى هازىرقى مەنىدە قوللىنىپ ياكى جۈملە بۆلەكلىرى هساپقا ئېلىنماي، خاتالارغا يول قويۇلغان. مەسىلەن:

(D· 468) əligkə tusulsun bu ərdəmlərim
aqïnsun məniŋ kətsü əmgəklərim

يەشمىسى: ئېلىككە يار ئولسۇن، پەزىلەتلىرىم،
ئېچىنسۇن ماڭا، سىڭسۇن ئەمگەكلىرىم.
مەنىسى: بۇ پەزىلەتلىرىم ئېلىككە پايدا يەتكۈزسۇن،
ئۇ (ماڭا) غەمخورلۇق قىلسۇن، جەبرۇ- جاپالىرىم تۈگىسۇن.

قەدىمقى تىلدا «ئەمگەك» سۆزى «مېھنەت، جاپا - مۇشەققەت» مەنىسىدە كېلەتتى. يەشمىدە «ئەمگەك سىڭدۈرۈش» مەنىسىدە ئېلىنغان

(D· 1865) ukuxnuŋ əŋ axnu kïlïkï oŋay
kenilik bilə ol yorïkï yïl ay

يەشمىسى: ئەڭ ئاۋال ئەقىلنىڭ قىلىغى ئوڭاي،
دۇرۇسلۇق بىلەن ئۇ يۇرەر يىل ۋە ئاي.
مەنىسى: ھەممىدىن ئاۋال، ئەقىلنىڭ قىلىغى (ھەرىكىتى) مۇۋاپىق بولىدۇ،
ئايلار، يىللار ئۆتىسمۇ توغرا يولدىن تايمايدۇ.

يەشمىدە «ئوڭاي» سۆزى ھازىرقى «ئاسان» مەنىسىدە چۈشىنىلگەن «قىلىق ئاسان» دېيىشكە بولامدۇ؟ ھالبۇكى، ئۇنىڭ مەنىسى «مۇۋاپىق، ئوڭلۇق، رايىش» دۇر.

(D. 2098) yaqi ol bu bor timqi əltur kümüx
kilinqi tütüx boldï kilik urux

يەشمىسى: يىغى، مەي ۋە مەيچى ئالۇرلەر كۈمۈش،
قىلىغى جەدەل بولدى، پەيلى ئۇرۇش

بۇ يەردە بىر مىسرا «بۇ مەي — دۈشمەن، مەيچى كۈمۈشۈڭنى ئالىدۇ» دېگەن بولىسىمۇ، «يىغى، مەي ۋە مەيچى» تەڭداش بۆلەك قىلىپ قويۇلغان - دە، مەنە مەنتىقىسىز بولۇپ قالغان.

4. ئەسلىنى ئۆزگەرتمىسىمۇ بولىدىغان بېيىتلار، سۆز - ئىبارىلەر ئۆزگەرتىلىپ، تەتقىقاتقا تۇرۇن قالدۇرۇلمىغان. مەسىلەن، (A.19) دا «تۈركىستان ئېللەرىندە» دېگەن ئىبارە «پۈتۈن تۈركى خەلقلەر ياشايدىغان يەرلەردە» دەپ يېشىلگەن. يەشمىسىنى ئىشلىگۈچىلەر «تۈركىستان» دىن پەرھىز قىلامدۇ؟ ياكى «ئەللەرىندە» دىن قاچامدۇ؟ بىلگىلى بولمىدى. يەنە (B.59) دا «كاشغەر ئېلىندە» دېگەن ئىبارە «قەشقەر ئىچىندە» دەپ ئېلىنغان. بۇنىڭغا قاراپ «ئېلىندە» دىن قاچسا كېرەك دىسەك، (A.34)، «قەشقەر ئېلدە» دەپ توغرا ئالدۇ. «ئىچىندە» كونا يەدە، ھازىر «ئىچىدە» بولۇشى كېرەك. تىل ئادىتى بويىچە «شەھەر ئىچى» دېيىلىشى مۇمكىن، «قەشقەر ئىچى» دېيىلمەيدۇ.

«بىلىك» تىكى ئەرەبچە - پارسچە سۆزلەرنىڭ بىر قىسمىنى كىتاب ئىگىسى ئۆزى شۇ كىتاپ ئۈچۈنلا قوبۇل قىلىدۇ. بىرچە ئەينەن ئېلىنسا، تىل تەتقىقاتى ئۈچۈن ئاساس بولاتتى. «نەزمىي يەشمىدە» بۇ جەھەتتە قالايمىقانچىلىق جىق. ئەرەبچىنى پارسچە بىلەن، پارسچىنى ئەرەبچە بىلەن بىر يەردە بىر سۆز بىلەن، باشقا يەردە باشقا سۆز بىلەن بېرىلگەن. «پەرھىز ئىگىسى» «تەقۋادار» دېيىلسە، «خالىق» «خۇدا» دېيىلگەن. «مۇسەننىق» «مۇئەللىپ» كە ئالماشتۇرۇلغان، ھەتتا «كىتاپ ئىگىسى» مۇ «مۇئەللىپ» دەپ ئېلىنغان. بۇلاردىن باشقا «بايات»، «ئىزىم»، «تەڭرى» سۆزلىرىنىڭ باشتا ئەينەن ئېلىنىپ، ئىزاھ بېرىلگىنى توغرا ئىدى. بۇ سۆزلەردىن بىز ئەجداتلىرىمىزنىڭ ئىسلام دىنىغا كىرگىنىگە ئەسىرلەر ئۆتكەن بولسىمۇ، «كونا دىنى» نىڭ تەسىرىنى ساقلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرىمىز. ئەمما بۇ سۆزلەر كېيىن بېرىسىپ، ھېلى «خۇدا»غا، بىردەم «ئاللا» غا، يەنە نىمىلەرگە ئايلىنىپ كېتىدۇ. دەسلەپتە ئەينەن ئېلىنىشى «قاپىيە» ئۈچۈن بولسا، كېيىنكى ئۆزگىرىشلەر «ۋەزىن» ئۈچۈن بولسا كېرەك.

4. «نەزمىي يەشمە» نىڭ تىلى توغرىسىدا

بۇ «نەزمىي يەشمە» نى تەشرگە تەييارلىغۇچىلار «بىلىك» نىڭ «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى نەزمىي يەشمىسى» دەپ ئاتىشىدۇ. «نەزمىي يەشمە» نىڭ تىلى راستىلا ھازىرقى

زامان ئۇيغۇر تىلىمۇ؟ جاۋاب ئېنىق: ياق.

ئۇيغۇر تىلى ئۇزاق تەرەققىيات دەۋرلىرىنى باشتىن كەچۈردى: ئۇرخۇن ئابىدىلىرى تىلىدا ئىپادىلەنگەن ۋە «ئابىدىلەر تىلى» دەپ ئاتالغان قەدىمقى زامان ئۇيغۇر تىلى؛ «تۈركى تىللار دىۋانى»، «قۇتادغۇ بىلىك» ۋە «ئەتەبەتۇلھەقايىق» تىللىرىدا ئىپادىلەنگەن ۋە «خاقانىيە تىلى» دەپ ئاتالغان ھەم «ئالتۇن يارۇق» تىلىدا ئىپادىلەنگەن ۋە «ئىدىقۇت ئۇيغۇر تىلى» دەپ ئاتالغان ھەم «ئالتۇن يارۇق» تىلى ۋە «ئىدىقۇت ئۇيغۇر تىلى» دەپ ئاتالغان ئوتتۇرا قەدىمقى زامان ئۇيغۇر تىلى؛ ناۋايى، لۇتفى، سەككاكى، ئاتايىلاردىن تارتىپ زەلىلى، نىزارى، مۇسا سايرامى تىلى ئىپادىلەنگەن ۋە «چاغاتاي تىلى» دەپ ئاتالغان ئوتتا ئەسىر ۋە يېقىنقى زامان ئۇيغۇر تىلى؛ ئۆكتەبىر ئىنقىلاۋى ۋە 4 - ماي ھەركىتىدىن، ئېنىقراغى 30 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن كېيىن، يېڭى مەكتەپ دەرسلىكلىرى، گېزىت - ژورناللار ۋە تۈرلۈك ئەسەرلەردە ئىپادىلەنگەن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى دەۋرى بار، شۇنىڭدەك ئۇيغۇر تىلى تەرەققىياتىنىڭ ھەرقايسى دەۋرلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس يېزىقلىرى بولدى: «ئابىدىلەر تىلى» نىڭ ئۇرخۇن - يەنسەي يېزىقى ۋە قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقى، «خاقانىيە تىلى» ۋە «ئىدىقۇت ئۇيغۇر تىلى» نىڭ قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن ئەرەپ يېزىقى، «چاغاتاي تىلى» نىڭ ئەرەبچە يېزىقنى ئاساس قىلغان «چاغاتاي يېزىقى» ھەم ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئەرەپ ئېلىپبەسى ئاساس قىلىنغان ۋە ئۆزگەرتىلگەن ئۇيغۇر يېزىقى بولدى. ھەر دەۋرنىڭ تىللىرى تىل تاۋۇشلىرى، لېكسىكا ۋە گىراماتىكا جەھەتتىن ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى ئۇرۇمچى تەلەپپۇزىنى ئۆلچەملىك تەلەپپۇز، مەركىزىي دىئالېكتىنى ئاساس دىئالېكت، ئۆلچەملىك ھازىرقى زامان يېزىق تىلىنى گىراماتىكىلىق قېلىپ قىلغان تىلدۇر. ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى «چاغاتاي تىلى» دىن تىل تاۋۇشلىرىنىڭ مۇقىملىقى، لېكسىكىسىنىڭ زور دەرىجىدە بېيىغانلىقى، پىكىرنى ئىپادىلەش قابىلىيىتىنىڭ ئۆسكەنلىكى، گىراماتىك قائىدىلىرىنىڭ زىل ۋە ئىخچاملىقى ھەم بارا - بارا تولۇقلىنىپ، تۈزىتىلىپ كېتىۋاتقان يېزىقتا ۋە ئىملا قائىدىسىگە ئىگە ئىكەنلىكى ۋە مۇشۇ خۇسۇسىيەتلىرى ئارقىلىق ئېغىز تىلىغا يېقىنلىقى بىلەن پەرقلىنىدۇ.

«نەزمىي يەشمە» ئەلۋەتتە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئىشلىنىشى شەرت. لېكىن «نەزمىي يەشمە» نىڭ تىلى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى ئەمەس، بەلكى «خاقانىيە تىلى»، «چاغاتاي تىلى» ۋە دىئالېكتىكلار، شىۋىلەر، ژارگونلار، ھەتتا باشقا - باشقا تۈركىي تىللارنىڭ قېتىش - قوياق «ئارىلاشمىسى» بولۇپ چىققان. پاكىت مۇنازىرىدىن ئۈستۈن. «نەزمىي يەشمە» تىلىدىكى تىل پاكىتلىرىغا قاراپ كۆرەيلى:

1. «بىلىك» تىكى ھەممە سۆزلەر 2870، بۇلاردىن ئەرەبچە - پارسچە سۆزلەر 480. ئەرەبچە - پارسچىدىن ئېلىنغان سۆزلەرگە ئۇيغۇر تىلى قوشۇمچىلىرى قوشۇلۇپ ياسالغان سۆزلەر 20 نەچچە، ئۇيغۇر تىلىغا ياتىدىغان خاس ئىسىملار 45. «ئا» بىلەن باشلانغان سۆزلەرنى ئىستاتىستىكىلىغىنىمىزدا، ئەسلى ئۇيغۇرچە سۆزلەر 214 بولۇپ، بۇلار 102 يىلتىزدىن تەركىپ تاپىدۇ، مۇشۇ بويىچە ھېساپلىغاندا، پۈتۈن كىتاپتا 1000 چە يىلتىز، 1300 چە يىلتىزداش سۆز بولىدۇ. بۇلاردىن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا قوللىنىلمايدىغىنى جىق بول-

سا، 200 چە يىلـتىز بولۇشى مۇمكىن. ھالبۇكى، «نەزمىي يەشىمە» دە «بىلىك» تىكى «خاقانىيە تىلى» سۆزلىرىدىن 180 سۆز ئېلىنىپ ئىزاھ بېرىلگەن.

2. ياردەمچى سۆزلەردە ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىككى ۋە ياكى ئۈچ دەۋرگە خاس تەركىپلىرى ئارىلاش قوللىنىلغان. مەسىلەن: بول // ئول، ئەردى // ئىدى، ئەرمىش // ئىمىش، ئەرمەس // ئەمەس، بىرلە // بىلە // ئىلە // لە (تەۋبىلە، سىياسەتلە) // بىلەن. بولۇپمۇ پۈتۈن كىتاپتا «بولسا» تۇرسا، نىمشقىدۇ «ئولسا» غا ئۆزگەرتىلگەن.

3. سۈپەتداشلاردا ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا قوللىنىلمايدىغان «ئۇر، ئۈر» قوشۇمچىلىرى «ئار، ئەر» قوشۇمچىلىرى بىلەن تەڭ قوللىنىلغان. مەسىلەن: ئايلىنۇر // ئايلىنار، بىلۈر // بىلەر، بولۇر // بولار، قۇرۇر // قۇرار، قىلۇر // قىلار، قالۇر // قالار، كېلۇر // كېلەر، كۆرستۈر // كۆرستەر، ئۆلۈر // ئۆلەر، يېتۈر // يېتەر ۋە باشقىلار.

4. رەۋىشداشلاردا تۆۋەندىكى قىزىق ھاللارنى كۆرىمىز:

1) «غاچ، قاچ، گەچ، كەچ» رەۋىشداشلىرى دىئالېكتلارنى ھساپقا ئالمىغاندا، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدىبىي تىلىدا سەۋەپنى بىلدۈرىدىغان بولسا، ئاخىرىغا يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىلىرى قوشۇلىدۇ (مەسىلەن، يامغۇر يېغىپ قالغاچقا، سېنى يوقلاپ بارالمىدىم). ئەگەر ئۇلارغا يۆنىلىش قوشۇمچىلىرى قوشۇلمىسا، ھالەت رەۋىشدىشى بولۇپ، ئاساسى ھەركەتكە قوشۇمچە ھالدا ئورۇنلانغان ھەركەتنى بىلدۈرىدۇ (مەسىلەن، ماڭغاچ سۆزلىشەيلى). «نەزمىي يەشمە» دە ھەتتا «مۇقەددىمە» دە، توغرىدىن - توغرا سەۋەپ رەۋىشدىشى ئورنىدا قوللىنىلغان، مەسىلەن:

D.59 پۈتۈن ھەمىسىگە بېكىتكەچ نىزام،
ئۇنى قەشقەر ئىچىندە قىلغان تامام.

B.291 بېيىدى ئېلى، تۈز يۈرتكەچ نىزام،
ئەجەپ ياخشى ۋاقتا قويۇپ ياخشى نام.

2) «پ، ئىپ، ئۇپ، ئۈپ» لەر بىلەن ياسالغان رەۋىشداشلار بىلەن بىللە ئۇنىڭ قەدىمقى شەكلى «بان» ئارىلاش قوللىنىلغان. مەسىلەن:

B.22 ئىچۈككىم، بىلىنمىز بىلىمەس قەدرىنى،
ئەقىللىق ئوقۇبان كۆزەتۈر ئۇنى.

B.48 دىبان كىمنى قۇتلۇق ئاڭا بەرسۇن ئىش،
ئۆزىدىن يەنە كىمنى نېرى قىلىش؛

3) يەنە شۇ «پ، ئىپ، ئۇپ، ئۈپ» لەر بىلەن ياسالغان رەۋىشداشلارنىڭ ئورنىغا ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا يەككە ھالدا قوللىنىلمايدىغان «ئا، ئە» بىلەن ياسالغان رەۋىشداشلار قوللىنىلغان. مەسىلەن:

(B.3) يەر، ئاسمان ۋە مەخلۇق ئىگىسى يەنە،
تەييار قىلدى رىزقىڭ، يىگىن سەن كۈلە.

B.79 بۇنىڭ ھىكمەتىن كۆر، مۇشۇ تۆت ئۇزە،
كىتاپنى تۈگەتكەن بولارنى تۈزە.

5. «غۇ، قۇ، كۇ، كۈ» لەر بىلەن ياسالدىغان ھەركەتنامىلىرىغا «چى» قوشۇلۇپ

ياسىلىدىغان سۆپەتداشلار بىلەن بىللە ئوغۇز- قىپچاق تۈركۈمىدىكى تىللارنىڭ شۇ خىلدىكى سۆپەتداشلىرى قوللىنىلغان. مەسىلەن: يېتۈچى (D.12)، بىلۈچى (D.11)، توقۇچى (B.40)، يازۇچى (B.25)، قىلۇچىلار (D.35)، قويۇچى (B.32) ۋە باشقىلار.

6. پېئىللارنىڭ ئۈچىنچى شەخس كۆپلۈگى ئۈچۈن كۆپ جايدا «لەر» قوللىنىلغان. مەسىلەن: ئەيلەسۇنلەر (B.44)، ئۇقارلەر (B.74) دىدىلەر (B.29)، ماختالدىلەر (D.304)

هالبۇكى، هازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا بۇ قوشۇمچە قوللىنىلمايدۇ، پەقەت مەددالارلا قوللىنىدۇ (ئەللىك پاتمان گۈرزىنى كۆتۈرۈپ، ئانداغ ئۇردىلەركى......)

7. ناهايىتى نۇرغۇن جايدا، ئىككىنچى بوغۇمدىكى «ئا، ئە» تاۋۇشلىرىنىڭ قوشۇمچىلار قوشۇلۇشى بىلەن ئاجىزلىشىش قانۇنىغا ئەمەل قىلىنمىغان. هالبۇكى، بۇنداق ئاجىزلىشىش هازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ «چاغاتاي ئۇيغۇر تىلى» ۋە باشقا تۈركى تىللاردىن ئايرىلىپ تۇرىدىغان خاراكتىرلىق بەلگىلىرىنىڭ بىرى.

سىنادىم (D.247)، چىقارىپ (D.149)، قوۋانىپ (D.81)
دىگەلى (D.204) يېتەدۇر (D.331) ئاتانىڭ (D.111)

8. پېئىللاردا نۇرغۇن قەدىمقى تەركىپلەر قوللىنىلغان، مەسىلەن:
تۆرەلتكەن (D.1124)، يۈكسەلتۈر (D.152)
يۇرۇتمەس (D.293)، يۈكسەلتتى (D.145) ۋە باشقىلار.

9. هازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا قوللىنىلمايدىغان نۇرغۇن قەدىمقى سۆزلەر قوللىنىلغان. مەسىلەن:
قايۇ (D.239)، تۇش- تەڭا (D.7)، ئۆكەن (D.376)
بۇيۇر (D.289)، بۇيۇتمەس (D.289)، ياڭلىغ (D.47)
سوڭ ئاندىن (D.57)، ئايا (D.25)، ئەيلە (D.117) ۋە باشقىلار.

«مىش» فورمىسى هازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا پېئىل يىلتىزىغا قوشۇلمايدۇ ۋە ئۆتكەن زامان مەنىسىنى بەرمەيدۇ، بەلكى، ئۆتكەن زامان هىكايە پېئىلىغا قوشۇلۇپ، «گۇمان، مەسخىرە» مەنىلىرىنى بېرىدۇ. هالبۇكى، «نەزمىي يەشمە» دە بۇ فورما هەم ئۆتكەن زامان مەنىسىدە، هەم ئىسىم ئورنىدا قوللىنىلغان، مەسىلەن:
دىمىش (D.292)، ئەيلەمىشتۇر (D.12)
سويمىشىن (D.75) ۋە باشقىلار.

10. هازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا قوللىنىلمايدىغان نۇرغۇن ئەرەبچە- پارسچە سۆزلەر قوللىنىلغان. مەسىلەن: پەزلى، ئەجىپ، شۇكران، غەليان، مۇرۇۋۋەت، مىزاج، زەبۇن، ۋەسىپ، سەرە، زەكى ۋە باشقىلار.

10. هازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ تۈرلەش قائىدىسىگە خىلاپ هالدا نۇرغۇن سۆزلەر غەلىتە تۈرلەنگەن. مەسىلەن:

داڭقىسى (D.102)، شۇلەر (D.276)، تىنغۇچىن (D.5) ماختىنىلدى (D.248)، كىرەكچە (D.316)، قىزغانچ (D.194) كۈنمۇ- كۈنلەر (D.279)، قاغىشلىق كىرەكمۇ، ماختاشلىق ساڭا (D.243)، قىزىق قانلىق ئولساڭ، ئىشىڭ بۇزۇلۇر (D.324)، ئۇنى تۇتمىغىن

سەن، بۇ سۆزگە تەگە (D.188) ۋە باشقىلار.

11. ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ گىرامماتىك ۋە ئىستىلىستىك قائىدىلىرىگە زىت ئەھۋاللىمۇ خېلى جىق ئۇچرايدۇ. مەسىلەن: «بۇ تىل پايدىسى كۆپ» (D.177) چىچەك گۈللىسۇن (D.118) بىلىم بەك كېرەكتۇر قىلىشقا ئىشى (D.327) ۋە باشقىلار.

ناسات، گاچچا، ئارسلان دىگەندەك بۇزۇلغان سۆزلەر ياكى ئېغىز تىلى سۆزلىرى خېلى كۆپ، بۇلار ئۈستىدە توختالمىدۇق.

يۇقۇرىدا «نەزمىي يەشمە» نىڭ ئالدىنقى 30 — 20 بابىدا كۆزگە چېلىققان، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا يات بولغان، ئۇيغۇن بولمىغان ئەھۋالنى كۆرسىتىپ ئۆتتۇق. بىز شېئىرىيەتنىڭ زۆرۈرىيىتى بىلەن ئايرىم سۆزلەرنى قوللىنىپ ئىزاھلاش، سوزۇق تاۋۇشلارنى تەۋرەلەنگەندە ئاجىزلاشتۇرماسلىق، كېلىش قوشۇمچىلىرىنى باشقىچەرەك ئېلىشقا يول قويۇلىدىغانلىقىنى بىلىمىز، لېكىن بۇ ئايرىم ئەھۋال. «نەزمىي يەشمە» دە بۇ ئەھۋال ناھايىتى كۆپ. شۇڭا، «نەزمىي يەشمە» نىڭ تىلىنى، مەيلى فونېتىكا جەھەتتىن بولسۇن، لېكسىكا جەھەتتىن ۋە گىرامماتىك قۇرۇلما جەھەتتىن بولسۇن، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى دىيەلمەيمىز.

5. «نەزمىي يەشمە» نىڭ شېئىرىيىتى توغرىسىدا

ئاڭلىشىمىزچە، «بىلىك» نىڭ «نەزمىي يەشمە» قىلىپ ئىشلىنىشى «يېڭىلىق »دىن باشقا يەنە «ۋارىسلىق» ئىكەن. گەپ شېئىرىيەت ئۈستىدە بارىدىغان بولسا، بىز چوقۇم «بىلىك» نىڭ ئەسلىگە ۋارىسلىق قىلىمىز. بۇنىڭدا شۈبھە يوق. بىزدە يېقىندا ئېلان قىلىنغان «بىلىك» كە دائىر ماقالىلاردا تونۇرىدىن توغرا «نەزمىي يەشمە» نەقىل كەلتۈرۈلۈپ، ئەسلى تېكىست تاشلاپ قويۇلۇۋاتقان غەيرى نورمال ئەھۋال «نەزمىي يەشمە» «ۋارىسلىق» دىگۈچى ئۈچۈن قاتتىق مەسخىرە ئەمەسمۇ؟ بىز «نەزمى يەشمە» دە ۋەزىن ساغلاملىقى ۋە قاپىيە تولۇقلىقى بۇزۇلغان نۇرغۇن يەرلەرنى كۆرۈپ تۇرۇپتۇمىز. بۇنىڭ ئۈچۈن D.1038، D.1284 قالغانلىقى، D.2304 بېيىتلاردىكى توق قاپىيىلەرنىڭ ئاچ قاپىيە بولۇپ قالغانلىقى، بېيىتتە «ئۈچۈن» گە قاپىيە ئۈچۈن، ئەدەبىي تىل نورمىسىنى بۇزۇپ «كۈچۈن» ئېلىنغانلىقىنى كۆرسىتىپ ئۆتسەك بولار. بىراق بىز بۇ ھەقتىكى مۇلاھىزىنى يەنىلا شائىر - يازغۇچىلارغا قالدۇرىمىز. چۈنكى يېقىندا «شىنجاڭ داشۆ ئىلمىي ژورنىلى» (ئىجتىمائى پەن قىسمى) نىڭ 1984 - يىل 3 - سانىدا ئۈچ يولداشنىڭ ئۈچ ماقالىسى بېسىلغان. ئۇلار بىزنىڭ خېلى تونۇلغان شائىر، يازغۇچى، ئوبزورچىلىرىمىز. ئۇلار ئۆز ماقالىلىرىدا «بىلىك» داستانىنىڭ قانۇنشۇناسلىق قاراشلىرى، ئىدىيىۋىلىكى ۋە بەدىئىلىكى ھەم بەدىئىي مېتودى توغرىسىدا ئۆز قاراشلىرى ۋە ئىزلىنىشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۆز قاراشلىرى ۋە ئىزلىنىشلىرىنى دەلىللەش ئۈچۈن، شۇ «نەزمىي يەشمە»دىن نەقىل كەلتۈرگەن. نەقىل كەلتۈرگەندە، ئاپتورلار كەلتۈرگەن نەقىللەرنىڭ تەگدىن تولىسىنى ئۆزگەرتكەن. بەزىلىرىنى پۈتۈن مىسرالىرى بويىچە قايتا ئىشلىگەن، بەزىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى ئالماشتۇرغان، بەزىلىرىنىڭ سۆزلىرىنىڭ ئورنىنى يۆتكىگەن، ئاز دىگەندىمۇ، تىنىش بەلگىلىرىنى ئۆزگەرتكەن ياكى ئېلىۋەتكەن (دەرۋەقە، ئۇلار بەزىلىرىنى خاتا قىلىپمۇ قويغان). بۇلاردىن ئۇلارنىڭ بۇ

Altunoq

«نەزمىي يەشمە» گە قايىل ئەمەسلىكىنى، ھېچ بولمىغاندا، بۇ «نەزمىي يەشمە» نىڭ نوپۇزى ۋە ئىناۋىتىنى ئېتىراپ قىلمايدىغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئۇلار ئۆز مۇلاھىزىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويار دەپ ئويلايمىز.

بۇ يەردە شۇنى تەكىتلەپ ئۆتۈش زۆرۈركى، «بىلىك» تەتقىقاتچىلىرىنىڭ تىزىمىغا قارىغاندا، «بىلىك» تە 173 تۆتلىك (مۇرەببە) بار بولۇپ، ئۇلار بۇلارنى فولكلوردىن ئېلىنغان دېيىشىدىكەن. «نەزمىي يەشمە» نىڭ «مۇقەددىمە» سىدە «رۇبائىي» دېيىلىپ ئالاھىدە تەكىتلىنىدۇ ۋە ئىككى مىسال كەلتۈرۈلىدۇ. ناھايىتى ياخشى. لېكىن پۈتۈن كىتاپتا ئاشۇ مىسال كەلتۈرۈلگەن ئىككى رۇبائىدىن باشقا رۇبائىي كۆرۈنمەيدۇ. ئېنىقكى، بۇلار تېكىستتىمۇ، يەشمىدىمۇ ئىككىلىك (مەسنەۋى) لەر بىلەن قاتار بېرىلىۋېتىلگەن. بۇ بىخەستەلىكمۇ ياكى «ۋارىسلىق»مۇ؟

يۇقۇرىدا «بىلىك» نىڭ ترانسكرىپسىيىلىك تېكىستى ۋە نەزمىي يەشمىسىدە ساقلانغان مەسىلىلەرنى ئايرىم مىساللار بىلەن قىسقىچىلا كۆرسىتىپ ئۆتتۇق. بۇنداق چوڭ ھەجىملىك ئەسەرنى ئىشلەشتە بەزىبىر خاتالىقتىن ساقلانغىلى بولمايدىغانلىقىنى چۈشىنىمىز، شۇڭا، ئايرىم خاتالار ۋە ئىملاغا دائىر نۇرغۇن مەسىلىلەر ئۈستىدە توختالمىدۇق.

بىر قەدىمقى مەدەنىي مىراسلىرىمىزنى رەتلەش، نەشر قىلىشتا «نىمە بولسا بولسۇن، چىقسۇن» دىگەن ساددا ئويغا قوشۇلالمايمىز. بۇ بىر ئىلمىي ئىش. ئىلمىي ئىشقا ئىلمىي پوزىتسىيە، ئىلمىي ئۇسۇل كېرەك.

پىكرىمىزنىڭ ناتوغرا يەرلىرى بولسا، قارشى تەنقىتنى ئالقىشلايمىز. «ھەقىقەت مۇنازىرىلەشكەنسېرى ئايدىڭلىشىدۇ.»

(بېشى 98 - بەتتە)

مان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا مۇناسىپ ھەسسە قوشۇپ كەلدى. ئۇ، 1979 - يىلىدىن بۇيان ئۇيغۇر ئاپتورلارنىڭ «تۆھپە»، «مەشئەل»، «ساما»، «سەھەر» قاتارلىق بەش پارچە كوللىكتىپ ھېكايىلار توپلىمىنى، چەتئەل يازغۇچىلىرىنىڭ «قەسەم» ناملىق مۇنەۋۋەر ھېكايىلار توپلىمىنى، جۇڭگو ۋە چەتئەل يازغۇچىلىرىنىڭ «سۇنغان قانات»، «غازاڭ پەسلى» ناملىق تاللانغان پوۋېستلار توپلىمىنى تۈزدى. بۇ توپلاملار بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، شىنجاڭ ياشلار نەشرىياتى ۋە قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن ئايرىم - ئايرىم ھالدا نەشر قىلىندى ۋە قىلىنىۋاتىدۇ.

ئەخەت تۇردى ئەدەبىي تەرجىمە بىلەنمۇ شۇغۇللاندى. ئۇ، تەرجىمە قىلغان بىر قىسىم يېتەكچى خاراكتېرگە ئىگە ئەدەبىي ئوبزورلار «كۆۋرۈك» ژورنىلىدا ئېلان قىلىندى، بەزىلىرى توپلاملارغا كىرگۈزۈلدى.

ئەخەت تۇردى ئۆزىنىڭ يۇقۇرىقىدەك مول ۋە جاپالىق ئىجادىي ئەمگىكىنىڭ شەرىپى بىلەن 1983 - يىلى جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندى. يېقىندا ئۇ تېخىمۇ زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، «سەبىلەر پاجىئەسى»، «قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدا» ناملىق پوۋېستلىرىنى يېزىپ پۈتتۈردى. «باھاردىكى جۇدۇن» ناملىق پوۋېستىنى «كۈن تۇغدى» ناملىق يەتتە پەردىلىك مۇزىكىلىق دىرامىغا ئۆزگەرتىپ ئىشلىدى. بىز تىرىشچان يازغۇچىمىز ۋە تەلەپچان مۇھەررىرىمىز ئەخەت تۇردىنىڭ بۇندىن كېيىنكى ئىجادىيىتىگە تېخىمۇ زور مۇۋەپپەقىيەت تىلەيمىز.

ئەدەبىي تەنقىت ئۆلچىمى ھەققىدە مۇلاھىزە

ئابدۇللا مەتقۇربان

پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ھازىرقى ئىسلاھات نۇقتىسىدىن ئەدەبىياتىمىزغا نەزەر سالىدىغان بولساق، ئىجادىيەت ۋە ئەدەبىياتشۇناسلىق ساھەسىدە مۇھاكىمە قىلىپ كۆرۈشنى، پىكىر بىرلىككە كېلىشنى تەلەپ قىلىۋاتقان بەزى بىر كونكرېت مەسىلىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ھېس قىلىمىز. ئۇنىڭ ئەدەبىياتشۇناسلىقىمىزدىكى ئەڭ روشەن ئىپادىلىرىدىن بىرى، ئەدەبىي تەنقىت ئۆلچىمى مەسىلىسىدىن ئىبارەت. بۇ ھەقتە نۇرغۇن مۇھاكىمىلەر ئېلىپ بېرىلغان بولسىمۇ، ئەمما بىرلىككە كەلگەن بىرەر ئىلمىي كۆزقاراش تېخى تىكلەنمىدى. جەمئىيىتىمىزنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدىكى بۈيۈك ئىسلاھات يالقۇنى ئىجادىيەتكىلا ئەمەس، ئەدەبىي تەنقىدىمىزنىڭ ئالدىغىمۇ نۇرغۇن ئەمەلىي مەسىلىلەرنى قويۇۋاتىدۇ. بۇ مەسىلىلەرگە توغرا جاۋاپ بېرىش، ئۇلارنى توغرا ھەل قىلىش، شۇ ئارقىلىق ئەدەبىي تەنقىتنى ھازىرقى تەرەققىياتنىڭ تەلىۋىگە ماسلاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئەدەبىي تەنقىتتىكى ئۆلچەم مەسىلىسى ھەققىدە يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا زۆرۈر تەتقىقات ھەم مۇھاكىمىلەرنى ئېلىپ بېرىشقا توغرا كېلىۋاتىدۇ. يۇقۇرقىلارغا ئاساسەن، مۇھاكىمە بولسۇن ئۈچۈن، مەن تۆۋەندە بۇ ھەقتىكى بەزى قاراشلىرىمنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتىمەن.

ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتى ئۈچۈن يولداش ماۋ زېدۇڭ 1942 - يىلى ئوتتۇرىغا قويغان سىياسى ئۆلچەم بىلەن بەدىئى ئۆلچەم يېرىم ئەسىرگە يېقىن ۋاقىتتىن بۇيان ئەدەبىيات - سەنئەت تەنقىدىدە ئاساسىي مىزان بولۇپ كەلدى. 1957 - يىلى يولداش ماۋ زېدۇڭ يەنە «زەھەرلىك چۆپ بىلەن پۇراقلىق گۈل» نى پەرقلەندۈرۈشنىڭ ئالتە تۈرلۈك ئۆلچىمىنىمۇ ئوتتۇرىغا قويدى. بۇمۇ ماھىيەتتە، يۇقۇرىدىكى سىياسى ئۆلچەمنىڭ تولۇقلانمىسى ئىدى. لېكىن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمىزنىڭ 30 نەچچە يىللىق ئەدەبىي تەنقىت ئەمەلىيىتىدە تېخى يېقىنقى ۋاقىتلارغىچە تەنقىت ئۆلچەملىرى بەك ئاددىيلاشتۇرۇۋېتىلىپ، كۆپ ھاللاردا سىياسىي ئۆلچەم بەدىئىي ئۆلچەمنىڭ ئورنىنى ئىگىلىۋالدى ياكى بەدىئىي ئۆلچەم ئاشكارا، ئاڭلىق ھالدا چەتكە قېقىلدى. نەتىجىدە ئەدەبىي ئىجادىيەت خېلى ئۇزۇن ۋاقىتقىچە نوقۇل سىياسىي ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇلدى. شۇڭا ئەدەبىياتىمىزدا ئازاتلىقتىن بۇيان قانات يايغان تەنقىتنىڭ كۆپىنچىسى سىياسىي تەنقىتلەر بولۇپ، ئەسەر -

لەرمۇ سىياسىي تەلەپلەرنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن بەزىدە بەك ئاددىيلىشىپ، شوئارۋازلىق، قېلىپبازلىق، ئۇقۇملاشتۇرۇش، كالىندارچىلىق قاتارلىق ئىجادىيەت خاھىشلىرىدىن ئانچە خالىي بولالمىدى. يېقىنقى ۋاقىتلاردىن بۇيان بۇ خىل ھالەت بىر قەدەر ئوڭشالغاندەك قىلسىمۇ، لېكىن بىر قىسىم تەنقىدىي ماقالىلار يەنىلا قاتماللىقتىن خالىي بولالمايۋاتىدۇ. ئۇلاردا ئۇچرايدىغىنى يەنىلا داۋاملىق سۆزلىنىپ مودىغا ئايلىنىپ قالغان گەپلەر، نامۇۋاپىق ھالدا بىھۇدە ماختاپ كۆككە كۆتۈرۈش، ئەسەر مەزمۇنىنى ئاددىي ھالدا قايتا بايان قىلىش، ماركسىزىم كلاسسىكلىرىنىڭ بىرنەچچە ئېغىز سۆزلىرىنى قىستۇرۇپ قويۇش، ماقالىنىڭ ئاخىرىدا قانداقتۇر ئابستراكت ھالدا «كەمچىلىك، يېتەرسىزلىكلىرى ئارتۇقچىلىقلىرىغا نۇقسان يەتكۈزەلمەيدۇ» دەپ پۈۋلەشتىن ئىبارەت. سەممى، مەسئۇلىيەتچان بولماسلىق، ياخشى دىگەنلىرىنىڭ ھەقىقىي ئېستېتىك قىممىتىنى تېپىپ چىقماسلىق، يېتەرسىز دەپ قارىغان جايلىرىنى ئېنىق، كونكرېت كۆرسەتمەسلىك ئەھۋاللىرىمۇ ساقلانماقتا. بۇ خىل ھالەتنى ھەقىقىي تۈگىتىپ، ئەدەبىي تەنقىدنى ساغلام يولغا قويۇش ئۈچۈن، ئىجادىي يېڭىلاش تەلىۋىنى ئىجادىيەتكىلا ئەمەس، بەلكى ئەدەبىي تەنقىدچىلىككىمۇ قويۇش كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا، تەنقىدنىڭ سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈپ، ئەدەبىي ئىجادىيەتنى ھازىرقى جەمئىيەت ئوتتۇرىغا قويغان تۈرلۈك مەسىلىلەرگە ۋاقتىدا ھەم توغرا جاۋاپ بېرەلەيدىغان قىلغىلى بولىدۇ، تېخىمۇ مۇھىمى شۇكى، بۇ ئارقىلىق ئەدەبىي تەنقىدتە ھازىرغىچە تەسىر كۆرسىتىپ كېلىۋاتقان سول پىكىر ئېقىمىنى تۈگەتكىلى، تەنقىدتىكى كونا ئادەت كۈچلىرىنى، تەرەققىياتقا يېتىشەلمەيدىغان، ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەن كونا قاراشلارنى ئىنكار قىلغىلى بولىدۇ. تەنقىدنى يېڭىلاش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا قويۇلىدىغان ئۆلچەمنىمۇ يېڭىلاشقا توغرا كېلىدۇ.

ئەدەبىي تەنقىدنىڭ يۇقۇرىدا تىلغا ئېلىنغان ئۆلچەملىرى بۈگۈنكى كۈندە كىشىلەرنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرىدىن تولۇق لەززەتلىنىش تەلىۋىنى قاندۇرالمايدۇ. چۈنكى ھازىرقى ۋاقىتتا، جەمئىيىتىمىزدىكى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتى جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ماددىي تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش بىلەن بىللە، ئۇلارنىڭ مەنىۋىي تۇرمۇش سەۋىيىسى بىلەن ئېھتىياجىنىمۇ بەلگىلىك دەرىجىدە ئۆستۈردى. شۇڭا بۈگۈنكى كۈندە ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرىنى باھالاشتا، كەڭ ئەمگەكچى خەلقنىڭ كۈنسېرى ئۆسۈۋاتقان ئاشۇ مەنىۋىي ئېھتىياجىنى، يەنى ئۇلارنىڭ ئېستېتىك تەلىۋىنى ئاساس قىلىش كېرەك. خەلقىمىزنىڭ ئېستېتىك ھەۋەس ۋە تەلەپلىرى ھەرگىزمۇ تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇشقا، تۆت ئاساسىي پىرىنسىپقا مۇخالىپ كەلمەيدۇ، بەلكى ئۇنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. شۇڭا سەنئەت ئەسەرلىرىدە كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ئېستېتىك ھەۋەس، ئېستېتىك تەلەپلىرىنى زور تىرىشچانلىق بىلەن قاندۇرۇشقا توغرا كېلىدۇكى، ھەرگىزمۇ ئۇنى بېسىپ قويۇشقا، ئېتىۋارسىز قالدۇرۇشقا ياكى چەتكە قېقىشقا بولمايدۇ. چۈنكى بىزنىڭ سەنئىتىمىز سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدىكى كەڭ ئەمگەكچىلەر ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ، خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلمايدىغان سەنئەتنىڭ مەۋجۇت بولۇشىغا زىمىنمۇ يوق، چۈنكى سەنئەتنى ئەمگەكچى خەلق ياراتقان، بۇ سەنئەت ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئەمگەكچى خەلقنى تەربىيىلەيدۇ، يېتەكلەيدۇ. يەنە كېلىپ كەڭ ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئېستېتىك تەلەپلىرى ھەرگىزمۇ كومپارتىيە

مەنپەئەتكە خىلاپ نەرسىلەر ئەمەس، بىزنىڭ پارتىيىمىز خەلقنىڭ تۈپ مەنپەئەتكە ۋەكىللىك قىلغاچقا، ئېلىمىزدىكى مۇتلەق زور كۆپچىلىك كىشىلەر كوممۇنىستىك پارتىيىسىنى بىردەك ھىمايە قىلىدۇ. ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىدە كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ئىستېتىك تەلەپلىرىنى مۇھىم مەزمۇن قىلىش دېگەنلىك، ھەر قانداق تارىخىي شارائىتتا ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىدە خەلق ئاممىسىنىڭ گۈزەللىك ھەققىدىكى كۆزقاراشلىرىنى، گۈزەللىككە بولغان ئىنتىلىشلىرىنى، گۈزەل غايىلىرىنى ئىپادىلەشنى ئاساس قىلىش كېرەكلىكىنى كۆرسىتىدۇ. دەرۋەقە، جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ھەرقايسى باسقۇچلىرىدا خەلق ئاممىسىنىڭ گۈزەللىككە بولغان كۆز قاراشلىرىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى تۇپەيلىدىن، ئۇلارنىڭ گۈزەللىككە بولغان ئىنتىلىشلىرى، بۇنداق گۈزەللىكنىڭ كونكرېت مەزمۇنلىرى روشەن ئىپادىلىنىدىغان ئەدەبىيات - سەنئەتكە قويىغان تەلەپلىرىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. شۇڭا يازغۇچى، سەنئەتكارلار، جۈملىدىن، تەنقىتچىلەردىن ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەردە، ھەرقايسى تارىخىي باسقۇچلاردا كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ گۈزەللىككە بولغان تونۇش، ئىنتىلىشلىرىنى زېرەكلىك بىلەن كۆزىتىش، چوڭقۇر تەھلىل قىلىش ۋە ئىگەللەش تەلەپ قىلىنىدۇ. بىزنىڭ دەۋرىمىز بۇنىڭغا تېخىمۇ ئېھتىياجلىق. يۇقۇرقىلارغا ئاساسلانغاندا، ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىگە گۈزەللىك ئۆلچىمى، يەنى ئېستېتىك ئۆلچەم بىلەن مۇئامىلە قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىگە قويۇلىدىغان ئېستېتىك ئۆلچەم، تار مەنىدىكى بەدىئىي ئەسەرنىڭ شەكلىنىلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭدا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن دەۋر روھى ۋە ئۇنىڭ كونكرېت ئىپادىسى بولغان سىياسىي، ئىدىيىۋى مەزمۇنلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇڭا ئېستېتىك ئۆلچەمنى ئادەتتىكى بەدىئىي ئۆلچەم مەنىسىدە چۈشىنىدىغان، بەدىئىي ئەسەرنىڭ مەزمۇنى بىلەن شەكلىنى بىر - بىرىدىن ئايرىپ قارايدىغان قاتمال ھالەتتىن پەرقلەندۈرۈش كېرەك. چۈنكى گۈزەللىك ئەڭ مۇھىمى، مەزمۇندا ناھايىتى يارقىن ئىپادىلىنىدۇ، سەنئەت ۋە ئەدەبىي ئەسەرلەردە بولسا تېخىمۇ شۇنداق. شۇڭا بۇ يەردىكى ئېستېتىك ئۆلچەم ئەسلىدىكى سىياسىي ئۆلچەمنى، شۇنداقلا ھازىرقى ۋاقىتتا پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ئورتاق مۇنازىرە ئۈستىدە تۇرۇۋاتقان: «چىنلىق، ئىجتىمائىي مەنپەئەتدارلىق ئۆلچىمى»، «چىنلىق، ئىدىيىۋىلىك، بەدىئىيلىك ئۆلچىمى»، «چىنلىق، ياخشىلىق، ئاددى مەنىدىكى گۈزەللىك ئۆلچىمى»، «ئىدىيىۋىي ئۆلچەم ۋە بەدىئىي ئۆلچەم» قاتارلىق بىر يۈرۈش تەنقىت ئۆلچەملىرىنى چەتكە قاقمايلا قالماستىن، بەلكى ئۇلارنى ئۆزىدە ئومۇملاشتۇرۇپ، يەنىمۇ يۈكسەكلىككە كۆتۈرىدۇ.

ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىگە ئېستېتىك ئۆلچەم بىلەن مۇئامىلە قىلىش، قانداقتۇر مەلۇم تار گۇرۇھ ياكى ئاز سانلىق كىشىلەرنىڭ مۇددىئاسى تەرىپىدىن ئەمەس، بەلكى بۈگۈنكى جەمئىيىتىمىزنىڭ ئېھتىياجى تەرىپىدىن، كەڭ ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئۆسۈۋاتقان مەنىۋىي، ئېستېتىك قىزىقىشى، ئېستېتىك تەلەپلىرى، ئېستېتىك باھا ۋە ئېستېتىك غايىلىرى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. شۇڭا سەنئەت ئەسەرلىرىگە بۇ خىل ئۆلچەم بىلەن مۇئامىلە قىلغاندا، مەلۇم تار گۇرۇھتىكى كىشىلەرنىڭ تەلەپ، ئارزۇلىرىنى ئەمەس، بەلكى مۇتلەق زور كۆپچىلىك كىشىلەرنىڭ تەلەپ ۋە ئارزۇلىرىنى مۇھىم چىقىش نۇقتىسى قىلىش كېرەك. مەسىلەن: ئېلىمىزدىكى مۇتلەق زور كۆپچىلىك كىشىلەر تۆت ئاساسىي پرىنسىپنى قىزغىن

ھىمايە قىلىدۇ ھەم ئۇنىڭدا چىڭ تۇرىدۇ؛ ئىلىمنى مۇمكىن قەدەر تېزرەك زامانىۋى دۆلەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىشنى ئارزۇ قىلىدۇ؛ ئۆزىنىڭ جەڭگىۋار تارىخىنىڭ سەنئەت ئەسەرلىرىدە بۇرمىلانماستىن، چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈلۈشىنى تەلەپ قىلىدۇ؛ ئۇلار مەنىۋى گۈزەللىككە، رېئال گۈزەللىككە، غايىۋى گۈزەللىككە ئىنتىلىدۇ؛ پارلاق، گۈزەل كېلەچەككە تەلپۈنىدۇ؛ چىنلىق، ياخشىلىق، گۈزەللىككە، يۈكسەكلىك ۋە ئالىجاناپلىققا قىزغىن مۇھەببەتنى بېغىشلايدۇ؛ ساختىلىق، قاباھەتلىك، ئىپلاسلىق ۋە پەسكەشلىكنى يامان كۆرىدۇ، ئۇنى ئەيىپلەيدۇ؛ ئۇلار يەنە ئەخلاقلىق، ھالال، ۋىجدانلىق ياشاشنى ئىزلەيدۇ ۋە باشقىلار. ئەدەبىي تەنقىتتىكى ئىستېتىك ئۆلچەم ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىدە يۇقۇرىدىكى مەزمۇنلارنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ئەكس ئەتكەنلىكىنى تەكشۈرىدۇ، ئۇنى باھالاپ خۇلاسە چىقىرىدۇ.

ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىدە جەمئىيەتىمىز كىشىلىرىنىڭ رېئال، چىن ۋە غايىۋى ھېسسىياتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ مەنىۋى دۇنياسىنى يارىتىش، ئۇنى بېيىتىش، شۇ ئارقىلىق ئۇلارنىڭ قەلبىنى ساپلاشتۇرۇپ، مەنىۋى تەلىۋىنى قاندۇرۇش، كۈرەش روھىغا، ئەمگەكتىكى روھى قىزغىنلىقىغا ئىلھام بېرىش كۆپ تەرەپلىمە بولىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن قۇرۇق شوئارۋازلىق، قېلىپبازلىق، تەقلىدچىلىك ئەمەس، يارقىن مۇھەببەتلىك مەدھىيىلەر، چوڭقۇر پەلسەپىۋى مەزمۇنلار، ھەقىقى، چىن ھېسسىياتلىق تارىخى ئەسلىمەلەر، كىشىلەرنىڭ ئۆز تارىخىغا نىسبەتەن كۈچلۈك ئىپتىخارلىقى، رېئاللىقىدىن پەخىرلىنىشى، كەلگۈسىگە نىسبەتەن چوڭقۇر ئىشەنچى، تۇرمۇشتا دائىم ئۇچراپ تۇرىدىغان، يۈكسەك مەنىدىكى سەنئەت دەرىجىسىگە كۆتىرىلگەن كۈچلۈك يۇمۇرىستىك، ساغلام، ئۆتكۈر ساتىرىك كومېدىيىلەر، كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالىدىغان، ۋۇجۇدىدا قەھرىمانلىق، كۈرەشچانلىق، غالىبلىق تۇيغۇسى ئويغىتىدىغان يۈكسەك سەنئەت سەۋىيىسىدىكى تىراگېدىيىلەر كېرەك. بۇلار بىپايان تۇرمۇشتا (شۇنداقلا كىشىلەر قەلبىدە) مەڭگۈ تەكرارلىنىدىغان تۇرمۇشنىڭ ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكلىرى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ توپ مەزمۇنلىرى ھېساپلىنىدۇ. ھازىرقى ۋاقىتتىكى ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ توپ ۋەزىپىسى — دەۋرىمىزنىڭ ئومۇمى ئالاھىدىلىكىنى، تەرەققىيات جەريانىنى ۋە ئۇنىڭ يۈزلىنىشىنى ئاخباراتچىلىق شەكلىدە ئەمەس، رېئاللىقتىكى ئادەملەرنىڭ خىيالى كۆلەڭگىسىدەك غۇۋا كۆرۈنىشلىك پېرسوناژلار ئوبرازىغا چاپلاپ ئەمەس، بەلكى ھاياتى كۈچكە تولۇپ، تاشقان تىرىك ئادەملەرنىڭ ئوبرازىغا مەركەزلەشتۈرۈپ ئەكس ئەتتۈرۈش، روشەن خاراكتېر يارىتىش — ئادەمنى يېزىش ۋە ئادەمنى تەسۋىرلەش بولۇشى كېرەك. دەۋرىمىز كىشىلىرى بۇنداق خاراكتېرلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئۆز ئەكسىنى، سىرتقى قىياپىتى بىلەن مەنىۋى دۇنياسىنى ئېنىق كۆرەلىسۇن. ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن خۇنۈكلىكتىن يىرگىنىدىغان، قاباھەتلىكنى يېڭىدىغان جاسارەتنى كۆرسۇن. مەڭگۈ گۈزەللىككە تەلپۈنىدىغان، ئۇنى قوغدايدىغان روھنى ئۆگەنسۇن. ئۇلاردىن ئەجابىي ئىلھاملانسۇن، تەربىيە ئالسۇن. مانا بۇ سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ گۈزەللىكنى مەدھىيىلەيدىغان، گۈزەللىكنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان، گۈزەللىكنى يارىتىدىغان ھەقىقى ئالاھىدىلىكى بولالايدۇ. ئىستېتىك ئۆلچەمنى مىزان قىلغان ئەدەبىي تەنقىت بىپايان ھەم رەڭدارلىققا ئىگە تۇرمۇشنى سەنئەت

AltunOq

نۇقتىسىدىن كۆزىتىدۇ، بۇنداق تۇرمۇشنىڭ ئوبرازلىق ئىنكاسى ھېساپلىنىدىغان ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىنى سەنئەت قانۇنىيىتىگە ئاساسەن تەھلىل قىلىپ باھالايدۇ، خۇلاسە، يەكۈن چىقىرىدۇ.

ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىگە نىسبەتەن يەنە تارىخىي نۇقتىدىن قاراشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ، ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ رېئاللىقنى چىنلىق بىلەن، شۇنداقلا تارىخىي تەرەققىيات نۇقتىسىدىن ئەكس ئەتتۈرۈشى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. چۈنكى، چىنلىق رېئال بولۇش بىلەن بىللە يەنە تارىخىي بولىدۇ. يازغۇچى، سەنئەتكارلارغا نىسبەتەن رېئال ھەم تارىخىي چىنلىقنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە قويۇلىدىغان تەلەپ ئوخشاش، ئۇلاردىن بۇ ئىككى خىل چىنلىقنى بۇرمىلىماستىن ئەكس ئەتتۈرۈش تەلەپ قىلىنىدۇ. مەلۇمكى، رېئال ھەم تارىخىي چىنلىق بۇرمىلانغان ئەسەرلەر مۇتلەق زور كۆپچىلىك كىشىلەرنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەتتىن كۈتىدىغان تەلەپلىرىگە تۈپتىن خىلاپ.

ئىستېتىك ۋە تارىخىي تەنقىت قارىماققا ئىككى خىل ھادىسىدەك تۇيۇلىدۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇلار ئاجرالماس بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە بولغان نەرسىدۇر. چۈنكى سەنئەت ئەسەرلىرىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، «ئېستېتىكىدىن خالىي بولغان تارىخىي تەنقىت ۋە ئەكسىچە تارىخىي بولمىغان ئېستېتىك تەنقىت بىر تەرەپلىمە شۇنداقلا ساختىدۇر» (بېلىنسكىي «تەنقىت ھەققىدە نۇتۇق»). بىزنىڭچە بۇ ئىككىسىنىڭ مۇناسىۋىتى قانداقتۇر بىر - بىرىدىن شىلىپ ئاجرىتىۋېتىشكىلى بولىدىغان گۆش بىلەن ئۇستىخاننىڭ مۇناسىۋىتى ئەمەس، بەلكى ئاجرالماس بىرلىككە ئىگە بولغان گۆش بىلەن قاننىڭ مۇناسىۋىتىگە ئوخشايدۇ. بۇ خىل مۇناسىۋەتتە، ئېستېتىك تەنقىتنى قان، تارىخىي تەنقىتنى گۆش مەزمۇنىدا چۈشەنگىنىمىزدە، قان گۆشكە ھاياتلىق بېغىشلىسا، گۆش قاننىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ھەم ئايلىنىشى ئۈچۈن زېمىن ھازىرلايدۇ.

ئېستېتىك ۋە تارىخىي تەنقىت ئەدەبىي تەنقىتچىلىكتە مۇكەممەل بىر قانۇنىيەت بولۇش سۈپىتى بىلەن ماھىيەتتە كونكرېت ئەدەبىي ئەسەر ھەم ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ پۈتكۈل جەريانىنى ئۆز ئىلكىدە تۇتىدۇ. ئۇ رېئال تۇرمۇش مۇناسىۋەتلىرىگە قانداق مۇئامىلىدە بولسا، كونكرېت بەدىئىي ئەسەرلەرگىمۇ شۇنداق مۇئامىلىدە بولىدۇ. ئېستېتىك ۋە تارىخىي تەنقىتنى ئەگەر دە ھەقىقەتەنمۇ ئەدەبىي تەنقىتچىلىكنىڭ بىر خىل قانۇنىيىتى دەپ ئېيتىشقا بولسا، ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ ئۆزى بۇ خىل قانۇنىيەتنىڭ ماددىي گەۋدىلىنىشى ھېساپلىنىدۇ.

تەرمە گۈللەر

ياشاش لوگىكام

ئوسمانجان ساۋۇت

تامادىن ئۆلۈكمەن، ئەجرىمدىن تىرىك،
تەر تۆكۈش ماڭا قۇت، ماڭا توي ھەردەم.
شىرىشىم دىللارغا مېھەزىم يىرىك،
يالقۇنغا پەۋەستۇر ھەر بىر ھۆجەيرەم.

يالقۇن بار، سۆيگۈ بار تىنىقلىرىمدا،
ھارارەت ئالدىۇ ھايات ۋە يوللار.
ھەممىشە تەبەسسۇم زىناقلىرىدا،
گۈل ئالار، گۈل تۇتار نىلۇپەر قوللار.

سەپەرلەر قىلىمەن خىيال ئەۋجىدە،
يۈرەكنى ياندۇرغان ئەرلەرنى ئەسلەپ.
(قۇدرىتى يۈز ئېچىپ دېڭىز مەۋجىدە،
شاندىن قالغان نى يۈكسەكلەر پەسلەپ).

تاڭ قېلىپ قارايمەن شۇلار قەددىگە،
جانان بوپ باقىدۇ ماڭا بۇ ئالەم.
شۇلار بار زېمىندا ئىقبال ـ بەختىمگە،
لىقمۇ ـ لىق سۆيگۈگە سەزگۈ پىيالەم.

ھايات ئۇز — گۈزەلدۇر، ھايات چىرايلىق،
ھايات ئۇ گۈزەللىك ئالى بىر پەللە.
جەننەتنىڭ ھۆرلىرى چاغلىق ـ تايىنلىق،
بەئەينى كۆركى يوق قېرى بىر دەللە.

ئاڭلايمەن زېمىندىن بىر سادا ھامان،
«نۇر بول سەن،
گۈل بول سەن»
دەيدۇ ئۇ ماڭا!
شۇ سادا تېنىمگە ھېساپسىز دەرمان،
ئاڭلانسۇن دوستلىرىم ماڭا ۋە ساڭا!

ئاسماننىڭ ساداسى تارتار زوقۇمنى:
يارقىن بول، چەكسىز بول، قۇياش بول!
دىگەن.
ئاسمانغا بەردىمەن بارۇ ـ يوقۇمنى،
ساداسى خۇشئاۋاز، ساداسى لېۋەن.

چوققىلار ساداسى تېخى بىر لەك،
دەيدۇ ئۇ، «چوققا بول!
چوققا بول! چوققا!
تاشلاردىن دۇر ئالار ئۆچمەس بىر تىلەك،
تىلەكسىز ھېساپلا ئۆزەڭنى يوققا!»

دەريالار سۆزلەيدۇ چاپچىپ دولقۇنلاپ،
سۆيۈنۈپ ئاڭلايمەن، بولمايمەن دىلتەڭ.
ئۇ دەيدۇ: «دولقۇنلار، چايقال ئۇيپقۇنلاپ،
زېمىننىڭ رەڭگىگە قوشقىن يېشىل رەڭ.»

ھەمرامەن تاغلاردىن ئاخشاملارغىچە،
ئاشۇنداق ساداغا، ئاشۇنداق سۆزگە!
چۈشۈمدە شۇ سادا،
(ئاق قالماس كېچە)
كۆنۈم يوق ئۆتكۈزگەن ئۇنىڭدىن ئۆزگە!

مەن گۈزەل تاغلارغا ئامراق، تاغپەرەس،
ھەر كىمگە تىلەيمەن ئامانلىق سەھەر!
ئېپاردىن بولسۇن ھەم ھەر ئالغان نەپەس،
مېھرىگە چۆمۈلسۇن قىشلاق ۋە شەھەر!

ئوت بولسۇن ھەر كىمنىڭ تەلەي يۇلتۇزى،
شات بولسۇن ھەر ئەسنا،
ھەر زامان، ھەردەم!
چەمەنگە ئايلىنىپ تالا ۋە تۈزى
ۋە بولسۇن شەمشاتتەك قامەتلىك بەردەم!

ئۆتكەندە ئالدىمدىن گۈل يۈزلۈك گۆدەك،
كىلەچەك ئۆتكەندەك قىلمەن قىياس!
سورايمەن ئۆزەمدىن!
(ئوينايدۇ يۈرەك)
قالدۇردۇق ئۇلارغا نىمىنى مىراس؟

سەبىلەر بەختىگە قىلمايمەن ھەسەت،
ھۆسنىگە تولغاندا قالدى دەپ دۇنيا!
زىمىننىڭ نىمىتى قوغدالسۇن پەقەت
كۆزلەرنىڭ ئىچىدە قارچۇقتەك گويا!

بۇ مىنىڭ ھىسلىرىم، ياشاش لوگىكام،
بۇ مىنىڭ ئىچ باغرىم، جان سىرىم باقى!
بۇزۇلماس ئۇ ھەتتا كۆتەرگەندە جام
بۇزۇلماس ئۆلگىچە
ئۆلگىچە تاكى!

(«شىنجاڭ گېزىتى»، 1984 - يىل 12 - ئاينىڭ 23 - كونىدىكى سانىدىن ئېلىندى.)

مۇناج

(ھېكايە)

زۇنۇن تاھىر

مۇناج يېقىنقى بىر ئايدىن بۇيان تۆۋەنگە كۆپ بارىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ بىر ھەپتە ئاۋال يەنە ئىشلەپچىقىرىش دۇيىگە كېتىپ بۈگۈن قايتىپ كەلدى ۋە ئۆيىگىمۇ بارماستىن، ئۇدۇل قول ئاستىدا ئىشلەيدىغان ئىككى كادىرنىڭ ياتىقىغا كىردى. بۇلارنىڭ بىرى ئاگرانوم، بىرى لابورانت بولۇپ، ئىككى يىل ئاۋال يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرۈپ، مۇشۇ گۇڭشېغا ئورۇنلاشقان ئىدى.

مۇناج ياتاقتا كىرىشى بىلەن ھېلىقى ئىككىسى ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنى يۇقۇرىغا تەكلىپ قىلدى. مۇناج ھەر قېتىمقى ئادىتى بويىچە تامغا يۆلەپ قويۇلغان ئۈستەلنىڭ ئۇڭ تەرىپىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئاگرانوم يىگىتتىن بىر بۇرام موخوركا سورىۋېلىپ، تاماكا يۆگىگەچ پاراڭغا چۈشتى:

— يەنە بىر ھەپتە ئايرىلماقچى ئىدىم، بىراقزە ماشۇجىكام پارتكوم يىغىنى بار، دەپ سالام ئەۋەتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قاس-قۇسلا يېنىپ كەلدىم. سەرەڭگەڭنى ئەكەلە ئىنى، — مۇناج ئاگرانوم يىگىتنىڭ ئۇزاتقان سەرەڭگىسى بىلەن تاماكىسىنى تۇتاشتۇرۇۋېلىپ، سۆزىنى داۋام قىلدى، — سىلەر ئۇقمايسىلەر، ھېلىقى، باشلىقلارنى ئۇر-سوق قىلغان ۋاقىتلاردا مەن ماشۇجىكامغا ئېسىدىن چىقمايدىغان نۇرغۇن ياخشىلىقلارنى قىلىپ قويىۋىدىم، مانا شۇنىڭ شاراپىتىمۇ، تېخنىكا پونكىتىنىڭ باشلىقى، پارتكومنىڭ ھەيئىتى بولدۇم. ئۆتكەن قېتىمقى پارتكوم يىغىنىدا گۇڭشېمىزنىڭ پېنسىيىگە چىققان مۇئاۋىن مۇدىرىنىڭ ئورنىغا يېڭىدىن بىرسىنى سەپلەشنى قارار قىلدۇق، كۆرۈپ تۇرۇۋاتىلار، ئىنىلىرىم، ئورنىغا چوقۇم مەن بولىمەن. ئۇھ، قىشنىڭ سوغىقىدا ۋەلسىپىت بىلەن چاپقىداپ ھەجەپ چارچىدىما! ئاچچىق سۇيۇقلاردىن يوقمۇ، پاراڭلاشقاچ ئازراق ھاردۇق چىقىرايلى.

مۇناج ئاگرانوم يىگىتكە قارىدى. يىگىت ئۈن-چىقمايلا ساندۇقتىن بىر بوتۇلكا ھاراق

ئېلىپ، رومكىنى تولدۇردى - دە، مۇناجقا سۇندى، مۇناج هاراقنى بىراقلا قېقىۋېتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى: — ھەي ئىنىلار، قىينچىلىقلارنى بىلىسەن. شۇڭا گۇگشىدا بولسامۇ سىلەرنى يوقلىماي قويمايمەن. رەھبەرلىك دىگەن كىم بىلەن رەھبەر؟ ئامما بىلەن، سىلەر بىلەن - دە! بىراق - زە، بىر قىسىم باشلىقلىرىمىزنىڭ كادىرلارنىڭ ئۆلۈپ - تىرىلىشى بىلەن كارى يوق، ئەمدى بۈگۈن كېرىشىمدىكى سەۋەپ، ئۆتكەندىكى پارتكوم يىغىنىدا سېنىڭ (ئاگرانومغا قاراپ) قىينچىلىقىڭنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، يېزا ئىگىلىك تېخنىكومىغا ئوقۇتقۇچىلىققا يۆتكىلىش مەسىلەڭنى تېزرەك ھەل قىلىۋېتىشىنى ئېيتتىم. خاتىرجەم بول ئىنى، ماشۇجىكام مېنىڭ بايام دىگەن ئىشىمنى جۆندىۋېتىدىغانلا بولسا، سېنىڭدەك گۆھەرنى سەھرايى قىيامەتنىڭ مۇنداق توپا - چاڭلىرىغا كۆمۈۋەتمەيمەن، چوقۇم شەھەرگە يولغا سېلىپ قويىمەن...

مۇناج سۆز ئارىسىدا ئۈچ - تۆت رومكا كۆتىرىۋەتتى. باياتىن بىر ئېغىز زۇۋان سۈرمەي ئولتۇرغان لابورانت مۇناجنىڭ سۆزى تۈگىمەي گەپ قىستۇردى:

— مۇناجكا، بۇ ئاغىنىمىزنىڭ ئىشى ھەل بولدى.

— قاچان؟ — مۇناج چەكچىيىپ سورىدى.

— تېخى بۈگۈن.

— شۇنداق قىلىپ يېزا ئىگىلىك تېخنىكومىغا بوپتىما؟

— ياق، ئۇنىڭغا ئەمەس، گۇڭشېمىزغا مۇئاۋىن مۇدىر بولۇپ تەيىنلەندى.

— نېمە؟ — مۇناج ئاغزىغا ئەكەلگەن رومكىنى ئۈستەل ئۈستىگە قانداق قايتۇرۇپ قويغىنىنى سەزمىدى. رومكا ئۈستەلگە تىك قويۇلمىغان، يانپاشلاپ قالغان ئىدى...

(«گۈلدەستە» ناملىق ژورنالنىڭ 1984 - يىللىق مەخسۇس سانىدىن ئېلىندى.)

(بېشى 52 - بەتتە)

بەتلىشىگە سادىرنىڭ چەنلەپ ئاتقان توقمىقى ئۇنىڭ كاللىسىغا تېگىپ پۇلاڭشىدە ئارقىغا ئۇچۇپ كەتتى، شۇ ھامان ئۇنىڭ ئاغزى - بۇرنىدىن ئوقتەك قان كەتتى. سادىر چەبدەسلىك بىلەن ئۇنىڭ قورالىنى قولىغا ئالدى - دە، ئاتقا مىنىپ قاچماقچى بولىۋاتقان يەنە بىر چېرىكنى يەر چىشلەتتى.

— ئاكا، سىز مېنى يەنە بىر قېتىم ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇردىڭىز، — ئەسقەر يىغلىغان پېتى يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۆزىنى سادىرنىڭ قۇچىقىغا ئاتتى.

— خوش ئوغلۇم، ئەمدى سەنمۇ يولۇڭغا ماڭغىن، مەنمۇ ماڭاي، — دىدى سادىر ئەسقەرنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ. ئۇ بايا ئەسقەر بەرگەن قۇرت بىلەن زاغرىنى سەزدۈرمەستىن ئۇنىڭ خالتىسىغا سېلىپ قويىدى.

سادىر چېرىكلەردىن ئولجا ئالغان ئىككى ئاتنىڭ بىرىنى مىندى، بىرىنى يېتىلىدى. ئەمدى ئۇنىڭ قولىدا قورالى، ئاستىدا ئېتى بار بولدى. بۇلاقتەك سېمىز ئاتنىڭ ئۈستىگە چىققان سادىر ئۆز مەنزىلىگە قاراپ ئۇچقاندەك يۈرۈپ كەتتى. بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن، ئۇ بۇرۇلۇپ كەينىگە قارىدى، ئەمدى ئەسقەر كۆرۈنمەيتتى، يىراقتا ئۇنىڭ «ھايتھۇيت» دىگەن ئۈنى بىلەن قارسىلداتقان قامچىسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىۋاتاتتى.

«ئەمدى تېزرەك بېرىپ، قازانچىدىكى مامۇت قۇتاز، شەمشىدىن خەلپە باشلىق قېرىنداشلارنى تاپسام ئىشىمىز ئوڭغا تارتىدۇ» دىدى سادىر ئۆز - ئۆزىگە. شۇ تاپتا ئۇنىڭ ھەممە ھاردۇغى چىقىپ يېنىكلىشىپ قالغاندەك بولدى ۋە ئېتىنى دىۋىتىپ، تاغلار ئارىسىغا كىرىپ كۆزدىن غايىپ بولدى.

AltunOq

ياش يازغۇچىلار بىلەن سۆھبەت

ئىليا ئېرەنبۇرگ (سوۋېت ئىتتىپاقى)

سوئال: سىز «ئىككىنچى كۈنى» نى قانداق يازدىڭىز؟

ئېرەنبۇرگ: «ئىككىنچى كۈنى» مۇنداق يېزىلغان: مەن ھەرقايسى جايلارنى 3 ئايچە ئايلىنىپ، ئىلاجى بار كىشىلەر بىلەن كۆپرەك ئۇچرىشىشقا تىرىشتىم. بىر ئادەم بىلەن سۆزلىشىش 2 ئادەم بىلەن سۆزلەشكەنگە قارىغاندا تېخىمۇ ئۈنۈملۈك بولىدىغانلىقى، 2 ئادەم بىلەن سۆزلىشىش 5 ئادەم بىلەن سۆزلەشكەنگە قارىغاندا پايدىلىق بولىدىغانلىقى ماڭا ئايان ئىدى، بىراق مەن ۋاقىتنى تېجەش ئۈچۈن، توپ - توپ ئادەملەر بىلەن سۆزلىشىشكە مەجبۇر بولدۇم.

مەن كۆڭۈل بۆلمىۋاتقان مەركىزىي مەسىلە — ياشلار ئىدى. ئالدى بىلەن ئۇلار مەندىن چەتئەللىنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى، ئاندىن مەن ئۇلاردىن سوئال سورىدىم.

مەن ئىمكان قەدەر گەپنىڭ ئورامىنى شەخسلەر مەسىلىسى ئۈستىگە يۆتكەپ تۇردۇم، كۆپچىلىك ھېچقانداق ئەندىشىدە بولمىدى، شۇڭا ئۇلار رازىمەنلىك بىلەن كۆڭلىدىكىنى ئېيتتى.

سۆھبەتنى تېز سۈرئەتتە خاتىرىلەپ، ئۆيگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ۋاقىت چىقىرىپ، ئەڭ قىزىقارلىق ئىشلارنى كۆچۈرۈۋالدىم.

بۇنىڭدىن باشقا، داشۆ ئوقۇغۇچىلىرىمۇ مېنى كۆپلىگەن ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى. مەن تومسكىدا نۇرغۇنلىغان خاتىرە دەپتەرلەر بىلەن شەخسلەرنىڭ خەت - چەكلىرىنى قولغا چۈشۈردۈم. 5 - 6 نەپەر داشۆ ئوقۇغۇچىسى مېنىڭ ياشلار ھەققىدە 6 ئەسەر يازماقچى بولغانلىقىمنى ئاڭلاپ، ماڭا ناھايىتى زور ئىشەنچ باغلىغانلىقىنى ئىزھار قىلىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ خاتىرە دەپتەرلىرىنى بەردى.

3 ھەپتىچە ۋاقىت سەرپ قىلىپ سىبىرىيىگە بېرىپ كەلدىم. مەن ئۆزەمنىڭ بىۋاستە كەچۈرمىشلىرىمدىن مۇنداق بىر قانۇنىيەتنى بايقىدىم: بىرەر جايدا ئازراق تۇرۇشمۇ، ئۇزاقراق تۇرۇشمۇ مۇمكىن. ئۇزاقراق تۇرغاندا، يولۇقتان ۋەقەلەرگە بولغان چۈشەنچە چوڭقۇرلىشىدۇ؛ ئۇ

يەردە تۇرغان ۋاقىت قىسقا بولسا، يولۇققان نەرسىلەر يېڭى تۇيۇلىدۇ. ئەڭ ياخشىسى، بىر جايدا بىر ھەپتە ياكى بىرنەچچە يىل تۇرۇش كېرەك. مەن بىر جايدا بىر ئاي تۇرۇشنى ئانچە مۇۋاپىق كۆرمەيمەن.

ماتېرىيال ۋە تەسىراتلىرىمنى رەتلىگەن چېغىمدا، رومانىدا يارىتىلىدىغان ئوبرازلارنى بەلگىلىۋالىمەن.

سوئال: رومانىدا يېزىلغان داشۆ ئوقۇغۇچىسى، بولۇپمۇ ۋولۇدىيە دېگەن بۇ پېرسوناژ راست ئادەممۇ ـ قانداق؟

ئېرىنبۇرگ: مەن كۆپلىگەن ۋولۇدىيەلەرنى كۆردۈم، مەندە ۋولۇدىيەلەرنىڭ خاتىرە دەپتەرلىرىمۇ بار، مەن قايسىبىر ۋولۇدىيەنى يېزىشنى ئالدىن بەلگىلەپمۇ قويمىدىم، قايسىبىر راست ئادەمنى خىيالىمغا كەلتۈرگىنىممۇ يوق. بۇ پېرسوناژ مېنىڭ ئۇرغۇنلىغان ئادەملەردىن ھاسىل قىلغان تەسىراتىمدىنلا ئىبارەت.

باشقا پېرسوناژلارمۇ شۇنداق، ئۆز مەيلىچە ئومۇملاشتۇرۇلغان. رومانىدىكى 20 جۈملە سۆز ئۇلارنىڭ سۆھبىتى ياكى خاتىرىسى ئاساسىدا يېزىلغان، قالغانلىرى ئاشۇ ماتېرىياللارنى تەتقىق قىلىشتىن كېلىپ چىققان نەتىجە. مەسىلەن، ۋالىيەنىڭ گېللىتوپقا يازغان خېتىنى ئالساق، ئۇ ئەسلىدە بار بولغان بويىدىن ئاجراش ۋەقەسى سۆزلەنگەن خەتنىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى ئۆزگەرتىپ يېزىلغان خەت.

سوئال: سىز داشۆ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى تەتقىق قىلىپسىزۇ، لېكىن ئەسەردە-كىزدە باشقا پېرسوناژلارمۇ بار ئىكەنغۇ؟

ئېرىنبۇرگ: مەندە ئىشچىلارنىڭ خاتىرىسى يوق، مەندىكىسى پەقەت ئۇلار بىلەن سۆزلەشكەن چاغدا خاتىرىلىۋالغان تېز يازما ماتېرىيالدىنلا ئىبارەت. بۇ قېتىم قايتىپ كېلىپ ئىشچىلارنىڭ بىرنەچچە خاتىرىسىنى قولغا چۈشۈردۈم، بۇ خاتىرىلەرگە يېزىلغانلىرىمۇ بەك قىزىق ئىكەن.

سوئال: سىز چەتئەلدە تۇرۇپمۇ ئېلىمىز بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ئۈزمەپسىز. سىز ھەر خىل ئادەملەرنىڭ ئىچكى ھېسسىياتىنى ئېلىمىزدىكى شەخسلەردىن تاپشۇرۇۋالغان خەتلەردىن چۈشەندىڭىزمۇ ياكى قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، يېڭىۋاشتىن تونۇشۇپ چۈشەندىڭىزمۇ؟

ئېرىنبۇرگ: مەن قولغا چۈشۈرگەن خام ماتېرىياللارنىڭ ھەممىسى يېڭى، شۇڭا مەن بۇ شەخسلەرنى قىلىچە چۈشەنمەيمەن. مەن بىر قىسىم كىشىلەر بىلەن خەت ئارقىلىق ئالاقىلىشىپ تۇردۇم، لېكىن بۇ شەخسى ئىش خاراكتېرىدە ئىدى...

مەن بىر ۋولۇدىيە بىلەن تونۇشۇپ، ئۇنىڭ بىلەن خەت يېزىشتىم، لېكىن مەن يازغۇچى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئۇنىڭغا قىلچىمۇ قىزىقمىدىم. مېنىڭ قىزىققىنىم، ئاشۇ قاتلامدىكى ۋولۇدىيە ئەمەس، بەلكى ئىشچىلار ئارىسىدىكى ۋولۇدىيە ئىدى.

سوئال: سىز ئېلىمىزنىڭ قايسى قاتلام كىشىلىرى بىلەن ئەڭ تونۇشلۇق؟

ئېرىنبۇرگ: ئەپسۇسكى، ماڭا ئەڭ تونۇشلۇقى يازغۇچىلار، لېكىن مېنىڭ ئۇلار بىلەن پەقەت خۇشۇم يوق.

سوئال: دېخانلارنىچۇ؟

ئېرىنبۇرگ: ئۇلارنى مۇتلەق چۈشەنمەيدىغان دېمەيمەن بولمىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇلارنى يازماقچىمۇ ئەمەسمەن.

سوئال: ئەمىسە، سىزنىڭ «ئىككىنچى كۈنى» ناملىق ئەسىرىڭىزدە دېخانلارغا ئائىت پېرسوناژلار بار ئىكەنغۇ؟

ئېرىنبۇرگ: ئۇلار شەھەرنىڭ، سانائەتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان پېرسوناژلار. مەن كولخوز ياكى سوۋخوزغا بارماي تۇرۇپ، دېخانلار ھەققىدە رومان يېزىش توغۇل پوۋېستمۇ يازالمايمەن.

سوئال: سىز قاراغاندا ھەققىدە يېزىپسىز، ئۇ يەرگە بارغانمىدىڭىز؟

ئېرىنبۇرگ: بىر قېتىملىق سەپىرىمدە بىرەيلەن ماڭا قاراغاندىنى ناھايىتى جانلىق تونۇشتۇرغان ئىدى.

شۇنى ئېيتىش كېرەككى، مەن بابۇرىكقا ئوخشاش شەھەرلەرگە بارغان، مەن بۇ شەھەرلەرنىڭ بەزى ئالاھىدىلىكلىرىنى رومانىدىكى كوزباس شەھىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى قىلىپ يازدىم.

مەن بىرەر زاۋۇتنى قانداق يېزىش كېرەكلىكىنى بىلمەيمەن. مېنىڭ رومانىم بېرىككەن بىر پۈتۈن گەۋدە. مېنىڭ ئەڭ قىزىقىدىغىنىم، ئادەم.

سوئال: سىز «ئىككىنچى كۈنى» ناملىق ئەسىرىڭىزنى يازغان چېغىڭىزدا بىناكارلىق تېخنىكىسىنى تەتقىق قىلغانمىدىڭىز؟

ئېرىنبۇرگ: مېنىڭچە، بۇنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق. بۇنىڭغا ۋاقىت سەرپ قىلىشنىڭ ئۆزى ئىسراپچىلىق. بىناكارلىق ئىشچىلىرىنىڭ تۇرمۇشى ھەممىگە ئايان. مېنىڭ قىزىقىدىغىنىم، ئۇلارنىڭ نىمە ئۈستىدە سۆزلىشىدىغانلىقى ئەمەس، بەلكى قانداق سۆزلىشىدىغانلىقى.

مېتاللورگىيە تېخنىكىسىنىڭ ئۆزىگە قىزىقمايمەن، مېتاللورگىيە جەھەتتە مېنىڭ قىزىقىدىغىنىم، ئاددى كىتاپخانلارنىڭ مېنىڭ ھەۋىسىنى قوزغىغان بىر قاتار تۇرمۇش ھادىسىلىرى بىلەنلا چەكلىنىدۇ.

سوئال: ئۇنداقتا ئۇلار قانداق سۆزلىشىدۇ؟

ئېرىنبۇرگ: ئۇلار مەسىلە ئۈستىدە قىزغىن، خوشال - خورام ۋە ھەۋەس بىلەن سۆز - لىشىدۇ. ئۇلارنىڭ، مانا مۇشۇنداق ھىسسىياتى ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىدا قانداق رول ئوينايدىغانلىقىنى بىلىش مەن ئۈچۈن بەكمۇ مۇھىم؛ مەلۇم بىر خىل چۆيۈن ئېرىتىش ئۇسۇلىنىڭ قانداق قوللىنىلغانلىقىغا ئوخشاش مەسىلىلەرگە ئانچە قىزىقمايمەن. چۆيۈن ئېرىتىش ئۇسۇلى مەسىلىسىدە مەن بۇ ئۇسۇلنىڭ چۆيۈن ئېرىتىش زاۋۇدىغا قانداق ئېلىپ كېلىنگەنلىكىنى بىلسەملا بولدى. مەن چۆيۈن ئېرىتىش ئۇسۇلى توغرىسىدىكى ئەڭ ئاسان ئىمتىھاندىنمۇ ئۆتەلمەيمەن، ھەتتا ناھايىتى چوڭ خاتالىق كەتكۈزۈپ قويۇشۇممۇ مۇمكىن.

ئىمكانىيەت بولسىلا، تېخنىكا مەسىلىسى ئۈستىدە يازغانلىرىمنى سەۋەنلىكتىن ساقلىنىش، كەسىپ ئەھلىلىرىنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرۈپ قويماسلىق ئۈچۈن، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ كۆرۈپ بېرىشىگە سۇنىمەن.

سوئال: لېكىن ھەقىقىي يۇقۇرى سەۋىيىلىك يازغۇچى بولۇش ئۈچۈن، تىراكتۇرغا قانداق ماي ئىشلىتىلىدىغانلىقىنى، يەنى كىرسىن ياكى بېنزىن ئىشلىتىلىدىغانلىقىنى بىلىش زۆرۈر بولسا كېرەك، چۈنكى سىزنىڭ ئەسىرىڭىز ھەرقانچە ياخشى يېزىلغان بىلەنمۇ تېخنىكا جەھەتتە سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويسىڭىز ئۇلار سىزنى كەچۈرمەيدۇ ئەمەسمۇ؟

ئېرىنبۇرگ: سىزنىڭ مىساللىرىڭىز جايىدا بولماي قالدى، ئېيتىپ بېقىڭچۇ، يازغۇچى قايسى ئىشنى يېزىشتا كەتكۈزۈپ قويىدۇ: پېچىنى پېچكە ئوخشايدىغان قىلىپ يازالماسلىقتىنمۇ ياكى ۋەقە يۈز بېرىشنىڭ ئالدىدا يىگىت ئۆزىنىڭ سۆيگۈنى بىلەن سۆزلىشىش ئەسلا مۇمكىن بولمىغان ئىش ئۈستىدە سۆزلەشكەنلىكىنى يېزىشتىمۇ؟ قايسى ئەڭ قورقۇنچلۇق؟ ئىشلەپچىقىرىشقا ئائىت سەۋەنلىكمۇ ياكى ئادەمگە چېتىلىدىغان سەۋەنلىكمۇ؟

مۇبادا بىرەر يازغۇچى ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ھەقىقىي يوسۇندا ئىپادىلەپ بېرەلمىسە، ئۇ يازغۇچى ھېساپلانمايدۇ.

سوئال: بۇ تېخنىكا مەسىلىسى بىلەن ئادەم مەسىلىسىنى بىر - بىرىدىن تامامەن ئايرىۋەتكەنلىك بولمامدۇ؟

ئېرىنبۇرگ: مەن ئىشلەپچىقىرىش ھەققىدە «ئون ئات كۈچى»، «خىيال زاۋۇدى» دېگەنگە ئوخشاش ئەسەرلەردىن بىرنەچچىنى يازدىم، يەنە ئىشلەپچىقىرىشقا ئائىت بىر مۇنچە ئوچېرك يازدىم. مەن دەۋرىمىزدىكى تۇرمۇش ۋە تېخنىكىغا قىزىقىمەن. ئەگەر بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا قانداقتۇر مۇنازىرە مەۋجۇت دېيىلسە، ئۇ مېنىڭ سىلەردە بىر خىل ئېغىشنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلغانلىقىمدىن ئىبارەت. ئۆزەمنى ھازىر فرانسىيىلىك ياش يازغۇچىلار بىلەن سۆزلىشىۋاتىمەن، دەپ قىياس قىلسام، ئۇ ھالدا سىلەرنىڭ سۆزۈڭلەرنى قىلغان بولاتتىم، چۈنكى ئۇ يەردە ئىشلەپچىقىرىش ئۈستىدىكى تەتقىقات كۈچىيىۋاتىدۇ. بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزدىكى تېخنىكا مەسىلىسى ھەققىدە سۆزلەنگەن گەپلەر كىشىنى زېرىكتۈرىدۇ، ئادەمگە بولغان قىزىقىش بولسا كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان دەرىجىدە كەمچىل، شۇڭا مەن ھازىرچە مۇشۇنچىلىكلا دەپ تۇراي.

مەلۇم بىر يولداش ماڭا: مېنىڭچە، شېئىردىكى ئەڭ مۇھىم نەرسە، ئادەم خاراكتىرىدىن ھالقىپ كەتمىگەن ئىندىۋىدۇئاللىق دېدى. بۇ ناھايىتى توغرا سۆز. ئەگەر سىلەر باشقا بىر دۆلەتتە ياشاۋاتقان بولساڭلار، سىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىشقا بولغان قىزغىنلىقىڭلار دەل جايىدا بولغان بولاتتى، لېكىن بىزنىڭ ئېلىمىزدە تەشۋىق قىلىشقا تېگىشلىك بولغىنى بەدىئىي توقۇلما، لېرىكا، ئادەمگەرچىلىك. ئادەمنى كاتالىزاتور سۈپىتىدە ئەمەس، ئادەم سۈپىتىدە يېزىش لازىم.

سوئال: سىزنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىدىغىنى رومان يېزىشمۇ ياكى ئوچېرك يېزىشمۇ؟

ئېرىنبۇرگ: مەن رومان يېزىشقا خۇشتار، چۈنكى مەن چوڭ تىپتىكى نەرسىلەرنى يېزىشنى ياقتۇرىمەن. ئوچېركقا كەلسەك، ھازىرغىچە بىرەر پارچە كىتاپمۇ يازمىدىم. ھەر قايسى مەزگىللەردە ئانچە - مۇنچە يېزىپ قويدۇم. ئوچېركنىڭ خام ماتېرىياللىرىغا سەپەر ئۈستىدە ئېرىشكەن ئىدىم.

مەن سەپەردىن قايتىپ كېلىپلا ئوچېرك يېزىشقا تۇتۇش قىلىمەن، مەن ئوچېركنى

رومان يازغانغا قارىغاندا تېز يازىمەن.

سوئال: سىز ئىسپانىيىنى قانداق يازدىڭىز؟ ئىسپانىيىلىكلەرنىڭ پسىخىكىسىنى قانداق تەتقىق قىلدىڭىز؟

ئېرىنبۇرگ: ئەسلىدە مەن ئىسپان تىلىنى ئانچە بىلمەيتتىم. ئىسپانىيىگە بېرىشتىن ئىلگىرى ئىسپان تىلىدىكى كىتاپلارنى ئوقۇيالىساممۇ، لېكىن سۆزلىشەلمەيتتىم. ئىسپانىيىدىكى ساياھىتىم ئاياقلىشاي دېگەندە، ئىسپان تىلىدا سۆزلىشەلەيدىغان بولدۇم. بۇنىڭدىن باشقا، ئىسپانىيە زىيالىيلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك فرانسۇز تىلىنى بىلىدىكەن. مەن ئىسپانىيە دېخانلىرى بىلەن ئىسپان تىلىدا سۆزلەشتىم، راستىنى ئېيتقاندا، ئىسپان تىلىدا سۆزلەش ماڭا بەكمۇ قىيىن كەلدى. بىراق قانداقلا بولمىسۇن، ئۇلارنىڭ مەقسىدىنى چۈشەندىم.

مادرىتقا بارغاندىن كېيىن، تۈرلۈك شەخسلەر بىلەن تونۇشتۇم. ئۇلار ماڭا ئۆزلىرىنىڭ تونۇش - بىلىشلىرى بىلەن تونۇشۇشۇم ئۈچۈن نۇرغۇن تونۇشتۇرۇش خەتلىرىنى يېزىپ بەردى. مەن ئۇلاردىن ھەر خىل ئادەملەرنى: گۇۋاچىلارنى، دوختۇرلارنى، ھۆكۈمەتسىزلىك تەرەپدارلىرىنى تونۇشتۇرۇپ بېرىشنى ھەمدە خەت - ئالاقە يېزىپ بېرىشنى ئۆتۈندۈم. مەن ھەر بىر جايغا ئۇن نەچچە پارچە ئالاقە ئېلىپ باردىم.

ھەر بىر شەھەرگە بارغاندا، خەتلەرنى كۆتىرىپ يۈرۈپ ئىگىسىنى ئىزلىدىم.

ئىسپانىيىلىكلەر بەكمۇ مېھماندوست ئىكەن. بىر رۇس كەپتۇ، دېگەن خەۋەر ھەش - پەش دېگۈچە پۈتكۈل شەھەرگە پۇر كەتتى. كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى رازىمەنلىك بىلەن سۆزلەپ بەردى. بۇ جەھەتتە ئۇلار ئادەتتىكى ياۋروپالىقلاردىن پەرقلىنىدىكەن. ئىسپانىيىلىكلەر ھەمىشە ھەسرەت چېكىپلا يۈرىدىكەن. ئۇلار ھاراق ئىچكەندىن كېيىن، ئاغزىغا كەلگىنىنى دەۋېرىدىكەن. ئەلۋەتتە، ئۇلارنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ ھەممىسىگە ئىشىنىپ كەتمىدىم، يەنە ۋاقىت سەرپ قىلىپ ئەمىلىيلەشتۈرۈشكە توغرا كەلدى. ئەمىلىيلەشتۈرۈش ناھايىتىمۇ مۇرەككەپ، ناھايىتىمۇ قىيىن ئىش. پسىخولوگىيىگە ئاساسەن ئېيتقاندا، ھاراق ئىچكەندىن كېيىنكى پاراڭ كىشىنى مول ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەيدۇ.

مېنىڭچە، يازغۇچى ئۈچۈن زور ئەھمىيەتكە ئىگە بولغىنى كىشىلەر بىلەن سۆزلىششكە، سۆزلىشش ئوبيېكتلىرىنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىششكە، سۆزلىشش ئوبيېكتلىرىنىڭ سۆزىنىڭ مەزمۇنىنى يازغۇچى قىزىقىدىغان ئىشلارغا ئەمەس، شۇلارنىڭ ئۆزى قىزىقىدىغان ئىشلار ئۈستىگە بۇراشقا ماھىر بولۇشتىن ئىبارەت. چۈنكى ئاخىرقى ھېساپتا مۇشۇنداق سۆزلىششلا يازغۇچىغا مەنپەئەت يەتكۈزىدۇ. مىسال ئۈچۈن ئېيتايلى، بىر يازغۇچى بىر كىشى بىلەن تونۇشۇپ، ئۇ كىشىنى ئائىلە تۇرمۇشىغا دائىر نۇرغۇن قىزىقارلىق ئىشلارنى سۆزلەپ بېرەلىشى مۇمكىن دەپ ھېساپلىسا، لېكىن ئۇ كىشى ئات مىنىش ھەۋەسكارى بولسا، بۇنداق ئەھۋالدا يازغۇچى گەپنىڭ ئۇرامىنى ئاتقا بۇرىسا، ئۇ كىشى ئېچىلىپ - يېيىلىپ ناھايىتى جانلىق سۆزلەپ بېرىدۇ. ئەگەر يازغۇچى ئۇنى باشقا ئىشلار ئۈستىدە سۆزلەپ بېرىشكە دەۋەت قىلسا، ئۇ تۇترۇقسىز گەپلەرنى قىلىشى مۇمكىن.

كىشىلەرنى كۆڭلىدىكىنىڭ ھەممىسىنى دەپ بېرىشكە يېتەكلەشنى، سۆھبەتنىڭ ئاساسى مەزمۇنى ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزۈشنى، ئۆگىنىۋېلىش—يازغۇچى ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم.

شۇنى بىلىش كېرەككى، ئېلىمىزدىكى كىشىلەر ئادەتتە سۆھبەتنىڭ دەسلەۋىدىكى بىر سائەت ئىچىدە كۆڭلىدىكى گەپلەرنى دېمەيدۇ. مۇشۇ بىر سائەت ئىچىدە سۆزلىگۈچىلەرنى ئالدىن تەييارلاپ قويغان سۆزلىرىدىن ۋاز كەچتۈرۈشنى ئۈگىنىۋېلىش لازىم، شۇنداق قىلغاندا، ئۇلار ھامان كۆڭلىدە ئويلىغانلىرىنى، ھەقىقى تۇردە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان ئىشلارنى سۆزلەيدۇ.

سوئال: سىز يېقىندا بىرەر نەرسە يازغىنىڭىزدا ئىلگىرى يولۇقۇپ باقمىغان يېڭى، قىيىن مەسىلىگە يولۇقۇپ باقتىڭىزمۇ؟

ئېرېنبۇرگ: مەن ھەر قېتىم بىرەر نەرسە يازغىنىمدا نۇرغۇنلىغان قىيىنچىلىقلارغا يولۇقۇپ تۇرىمەن. «ئىككىنچى كۈنى» نى يېزىشقا كىرىشكەندىن كېيىن، پېرسوناژلارنىڭ سانى، پسىخىكىسى جەھەتتە قىيىنچىلىقتا ئۇچرىدىم.

مەن ئىلاجى بار ئاشىقدارچىلىقنى ئازراق يازىمەن. بۇ ئىشنى ئاشۇنداق بىر تەرەپ قىلىش كېرەك. كونا رۇس ئەدەبىياتىدىمۇ ئاشىقدارچىلىق ناھايىتى ئاز يېزىلغان. مېنىڭ دەسلەپكى ئەسەرلىرىمدە ئاشىقدارچىلىق كۆپرەك يېزىلغاچقا، كىشىلەر سېرىق رومانلارنىڭ ئۈلگىسى، دېيىشكەن.

ھازىر بىزنىڭ بۇ يەردە ئاشىقدارچىلىق خېلىلا جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە، چۈنكى ئىشچى كىتابخانلار ۋەقە راۋاجى ئىخچام بولغان رومانلارنى ئوقۇشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئۆزەم ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئاشىقدارچىلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان نەرسىلەرنى يېزىش ئاشىقدارچىلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان نەرسىلەرنى يېزىشقا قارىغاندا، بەك قىيىن چۈشىدۇ.

سوئال: سىزنىڭ ئىجادىيەت ماھارىتىڭىزگە مەن بەكمۇ قايىل.

ئېرېنبۇرگ: مەن خەتنى ماشىنكىدا ئۆزەم باسىمەن. بېسىپ بولغاندىن كېيىن كۆپ ئۆزگەرتىمەن. قول تەگمەيدىغان جۈملە قالمايدۇ، دېسەممۇ بولىدۇ. ئاندىن ماشىنكىدا قايتا ئاققا كۆچۈرىمەن. مانا مۇشۇنداق قايتا - قايتا ئۆزگەرتىپ، قايتا - قايتا كۆچۈرگەندىن كېيىن، ئاندىن كېيىنكى باپقا ئۆتىمەن. ئاخىرىدا يەنە بىر قېتىم ئومۇميۈزلۈك تۈزىتىپ چىققاندىن كېيىن، ماشىنكىچىغا بېرىمەن، ئۇ ئاققا كۆچۈرگەندىن كېيىن، ئىستىلىستىكا جەھەتتىن يەنە بىر قېتىم تۈزىتىمەن.

مەن ھەر كۈنى 4 سائەت يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىمەن، بۇنىڭدىن ھەرگىزمۇ ئاشۇرۇۋەتمەيمەن. ئادەتتە چۈشتىن بۇرۇن يازىمەن.

مەن يېزىشقا كىرىشكەندە ھېچقانداق ئىش قىلمايمەن. مەن رومان يېزىشقا كىرىشكەندە، 3 - 4 ھەپتىدە ئارانلا بىر پارچە جاۋاپ خەت يازىمەن. بۇ مەزگىلدە گېزىت- ژورناللارغا نەزىرىيىۋى ماقالا يازمايمەن. مۇبادا ماقالا يېزىشقا قىستىسا، جۇدۇنۇم تۇتىدۇ. مەن يېزىشنى ئۈزۈپ قويمايمەن، لېكىن ئەنە شۇنداق ئىشلار مېنى يېزىشنى ئۈزۈپ قويۇشقا مەجبۇر قىلىدۇ.

سوئال: بابىل سىزنى كافىخانىدا ئولتۇرۇپ يېزىشقا ئامراق دەيدۇ، راستمۇ؟

ئېرېنبۇرگ: ئىنقىلاپتىن ئىلگىرى مەن پارىژدا تۇراتتىم، ئۆيۈمگە ئوت قالانمايتتى، شۇڭا مەن ھەمىشە كافىخانىغا بېرىپ، يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىناتتىم. بىر ئىستاكان

كافى بىلەن پۈتۈن بىر كۈننى ئۆتكۈزەتتىم. مۇشۇنداق قىلىپ كافىخانىدا يېزىشقا بارا - بارا ئادەتلىنىپ قالدىم. مەن سوغاقتىن ساقلىنىش ئۈسكۈنىلىرى بار ئۆيگە كۆچۈپ كىرگەندىن كېيىنمۇ كافىخانىغا بارمىسام يازالمايدىغان بولۇپ قالدىم.

ئۇرۇشتىن كېيىن كافىخانىنىڭ قىياپىتى زور دەرىجىدە ئۆزگىرىپ كەتتى. ئۇ يەردە ۋاراڭ - چۇرۇڭ ئۆكسىمەيدىغان بولۇپ قالدى، دوست - ئاغىنىلىرىم كافىخانىغا كەلسىلا، ئەتراپىمغا ئولىشىۋېلىپ قۇرۇق پاراڭ سېلىپ، ماڭا كاشىلا قىلغىلى تۇردى.

بۇنىڭدىن باشقا، ئۆز خېتىمنى پەرق ئېتىپ ئوقۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش پەيتىمۇ كېلىپ قالغان ئىدى، چۈنكى شۇ كۈنى يازغان خەتنى شۇ كۈنى ئوقۇمىسام، ئەتىسى ھەر قانچە قېرىشىپمۇ ئوقۇيالمايتتىم.

مەن ماشىنكا ئىشلىتىش نىيىتىگە كەلدىم، بىراق ماشىنكىنى كافىخانىغا ئېلىپ بېرىش ئەپسىز ئىدى. شۇڭا مەن قەتئىي نىيەتكە كېلىپ، ئۆيدە يېزىشقا باشلىدىم.

شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللانغاندا، بەزىدە زېرىكىش يۈز بېرىدۇ، لېكىن سىز يېزىۋەرسىڭىز بارا - بارا يېزىۋاتقان نەرسىگە بېرىلىپ كېتىسىز. روماننىڭ باشلىنىشى ھامان قىيىن بولىدۇ، ئاخىرى ئاسانلىشىپ بارىدۇ، كىتاپنىڭ ئوتتۇرا قىسمى كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرىدۇ، ئاخىرىغا بارغانسېرى قىزىقى ئاجىزلىشىپ بارىدۇ. كىتاپ تۈگەشكە ئاز قالغاندا قىزىقى يەنە كۈچىيىدۇ...

سوئال: سىز قانداق دەم ئالىسىز؟

ئېرىنبۇرگ: مەن دەم ئالغاندا ھېچنېمە ئوقۇمايمەن. ئوقۇشقا توغرا كەلسە، يېزىۋاتقان نەرسىگە زادى ئوخشىمايدىغان نەرسىنى ئوقۇيمەن، يەنى رومان ئوقۇمايمەن.

«دەم ئېلىش» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىدىن ئېيتقاندا، مەن پەقەت دەم ئالمايمەن دېسەممۇ بولىدۇ. يېزىقچىلىق ئاخىرلاشقان دەسلەپكى كۈنلەردە بەكمۇ خوشال بولۇپ كەتكىنىمدىن قولۇم ھېچقانداق ئىشقا بارمايدۇ. كېيىن يېزىشقا تېگىشلىك نۇرغۇن نەزىرىيىۋى ماقالىلارنىڭ بارلىقىنى ئېسىمگە ئالىمەن. ماقالا يېزىش رومان يازغان چاغدىكىدەك ھېسسىياتنىڭ بولۇشىنى تەلەپ قىلمايدۇ، شۇڭا مەن ماقالىنى دەم ئالغاننىڭ ئورنىدا يازىمەن.

(«گۇاڭجۇ ئەدەبىيات - سەنئىتى» نىڭ 1983 - يىل 5 - سانىدىن ئېلىندى.)

ئازات سىيىت تەرجىمىسى.

ئەدەبىي ئاتالغۇلارنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى

ئىستىل ياكى ئۇسلۇب: كەڭ مەنىدە، يازغۇچى ئىجادىيىتىدىكى غايىۋىي - بەدىئىي خۇسۇسىيەتلەر بىرلىكى، تار مەنىدە ئىپادىلەش ئۇسۇلى. كەڭ مەنىدىكى ئۇسلۇب چۈشەنچىسى يازغۇچىنىڭ دۇنيا قارىشى، تەكىتلەنگەن ئاساسىي پىكرىنى تەشكىل قىلىدىغان غايە، سيۇژىت ۋە خاراكتېرلار دائىرىسى، بەدىئىي تەسۋىر ۋاسىتىلىرى، ئەسەر تىلى ۋە باشقىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئومۇمەن، ئۇسلۇب ئاپتورنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرى ھاياتنى بايقاش دەرىجىسى ۋە ئۇنى تەسۋىرلەش مېتودى قاتارلىق تەرەپلەردە ئىپادىلىنىدۇ.

سيۇژىت: (فرانسۇزچە. sujet — پىرېدمېت① سۆزىدىن) — ئېپىك ياكى دراماتىك ئەسەرلەرنىڭ كونكرېت مەزمۇنىنى تەشكىل قىلىدىغان ئۆزئارا باغلانغان ۋە راۋاجلىنىپ بارىدىغان ۋەقەلىكلەر، شۇنداقلا ۋەقەلىككە قاتناشقان كىشىلەر مۇناسىۋىتىنىڭ تارىخىي راۋاجىنى كۆرسىتىدىغان جەريان.

بۇ ھەقتە ماكسىم گوركىي مۇنداق دەيدۇ: «ئەدەبىياتنىڭ ئۈچىنچى مۇھىم ئامىلى — سيۇژىت، يەنى پېرسوناژلار ئارىسىدىكى باغلىنىش، زىددىيەت، ھېسداشلىق، ئەكسى تەسىرات ۋە ئادەتتىكى ئۆزئارا مۇناسىۋەتلەر، ھەر خىل ئوخشاش بولمىغان خاراكتېر، تىپلارنىڭ ئۆسۈش ۋە بىنا بولۇش تارىخىدۇر».

سېكىل ياكى چاتما شېئىر: (گرېكچە. koklos — دائىرە ھالقا سۆزىدىن) — بىر قانچە ماۋزۇ ئاستىدىكى مەزمۇنداش شېئىرلارنىڭ چېتىلىپ بىر پۈتۈن گەۋدە ھاسىل قىلىشىغا قارىتىلغان.

مەسىلەن: تۇرغۇن ئالماسنىڭ «ئىنسان خىسلىتى ھەققىدە ناخشا» دېگەن سېكىلى — «مېھنەت ۋە ئەقىل»، «ۋىجدان»، «مۇھەببەت»، «نەپرەت» قاتارلىق بىر قانچە مەزمۇنداش شېئىرلاردىن تەركىب تاپقان. بۇ شېئىرلار بىر بىرىگە باغلىنىپ، بىر بىرىنى تولۇقلاپ ھەم كۈچەيتىپ ئىنسانىي خىسلەت توغرىسىدىكى بىر پۈتۈن چۈشەنچىنى ئەكس ئەتتۈرگەن.

غەزەل: شەرق خەلقلىرى ئەدەبىياتىدا، جۈملىدىن، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا كەڭ تارقالغان لىرىك ژانىر. غەزەل دەسلەپ ئىشقى - مۇھەببەت تېمىسىدا يارىتىلغان، كېيىنكى چاغلاردا ئىجتىمائىي، سىياسىي، ئەخلاقىي، تەلىم - تەربىيە تېمىلىرىدىمۇ يېزىلىشقا باشلىدى. ناۋايى قاتارلىق شائىرلار ھەجۋىي خاراكتېردىكى غەزەللەرنىمۇ ياراتتى.

يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، نىمشېھىت قاتارلىق شائىرلار مۇشۇ ژانىردا خەلقنى ئويغىتىش، بىلىم - مەرىپەتكە دەۋەت قىلىش، كۈرەش قىلىپ، يېڭى ھايات قۇرۇش تېمىلىرىدا نۇرغۇن غەزەللەرنى يازدى ۋە يېڭى - يېڭى شەكىللەرنى مەيدانغا كەلتۈردى.

① پىرېدمېت — نەرسە دېگەن ئۇقۇمغا توغرا كېلىدۇ.

غەزەل ئاز بولغاندا ئۈچ بېيىتتىن، كۆپ بولغاندا ئون، ئون ئىككى بېيىتتىن (بەزىدە ئۇنىڭدىن كۆپ) ئىبارەت بولىدۇ. غەزەلنىڭ بىرىنچى بېيىتى ئۆزئارا قاپىيىداش بولۇپ، كېيىنكى جۈپ مىسرالار ئۇنىڭغا ماسلىشىپ كېلىدۇ. تاق مىسرالار بولسا ئوچۇق قالىدۇ (ئا - ئا. ب - ئا. ب - ئا).

ئەگەر غەزەلنىڭ بىرىنچى بېيىتى قاپىيىلەنمىسە، ئۇنى قىتئە — غەزەل دەپ ئاتايدۇ.

غايە: كىشىلەرنىڭ ھايات ھادىسىلىرى توغرىسىدىكى تەسەۋۋۇرى ۋە شۇ ھادىسىلەرگە بولغان مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلىگەن تەپەككۇردىن ئىبارەت. بۇنداق تەپەككۇر ھەمىشە كىشىلەرنىڭ ماددىي ھايات شارائىتلىرى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ.

بەدىئىي ئەسەرنىڭ غايىسى ئەسەردە تەسۋىرلەنگەن يېتەكچى پىكىردۇر. ئەسەرنىڭ غايىسى ئەسەر قەھرىمانلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئىش ھەرىكىتىدە گەۋدىلىنىدۇ.

فانتازىيە: (گرېكچە. phantasia — پەرەز قىلىش، تەسەۋۋۇر، خىيال سۆزىدىن) — ئىجادىي تەسەۋۋۇر، خىيال شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئىجادىي خىيال بىلەن يارىتىلغان ئوبراز، تۇرمۇشنىڭ ئىنكاسى سۈپىتىدە كىشىنىڭ ئېڭىدا تۇغۇلغان، لېكىن تېخى رېئاللىقتا بولمىغان، پەقەت كىشىلەر تەسەۋۋۇرىدىكى ئارزۇلارمۇ فانتازىيە دېيىلىدۇ.

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئىجادىيىتىدىكى «ئۇچار گىلەم»، «ئۇر توخماق» قاتارلىق چۆچەكلەر خەلقنىڭ رېئال تۇرمۇشى ئاساسىدا، ئۇلارنىڭ ئارزۇ ۋە ئېھتىياجىدىن تۇغۇلغان ئەجايىبى فانتازىيىدۇر. ناۋائىينىڭ «سەئبى سەييار» دېگەن چۆچىكىدىكى ئاجايىپ خىياللارمۇ شۇنداق. دىنىي قائىدىلەرگە ئاساسلانغان فانتازىيە ۋە دىنىي ئەقىدىلەرنى ئىپادىلىگەن بەدىئىي ئەسەرلەر بۇنىڭغا تامامەن قارىمۇ - قارشىدۇر.

فەرد: (ئەرەبچە. فىرد — يەككە، يالغۇز سۆزىدىن) — كىلاسسىك لىرىكىنىڭ ئەڭ كىچىك ژانىرى، پەقەت بىرلا بېيىتتىن ئىبارەت مۇستەقىل شېئىر شەكلى. مەسىلەن:

«بارمىكىن ھېچىمە ئالەمدە ھىجراندىن يامان،
ھەر نەكىم ئاندىن يامانراقدۇر بۇدۇر ئاندىن يامان.»
(بابىر)

بۇنداق شېئىر شەكلى يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىمۇ بار. مەسىلەن:

«نېچۈك ئەھۋالدىدۇر مىللەت، ئۇيغۇر ئەۋلادى ئېچىڭ كۆزنى،
قىلىپ غەيرەت، قىلىڭ ھىممەت، قويۇڭ، تاشلاڭ قۇرۇق سۆزنى.»
(ئابدۇخالىق ئۇيغۇر)

فېليەتون: (فىرانسۇزچە. feuilleton — ۋەرەقە سۆزىدىن) — بىر خىل ئەدەبىي ژانىر. فېليەتون ئەڭ بىرىنچى قېتىم فىرانسىيىدە ۋۇجۇتقا كەلگەن. ئۇ يەردە دەسلەپ تىياتىر ۋە ئەدەبىيات ۋەقەلىرى ھەققىدە يېزىلغان كىچىك تەنقىدىي ماقالىلار فېليەتون دەپ ئاتالغان.

فېليەتون شېئىرىي، نەسرىي شەكىلدە، بەزىدە دىراماغا خاس دىئالوگ شەكلىدىمۇ يېزىلىدۇ، بىراق فېليەتونلار كۆپىنچە نەسرىي بولىدۇ.

فېليەتوندا ھاياتتىكى بىرەر ۋەقە، بىر ياكى بىرنەچچە كىشى ئېلىنىدۇ. فېليەتونچى ئۆزى تەسۋىرلەۋاتقان ۋەقەلىك ياكى كىشىلەردىكى يامان خىسلەت ۋە مىجەزلەرنى قاتتىقراق قامچىلاش مەقسىتىدە مۇبالىغىدىن، بەزىدە فانتاستىك تەسۋىر ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىدۇ.

لېكىن قاچانلا بولمىسۇن فىلىيەتونىنىڭ ئاساسىنى تۇرمۇشتىكى كونكرېت ۋەقەلەر تەشكىل قىلغان بولۇش كېرەك.

40 - يىللار ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا مەيدانغا كەلگەن ل. مۇتەللىپنىڭ «پادىشا سامۇرايلىرى ئېغىر ھالسىرايدۇ» ناملىق فىلىيەتونى يۇقۇرىدىكى تەرىپلەرگە ياخشى دەلىلدۇر.

مۆمىن سەيپىرىنىڭ «قۇلۇپلانغلىق كابىنېت» نامىلىق شېئىرى يېڭى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى ياخشى فىلىيەتون ھىساپلىنىدۇ.

فىگۇرا ياكى ئىستىلىستىك فىگۇرا: (لاتىنچە figura — ئوبراز، كۆرىنىش سۆزىدىن) — بەدىئىي سۆزنىڭ ئىپادە قىلىش كۈچىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئاپتور تەرىپىدىن ئىشلىتىلىدىغان مەخسۇس سۆز - ئىبارىلەر، ئادەتتىن تاشقىرى نۇتۇق تۈزۈلىشى.

ئادەتتە ئىنۋېرسىيە، رېتورىك سوئال، پاراللېلىزىم، بىر تۈردىكى باشلانما، خىلمۇ - خىل كۆرىنىش، خاتىمە ۋە باشقىلار ئىستىلىستىك فىگۇرىغا كىرىدۇ. كىلاسسىك ئەدەبىياتتا ئىستىلىستىك فىگۇرىنىڭ ھەر خىل كۆرۈنۈشلىرى قوللىنىلغان. شۇلارنىڭ بىرى «مۇساۋىيات تەرەپەيىن» دەپ ئاتالغان شېئىر تۈرىدۇر. بۇنداق شېئىردا مىسرالارنى ئادەتتىكى ئوقۇلۇشىدىن تاشقىرى يۇقۇرىدىن پەسكە قاراپ ئوقۇشمۇ مۇمكىن. قانداقلا ئوقۇلمىسۇن، يەنىلا شۇ شېئىرنىڭ ئۆزى كېلىپ چىقىدۇ.

تۆۋەندە مۇھەممەت رىزا ئاگاھىدىن بىر مىسال ئالدۇق:

ئول شوخكى	ئاچىلدى	خەتۇ	رۇخسارى
ئاچىلدى	رەياھىن ①	يۈزى	گۈلنارى
خەتۇ	يۈزى	بىسەۋرۇ قارارى	مەن مەن
رۇخسارى	گۈلنارى	مەن مەن	زورى

بۇ شەكىل ئاپتوردىن پىكىرىي چوڭقۇرلۇقنى، زېھنىي ئۆتكۈرلۈكنى تەلەپ قىلىدۇ.

فولكلور: (ئىنگلىزچە. خەلق ھېكمەتلىرى دىگەن مەنىدە) — خەلق تەرىپىدىن يارىتىلغان بەدىئىي ئەدەبىيات «فولكلور» دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە. خەلق ئېغىز ئىجادى ئىنسانلار ھاياتىدا بىرلىشىپ ئەمگەك قىلىش باشلانغاندىن كېيىنلا پەيدا بولغان. ئىنسانلار ئۆزىنىڭ ئېغىز ئىجادىي (ماقال - تەمسىل، بېيىت - قوشاق، داستان، لەتىپە، چۆچەكلەر) ئارقىلىق ئۆز پىكىرلىرىنى، ھىس - تۇيغۇ، ئارزۇ - ئارمانلىرىنى ئىپادىلىگەن. كېيىنرەك بولۇپمۇ سىنىپىي جەمىيەتتە خەلق ئېغىز ئىجادى خەلق ئاممىسىنىڭ ئەزگۈچى زالىملارغا قارشى يېڭىلمەس كۈرەش قورالى بولۇپ كەلدى.

خەلق ئېغىز ئىجادى يېزىق ۋە يازما ئەدەبىيات پەيدا بولۇشتىن كۆپ زامانلار ئىلگىرى پەيدا بولغان ۋە يازما ئەدەبىيات ئۈچۈن ئاساس بولغان. خەلق ئېغىز ئىجادى بىلەن يازما ئەدەبىيات ھەر دائىم بىر - بىرى بىلەن ئالاقىدار بولۇپ، ئۆز ئارا تەسىر كۆرسىتىپ كەلدى.

قاپىيە: مىسرالارنىڭ ئاخىرىدا كېلىدىغان ئاھاڭداش سۆزلەر. قاپىيە شېئىرىي نۇتۇقنى ئاھاڭدار ۋە تەسىرچان قىلىدۇ، مىسرالارنى ئەستە ساقلاپ قېلىشنى ئاسانلاشتۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن خەلق ماقاللىرى، ھېكمەتلىك سۆزلەر ۋە سەجئىلەر قاپىيەلىك قىلىپ يارىتىلغان، مەسىلەن: «يەر ھەيدىسەڭ كۆز ھەيدە، كۆز ھەيدىمىسەڭ يۈز ھەيدە»، «ياخشىدىن ئات قالىدۇ،

① رەياھىن — خۇشپۇراق ئۆسۈملۈك، رەيھانلار.

AltunOq

يامانلىن دات قالدۇ» دېگەندەك. قاپىيە ــ شېئىرىي ئەسەردە كۆپلىنىت (بەند)لارنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرگۈچى ئاساسىي ۋاستە. ھەر خىل ژانىردىكى شېئىرلارنىڭ ئۆزىگە خاس قاپىيىلىنىش ئۇسۇلى بولىدۇ. قاپىيە تۈق ۋە ئاچ قاپىيە شەكىللىرىدە كېلىدۇ. ئۇنىدىن تاشقىرى قوش قاپىيە (رادىف)، ئىچكى قاپىيە، ئىزچىل قاپىيە ۋە ئۆزگىرىشچان قاپىيىلەرمۇ بولىدۇ.

قەدىمقى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە كۆپىنچە باش قاپىيە ئاساسىي ئورۇننى ئىگەللەيتتى. مەسىلەن:

«بىلىك بىلىڭ يا بىگىم
بىلىك ساڭا ئەش① بولۇر.
بىلىك بىلگەن ئۇل ئەرگە
بىر كۈن دۆلەت تۈش② بولۇر.»
(تۇرپان تېپىلمىلىرىدىن)

بۇ مىسرالاردىكى «بىلىك»(بىلىم) سۆزى باش قاپىيە بولۇپ، بۇ خىل شەكىل بىر قىسىم خەلق قوشاقلىرىدا ھازىرغىچە ساقلىنىپ كەلمەكتە. مەسىلەن:

قارا ـ قارا قاشلارىڭغا
قاتىساڭچۇ مېنى.
قارا قاشىڭ بازاردا
ساتىساڭچۇ مېنى.

يۇقىرىدا مىسالغا ئېلىنغان قوشاقلاردا ئىچكى قاپىيە، قوش قاپىيە ــ رادىفلارمۇ بار بولۇپ، ئۇيغۇر مىللىي شېئىرىيىتىنىڭ مەزمۇن ۋە شەكىللىرىنىڭ بايلىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

قەسىدە: لىرىك ژانىرلارنىڭ بىر خىلى. بۇ خىل ژانىر مۇھىم تارىخىي ۋەقەلەر ۋە مەشھۇر تارىخىي شەخسلەر ھەققىدە تەنتەنىلىك ئۇسلۇبتا يېزىلىدۇ. كىلاسسىك ئەدەبىياتتا تەبىئەت مەنزىرىلىرى، چالغۇ ئەسۋاپلىرى ۋە باشقىلار ھەققىدىمۇ قەسىدىلەر يېزىلغان. مەلۇمكى، رۇداكى (10 - ئەسىر)نىڭ قەسىدىلىرى شۇنىڭ ئۇبدان نەمۇنىسىدۇر.

ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىدا يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئۆزىنىڭ «قۇتادغۇ بىلىك» داستانىغا بىر نەچچە قەسىدىسىنى كىرگۈزۈپ، مىراس قالدۇرغان. ئۇنى قەسىدە ژانىرى ئۇچۇن ياخشى ئۈلگە دېيىشكە بولىدۇ. كېيىنكى دەۋرلەردە ناۋايى ھەم سەككاكى قاتارلىق شائىرلارمۇ قەسىدە ژانىرىدا كۆپلىگەن ئەسەرلەرنى يېزىپ قالدۇرغان. ئۇلار ئۆز قەسىدىلىرىدە خەلق ۋە ئەل ـ يۇرت ھەققىدىكى پىكىر ۋە ئەندىشىلىرىنى ئىپادىلىگەن.

شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىدا پەلسەپىۋى قەسىدىلەرمۇ بارلىققا كەلگەن. ناۋايىنىڭ «تۆھپە تول ئەفكار» (پىكىرلەر سوغىسى) ناملىق قەسىدىسى ئاشۇنداق قەسىدىدۇر.

قەسىدە شەرق ئەدەبىياتىدا ــ تاجىك، ئىران، ئەزەربەيجان ۋە باشقا خەلقلەر ئەدەبىياتىدا كەڭ تارقالغان بىر ژانىردۇر.

جەمىيەت تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ قەسىدىلەرمۇ رېئالىستىك تۈس ئېلىشقا يۈزلەندى.

① ئەش ــ ھەمراھ، يولداش.

② تۈش ــ يار بولۇش، ئۇچراش، قونۇش مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ.

يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ياخشى قەسىدىلەر مەيدانغا كەلدى. ت. ئېلىيوپىنىڭ «گۈگۈچەندانىڭ ھەققىدە قەسىدە» (51 - يىل) ۋە ئابدۇشۈكۈر مەمتىمىننىڭ «قەشقەر ھەققىدە قەسىدە» ناملىق ئەسەرلىرى بۇ ئەنئەنىنى زامانغا تەدبىق قىلغان ياخشى قەسىدىلەر ھېساپلىنىدۇ.

قوشاق: لىرىك شېئىرلارنىڭ ئەڭ قەدىمقى شەكىللىرىدىن بىرى، ئاھاڭغا سېلىپ ئېيتىشقا مۆلچەرلەنگەن بىرنەچچە بەند (كۇبلېت)لىك شېئىر. قەدىمقى زامانلاردا قوشاقنىڭ سۆزلىرى (تېكىستى) ئۇنىڭ كۈيى بىلەن بىرگە ۋۇجۇتقا كېلەتتى.

قوشاق ئەمگەك قوشاقلىرى؛ مەۋسۇم قوشاقلىرى؛ مۇراسىم قوشاقلىرى؛ توي، ئەللەي ۋە مۇھەببەت قوشاقلىرى، قەھرىمانلىق قوشاقلىرى قاتارلىق تۈرلەرگە بۆلۈنىدۇ.

قوشاقلاردىن خىلمۇ - خىل شېئىرلار، لىرىك شېئىرلاردىن ئەدەبىي نەسىرلەر، داستانلاردىن رومان، ھېكايىلار، ئېيتىشىشلاردىن دراما ئەسەرلىرى مەيدانغا كەلگەن. ئۇلۇغ ئالىم مەھمۇت قەشقىرى «تۈركى دىللار دىۋانى» ناملىق مەشھۇر ئەسىرىدە قەدىمقى زاماننىڭ ۋە كېيىنكى دەۋرلەرنىڭ قوشاقلىرىنى خاتىرىلەپ دەۋرىمىزگە يەتكۈزدى. بۇ قوشاقلار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ باي مەدەنىي مىراسلارغا ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

قىسسە: رىۋايەت ئۇسۇلىدا يارىتىلغان تارىخىي، ئەپسانىۋىي بەدىئىي ئەسەرلەر. ئېپىك ژانىرلاردىن بولغان پوۋېستىمۇ بەزىدە قىسسە دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: رۇس يازغۇچىسى بورىس پولوۋوينىڭ «چىن ئىنسان ھەققىدە قىسسە» ناملىق پوۋېستىغا ئوخشاش. خېۋىر تۆمۈر يازغان «موللا زەيدىن ھەققىدە قىسسە» مۇ ياخشى يارىتىلغان پوۋېستتۇر.

قىتئە: (ئەرەپچە. پارچە سۆزىدىن) — لىرىك شېئىرلارنىڭ كلاسسىك ئەدەبىياتتىكى بىر تۈرى. قىتئە كۆپىنچە ئىككى بېيىتتىن تەركىپ تاپىدۇ. قىتئەدە جۈپ مىسرالار (2 -، 4 -، 6 -) قاپىيىلىنىپ، تاق مىسرالار ئوچۇق قالىدۇ. ئۇ ھەجىم جەھەتتىن قىسقا، مەزمۇن جەھەتتىن چوڭقۇر بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. مەسىلەن:

«كېبىر نېمە قومۇشتىن سوراڭ،
پۈپۈگىنى مېۋە دەر ئىمىش.
پۈپۈك ئەگەر مېۋە ئاتالسا،
نېمە ئاتلار شاخ ئەككەن يېمىش!؟»
(بوغدا ئابدۇللا)

قىتئەلەردە مىسرالار تۆتتىن ئونئىككىگە قەدەر بولۇشىمۇ مۇمكىن.

كارىكاتۇرا: (ئىتالىيانچە. karikatura — كۈلكىلىك، مەسخىرە قىلىپ تەسۋىرلەش سۆزىدىن) — نەرسە ۋە ھادىسىلەرنى، شۇنداقلا كىشىنىڭ كۈلكىلىك، سەلبىي تەرەپلىرىنى مەسخىرە قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن ئەتەي سەتلەشتۈرۈپ سىزىلغان رەسىم. يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەر ياكى سەھنىدە ھەم ئېكراندا كۆرسىتىلگەن پېرسوناژلار ئوبرازىدۇر.

كارىكاتۇرىنى يولداشلار ئارا ھەزىل قىلىش تەرىقىسىدە قوللىنىشقىمۇ، گېزىت - ژورناللار سەھىپىسىدە ئايرىم يازغۇچى، شائىرلارنىڭ ئەدەبىي ھاياتىدىكى ئەھۋاللىرىنى ياكى نۇقسانلىرىنى كۆرسىتىش يۈزىسىدىن قوللىنىشقىمۇ، دۈشمەنگە قارىتا ئۆتكۈر كۈرەش قورالى سۈپىتىدە قوللىنىشقىمۇ بولىدۇ.

كىلاسسىك: لاتىنچە. kilassisus بىرىنچى دەرىجىلىك سۆزىدىن)ــ ئەڭ ياخشى، ئۈرنەك بولىدىغان، تەقلىت قىلىشقا ئەرزىيدىغان يۇكسەك بەدىئى ئەسەر، تىل سەنئەتكارى.

كىلاسسىك ئەدەبىيات: ئۆتمۈشنىڭ ۋە ھازىرقى زاماننىڭ غايىۋىي ھەم بەدىئى جەھەتلەردىن يۇكسەك نەمۇنە بولالىق ئەدەبىياتى. كىلاسسىك يازغۇچى دېيىلگەندە ئۆز دەۋرىنىڭ ئىلغار ئىدىيىسىنى يۇقۇرى سەنئەت دەرىجىسىدە مۇجەسسەملەشتۇرگەن، ئومۇمخەلق تەرىپىدىن بىردەك ئېتىراپ قىلىنغان، ئەسەرلىرى خەلق مەدەنىيىتى غەزىنىسىگە ئۆچمەس تۆھپە بولۇپ قوشۇلغان ئەدىبلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

مەسىلەن: لى بەي، دۇفۇ، لۇشۇن، يۇسۇپ خاس ھاجىپ، ناۋايى، گۇركى قاتارلىق يازغۇچىلار كىلاسسىك يازغۇچىلار ھىساپلىنىدۇ.

كىلاسسىزىم ــ 17 - ئەسىردە ۋە 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئەدەبىيات - سەنئەتتە قەدىمقى رىم ۋە يۇنان سېۋژىتلىرىغا تەقلىت قىلغۇچى ئېقىم. ئۇ، ياۋروپا ئەدەبىياتىدا ئويغىنىش دەۋرىدىن كېيىنكى 17 -، 18 - ئەسىرلەردە ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرغان، تەسىرى چوڭ بولغان. ئۇ 19 - ئەسىرگە كەلگەندە، رومانتىزىم ئاساس قىلىنغان ئەدەبىيات - سەنئەت پىكىر ئېقىمىنىڭ راۋاجلىنىشى بىلەن تەدرىجى ھالدا يوقىلىپ بارغان. كىلاسسىزىمدا رېئالىزىمنىڭ ئامىللىرى بولۇپ، ئۇنىڭدا مەلۇم دەرىجىدە ئەينى زاماندىكى ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ ھالىتى، فېئودااللىق تۈزۈمگە قارشىلىق كۆرسىتىش روھىي ئىپادىلەنگەن.

كىلاسسىزىم خاھىشى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا خېلى بۇرۇنلا ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتكەن. ناۋايى، نىزارى قاتارلىق شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرىدە بۇ خاھىش خېلى روشەن ھالدا ئىپادىلەنگەن.

كومېدىيە: (گىرىكچە. komodia ــ قىۋۋناق، تاماشا، قوشاق سۆزىدىن)ــ دىراماتىك ئەسەرنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، ئۇنىڭدا جەمىيەتتىكى كۈلكىلىك ھادىسىلەر تەسۋىرلىنىدۇ. ئىجتىمائىي ياكى ئائىلىۋىي ماجرالار، ئادەملەر خاراكتېرىدىكى ناچار، يامان خۇسۇسىيەتلەر مەسخىرە قىلىنىدۇ. كومېدىيە دەسلەپتە قەدىمقى گىرېتسىيىدە ۋۇجۇتقا كەلگەن.

يىغىپ ئېيتقاندا، كومېدىيە جەمىيەتتە ئۆمرى تۈگەپ بېرىۋاتقان كونىلىق ئۈستىدىن غەلىبە قىلىۋاتقان يېڭىلىقنىڭ غالىبانە ھەم مەسخىرىلىك كۈلكىسىدۇر. كومېدىيىنىڭ ئالاھىدىلىگى ۋە ئاساسىي قورالى كۈلكىدىن ئىبارەت. ئۇنىڭ ۋەقەلىگى (سېۋژېتى) ۋە قاتناشقۇچىلىرى كۈلكىلىك بولىشى شەرت، ئەكسىچە بولغاندا، كومېدىيىدىن گەپ ئېچىشقا بولمايدۇ.

كومپوزىتسىيە: (لاتىنچە. kompositio تۈزۈپ چىقىش، تەرتىپكە سېلىش سۆزىدىن)ــ ئەسەرنىڭ تۈزۈلىشى، بۆلەكلەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، ۋەقەلەر بايانىنىڭ تەرتىۋى كومپوزىتسىيە دېيىلىدۇ. كومپوزىتسىيە ئاساسلىق بەدىئى ۋاستىلاردىن بىرى. ئۇ كىشىلەر ۋە تۇرمۇش ھادىسىلىرىنى يازغۇچىنىڭ غايىۋىي مەقسىدىگە ئاساسەن تەرىپلەش ۋە سۈپەتلەشكە خىزمەت قىلىدۇ. يىغىپ ئېيتقاندا، كومپوزىتسىيە بەدىئى ئەسەر تەركىۋىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى.

كولمىناتسىيە: (لاتىنچە. kolmen ــ چوققا سۆزىدىن)ــ بەدىئىي ئەسەردىكى ۋەقەلەر راۋاجىنىڭ ئەۋج ئالغان نۇقتىسى، ئىش - ھەركەت ۋە كۆرەشنىڭ كەسكىنلەشكەن ئورنى. بۇ نۇقتىدا ئەسەرنىڭ باش تېمىسى ئەڭ مەركەزلىك ھالدا گەۋدىلىنىدۇ.

تۈزگۈچى: مەھمۇت زەيدى.

قىزىل ئالما

(ھېكايە)

چىڭگىز ئايتماتوۋ

كېچە خېلى بىر ۋاقىت بولۇپ قالدى. ئىيسابىكوۋ تېخىچە بېشىنى تاتىلاپ خەت يېزىش بىلەن ئاۋارە، نىمە دەپ باشلاپ، نىمىنى يازسا بولاركىن؟... خەت يازماقمۇ تەس ئىش ئىكەن. ئويلىسا يازىدىغانلىرى تولا، ئېچىگە پاتمايۋاتىدۇ. بىراق، ئۇنىڭ ئويلىغانلىرىنى ئايلى چۈشىنەرمىكىن؟

بىر ئۆيدە نىمە ئىشلار بولۇپ ئۆتمەيدۇ؟ ئەمدى ھازىر ئۇنىڭغا نىمە دېگۈلۈك؟ ئۇ بىرنى دەپ، بۇ بىرنى دەپ بىر-بىرنى نەچچە قېتىم خاپا قىلىشتى. نەچچە قېتىم تايىنى يوق ئىشلار تۈگۈرسىدا تاپا-تەنە قىلىشىپ، بىر-بىرىگە يول قويۇشماي، ماي تارتىشىپ يۈرۈشتى، نەچچە قېتىم ياراشتى. شۇنداق قىلىپ، ئاجرىشىپ كېتىشتى، ئاجرىشىپ كۆڭۈل تىندۇرۇشتى، ئەمدى بۇ ئىشلارغا ئايلى ئېغىر بېسىقلىق بىلەن نەزەر سېلىپ، ئادەمگەرچىلىك بىلەن ئويلاپ، توغرا قارىيالارمىكىن؟ ئىيسابىكوۋنى ئەپۇ قىلارمىكىن؟ ئىلگىرىكى توي قىلغان ۋاقتىدىكىدەك ياسالمىلىق قىلماي، تەبىئى، مۇلايىم، ئاقكۆڭۈل بولالارمىكىن؟ ئۇنداق بولمىسىچۇ؟ تەرسالىق قىلىپ مېنى كەمسىندۈرۈۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ، ئۆزىنىڭ ئاياللىق ئاجىزلىقىنى كۆرسەتسىچۇ؟... ئۇنداقتا قانداق قىلغۇلۇق؟... بەزىدە ئايىلى ئەزۋەيلەۋەرسە، ئىيسابىكوۋ:

— خوتۇن كىشى - دە، نومۇسنى بىلمەيدۇ! — دەپ قوياتتى. ئۇ ئۆزىچە ئەنە شۇلارنى ئويلاپ قالدى.

ئايلىنىڭ دائىم تەكىتلىشلىرىنى دورىغۇسى كېلەتتى:

— كۆردۈڭمۇ، پالانچى ئايلىنى شۇنداق ياخشى كۆرىدىكەن. مېھمانلارنىڭ ئالدىدا ئايلىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇپ،

ئالدىدا تىزلىنىپ، توپلىيىنىڭ يېپىنى ئېتىپ قويىدىكەن. ئىزا تارتمايدىكەنغۇ؟

— قويە! ئۇنداق لۆملۆمنى، — دەپ گۆكىرەيتتى ئىيسابىكوۋ.

— ئۇنىڭ نىمىسى يامان؟ سىنىڭ شۇنداق باغرىڭ تاش. مەن بۇنداق ياشيالمايمەن! ئۆزەڭ ياخشى كۆرگەن كىشىگىنى ئۆزەڭ خورلىساڭ بولامدۇ؟ مەن ئۆزەم ياخشى كۆرگەن كىشىنىڭ مېنىمۇ ياخشى كۆرىشىنى خالايمەن، بولمىسا يېلىنىپ-يالۋۇرۇپ يۈرمەيمەن! ... سەن بۇنى ياخشىراق ئويلاپ باقساڭ بولارمىكىن ...

— ئويلاشنى خالىمايمەن! ئويلاشقا چولامۇ يوق! ھېچ چۈشەنمەيۋاتىمەن، پۈتۈن ئۆي-پىكىرىڭ دىسسىرتاتسىيە ياقلاشتا بولۇپ تۇرۇۋقلۇق، كىمنىڭ توپلىيىنىڭ يېپىنى چېگىپ قويغىنىنى كۆرۈشكە نەدىنمۇ ۋاقىت تاپىدىغانسەن؟

— ئىسىت، ساڭا گەپ قىلغان ئاغزىم. بەربىر سەن ھېچنىمىنى چۈشەنمەيسەن.

بىراق ئىيسابىكوۋ ھەممىنى چۈشىنەتتى. ئايىلىنىڭ نېمە دېمەكچى بولىۋاتقانلىغىنى تازا ئوبدان بىلەتتى. ھەر نېمە دىگەن بىلەن بەزىدە ئايىلىنىڭمۇ توغرا ئىكەنلىگىگە تەن بېرەتتى.

ئەر-ئايال ئىككىسى كوچىدا قوشماقتەك ماڭىدىغان بولسا كىشىلەر ئىككىسىگە قاراپلا قېلىشاتتى. ئىيسابىكوۋ بۇنداق چاغلاردا ئۆزىچە خۇش بولۇپ قالاتتى. ئۇنىڭ خوتۇنى خۇش پىچىم، نازاكەتلىك، خۇلقى-مىجەزى ئوبدان، ئەقىللىق ئايال ئىدى. كوچىدا ئېچىلىپ-يېيىلىپ ماڭسا ھەرقانداق ئادەمنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلاتتى. ئالاھىدە ئىگىز پاشنىلىق توپلىيىنى كىيىپ ماڭىدىغان بولسا، ياش قىزدىنمۇ چىرايلىق بولۇپ كېتەتتى.

بۇنداق چاغلاردا ئىيسابىكوۋنىڭ مەسلىگى كېلىپ، تېنى يايراپ، كۆزلىرى خۇمارلىشىپ كېتەتتى، يۈرىگى تەلپۈنۈپ، ئېرىپ كەتكەندەك بولاتتى.

دىمىسىمۇ ئىيسابىكوۋ ئايىلىنى ياخشى كۆرەتتى. راست ياخشى كۆرگەندىن كېيىن يۈرۈشۈشنىڭ پايدىسى نېمە؟ بىر-بىرىدىن كۆڭلى سۇ ئىچمىسە تەس ئەمەسمۇ؟ ياشلىق، ھەي ياشلىق! ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ، ئۆزىنىڭ بىر ئەزىز نەرسىسىنى يوقىتىپ قويغاندەك ھىس قىلدى.

شۇنداق قىلىپ ئىيسابىكوۋ ئۆزىنىڭ كۈنلەمچىلىگى (ئەگەر ئۇنىڭ قىلغىنى كۈنلەش بولىدىغان بولسا) نى ئىقرار قىلىشقا مەجبۇر بولدى. بىراق ئۇنىڭ جەھلىنى قاتۇرغىنى باشقا بىر ئىش: تۇساتتىن ئىككىسىنىڭ مىجەزى كېلىشمىدى. ئىككىسى ئىككى تەرەپكە كەتكەندەكلا بىر ئىش بولدى. بۇنىڭدىن كېيىن قانداق تۇرمۇش كەچۈرۈش كېرەك؟ ئايىلىمۇ ئەمدى ئۆتكەن ئىشلارغا توغرا قاراپ، ياخشى نىيەتكە كېلەلەرمىكىن؟ كېلەلمىسىچۇ؟ ئۇ چاغدا بەرى تۈگەيدۇ. ياق، ئىيسابىكوۋ بۇنىڭغا يول قويمايدۇ.

ئىيسابىكوۋ نەچچە قېتىم قولىغا قەلەم ئېلىپ يەنە قويدى. ئۇ دەرىزىنىڭ ئالدىغا باردى. قوللىرى چۈۋۈق چاچلىرى ئۈستىدە بىر پەس جىممىدە تۇرۇپ قالدى.

ئاخىرقى كوچا ئاپتۇۋۇزى كۆز كېچىسىدە كېچىكىپ قالغان بىرەر-يېرىم ئادەمنى چىقىرىپ، چۈشۈرۈپ قويۇپ، كەينى چىرىغىنى لىپ-لىپ قىلىپ كېتىپ قالدى.

خوشنىسىنىڭ قىزى ئۆزىنى دائىم ۋوگزالغا ئۈزىتىپ بارىدىغان نامەلۇم بىر يىگىت بىلەن قولتۇقلىشىپ چىقىپ كېتىپ، قايتىپ كېلىشتى. ئۇلارنىڭ يەسلى باللىرىدەك قول

تۇتۇشۇپ مېڭىشقانلىرى ئىسسىق كۆرۈندى-مۇ ئەيتاۋۇر ئۇلارغا قاراپ ئېيسابىكوۋنىڭ كۆڭلى ئېزىلدى. يۈرىگىنىڭ بىر يېرىدە ئىسسىققىنا بىر سېزىم ئويغاندى.

شەھەر چىراقلىرى ۋىلىلدايتتى. يىراقتا، تاغ باغرىدا ئايرىم بىر ئوت كۆرۈنەتتى. قويچىلارنىڭ ياققان ئوتى بولسا كېرەك، ئېيسابىكوۋ شۇ تاپتا ئەنە شۇ يەرلەردە بولغان بولسام، دەپ خىيال قىلدى: «ئۆزەڭ تېچ، كۆڭلۈڭ تېچ. جىمجىت سالقىن كېچە، ئارچا ئوتۇنىنى ئوتقا سېلىپ قويۇپ، چاراسلاپ كۆيگىنىگە قاراپ ئولتۇرساڭ...»

ئېيسابىكوۋ ئارقىسىغا يېنىپ، يالغۇز قىزى ئانار ئۇخلاۋاتقان ئۆيگە كىردى. قىزى چوپ-چوڭلا بولسىمۇ، بەزىدە ئېچىلىپ قالاتتى. يېپىپ قويمىسا توڭۇپ، تۈگۈلۈپ يېتىۋېرەتتى. مانا ھازىر تېپ-تېچ يېتىپتۇ. كەچكىچە يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ھارغاندۇ. ئۇ ئۇخلايدۇ-دە. شۇ تاپتا بىچارە دادىسىنىڭ ئىچى سىيرىلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى نەدىن بىلسۇن؟ ھەي ئانار... دادىسىنىڭ تېخىچە ئۇخلىماي ئۆيدە ئۇياقتىن-بۇياققا مېڭىپ يۈرگىنىنىڭ سەۋەبىنى بىلمەيدۇ-دە. ئېيسابىكوۋ قىزىغا قارىدى: «ئۇخلاۋەر، قىزىم. كىم بىلىدۇ، سېنىڭمۇ بېشىڭدىن نېمە قىسمەتلەر ئۆتەركىن. بۇ ئۇيقۇسىز كېچىلەرمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ. بەندىنىڭ بېشىغا نېمە كۈنلەر چۈشمەيدۇ دەيسەن؟ ئۇخلاۋەر، ياخشى چۈش كۆر، قىزىم!» دېدى ئىچىدە.

ئېيسابىكوۋ قىزىنى ئەتە شەھەرنىڭ سىرتىغا ئېلىپ چىقماقچى بولدى. كەڭ دالانى سەيلە قىلدۇرۇپ، شۇ يەردە قىزىغا دادىسى بىلەن ئانىسىنىڭ نېمە ئۈچۈن بىر-بىرىدىن رەنجىشىپ يۈرىدىغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئېيتىپ بەرمەكچى بولدى. ئايلى يازغان خەتلىرىدە شۇنى تەلەپ قىلاتتى. ئانىسىنىڭ پەقەت دىسسېرتاتسىيە ياقلاش ئۈچۈنلا ئەمەس، دادىسىدىن بۆلەك ياشىغۇسى كېلىپ موسكۋاغا كەتكەنلىكىنى دىگۈسى كەلدى. قىزى كىم بىلەن بىللە بولۇشنى ئۆزى تاللىسۇن. كىچىك بالىغا قاتتىق تېگىدىغان بۇ گەپنى ئېيسابىكوۋ ئۆيدە دېيىشكە پېتىنالمىدى. شەھەرنىڭ سىرتىدا، تاغ باغرىدا، خاس جايدا دېسەم ئېغىر كەلمەس، دەپ ئويلىدى. ئايلى بولسا، موسكۋادىن تاشكەنتكە كېلىپ، بىرەر ئىلمىي تەتقىقات ئىنستىتۇتىغا ئورۇنلىشىپ شۇ يەردە قالمەن، قىزىم دادىسى بىلەن بىللە بولمىدۇ، دەپ يۈرەتتى.

ئەتىسى ئېيسابىكوۋ ھويلىدا ئويناۋاتقان ئانارنى قىچقىرىپ:

— قىزىم، پوپايكاڭنى كىيگىنە، شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپ كېلەيلى! — دېدى.

— شەھەرنىڭ سىرتىغا؟ — ئانار خوشاللىنىپ ياندۇرۇپ سورىدى، — نېمە ئۈچۈن؟

— شۇنداقلا، سەيلە قىلىپ، دەم ئېلىپ كېلىمىز.

شەھەر كوچىسىدا ماشىنىلار كۆپ ئىدى. بىر توختاپ، بىر مېڭىپ ئېيسابىكوۋ ئۆزىچە تېرىكتى. مەيلى بازار، مەيلى مىنەپتە كۈنلىرى بولسۇن ئەھۋال ئوخشاشلا مۇشۇنداق... شەھەردىن چىققاندىن كېيىن ماشىنىلار سەل سېيرىكتى. «ۋولگا» يېنىك تەۋرىنىپ، ئۇچقاندەك يۈرۈپ كەتتى. ئىككى تەرىپىدە رەتلىك تېرەك ئۆسكەن پاقىراق ئاسفالت يول ئۇپۇققىچە سوزۇلغان ئىدى. ئېيسابىكوۋ يىراقتا كۆرۈنگەن ئاقباش تاغلارغا قاراپ كېتىپ باراتتى.

— دادا، ئاستىراق ھەيدىسەڭچۇ، — دېدى ئانار.

ئېيسابىكوۋ يۈرۈشنى ئاستىلاتتى:

قورقۇۋاتامسەن؟

— ياق، ئۆزەمچە، — دېدى ئانار قاي-

ىدىن ماشىنا دەرىزىسىگە يېقىن ئولتۇرۇپ.

— ئانار، ماشىنىنىڭ ئىتتىك مېڭىشىنى ياخشى كۆرەمسىز، قىزىم؟

ئانار ئاڭلىمىغاندەك قاراپمۇ قويمىدى، گەپمۇ قىلمىدى.

ئىيسابېكوۋ قىزىنىڭ تۇتۇق چىرايىغا، يۇمشاق چاچلىرى ئارىسىدىكى ئىنچىكە بويىنىغا قارىدى. تۇرقىدىن، شۇ تاپتا ئۇ نېمىدۇر بىر ئىشتىن خاپا بولىۋاتقاندەك كۆرىنەتتى.

«بالامنىڭ يۈرىكى بىر نېمىسىنى سېزىۋاتامدۇ، نېمە؟ كىچىك بالا دېگەن سەزگۈر كېلىدۇ. كىرىپ ھالالاردا بۇنى ئۇنتۇپ قالىمىز. قىزىم مەندىن نېمىشقا سوراپ باقمايدىكىنە؟» ئىيسابېكوۋ بولارنى ئويلاپ، تېڭىرقاپ قالدى. قىزى نەدىن بىلسۇن؟ بىلمەيدۇ، ئۆزىمۇ، ئائىلىسىگە چاندۇرمىغان تۇرسا... كىم بىلىدۇ، قىزى سېزىپ قالدىمۇ تېخى؟... مۇھىمى، بالىنىڭ روھىي دۇنياسىنى، نازۇك ھېسسىياتىنى ئازاپلىماسلىق، دىلىنى زەدە قىلماسلىق لازىم. ئادەم دېگەننىڭ دىلى تولىمۇ نازۇك ئەمەسمۇ؟ ئۇنى سۇۋۇتۇش، مۇزلىتىش ئاسان. قايتا ئىسسىتىش ناھايىتى تەس، ھەتتا بەزى ھالالاردا مۇمكىنمۇ ئەمەس. بالىلار روھىي ئازاپ ئىچىدە ئۆسۈپ يېتىلسە، جىسمانى ۋە مەنىۋى جەھەتتە ئېيىپناق بولۇپ قالىدۇ. ياق، ئانار ئۇنداق بولماسلىقى لازىم. بىر نېمىنى تۇيغان بولسا، تۇيسۇن. كىچىككىنە چېغىدا ئۆيدە بولغان جېدەل - ماجىرالارغا جىمىدە قاراپ تۇراتتى ئەمەسمۇ؟ شۇ چاغدا تارتقان ئازاپلىرىمۇ يېتەر. ھەي... قانداق قىلاتتىم؟ ۋاقتى - سائىتى كەلگەندە ئۆيدە بولغان ۋەقەنى ئۆزى دېمىسىمۇ ئائىلى دەيدىغۇ. ئائىلى بوش ئەمەس. ياخشىسى، ئۆزى دىسۇن ...مەيلى ئۆزىلا ئېيتسۇنچۇ، ئامال قانچە، ۋاقىتنى سوزۇۋەرگەن بىلەن بولمايدۇ.

كىم بىلىدۇ، ئانار سىرتقا قاراپ تەبىئەتتىن ھوزۇرلىنىپ، خىيال سۈرۈپ كېلىۋاتقاندۇ؟ بەرگەندىن ئاستا ئۈزۈلۈپ چۈشۈۋاتقان ياپراقلار دىققىتىنى تارتقاندۇ... ھەي، بەربىر دېمەي بولمايدۇ - دە،... بۈگۈنكى كۈننىڭ چىرايلىقلىقىنى قاراڭ، دۇنيا ھەممىشە مۇشۇنداق چىرايلىق بولسىكەن.

غازاڭ چۈشكەن خىلۋەت يوللار، كۈزنىڭ توقچىلىقى، بۇنداق چاغدا ئالدىراپ ئىتتىك مېڭىشنىڭ ھاجەتسىز ئىكەنلىكىنى ئىيسابېكوۋمۇ ئويلىدى. دەرەخ ئۇچىدىن ئۈزۈلۈپ چۈشكەن بىر تال ياپراق كېپىنەكتەك پىرىلداپ ئۇچۇپ كېلىپ ماشىنىنىڭ ئالدى ئەينىكىگە ئۇرۇلدى. كېيىن ماشىنىدىن ئايرىلغۇسى يوقتەك شامالدا بىردەم ئۇچتى-دە، غايىپ بولدى. ئىككى تەرەپتە كۈن نۇرى بىلەن يۇيۇلغان تېرىلغۇ ئېتىزلار، ئۈزۈمى قىيىمۇيلىنغان ئۈزۈملۈك باغلار، كۆپ - كۆك پاخلان بولغان بىدىلىكلەر، كۈزلۈك ئاختاما قىلىۋاتقان تىراكتورلار ...

ئالتۇن كۈزنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى. ئىيسابېكوۋ: «ياغسا يامغۇر بۇزۇلۇپ بىردىن ھاۋا، پەيزى قېچىپ توختىغاي نەغمە - ناۋا.» دېگىنىچە خىيالغا كەتتى.

ئۇ چاقمىقىنى يېقىپ، تاماكىسىنى تۇتاشتۇردى، قىزىغا قارىدى. ئانار تېخىچە دەرىزىگە قاراپ ئولتۇراتتى.

— نېمىشقا گەپ قىلمايسەن؟

ئانار ئەندىكىپ لەپپىدە قارىدى - دە، گەپ قىلمىدى.

— دەرسلىرىڭنى تەكرارلاپ، تاپشۇرۇقلىرىڭنى ئىشلەپ بولغانمىدىڭ؟

ئانار بېشىنى لىڭشىتتى.

— قانداق، مۇشۇنداق ئايلانساق بولامدۇ؟

— بولىدۇ.

ئىيسابېكوۋ ئوڭايسىزلاندى. قىزى بىلەن ئۇچۇق - يورۇق سۆزلىشەلمەي رەللە بولىدى.

قىزىغا نېمە بولغاندۇ-ھە؟ ئۆيدە ئىككىسى سۆزلىشىپ قالسا، قىزىنىڭ گېپى تۈگىمەيتتى. بەلكىم ئۇيقۇسىراپ گەپ خالىماس بولۇپ قالغان بولمىسۇن؟ قىزىنىڭ كەيپىنى كۆتىرىش ئۈچۈن رادىيونى ئاچتى، ماشىنىنىڭ ئىچىنى تونۇش بىر بالىنىڭ ئاۋازى قاپلىدى.

— روبەرتىنو! — دەپ كۈلدى ئانار، — ھە، دادا، روبەرتىنوغۇ؟ ئۇنى بىزنىڭ سىنىپتىكى بالىلارنىڭ ھەممىسى ياخشى كۆرىدۇ. ئوغۇللارمۇ، قىزلارمۇ، سىنىمۇ ياخشى كۆرىسەن-ھە؟ ئانامۇ ياخشى كۆرىدۇ.

— ھەئە، ئانار، ياخشى كۆرىمەن. ئاناڭمۇ ياخشى كۆرىدۇ. قارىغىنا قىزىم، ئېچىلىپلا كەتتىڭغۇ؟ — دىگىنىچە ئىيسابىكوۋ قىزىنىڭ نۇر يېغىپ تۇرغان قاپقارا قوي كۆزلىرىگە قاراپ باش-كۆزلىرىنى سىلىدى، — مەن تېخى سېنى خاپا بولۇپ قالدىمىكىن دەپتىمەن.

— نىمىشقا، دادا؟

— مانا ئەمدى ياخشى بولدى، ئەمدى ساڭا شۇبىرت، روبەرتىنو ھەققىدە سۆزلەپ بېرىمەن.

ئۇلار شۇنداق سۆزلىشىپ كېلىۋاتقاندا، چىرايلىق كۈز مەنزىرىسىنى جانلاندۇرۇپ، كەڭ دالانى، ئادەملەرنىڭ قەلبىنى يېقىملىق ھېس-تۇيغۇغا تولدۇرۇپ «ئاھ، مارىيا» ناخشىسى ياڭرىدى. ئىيسابىكوۋنىڭ چېھرىسى ئېچىلدى. كۈزنىڭ چىرايلىق مەنزىرىسى، ئېگىز تاغلار، روبەرتىنونىڭ ئاۋازى، قىزىنىڭ خوشال كۈلكىسى ئۇنىڭ يۈرىگىنى ھاياجانغا تولدۇردى.

گۈزەللىكنى سۆيمەيدىغان ئىنسان بولمىسا كېرەك، بۇنداق خىسلەت ئەسلىدە ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا بولىدۇ. بىز بەزىدە شۇنى بىلمەي گۈزەللىكنى ھېس قىلىدىغان سېزىمنى يوقىتىپ قويىمىز. مۇشتەك بالىنىڭ يۈرىگىنى ئەزگىلى تاس قالدىم-ھە؟...

روبەرتىنو ناخشا ئېيتماقتا. ئانارمۇ ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ ئېيتىشقا باشلىدى. ماشىنا بىر ئالمىلىق باغنىڭ تېمىنى ئايلىنىپ سۇ بويىغا قايرىلدى.

ئىيسابىكوۋ بۇ يەرگە تۆت پەسىلنىڭ ھەممىسىدە بالا-چاقىسى بىلەن كېلىپ تۇراتتى. بۇ باشقىلارنىڭ ئانچە كۆزى چۈشمەيدىغان ئەپلىك يەر ئىدى. يېيىلىپ ئاقىدىغان مۇزدەك تاغ سۈيىنىڭ سۈزۈكلىگىدىن ئاستىدىكى تاشلار ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. سۇدىن چىقىپ ئاپتاپ سۈنۈدىغان چەكسىز قۇملۇق، قۇم دۆڭلىرى بارا-بارا ئېگىزلەپ بارىدۇ. ئاشۇ ئاقۋاش تاغلار مانا مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ. ئاشۇ يوغان-يوغان قۇرام تاشلار شۇ تاغلاردىن غۇلاپ چۈشكەندۇ؟ ئانار ئاشۇ قۇرام تاشلارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئاپتاپ ئىسسىنىشنى ياخشى كۆرەتتى. ئىيسابىكوۋ قىزىنى بۈگۈن شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەرگە ئېلىپ كەلگەن ئىدى.

جىمىرلاپ ئېقىۋاتقان سۇ. ئانارنىڭ روبەرتىنونى دوراپ ئېيتقان ناخشىسى بىر قۇم دۆڭىنىڭ ئۇ تەرىپىدىن ئاڭلانماقتا. «ئاھ، مارىيا» ناخشىسى ئىيسابىكوۋنىڭ كەيپىنى خېلىلا كۆتەرگەن ئىدى.

سۇ بويىدىكى مۆۋىسى يىغىپ ئېلىنغان ئالمىلىق باغ كىشىلەر يەنە ئالما يىققىلى كېلەرمىكىن دەپ كۈتكەندەك جىم-جىت. يازنى ئەسلىتىپ ئۇ يەر-بۇ يەردىن چۈمۈلىلەر مىدىرلايدۇ. ياز بويى قانچە بوران-چاپقۇندىن ساقلانغاندۇ-ھە، ئۇلار؟ يازدا بۇ يەرنىڭ تۈسى باشقىچە بولسا كېرەك؟ بۇلۇتلار نەدە تۇرۇپ، نەگە بېرىشىنى بىلمىگەندەك تاغ كەينىدىن تۈرۈلۈپ چىقىپ كەلمەكتە. ئىيسابىكوۋ ئايلىنى قاتتىق سېغىنى-

غانلىغىنى ھىس قىلدى. يۈرىگى شۈررىدا ئېرىپ كەتكەندەك بولدى.

ئانارنىڭ چىغىر يول بىلەن يۈگۈرۈپ باغ تەرەپكە كېتىۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ، ئۆزدىنىڭ بۇ يەرگە نىمە ئۈچۈن كەلگەنلىگىنى ئېسىگە ئالدى.

— ھەي، سەن نەگە بارىسەن؟

— باغقا، ئالمىغا چىقىپ ئويناي‌مەن.

— ساڭا مېنىڭ دەيدىغان گېپىم بار ئىدى.

— نىمە گەپ؟ روبەرتىنو ھەققىدە سۆزلەپ بېرەمسەن؟

— ھەئە.

— كېيىن ئېيتىپ بەرگىن. ھازىرلا كېلىمەن، — دەپ ئانار سەكرەپ يۈگۈرۈپ كەتتى. ئۇ گەپنى قىزىغا قانداق قىلىپ دىيىشنى تولا ئويلاپ ئىسابىكوۋنىڭ بېشى قاتتى. دەي دىسە بەدىنى تىكەنلىشىپ، قىزنى قىيناشقا كۆڭلى ئۇنىمىدى. «ئاھ، مارىيا» ناخشىسىنىڭ ئاھاڭى بىلەن روبەرتىنونىڭ ئاۋازى ئۇنتۇلغاندا، ئۇنى دىيىش تەس كەلدى. يەنە نىيىتىدىن ياندى. ئانار قايتىپ كېلىپ: «ئەمدى گېپىڭىنى دىگىنە!» دەپ، قىينىمىسىكەن، باغنى ئارىلاپ ئۇزاقراق ئوينىسىكەن. بىردىن قىزىنىڭ باغدا بىرسى بىلەن سۆزلىشىۋاتقانلىغىنى ئاڭلاپ، قۇلىغىنى دىڭ قىلىپ، باغ تەرەپكە قۇلاق سالدى. ئۆزىچە ئېزىلىپ ئولتۇرۇپ كەتتى.

— دادا، دادا، مەن نىمە تېپىۋالدىم، قارىغىنا!...

ئۇ، ئۈنچىقماي، يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان قىزىغا قاراپ ئولتۇرۇۋەردى. ئانار يۈگۈرۈپ كەلگىنىچە دادىسىنىڭ بويىندىن قۇچاقلاپ چوڭ بىر قىزىل ئالمىنى كۆرسەتتى.

— ئالما تېپىۋالدىڭمۇ؟

— ھەئە، ياپراقلارنىڭ ئارىسىدىكەن. مۇنداقلا قارىسا زادى كۆرۈنمەيدۇ، تەلىيىم بولغاچ ماڭا ئۇچرىدى، دىگىنە! قىپ-قىزىل پاقىراپ تۇرۇپتۇ. بۇ پۈتۈن باغ بويىچە ئەڭ ئاخىرقى، ئەڭ تاتلىق ئالما. باغدا بۇنىڭدىن باشقا ئالما يوق ئىكەن، قارىغىنا، بەلەن ئىكەن، پۇراپ باققىنا! پۇرىقى ياخشىكەن.

— ھە، بەلەن ئىكەن، بۇ قىشلىق ئاپورت ئالما، — ئىسابىكوۋ بۇنى ئويلىمايلا دەپ سالدى، — بۇ، كىم تەلەيلىك بولسا شۇنىڭ ئالمىسى. ياز بويى بۇ ئالما سېنى كۈتكەن ئىكەن. مانا ئەمدى ئالمىنى سەن تېپىۋالدىڭ. بۇ ئالمىنى كىم يىسە، شۇ بەختلىك بولىدۇ.

ئىسابىكوۋ ئالمىنى قولىياغلىقى بىلەن پاكىزە سۈرتۈپ قىزىغا سۇندى.

— مە، يىگىن!

— روبەرتىنونى قاچان سۆزلەپ بېرىسەن؟

— كېيىن، ئاۋال سەن باغقا بېرىپ ئويناپ كەلگىن.

— بىلەمسەن دادا، مەن دەرەخكە چىقىشقا بەك ئۇستا. ئالما دەرىخى ئىگىز، پۇتاقلىرى چىقىشقا ئەپلىك. چىققىسام بەك ياخشى. ئۆرۈكچۇ، شاخلىرى ئەگرى، تىكىنى بار، ئۇششاق شاخ-شۇمبىلىرى تولا.

— سەن ياخشى دەرەخلەرگە چىققىن! — دەپ ئىسابىكوۋ ئىختىيارسىز كۈلدى.

ئانار تۇيۇقسىز سوراپ قالدى:

— دادا، سەنمۇ مۇشۇنداق ئالما تېپىپ ئالغانمىدىڭ؟

ئىسابىكوۋ چۆچۈپ كەتتى. ئاغزى گەپكە ئاران كەلدى:

— تاپقان ئىدىم. بارغىن بالام، ئويناپ كەلگىن، مەن مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇپ تۇراي.

ئانار قىزىل ئالمىسىنى تۇتقان پېتى

باغقا كەتتى. ئىيسابىكوۋ باشقا بىر قىزىل ئالمىنى ئويلاپ، ئىككى ئىشقا ئۆزىچە ھەيران بولۇپ ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇ بىر چاغدا دەل ئەنە شۇنداق قىپ-قىزىل بىر ئالما تېپىۋالغان ئىدى. مۇشۇ يەردە بولسا كېرەك، ئەنە ئاشۇ باغدىن، ئاۋۇ يەردىن، ئەنە ئاشۇ دۆڭدىن چۈشىدىغان يەردىن تېپىپ ئالغان ئىدى.

×

ئۇرۇشتىن كېيىن ئىيسابىكوۋ چارۋىچىلىق ئىنستىتۇتىغا كىرىپ ئوقۇدى. ھازىر مانا شۇ ئىنستىتۇتتا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتىدۇ.

ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا بۈگۈنكىدەك كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئوقۇغۇچىلارنى شېغىللىق يول بىلەن (ئۇ چاغدا يوللارغا ئاسفالت ياتقۇزۇلمىغان ئىدى) شەھەر سىرتىدىكى بىر كولخوزغا قىزىلچا يىغىشقا ئېلىپ كېلىشتى.

ستۇدېنتلار قارا بولكا يەپ، كەچكىچە ئىشلەپ ھېرىپ-ئېچىپ شەھەرگە يېنىشتى. يول ئۈستىدە كولخوزنىڭ ئالمىلىق بېغىغا كىرىشتى. باغنىڭ مېۋىسى ئاللىقاچان يىغىۋېلىنغان ئىدى. باللار چۆپ ئارىسىدىن، ياپراقلار ئارىسىدىن بەش-ئالتە ئالما تېپىۋېلىشىپ، بۆلۈشۈپ تەڭ يېيىشتى. يەنە يېگۈسى كېلىشىپ، ھەرقايسىسى ئۆز ئالدىغا ئالما ئىزدىشىپ باغنىڭ ئىچىگە تاراپ كېتىشتى. ھېچقايسىسى بىرەرمۇ ئالما پاساكدىيالماي ئاۋارە بولۇپ يەنە يولغا مېڭىشتى.

ئىيسابىكوۋنىڭ تۈنۈگۈنكىدەكلا ئېسىدە. يولداشلىرىنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ كېلىۋېتىپ، كۆزىگە ياپراقلار ئارىسىدا قىپ-قىزىل بىر نېمە يالت قىلىپ كۆرۈنگەندەك بولدى. شارتتىدا توختاپ قارىدى، ھېچنېمە يوق. كۆزۈمگە شۇنداقلا كۆرۈنگەن ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ يولغا ماڭدى. كېتىۋېتىپ يەنە كەينىگە ياندى. باغنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىكى ياش ئالمىلارنىڭ ھەممىسىگە بىرمۇ-بىر قاراپ چىقتى. باشقا ئالمىلارغا قارىغاندا، بۇ ياش ئالمىلارنىڭ ياپراقلىرى بەكرەك سارغايغان بولۇپ، بۆلەكچىلا قورۇلۇپ، سەرەڭگە ياقسا تۇتاشقۇدەكلا بولۇپ كەتكەن ئىدى. ئۇ ئاخىرى قويۇق ياپراقلارنىڭ ئارىسىدا تۇرغان بىر قىزىل ئالمىنى كۆردى. كۆردى-دە، خۇش بولۇپ «ۋاي-ۋۇي!» دەۋەتتى. قوش مۇشتەك كېلىدىغان بۇ قىزىل ئالما بەلكىم مۇشۇ ياش ئالمىنىڭ بىرلا مېۋىسىدۇر. ئۇشاخنى ئېگىپ ياپراقلارنىڭ دالدىسىغا مۆكۈۋاپتۇ.

ئىيسابىكوۋ بىر پەس قاراپ تۇردى-دە، بىرلا سەكرەپ شاخنىڭ ئۇچىنى تۇتتى. پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ شاخنى ئاستا ئەگدى. ئالمىغا قولىنى ئاران يەتكۈزۈپ، قىپ-قىزىل بولۇپ پىشىۋاتقان قۇياشتەك يۇپ-يۇمۇلاق ئالمىنى ئۈزۈپ ئالدى. پۇرۇغىدىن مەس بولغاندەك بولدى. ئالمىنىڭ قىپ-قىزىل پوستىدىن ئېتى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئىيسابىكوۋنىڭ گاچچىدا چىشلىگۈسى كەلدى. ئاغزىغا سېرىق سۇ يىغىلدى. قولى بىلەن ئىككىگە ئاجرىتىپ يېمەكچى بولدى. يەنە توختاپ قالدى.

«مانا قاراڭ، ھېلىقى قىزغا بەرسەم بولمامدۇ!»

بۇ يەردە ئۇنىڭ ئېسىگە ئۇ قىز نەدىن كېلىپ قالدى؟ تازا بىر ئىش بولدى-دە! ئۇ قىزنىڭ تېخى ئىسمىنىمۇ بىلمەيدۇ. بىراق ئۇ قىزنىڭ گۈزەل ھۆسنى-جامالى كېچە-كۈندۈز ئۇنىڭ يادىدىن چىقمايدۇ. ئۇنى قانداقمۇ ئۇنتۇپ قالالىسۇن؟ ئەسلىمەي بولامدۇ؟ ئىيسابىكوۋ ئالمىنى ئىشتىنىنىڭ يانچۇقىغا سالماقچى بولدى، پاتمىدى، چاپىنىنىڭ ئەستىرىنى سۆكۈپ ئىچىگە ئالدى-دە، باللارنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈردى. باللار

يول بويىدا ماشىنا كۈتۈشۈپ تۇراتتى. ئىيسابىكوۋ ئۇلجىسىنى يوشۇرغىسى كەلمىدى:

— باللار مەن بىر ئالما تاپتىم، بىراق ھېچكىشىگە بەرمەيمەن، بىرىدىغان كىشىم بار.

— ئالماڭ قېنى؟

— مانا، تۇتۇپ بېقىڭلار.

— ۋاي - ۋۇي، ئەجەپ يوغان ئىكەن.

— بېرىدىغان كىشىم بار، دىدىڭما؟ ئۇ كىم؟ — شىر دىگەن بىر بالا دىۋەيلەپ كەلدى.

— ئۇنى سوراپ نىمە قىلىسەن؟ — دىدى ئىيسابىكوۋ.

— خۇددى ئالتۇن ئالما تېپىپ ئالغاندەك، — دىدى شىر ۋە ئىيسابىكوۋنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ تۇرتتى، — ئاچكۆزلۈك قىلما، تەڭ يىگەننى تەڭرى ياخشى كۆرىدۇ، دىگەن گەپ بار، ئەكەل ئالماڭنى!

شىر ئىيسابىكوۋقا ئاچچىقلانغاندەك بولۇپ، چاپىنىنىڭ پېشىگە ئېسىلدى.

ئىيسابىكوۋ شىرنىڭ قولىغا بىرنى ئۇرۇپ، ئۇنىڭ قولىدىن بوشاپ چەتكە چىقتى. باللارنىڭ ھەممىسى كۈلۈپ كېتىشتى.

شۇ ئارىدا بىر قۇرۇق يۈك ماشىنىسى كېلىپ قالدى - دە، باللار ماشىنىغا يۈگۈرۈشتى.

ئىيسابىكوۋ ئۆزىنىڭ ئىسىل ئالمىسىنى ئاشۇ ناتونۇش قىزغا بەرمەكچى بولدى. ئۇ قىزنى دائىم شەھەرلىك كۈتۈپخانىدىلا كۆرۈپ تۇراتتى. راستىنى ئېيتقاندا، شەھەرنىڭ بىر چېتىدىكى ئىنىستىتۇتتىن، شەھەرنىڭ مەركىزىدىكى كۈتۈپخانىغا ھەر كۈنى دىگۈدەك ئاشۇ قىزنى دەپلا باراتتى. قىزنىڭ كىتاپ ئوقۇش زالىغا كېلىدىغان ۋاقتىنى ئېنىق بىلەتتى. بىلىپ تۇرۇپ ئۇ كەلگىچە تاقەتتاق بولاتتى. نىمە ئوقۇپ ئولتۇرغان بولمىسۇن، قىز بوسۇغىدا پەيدا بولغان ھامان كىتاپىنى ئۇنتۇپ قىزغا تىكىلىپ قاراپلا قالاتتى. قىزنىڭ كۆزى بىلەن ئۇنىڭ كۆزى سەللا ئۇچرىشىپ قالىدىغان بولسا، تىك قارىيالماي ئۇيۇلاتتى. بۇنى تۇيغان قىز مىيىغىدا كۈلۈپ قويۇپ، سومكىسىنى بوش ئورۇنغا قويۇپ، كىتاپ ئالغىلى كېتەتتى. ئىيسابىكوۋ ئۇ كىتاپلىرىنى قۇچاقلاپ قاچان مېنىڭ يېنىمدىن ئۆتەركىن، دەپ ئىشىكتىن كۆزىنى ئالالمايتتى. قىز ئۆتەتتى، مۇلايىم، ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن ئۆتەتتى. ئىيسابىكوۋنىڭ يۈرەك باغرىنى ئېزىتىپ ئۆتەتتى. پاكىزە، چاقنان كىينگەن تەقتى - تۇرقى ئىيسابىكوۋنىڭ يۈرىكىدىن چىقمايتتى.

ئىيسابىكوۋ قىزنى تولىمۇ ئەقىللىق، تولىمۇ بىلىملىك بولسا كېرەك دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭغا زوقلىناتتى، خوش بولاتتى، باشقىلارنىڭ ئالدىدا ئەنە شۇنداق قىز بىلەن ماختانغاندەك بولاتتى.

قىز كىتاپ ئوقۇش زالىدا ئولتۇرغاندا ئىيسابىكوۋ ھەم خۇش بولاتتى، ھەم ئازاپلىناتتى. قىزنىڭ قارا قۇمچاقتىنا سۆزۈك يۈزىگە قاراپ ئولتۇراتتى. رەتلىك تارالغان چاچلىرى، خىيالچان ئولتۇرۇشلىرى، تال - تال كىرپىكلىرى، خاتىرجەمگە بىر نىمىلەرنى يازغان چەبدەس قوللىرى شۇنچىلىك يېقىملىق، تولىمۇ چىرايلىق. بىرەر - يېرىم شوخ باللار قىزنىڭ يېنىدا توختاپ قالىدىغان بولسا، ياكى ئۇلار يېزىپ تاشلاپ قويغان خەتنى قىز ئېلىپ ئوقۇپ قالىدىغان بولسا، ئىيسابىكوۋ ئۈستەل ئاستىدا مۇشتۇمىنى چىڭ تۈگۈپ، ئۇ باللارنى يەۋەتكۈدەك بولاتتى. بىراق، قىزنىڭ جىممىدە ئولتۇرۇپ، ئارقىسىدىن كۈلۈۋاتقان باللارغا قاراپمۇ قويماستىن خەتنى پارچە - پارچە قىلىپ تاشلىۋەتكىنىنى كۆرگەندە، ئىيسابىكوۋنىڭ جېنى يا -

شىرىپ كېتەتتى. ئۆزىچە خۇش بولۇپ قىزدىن مىڭ مەرتىۋە رازى بولاتتى.

كىتاپ ئوقۇش زالىدا قىزغا ھېچكىمنىڭ ياقمايدىغانلىقىنى ئىسابىكوۋ ئۇچۇق بىلەتتى. ئازراق ياقتۇرۇدىغىنى بار دېيىلسە، ئۇ، ئىسابىكوۋ. شۇنداق بولمايچۇ؟ قىز ئۆزىچە كۈلسە، بېشىنى لىڭشىتسا، باشقا بىر يېقىملىق ھەركەتلەرنى قىلسا ئىسابىكوۋ ھەممىنى ئۆزى ئۈچۈندەك ھېس قىلاتتى. بىراق ئۇچۇق تونۇشۇشقا جۈرئەت قىلالمايتتى. ئۆزى تاغدىن كەلگەن بىر بالا، ئۇ قىز بولسا، شەھەردە تۇغۇلۇپ، شەھەردە چوڭ بولغان، مەدەنىيەتلىك، بىلىملىك، يۈرۈش - تۇرۇشلىرى پەرىزاتتەكلا بىر قىز تۇرسا... بىچارە يىگىت بۇلارنى ئويلىسا روھى چۈشۈپ، ئېزىلىپ ئولتۇرۇپ كېتەتتى. يەنە ئۇنىڭ كىيگەن كىيىملىرىچۇ؟ كىيىۋالغىنى ھەربى سەپتىن قايتقان ئاكىسىنىڭ گىمناستىيوركىسى بىلەن ئۆتۈكى. كىتاپ - دەپتەر سالغىنىمۇ ئاكىسىنىڭ قوشۇندا ئىشلەتكەن سومكىسى. قىشتا كىيىدىغىنىمۇ ئاكىسىنىڭ سۇر پەلتوسى. شۇنداق تۇرۇقلۇق، بۇ شەھەر قىزى بىلەن قانداقمۇ كۆرۈشكىلى، سۆزلەشكىلى بولسۇن؟

قىز كۈتۈپخانىغا دائىم كېچىكىپ كېلەتتى. كىشىلەر ئازلاپ، خىزمەتچىلەر ئىشىكنى تاقايدىغان چاغ بولغاندىلا ئورنىدىن تۇراتتى. ئىسابىكوۋمۇ قىزنى كۈتۈپ ئولتۇراتتى. قىز قايتىشقا تەييارلىنىپ كىتاپ - دەپتەرلىرىنى يىغىشتۇرۇشقا باشلىغاندا، ئىسابىكوۋ قىزدىن بۇرۇن سىرتقا چىقىپ، كوچىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى قاراڭغۇ بىر يەرگە بېرىۋېلىپ قىزنىڭ چىقىشىنى كۈتەتتى. قىز چىققاندا ئەيمىنىپ قارىيالمايتتى. قىز ئۇ تەرەپتە، ئۆزى بۇ تەرەپتە، كىشىلەرنىڭ ئارىسىدىن بويىنىنى ئۇزۇن سوزۇپ قىزنىڭ كەينىدىن ماڭاتتى. قىزنىڭ ئۆيى ئانچە يىراق ئەمەس، كۈتۈپخانىدىن ئىككى بىنالا نېرىدا ئىدى. قىز ئۆيىگە كىرىپ كەتكەندىن كېيىنلا، ئۇنى ئۇزىتىپ كەلگەن ئىسابىكوۋ خاتىرجەم بولۇپ، ئۆزىنىڭ ياتىقىغا قاراپ كېتەتتى. كېتىۋېتىپ باغچىغا كىرەتتى، باغچىدا ناخشا - سازلار ياڭرايتتى، ياشلار تانسا ئوينىشاتتى، يىگىتلەر قىزلارنىڭ بېلىدىن تۇتۇپ قۇچاقلاپ، كېپىنەكتەك ئايلىنىپ ۋالسقا ئويناتتى. ئىسابىكوۋ ئۇلارغا قاراپ تۇرغاندا بىرسى كېلىپ: «بۇ يەردە نېمە قىلىپ تۇرۇسەن؟» دېسە، كىم بىلىدۇ، نېمە دەپ جاۋاپ بېرەتتىكىن تاڭ! تانسا ئوينىشىۋاتقان قىز - يىگىتلەرنىڭ پىشانىسىنى بىر بىرىگە تەككۈزۈپ، بىر نېمىلەرنى دەپ مۇڭدىشىشلىرىغا قاراپ ئىسابىكوۋ ئېرىپلا كېتەتتى. ئۆزىچە ئۇدۇل كەلگەن بىر جۈپنى تاللاپ، ئۇلارنىڭ ئايلىنىپ تۇرۇپ سۆزلەشكەن سۆزلىرىنى ئۆزىچە پەرەز قىلىپ، يىگىتنىڭ ئورنىغا ئۆزىنى قوياتتى. قىزنىڭ ئورنىغا ئۆزىنىڭ ناتونۇش قىزىنى قوياتتى. خىيالىدا قىزنىڭ بېلىدىن قۇچاقلاپ، تانسا ئوينىغاچ ئۆزىچە مۇنداق سۆزلىشەتتى:

— بىلەمسىز، مەن كۈتۈپخانىغا پەقەت سىزنى دەپلا كېلىمەن.

— ھە، بىلىمەن، سىزنىڭ دائىم مېنى كۈتۈپخانىدا ساقلاپ ئولتۇرىدىغانلىقىڭىزنىمۇ بىلىمەن.

— مەن دەرسخانىدىمۇ، تاماقخانىدىمۇ، ياتاقتىمۇ، ئىشقىلىپ، نەدىلا بولسام سىزنىلا ئويلايمەن. كىنوغا كىرسەم كۆزۈمگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدۇ، سىزلا كۆز ئالدىمدىن كەتمەيسىز. سىزنى تولا ئويلاپ تېنىمدىن سىزىپ كېتىۋاتىمەن ...

— قىزىق ئىش، مەنمۇ سىزنى بەزىدە ئويلايدىغان بولۇپ قالدىم. بىراق نېمە ئۈچۈن سىز ماڭا يېقىن كەلمەيسىز، نېمىشقا

مەن بىلەن سۆزلەشمەيسىز؟

— مەن ئۇ يەردە تولىمۇ خۇش بولۇپ كېتىمەن، ئەگەر سىز كۇتۇپخانىدا تاڭ ئاتقىچە ئولتۇرىدىغان بولسىڭىز، مەنمۇ ئولتۇرغان بولاتتىم، سىزگە قاراپلا ئولتۇرغان بولاتتىم.

— ئەگەر مېنى بىرەر يىگىت ئۇزىتىپ قويىدىغان بولسىچۇ؟

— ئۇنىڭغا مەن يول قويمايمەن، سىزمۇ ئۇنداق قىلمايسىز. سەۋەبى، سىزنى مەنلا ياخشى كۆرىمەن-دە!

— مېنىڭ باشقا بىر يىگىت بىلەن بىللە ماڭمايدىغانلىقىمنى نەدىن بىلىسىز؟

— سىز ئېيتقان ئەمەسمۇ؟

— سىز مېنى بىلمەيسىز-دە، بىلمەيسىز.

— مەن سىزگە قەتئىي ئىشىنىمەن، مەن سىزنى ياخشى چۈشىنىمەن، سىزنىڭ چېچىڭىزدىن چىققان پۇراقنى يىراقتىنلا سېزىمەن. قانداق كۈلىدىغانلىقىڭىزنىمۇ بىلىمەن. بىراق ... مەن تېخى سىزنىڭ جاۋابىڭىزنى ئاڭلىمىدىم، سىزنىڭ مۇشۇ نۇرلۇق بىر جۈپ كۆزىڭىزگە ئىشىنىمەن. سىز گۈزەللەرنىڭ گۈزىلى، ھەممە قىزلاردىن ئەقىللىقسىز.

— ۋاي-ۋۇي، مېنى ماختاپلا كەتتىڭىزغۇ، راست ئېيتىۋاتامسىز؟

— راست.

×

شۇ كۈنى قايتىپ كېلىپلا ئىيسابېكوۋ ئالمىنى تومبۇچكىغا سالدى. ئالدىراپ-تېنەپ باش-كۆزىنى يۇدى. ئۆتۈكىنى مايلىدى. ئۈستى-بېشىنى بىر قۇر تەرتىپكە سېلىپ كۇتۇپخانىغا مېڭىشقا راسلاندى. بىراق كەچ بولۇپ قالغان ئىدى. باللار ئاللىبۇرۇن ئۇخلاپ قېلىشقان ئىدى. ئىيسابېكوۋ ئەتە قىز بىلەن قانداق ئۇچرىشىش، ئالمىنى نېمە دەپ بېرىشنى ئويلاپ ئۇزاققىچە قاراپ ياتتى. ئالمىنى كۆرۈپ ئۇ قىزنىڭ زوقلىنىپ، خۇش بولۇپ كېتىشىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ھاياجانلاندى. يىلنىڭ مۇشۇ پەسلىدە بۇنداق ئىسىل ئالمىنى تېپىش ئاسانمۇ؟ ئۇ بولسا سۆيگەن قىزىغا بېرىۋاتىدۇ. مانا، سۆيگەن قىزى بۇ ئالمىغا ھەيران قالىدۇ. ئايلاندۇرۇپ ئۇيان-بۇيانغا قارايدۇ، ئەنە شۇ چاغدا ئىيسابېكوۋ ئالمىنى قانداق تاپقانلىقىنى يەنى ئالمىلىق باغدا، ياپراقلار ئارىسىدا كۈندەك قىزىل ئالمىنى كۆرۈپ قالغانلىقىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىدۇ. لېكىن ھەر كۈنى دىگۈدەك ئۇ قىزنى ئۆيىگىچە ئۇزىتىپ بارغانلىقىنى، تانسا مەيدانىغا بارغاندا ئىككىسىنىڭ قۇچاقلىشىپ تانسا ئوينىغانلىقىنى، قانداق سىرداشقانلىقىنى قىز بىلمىسۇن. قىز ئۆزى بىلىشنى خالىغاندا دىسە بەلكىم: «قىزىق ئىكەنسەن!» دەپ كۈلەر. شۇنداق قىلىپ دەيدىغان سۆزنى ئويلاپ، قىزنىڭ سۆزىنى، ئاۋازىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى، ئېيتقان سۆزىگە ئۇ قىز كۈلمەي تۇرغىنىنى كۆرسەڭچۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن بەلكىم ئىككىسى كىنوغىمۇ بېرىشار، بىللە يېنىشار، ئۇ كىنوغا قارىماي قىزنىڭ ھۆسنى-جامالىغا قاراپلا ئولتۇرىدۇ. ئۇنداقتا، ئۇنىڭغا كىنونىڭ نېمە كېرىكى؟ بىراق، ھەي تاڭەي، مۇشۇ ئۆتۈكنى كىيىپ، ئۇ قىز بىلەن قانداقمۇ بىللە ماڭغىلى بولسۇن؟ ياخشىغىنا بىر كاستيۇمى، بىر بەتىنكىسى بولسىچۇ. ياق، قىز دىگەننىڭ ئەقلى بولسا بۇنداق پارچە-پۇرات نەرسىلەرگە قارىمايدۇ. ئىيسابېكوۋ مۇشۇلارنى خىيال قىلىپ ئۆزىنىڭ قانداق ئۇخلاپ قالغانلىقىنى بىلمەي قالدى. تۈن بىر ۋاق بولغاندا چۆچۈپ ئويغىنىپ، كارۋاتتىن ئىرغىپ تۇرۇپ كەتتى. چۈشىدە شىر ئالمىنى غاجىلاپ يەۋاتقانمىش. ئىيسابېكوۋ شىرنىڭ يېنىغا باردى. شىر دۇنيادىن بىخە-

ۋەر ئۇخلاۋېتىپتۇ. باشقىلارنىڭ ھەممىسىمۇ ئۇيقۇدا، ئۇ كېلىپ تومبۇچكىنى ئېچىپ قارىدى، ئالمىنى قولىغا ئېلىپ: «ئامان ئىكەنسەن» دەپ پىچىرلاپ قويدى ھەم كۆڭلى تىنجىدى.

تاڭ ئاتقاندا بالىلار ئورنىدىن تۇرۇپلا دەرىزىنى ئېچىشتى ۋە ئاغزىنى تامشىپ:

— ۋاي - ۋۇي، سېنىڭ ئالماڭنى قارىغىنا!

— ياتاق ئۆيىدە ئالما پۇراپ كېتىپتۇ، قانداقلىكى كىشىگە بەرمەكچى بولساڭ، بالدۇرراق ئاپىرىپ بەر، بولمىسا شىر بىرلا چايناپ يۇتىۋېتىدۇ، — دېيىشتى.

— يەۋېتەي دىسەم سىلەر ئۇنىمىدىڭلار ئەمەسمۇ؟ — دىدى شىر ئىسابېكوۋنىڭ چىشىغا تېگىپ.

— يەپ باققىنە! ... — دىدى ئۇ قىزدىرىپ.

بالىلارنىڭ ھەممىسى دەرسكە چىقىپ كېتىشتى. بۈگۈنكى لېكسىيىنىڭ ئۇزۇنلۇغىنى دىمەمسىز!

ئىسابېكوۋ دەم ئېلىشتىن كېيىن لېكسىيىدە شىرنىڭ يوقلۇغىنى بىلىپ قالدى. بويىنىنى سوزۇپ ئەتراپقا قارىدى، چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ زوئولوگىيىدىن لېكسىيە سۆزلەۋاتقان پروفېسسوردىن رۇخسەت سوراپ:

— كەچۈرۈڭسىز پروفېسسور، مېنىڭ كېچىكتۈرگىلى بولمايدىغان بىر ئىشىم چىقىپ قالدى، — دىدى.

— سىزگە نىمە بولدى يىگىت؟ — دىدى پروفېسسور ھەيران بولۇپ.

— دىيەلمەيمەن، بىراق سورىمىسام بولمىدى، رۇخسەت بەرسىڭىز ...

ئىسابېكوۋ ئوقۇش بىناسىدىن ياتاققا بارغىچە لېۋىنى چىشلەپ، مۇشتۇمىنى تۈگۈپ توختىماي يۈگۈرۈپ باردى. ياتىقىغا كىردى. شىر يوق، تومبۇچكىنى ئېچىپ قارىسا، ئالمىسى ئۆز جايىدا تۇرۇپتۇ. ئىسابېكوۋ ھەم ئىزا تارتىپ، ھەم خۇش بولۇپ تۇرۇپلا قالدى: شىر، مېنى كەچۈرگىن، ھەرگىز خاپا بولمىغىن! سەن توغرىلىق ئىككىنچى يامان ئويدا بولسام ئۆلەي!» دەپ ئۆزىچە ئويلىنىپ قالدى.

ئىسابېكوۋ كەچكە يېقىن ئالمىنى گېزىتكە ئوراپ، قولتۇغىغا قىسىپ، خوشال ھالدا كۇتۇپخانىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ بالدۇر بېرىپ قالغان ئىدى. ئىشىكتە ئۇدۇل قاراپ ئولتۇرۇپ، ئالدىغا كىتاپ - دەپتەرلىرىنى ئېچىپ قويۇپ، قىزنى كۈتۈشكە باشلىدى. كىتاپ ئوقۇش زالىدا ئادەم كۆپ ئىدى. بەزىسى گۇڭۇلداشسا، بەزىسى پىچىرلىشاتتى، يەنە بەزىلىرى تاماكا چەككىلى چىقىشسا، بەزىلىرى كىرىشەتتى. بۇ ئىشلار ئىسابېكوۋنى زېرىكتۈرەتتى. قارىغۇسىمۇ كەلمەيتتى، ئۇنىڭ كۈتۈۋاتقىنى باشقا - دە! گېزىتكە ئوراقلىق ئالمىنى ئىككى تىزىنىڭ ئارىسىغا قىسىپ مىدىرلىماي ئولتۇراتتى. بىر يېرىم سائەتتەك ۋاقىت ئۆتتى. سىرتتا قاراڭغۇ چۈشتى. قىز كەلمىدى. ئىككى سائەت ئۆتتى، يەنە يوق، ئۈچ سائەت ئۆتتى، يوق! يەنە كۈتتى، بىراق كەلمىدى.

ئەتىسى لېكسىيىدە ئىسابېكوۋنىڭ مىڭىسىگە ھېچنىمە كىرمىدى. قاراپلا ئولتۇردى، كەچ بولۇشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتتى. كەچمۇ بولدى. قىزىل ئالمىنى قولتۇغىغا قىسىپ شەھەرنى ئارىلاپ يۈرۈپ كەتتى. بۈگۈن تۈنۈگۈنكىدىن مىڭ باراۋەر تىت - تىت بولۇپ قىزنى كۈتتى، قىز ئىشىكتە پەيدا بولۇشى بىلەن ئىسابېكوۋ ئۆز يۈرىگىنىڭ دۈپۈلدىشىنى ئاڭلاپ قولىغى زىڭىلداپ كەتتى. كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشقاندەك بولدى. قىز بۇرۇنقىدەك تەبەسسۇم قىلىپ ئىسابېكوۋنىڭ

يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا بىر يېرىگە قىزنىڭ قولى تېگىپ كەتكەندەك بولدى. قىز ئېيسابېكوۋنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ئۇستەلدىن ئورۇن ئالدى ۋە كىتاپ ئېلىش ئۈچۈن كەتتى.

ئېيسابېكوۋ خوشاللىقتىن ئېسىنى يوقاتتى. ئۇ تەرلەپ، قولى تىلىپ، ئالقىنى قىزىپ كەتسىمۇ، ئۇستەل ئاستىدىكى ئالمىنى چىڭ تۇتقىنىچە ئولتۇرۇۋەردى.

قىز كۈندىكىدەك لازىملىق كىتاپلىرىنى ئېلىپ كېلىپ، ئورنىغا ئولتۇردى ۋە دەپتەرىگە بىر نىمىلەرنى يېزىشقا باشلىدى. بىرەرسىگە قاراپمۇ قويمىدى.

ئېيسابېكوۋ كۈتتى، كۈتكەنسېرى ۋاقىت ئۇزارغاندەك بىلىنەتتى. بىراق بۈگۈن ئۆزىنىڭ مەقسىدىنىڭ ئەمەلگە ئاشىدىغانلىغىنى ئويلىسا ئۆزىچە خۇش بولاتتى ۋە قىزغا ئاستا زەڭ سالاتتى. قىزنىڭ ئايدەك يۈزىگە، ئۇزۇن تال - تال كىرپىكلىرىگە، تەكشى تارالغان چاچلىرىغا ۋە يۇمشاق قوللىرىنىڭ چىرايلىق ھەركەتلىرىگە ئىچى كۆيەتتى. سەل تۇرۇپ ئالمىنى قىزغا بەرگەندە، ئۇنىڭ: «قىزدىق ئىكەنسىز!» دەيدىغانلىغىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ئۆزىچە ھاياجانلىنىپ، يۈرەگى سېلىپ كەتتى. شۇ چاغدا ئۆزىنىڭ ئالمىنى قانداق تاپقانلىغىنى، يىگۈسى كەلگەندە قىزغا قىسىنغانلىغىنى، سەۋىۋى، دائىم قىزنى ئويلاپ، ئەسلەپ يۈرۈدىغانلىغىنى دىمەكچى بولدى. چۈنكى ئۇ تۇرمۇشتا نىمە تاپسا قىز بىلەن تەڭ كۆرۈشنى ئويلايتتى. ئۇ پەقەت ئاشۇ قىز بىلەن بىللە بولالىسىلا، مۇرادى-مەقسىدىگە يەتكىنى شۇ.

سىرتتا كوچا چىراقلىرى ياندى، كىتاپ ئوقۇۋاتقانلار بىر - بىرلەپ تاراشقا باشلىدى، قىز ئولتۇرۇۋەردى. ئېيسابېكوۋمۇ ئولتۇردى. بىر چاغدا قىزنىڭ كېتىشكە ھازىرلىنىۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ، ئېيسابېكوۋمۇ ئالدىراپ ئورنىدىن تۇردى. كانسېپكىلىرىنى سومكىسىغا سېلىپ، گېزىتكە ئوراقلىق ئالمىنى ئېلىپ سىرتقا چىقتى. كوچىنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتمىدى، ئۆز ھاياجىنىنى باسالماي تۇرۇپلا قالدى، تامىقى قۇرۇپ، قاتتىق ئۇسساپ كەتكەندەك بولدى ... قىزنىڭ پەلەمپەيدىن تارسلداپ چۈشۈۋاتقانلىغىنى تۇيدى. چىراق يورۇغىدا يەڭگىل قەدەم تاشلاپ كېلىۋاتقان قىزنىڭ كىشىنىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈرىدىغان قامىتى كۆرۈندى. ئېيسابېكوۋ ئالمىنى يۈرەگىگە بېسىپ قىز تەرەپكە تەستە قەدەم تاشلىدى. قىز گەپمۇ قىلماي يانداپ ئۆتۈپ كەتتى.

— بۇنى سىزگە بەرسەم بولامدۇ؟

ئېيسابېكوۋنىڭ تىلى ئاران - ئارانلا

ئاشۇ گەپكە كەلدى.

— ھە؟ — قىز ھەيران بولۇپ ئاستا قايرىلدى، — ماڭا بىر نېمە دېدىڭىزمۇ؟

ئېيسابەكوۋنىڭ بېشىغا خۇددى بىر تاغ يىقىلدى.

— مەن ... سىزگە ئالما ئېلىپ كەلگەن ئىدىم.

— ئالما؟ ھە، ئالما بولسا نېمە بوپتۇ؟ مېنى ئۆمرىدە ئالما كۆرمىگەن دېگەنمىدىڭىز؟

— ياق ... مەن بۇ ئالمىنى يىراقتىن تېپىپ ئېلىپ ...

— تاپقان بولسىڭىز قانداق قىلاتتىم؟ ھە، ماڭا نېمە دېمەكچىسىز؟ — قىز شۇنداق ئاچچىق سۆزلىدى - دە، شارتتىدە بۇرۇلۇپ، تاراس - تۇرۇس دەسسەپ مېڭىپ كەتتى.

قىز ئۆزىنىڭ قىزىل ئالمىسىنى تاشلاپ كەتتى.

ئېيسابەكوۋ قولىدىكى ھېچنېمىگە ئەرزىمىگەن سوغىسىنى تۇتقان پېتى قىزنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالدى. پۈتۈن ئارزۇ - ئارمانلىرى بىت - چىت بولدى. ئۇ بوشىشىپ، سالپىيىپ ياتىقىغا ياندى. كېلىۋېتىپ غولچىنى كەڭ ئېچىپ، ئالمىنى قاراڭغۇ بىر يەرگە كۈچ بىلەن ئاتتى، ئالما قەيەرگىدۇر بىر يەرگە ماچچىدا تەگدى.

ئېيسابەكوۋ جىمجىت كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا مەستىنىمۇ بەتەر ئەلەڭ - سەلەڭ دەسسەپ كېلىۋاتاتتى. ئاندا - ساندا ئۇدۇل كەلگەن ماشىنىلار سىگنال بېرىپ يانداپ ئۆتۈپ كېتەتتى ...

كېيىن ئۇرغۇن قىزلار بىلەن تونۇشتى. بىراق ھېچقايسىسىغا قىزىل ئالما سوغا قىلغۇسى كەلمىدى. قىزلارمۇ قىزىل ئالما سوغا قىلارمىكىن دەيدىغاندەك ئەمەس ئىدى ...

شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭدىن قىزىل ئالما ئارزۇ قىلىپ، ماڭا قىزىل ئالما سوغا قىلسىكەن، دەپ كېلىۋاتقان بىر ئايال بار ئىدى. ئۇ، بولسىمۇ ئۆزىنىڭ ئايىلى سابىرا ئىدى. ئېيسابەكوۋ كۆز كۆنى باغنىڭ چېتىدە ئولتۇرۇپ ئەنە شۇلارنى ئويلىدى.

كەچكە يېقىن ئېيسابەكوۋ، ئانار ئىككىسى ئۆيىگە قايتىشتى. قاش قارايغان، ئالدى تەرەپتە شەھەر چىراقلىرى جىمىرلايتتى. غازاڭ چۈشكەن يول بىلەن ماشىنا ئاستا چايقىلىپ كېلەتتى.

ئېيسابەكوۋ بىر تال تاماكىنى چىشلەپ، چاقماقنى «چاك» قىلىپ ياندۇرۇپ، تۇتاشتۇردى ۋە ئانارنىڭ قولىدىكى قىزىل ئالمىنى كۆردى.

— قىزىم ئالماكىنى يىمىدىڭىمۇ؟

— يىمىدىم، ئانامغا ساقلاپ قويدۇم.— دېدى قىزى ئاستاغىنە.

— ئاناڭغىمۇ؟— دېدى ئېيسابەكوۋ تاماكا ئىسىدىن يۆتىلىپ، قېقىلىپ، — ئۇبدان قىپسەن، قىزىم، ئالماكىنى ئاناڭغا ئالغاچ بارىمىز.

ئىككىسى باشقا گەپ قىلىشمىدى، ئېيسابەكوۋ قىزىنى ئويلاپ قالدى. قىزى ئاق-قارىنى خېلى پەرق ئېتىپ قالدى، تولىمۇ ئەقىللىق، چېچەن ئىدى. ھەي ... ئاشۇ قىزىل ئالما ھەققىدىكى گېپىدىن يانمىسىكەن.

ئېيسابەكوۋ شۇنداق قىلىپ خەت يازمىدى.

×

ئانار ئەتىگەندە دادىسىدىن بۇرۇن ئورنىدىن تۇرۇپ موسكۋاغا ئېۋەتىلىدىغان تېلېگراممىنى ئوقۇدى: «سابىرا، بىز سېنىڭ يېنىڭغا بارىمىز». ئانار قولىغا قەلەمنى ئالدى - دە، ھەرپلىرىنى دانە - دانە قىلىپ ئۇلاپ يېزىپ قويدى: «ئانا ئالدىمىزغا چىققىن، بىز ساڭا قىزىل ئالما ئېلىپ بارىمىز».

(چىڭغىز ئايتماتوۋ «ئەسەرلەر»، 1 - توم، قىرغىزچە نەشرىدىن سەلەي قاسىم تەرجىمىسى.)

يۇمۇر ۋە ساتىرا

گۈل بىلەن ئازغان

(مەسەل)

مۇھەممەت مۇسا

گۈل تۈۋىگە ئۈندى بىر ئازغان،
ئۆزۈن ئۆتمەي بولدى باراخسان.
ئۆرۈن بەرگەن گۈلنىڭ ھۆسنىدىن،
ئېزدەپ يۈردى قەدەمدە نۇقسان.

گۈل يۈزىنى قىلسىمۇ زىدە،
پۇرىقىغا قىلالمىدى قەس.
گۈل خۇمارلار يۈرەكلىرىنى
خۇش پۇرىقى ئەيلىگەچكە مەس.

بىراق گۈلنىڭ كەلمەي ئاڭا بوش،
ھەر باھاردا ئېچىلدى خۇشبۇي.
ئۇنى كۆرۈپ تەلۋە ئازغاننىڭ
تاشتى يەنە غەزىۋى بەدخۇي.

گۈلنى شۇڭا قەدىرلەپ ئاسراپ،
تەشنەكلەرگە، باغلارغا قويدى.
ئازغان چېكىپ ھەسرەت - نادامەت،
ئاھ، دەپ كۈن - تۈن جېنىغا تويدى.

شامال بىلەن بورانغا دۈگەپ،
گۈلگە ھەدەپ ئۇردى ئۆزىنى.
شۇ ئازغاننىڭ تۆمۈر تىرنىقى
يارا قىلدى گۈلنىڭ يۈزىنى.

باغدىن تەگمەي ئازغانغا ئورۇن،
چۆل - باياۋان بولدى ماكانى.
قۇرۇپ قاخشال بولماقتا ئازغان،
ئىچ - ئىچىدىن ئۆرلەپ پىغانى.

قايسى يارايدۇ؟

تۇرغۇن ئوبۇلقاسىم

مەرھابا، ئەي مۇدىر كەلگىنىڭىزگە،
بۆلۈمنىڭ ئىشلىرى سىزگە قارايدۇ.
ئۈچ نەپەر ئادەم بار بۆلۈمىمىزدە،
سىزگە بۇ ئۈچىنىڭ قايسى يارايدۇ؟
بىرسىنىڭ بولغاچقا ئايىغى چاققان،

قالغانتى بالدۇرقى مۇدىر ياقتۇرۇپ.
سورىماق بولسىڭىز، ئىسمى داۋۇتجان
كېلىدۇ بۆلۈمگە ئۇ سەھەر تۇرۇپ.
بۆلۈمنىڭ ئىچىنى تازىلايدۇ ئۇ،
مەيدانغا سۇ سېپەر يۈرۈپ شاپاشلاپ.

ھەممەيلەن ئىشقا چۈشۈپ كەتكەندە
غىپپىدە ئىشنى كېتىدۇ تاشلاپ.

بىلسىڭىز، بىر سىنىڭ ئىسمى ساۋۇتجان،
ئۇ بىلەن بالدۇرقى مۇدىر ئەپ ئىدى.
شۇ كونا مۇدىر بەك كۆتەرگەچ ئۇنى،
بۆلۈمدە ساۋۇتنىڭ گېپى گەپ ئىدى.
ھەر سەھەر بۆلۈمگە كېلىپ ساۋۇتجان:
«ئەسسالام، شاجۇرىن!» دەيتتى ئېگىلىپ.
بىر كۈلۈپ قويسىلا شاكىرجان ئاكا،
«خوش!» دەيتتى ساۋۇتجان بىر تازىم
قىلىپ.
ساۋۇتجان كەسپىنى سۆيمىگەچ دىلدىن،
ئىشىدىن ھەر كۈنى چىقىدۇ چاتاق.
لېكىن ئۇ «ئىشلارنىڭ يولى»نى بىلەر،
ئۇنىڭغا سىز باھا بېرىسىز قانداق؟

يەنە بىر يولداش بار، ئىسمى مامۇتجان
ھەر كۈنى ۋاقتىدا ئىشقا كېلىدۇ.
دورىماس داۋۇتنى ياكى ساۋۇتنى،
كەسپىنى مۇكەممەل، ياخشى بىلىدۇ.
ئۇنىڭدا «كۆز بوياش» «ئادىتى»مۇ يوق،
خوشامەت قىلىشتىن ئەسلا يىرگىنەر.
كىشىنى ئورۇنسىز ماختىمايدۇ ئۇ،
كەمچىلىك سەزسىلا كۆرسىتىپ بېرەر.
باشلىقنىڭ ئىسمىنى چاقىرىدۇ ئۇ،
بىر قېتىم «شاجۇرىن» دېگىنىمۇ يوق.
شۇڭىمۇ بالدۇرقى مۇدىر شاكىرجان،
مامۇتنى كۆرسىلا قىلار ئىدى «دوق».
چەكسىزمۇ كۆپ جاپا، ۋايسىماس پەقەت،
خىزمەتنى كۆيۈنۈپ ئىشلەيدۇ ھەر ۋاق.
پىلاننى ئاشۇرۇپ ئورۇنلاپ ماڭار،
ئېيتىڭا، سىز ئۇنى ئويلايسىز قانداق؟

*

مۇدىر قىپ سايلىدۇق سىزنى، ئەي يولداش
بۆلۈمنىڭ ئىشلىرى سىزگە قارايدۇ.
ئۈچ كىشى ئۈستىدە توختالدىم قىسقا،
سىزگە بۇ ئۈچىنىڭ قايسى يارايدۇ؟

ئىككى مەسەل

ھەسەن تىلىۋالدى

كۆمۈر بىلەن ھاكتېشى

دىدى كۆمۈرگە ماختىنىپ ھاكتاش:
— نېمانچە قارا تەلەتىڭ سېنىڭ؟
— ئاقارتار سانسىز ئىگىز بىنالارنى،
جىسمىم قاردەك ئاق بولغاچقا مېنىڭ.

كۆمۈر دىدىكى ھاكتاشقا قاراپ:
— ماختانما مۇنداق تۇرۇپ يۈز تۇرا.
چەكسىز ئىسسىق ۋە ھارارەت بىلەن
سېنى ئاق قىلغان مەندەك قاپقارا.

ۋاقىت بىلەن كالىندار

ھال ئۇقۇدى كالىندارغا ۋاقىتجان:
— مەن توختىماي مېڭىش بىلەن راۋانمەن،
سۆزئېتىمنى كۆرسەتسەڭمۇ بىراق، سەن.
تەرىپلىنىپ تۇرغىنىڭغا ھەيرانمەن.

توغرا دوستۇم، — دىدى كۈلۈپ كالىندار،
مېڭىشۇەگىن بۇنى قىلچە بويلىماي.
سەن توختىساڭ بولماس مېنىڭ كېرىگىم،
قەدىرلىكەن ماڭغاچقا سەن توختىماي.

كۆز كۆرەمدۇ ئەينەكمۇ؟

ئەمەتجان قەييۇم

گېزىت ئوقۇپ تۇراتتى،
كۆز ئەينەكسىز قېرى چال.
كۆرۈپ بۇنى ياش بالا،
سوراپ قالدى بىر سوئال:
«بوۋا سىزنىڭ يېشىڭىز
كەم ئەمەستۇ توقساندىن؟
ئەينەكسىزمۇ كۆزىڭىز،
خالى ئىكەن نۇقساندىن؟»
دېدىكى چال: «ئەينەكىۇ،
ياكى كۆزمۇ كۆرگۈچى.
تاپقىن ساغلام تەن، ئەقىل،
بولساڭ بۇنى بىلگۈچى،»

قاراپ باق!

ئايمەمەت سايىپ

كۆردۈم سېنى شۇ هالدا هەر يانىڭغا قاراپ باق!
تەلۋە بوپسەن رەستىدە دەرمانىڭغا قاراپ باق!
بوتۇلكىنى قىپ ياستۇق يېتىپ قاپسەن كوچىدا،
سېنى نېمە ئازدۇردى، شەيتانىڭغا قاراپ باق!
هاراق ئىچىش، بەڭ چېكىش دائىم دوستۇم ئادىتىڭ،
ئەل لەنەتلەپ ئوت قويغان گۈلخانىڭغا قاراپ باق!
رەستىلەرنى كىيىپسەن، مايماق دەسسەپ بېشىڭغا،
ياراشماپتۇ بۇ قىلىق زامانەڭگە قاراپ باق!
كېچىلىرى ئۇخلىماي، پېشىم بىلەن قويپسەن،
غۇربەتچىلىك يامرىغان داسقانىڭغا قاراپ باق!
تاماشا دەپ بىهۇدە زايا قىلدىڭ ياشلىقنى،
سۇلدى ئىقبال گۈللىرىڭ بوستانىڭغا قاراپ باق!
يا تەربىيە ئالمىدىڭ، نېمە كارىڭ دەپ قويۇپ،
مۇردا دەسسەم لاپ ئەمەس، چىرايىڭغا قاراپ باق!
نىگارىڭنىڭ يۈز ئۆرۈپ قويدى سېنى هەسرەتتە،
مەنىۇ تەنبىھ ئەيلىدىم مىزانىڭغا قاراپ باق!
ئاق سۈت بېرىپ ئۈمىتتە ئاناڭ سېنى چوڭ قىلسا،
تۆكتۈڭ ئۇنىڭ يۈزىنى، ۋىجدانىڭغا قاراپ باق!
كېچىكمەيسەن هېلىمۇ تۇرغىنىڭدا ئورنىڭدىن،
ئىقباللىرى چامدىغان كارۋانىڭغا قاراپ باق!

پۈتكۈل جاھان قۇتلايدۇ ساڭا ئېچىپ كەڭ قۇچاق،
تۇلپارىڭنى چاپتۇرساڭ، دەۋرانىڭغا قاراپ باق!
شۇ چاغ ۋەتەن ئوغلى سەن، پەرھات بولساڭ شىرىنىڭ
تۇتقاي سۆيگۈ گۈلىنى، جانانىڭغا قاراپ باق!!!

ئەگلەك بىلەن كېپەك

قاسىم ھاشىم

ئۇششاق تۆشۈكتىن نېرى كېتەلمەي،
ئۆتكەل سىناقتىن بەردەم ئۆتەلمەي،
ھەريان چايقىلىپ دەردى ـ ھەسرەتتە
كېپەك خورسىنىپ دەپتۇ ئەگلەككە:
«نىمە تاپارسەن مېنى سەن ياتلاپ،
قويدۇڭ لەيلىتىپ سوزۇپ ھەم تاسقاپ».

ئاڭلاپ بۇ سۆزنى ئەگلەك كۈلۈپتۇ،
كېپەككە شۇنداق جاۋاپ بېرىپتۇ.
«پوستۇڭ چىرايلىق ئەمما شاكالسەن.
ئەلگە نەپ بەرمەس قۇرۇق پاخالسەن.
«مېنىڭ خىزمىتىم سېنى ئايرىماق،
ئىگەم ئەجرىنى ھەر چاغ ئاقلىماق.»

مەسەللەر

ئوسمان ھوشۇر

ئوتۇن بىلەن كۆسەي

ئوتۇننى تونۇرغا ئىشتەرسە كۆسەي،
ئوتۇنۋاي غەزەپتىن ئۆرتەندى كۆيۈپ.
ـــ رەنجىمە، نىيىتىم ئەمەستى ئۇنداق،
ۋەزىپە شۇ، ـــ دىدى كۆسەيمۇ كۈلۈپ.

چىدالماي ئوتۇنمۇ كەلدى زۇۋانغا:
ـــ سېنىڭمۇ، ئوتۇنغۇ ئەسلىڭ، ئويلاپ باق.
زورلايسەن سەن مېنى ئىشتىرىپ ئوتقا،
ۋاي ئىست! ئۆزەڭمۇ تۈگەيسەن بىراق.

كاۋا بىلەن باراڭ

باراڭ كۆز پەسلدە دىدى ماختىنىپ:
«بېرىمەن ھويلىغا ئاجايىپ زىننەت.»
توساتتىن كاۋىدىن كەلدى بىر سادا:
«مېنىڭسىز يوق سەندە پاخالچە قىممەت.»

بىزدىمۇ باراڭدەك چۈشۈرۈپ سايە،
بار ئازراق ئەلگە نەپ بەرمەيدىغانلار.
باشقىلار ھسابى ئۈچۈن ماختىنىپ،
كىشىگە تېخى گەپ بەرمەيدىغانلار.

پىلەك بىلەن خەمەك

پىلەكنىڭ ئۈچىدا چۈشكەن جۈپ خەمەك،
سوقۇشۇپ قېلىشتى تالىشىپ ئورۇن.
دوق قىلدى: «يېشىڭ سەل كىچىك، ـــ
دەپ بىرسى،
ئىدىمغۇ پىلەكتە تەنھا مەن بۇرۇن.»

پىلەكمۇ تۇرالماي چۈشتى ئارىغا،
بېسىلدى شۇ ھامان ماجرا ۋە جىدەل.
دىيىشتى خەمەكلەر: «پىلەكسىز بىز يوق،
بىزلەرگە ئىناقلىق ئىكەن خوپ گۈزەل.»

AltunOq

پىلە قۇرۇتى بىلەن ئۆمۈچۈك

تۇراتتى تور توقۇپ پىلە قۇرۇتى،
ماھارەت كۆرۈشكە كەلدى ئۆمۈچۈك.
دېدى: «ئىشلەيسەن ئاپپاق مەشۇتنى
قالىسەن قۇرۇق قول بىچارە نىچۈك؟
مەنمۇ تور توقۇيمەن لېكىن ئۇنىڭدا
سۇرىمەن سۇلتاندەك ئۆزەم مەئىشەت،
قالدۇ سۇلايمان دۆلتى بىكار،
كۆرمەيمەن ئاي - يىللاپ يا رەنجىش -
كۈلپەت».
«ئۇياتقۇ بۇ، — دېدى پىلە قۇرۇتى، —
ئۆزىنىڭ راھىتى ئۈچۈن يەپ يېتىش.
بولسامۇ مەن ھالاك باشقىلار ئۈچۈن،
شەرەپتۇر ياخشى نام قالدۇرۇپ كېتىش.»

شاكال بىلەن مېغىز

پوستىدىن چىقىپلا كىچىك بىر مېغىز،
شاكالنىڭ ئالدىدا كەتتى ماختىنىپ:
— ھەر نىمە قىساڭمۇ يەنە سەن شاكال،
قالىسەن ئالدىمدا بەرىبىر چېنىپ.
«راست، — دېدى شاكالمۇ، — بىراق»
سەن ئۈچۈن،
بولۇمەن ھەر قېتىم مەنمۇ ئاۋارە.
قىلالتىنىڭ ئۆزەڭنى قانداق نامايەن،
ئەگەر مەن قىلمىسام تېنىمنى پارە؟»

ئىككى مەسەل

ئۆمەرجان توختىروزى

بوز پاخلان

قوي پادىسى ئارىسىدا سۆھبەت باشلاندى،
بىر - بىرىنى قاپساپ - غاجاپ غەيۋەت باشلاندى.
بىرسى دېدى: «نىچۈن بىر خار، بوز پاخلان ئەزىز؟!
يەم بېرىدۇ ئاڭا ئىگەم كۆڭلىگى لەزىز».
قېرى ساغلىق دېدى: «ئۇنداق نادان بولماڭلار،
يەم بېرىدۇ ئاڭا ئىگەم نىچۈن ئويلاڭلار؟!
ۋاقىتسىزلا كەلگەن ئىست! شۇم ئەجەل ئاڭا
بىزدىن ئايرىپ بەرگەن شۇ يەم بەشارەت ئاڭا».
راست دېگەندەك بىر كۈن ئۆتۈپ يۈتتى بوز پاخلان،
قېرى قوينىڭ ئېيتقانلىرى بولدىغۇ ئايان.
دېدى قويلار: «ساقلا بىزنى بالا - قازادىن
ئايرىمىغىن ئۆمۈرۋايەت پىچان، پاسادىن».

*

نېسۋەڭدىن ئۆزگىسىدىن قاچقىن، ھەي ئىنسان،
ئېلىپ كېلەر ئۇ بېشىڭغا بىر ئاپەت ھامان.

پاقا بىلەن ئىلان

ئىسكەپ - تىمىسقاپ ئوت - چۆپلەر ئارا،
ئىزدەپ ھەر جايدىن يېيىشلىك غىزا.
چىقىرىپ ئۇزۇن، ئەگمەك تىلىنى،
كەلمەكتە ئىلان، تولغاپ بېلىنى.
بىر پاقا شۇئان قاچتى ئالدىدىن،
قوغلىدى ئىلان دەرھال ئارقىدىن.
ئىلان ئارقىسىدىن يېتىشۋالدى،
كوملاچلىنىپ يېپىشۋالدى.
دىدى: «قاياقتا باراتتىڭ قېچىپ؟
دەيمەن ئاڭلاپتۇر گېپىمنى ئېچىپ!
گەرچە ئالدىمدىن قېچىپ سەن ھازىر،
قىلساڭمۇ ئېغىر جىنايەت سادىر،
رەھىمدىل بولاي، كەينىڭگە بۇرۇل!
رەنجىتمەي سېنى يەيمەن دەپ ئۇدۇل...»

دىدى پاقىۋاي غەزەپكە كېلىپ:
«باققىن قولۇڭدىن كەلگەننى قىلىپ.»
ئىلان ئارتۇقچە تاقەت قىلالماي،
«ھاپ!» قىلىپ ئۇنى يۇتتى تىن ئالماي.
ئىلان ئىچىدە سىقىلىپ پاقا،
چىداپ تۇرالماي يۇدىدى راسا.
بىردەمدىن كېيىن تولغىنىپ ئىلان،
قارنى يېرىلىپ ياتتى قۇسۇپ قان.
چۆمۈپ ھاياتلىق نۇرىغا يەنە،
كەتتى پاقىۋاي يولىغا يەنە.

*

كىمكى كىشىگە قىلسا ئەگەر قەست،
ئۇنى ئاقىۋەت شۇنداق باسار نەس!

«يەل سىلىڭلار، زەنجىر تاپانغا»

مەتقاسىم مەتنىيار

ئۆز ئىلكىگە ئالغان ئېتىزنى
ماتور ئۇنى، ئەمگەك شاۋقۇنى.
تىلار ئىدى چىلان تۇپراقنى
زەنجىر تاپان سۆرەپ سوقنى.

ئاھ، پېشكەللىك!
سۇندى ئۇشتۇمتۇت
زەنجىرلەرنى چاتقۇچى بىر ئوق.
ئىش توختىدى - توختىدى ئەنە
سىيالكىمۇ چېچىشتىن ئۇرۇق.

تىراكتورچى ساۋۇت ئالدىراش،
ئوقنى ئىزدەپ گۈگۈشىغا يەتتى.
ئىقتىساتقا مەسئۇل مۇدىرنى
تەستە ئىزدەپ تاپتى، ھال ئېيتتى.

مۇدىر دىدى: سوقسۇن تۆمۈرچى،
پۇلنى تېجەش مەندىكى مىزان.
ساۋۇت دىدى: قۇيما نەرسە ئۇ،
سوقسا
چاقلار ئايلانماس راۋان.

ـــ نىمىشقا چاق ئىشلىمەيدىكەن،
يېلى يوقمۇ؟ ناسوس يوقمۇ - يا؟
ـــ ھە؟!
ـــ مۇنداق دەڭ، ـــ دىدى - دە، مۇدىر،
«ھە؟!!»دىن تاپتى باشقىچە مەنا.

سۆزلەتمىدى ساۋۇتنى «بەس!» دەپ،
تەستىق يازدى ناسوستا ئۇنىسىز.
بۇيرۇق قىلدى:

— پۈلنىلا بۇزۇپ،
ئىشنى قىلماڭ مۇنداق ئۇنۇمسىز!
بىرلا ناسوس ئېلىنسۇن دەرھال!
كىچىك ئوقتا قىلىنسۇن ئامال.
يەل سېلىڭلار زەنجىر تاپانغا،
ئىشقا چۈشسۇن تىراكتۇر دەرھال!

كاللا دىسە پاقالچەك دەيدۇ،
زۆرۈرلۈكگە تەستىق بەرمەيدۇ.
يىڭنە دىسە، كەتمەن تەستىقلاپ،
ئۆزلىرىدىچە پۇلنى تېجەيدۇ.

ئىككى مەسەل

ياسىنجان ئىبراھىم

شامال بىلەن قامقاق

قومۇرۇپلا قامقاقنى يەردىن،
ئېلىپ ماڭدى ئۇچۇرۇپ شامال.
(قامقاقنىڭ بۇنداق شامالدا،
ئۇچماسلىققا نە چارە - ئامال.)
دىدى شۇئان يالۋۇرۇپ قامقاق:
«نارازىمەن سېنىڭدىن شامال.

بارمۇ ياكى مەندە بىر ئۆچۈڭ،
سەن قىلسەن ماڭىلا ئۇۋال».
دىدى شامال: «ئۆزەڭدىن كۆرگىن
چۈنكى سېنىڭ يىلتىزىڭ بوشتۇر.
پەرۋا قىلماس باشقا دەرەخلەر
بولغاچ ئۇنىڭ يىلتىزى چوڭقۇر!»

ئۆرۈكنىڭ خىجىللىغى

باغدا بىر توپ ئۆرۈكنىڭ،
مىۋىلىرى پىشىپتۇ.
داۋراڭ سېلىپ، ماختىنىپ،
باغنى بېشىغا كىيىپتۇ.
«يېنى ياتقان، ئەي شاپتۇل،
تېخى توكۇڭ چۈشمىدى.
ماختانمىغىن، كۆك ئالما،
تېخى مىۋەڭ پىشمىدى.
سەن ئۆزەڭچە، ئالگىرات،
مېنىڭ بىلەن بەسلەشمە.
تۇرار مىۋەڭ كۆكىرىپ،
ۋاي، بۇنچىلا سەتلەشمە...»
....
ئۆرۈك مەسخىرە قىلمىغان
بىر توپ مىۋە قالماپتۇ.
ئېغىر بېسىق مىۋىلەر،
لېكىن ئېغىز ئاچماپتۇ.

ئۆرۈكنىڭمۇ ياز كېتىپ،
مىۋىلىرى تۆكۈپتۇ.
سارغىيىپتۇ يايپىرىغى،
چۈنكى ئالتۇن كۈز كەپتۇ.
پىشىپ ئالما، شاپتۇلا،
مىۋىلىرى ئاشۇ چاغ.
مەمۇرچىلىق ئىلكىدە،
بەكمۇ ئاۋات بوپتۇ باغ.
لېكىن ئۆرۈك يالىڭاچ،
بولۇپ قالغاچ بۇ چاغدا،
خىجىل بولۇپ ھالىدىن،
قاپتۇ ھەسرەت ۋە داغدا.

*

بەزىلەر بار ھىچكىمنى،
كۆزگە ئىلماي يۈرۈدۇ.
تۆھپىكارلىق بابىدا،
ئۆزىنىلا كۆرۈدۇ.

بىگىز

غوپۇر رەخىم

نېمە دېگەن قورقۇنچلۇق ھال،
نەپسى يوغان قويۇۋەتكەن گال.
ھىلە - مىكىر ئويلايدۇ دائىم،
ئوغرى كۆزلەر قىلىدۇ پال - پال.
ئىنساپ دېگەن ئاڭا مەڭگۈ يات،
ئەپلەپ - سەپلەپ پۇل يىغار پات - پات.
كۆز بوياشقا ئۇستا بولغاچقا،
قويغان ئامما: «خىيانەتچى» ئات.

ئامتى قوش بولۇپ ھەر قاچان،
ئۆتۈپ كەلدى ئۆتكەلدىن ئامان.
ياشاپ كەلدى شۇ كەمگىچە ئۇ،
كۆز بوياشتىن نەپ ئېلىپ ھامان.
ئاڭا مەدەت ئىچكى باغلىنىش،
پۇرسەت تاپسا كاناي ياغلىنىش.
ھۇنىرىدۇر تېرە يېپىنىپ،
بۆرىلىكتىن قويغا ئايلىنىش...
ئۇرۇپ - چېقىپ① تاپقانتى مەنسەپ،
دىخانلارنى قاخشىتىپ - دەسسەپ.
ياشاپ كەلدى ئۆز ئىشىدا ئۇ،
ۋەزىيەتنى كۈزىتىپ - دەڭسەپ.
سىرتقا چىقسا مىنەر يورغا ئات،
ئىگىرىدە كۆرپىسى قات - قات.
نەگە بارسا سويۇلار قوزا،
ئۆتەر كۈنى خوشال - خورام، شات.
كۆزنى قىسىپ قويسا بىرىگە،
ئىگە بولار ئېسىل تېرىگە.
شەرەت قىلسا سېرىق ماي، قىمىز،
يېتىپ بارار دېگەن يېرىگە.
پىچىرلىسا تاغار - تاغار ئاش،
ئۆيىگە كېلەر قارايغاندا قاش.
خېلى ئىشلار جىمىقىپ كېتەر،
دوست تارتىشىپ قوشۇلغاندا باش...
ئىشرەت بىلەن ئۆتەر ھەر كۈنى،
بەزمە قۇرۇپ كېچىسى - تۈنى.
ماختىنىشىدۇ: «قابىل باشلىق» دەپ،
تەخسىچىلەر چۆرىدەپ ئۇنى.
بىر كۈن ئىچىپ بىلەي ھوشىنى،
كۆرسەتتى ئۇ يوغان مۇشتىنى.
سۆزلەپ كەتتى كېرىلىپ مەغرۇر،
كەلسە - كەلمەس خىيال - چۈشىنى:
«بىنزىن بولماي چاقماق چاقامدۇ،
مەن بولمىسام ئىشلار ئاقامدۇ.
يىمەك كۈندە قېزا - قوزىنى،
ئىچمەي يۈرسەك تەنگە ياقامدۇ؟».
«ھۇررا» دەيتتى تەخسىچىلەر تەڭ:
«بۇ باشلىقنىڭ كۆكسى قارنى كەڭ،
كىم ئۈستىدە قىلسا شىكايەت،
قىلمىز دەل ئاڭا قارشى جەڭ».
«بىلىسىلەر ھاكىم ئاغىنەم،
قىل سىغمايدۇ ئارىمىزغا ھەم، —
دېدى باشلىق ماختىنىپ يەنە. —
شۇنداق ئىكەن بىزگە نېمە غەم؟».
«بىراق» دېدى بىرسى بىر چەتتە،
«ئەندىش بىلەن ئۆتتى بۇ ھەپتە.
ئۈچ خىللارنى تازىلاش كېرەك،
دېگەن سۆزمۇ قورقۇنچ گەپتە».
«قورقما» دېدى باشلىق ئالىيىپ
چۆچۈپ بىردىن رەڭگى قارىيىپ.
كالۋالىشىپ كېيىنرەك دېدى:
«زامان بىزگە كەتتى تارىيىپ».

بۇنداق باشلىق يوق دېمەك ھەرگىز،
باشلىقلارمۇ بولمايدۇ تېگىز.
نوخنىسى بار بۇنداق باشلىقتا،
ئەمدى كېرەك ئۇستۇرا - بىگىز.

① مەدىنىيەت ئىنقىلاۋىدىكى ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش، تالاشلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

يالقۇنتاغ ئېتىگىدە باھار

سۈرەتنى ئابلىز ئابدۇللا تارتقان.

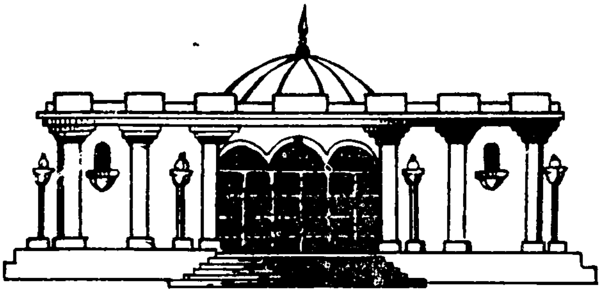

تارىم

塔里木（维吾尔文，文学月刊）

TARIM (in Uighur A monthly Literature jornal)

1985 - يىل 4 - سان (289 - سان)، 28 - يىل نەشرى

تۈزگۈچى: «تارىم» ژورنىلى تەھرىر بۆلۈمى (تېلېفون نومۇرى: 24784)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى. شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى

ئۈرۈمچى پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ. مەملىكەت بويىچە ھەممە جايلاردىكى پوچتا ئىدارى-

لىرى مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ

چەتئەللەرگە تارقىتىش ئورنى: جۇڭگو نەشرىيات ئاستى سودا باش شىركىتى

(بېيجىڭ 614 - خەت ساندۇقى).

o. p. Box 614, Beijing, China

باسما تاۋاقى: 10، ژورنال نومۇرى: 66 — 58، باھاسى: 0.50 يۈەن.

قەرەللىك ژورنال نومۇرى: 356

定价：0.50元